

ჰაირი ჰაირიოლუ

(ვახტანგ მალაყმაძე)

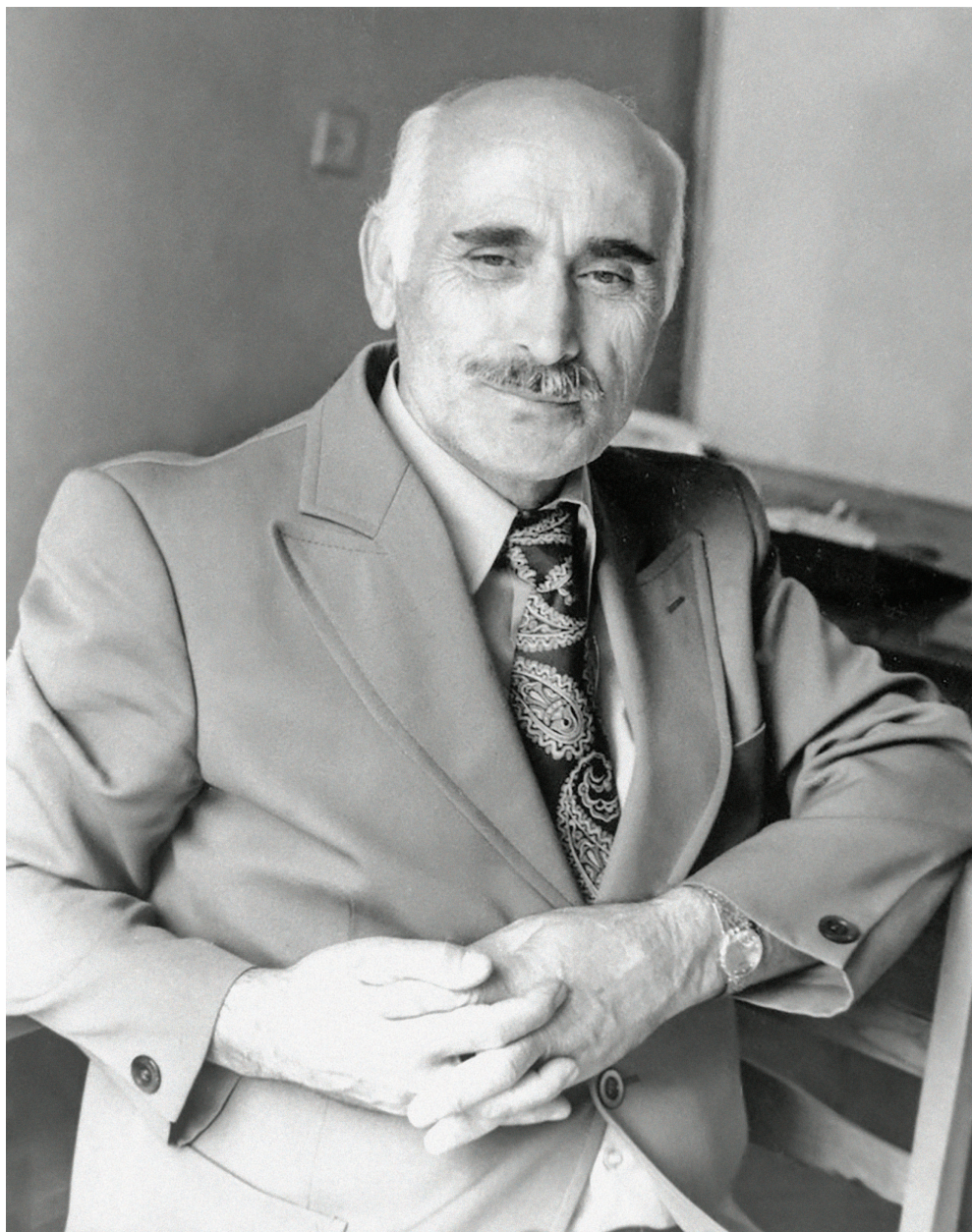
რონებთა გუპევიანი
გიორგი ირემაძე
შირიან ხოსიბაშვილი

როგორც გუჟეჟიანი
გიორგი ირემაძე
მირიან ხოსიტაშვილი

ჰაირი ჰაირიოღლუ (ვახტანგ მაღაყმაძე)

საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა
სტამბოლის ქართული ხელოვნების სახლი

თბილისი 2023

1936-2003 թթ.

**როზეტა გუჯეჯიანი
გიორგი ირემაძე
მირიან ხოსიტაშვილი
ჰაირი ჰაირიოღლუ (ვახტანგ მალაკმაძე)**

საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა
სტამბოლის ქართული ხელოვნების სახლი

**Rozeta Gujejiani
Giorgi Iremadze
Mirian Khositashvili
Hayri Hayrioglu (Vakhtang Malakmadze)**

Georgian Parliament National Library
Istanbul Georgian Art House

**Rozeta GUCECIANI
Giorgi İREMADZE
Mirian KHOSITAŞVİLİ
Hayri HAYRİOĞLU (Vahtang MALAKMADZE)**

Gürcistan Parlamentosu Milli Kütüphanesi
İstanbul Gürcü Sanat Evi

ნიგნი ეძღვნება 1936-2003 წლებში თურქეთში მოღვაწე ქართველ მეცნიერს – ისტორიკოსსა და ეთნოგრაფს, მთარგმნელს, პოეტსა და პუბლიცისტს ჰაირი ჰაირიოღლუს (ვახტანგ მალაყმაძეს). ნიგნი ორ ნაწილად იყოფა: პირველ ნაწილში აღწერილია ჰაირი ჰაირიოღლუს ცხოვრების გზა, მისი დამსახურება ქართული კულტურის წინაშე და ის გარემო, რომელშიც ჰაირი დაიბადა, გაიზარდა და მოღვაწეობდა; აგრეთვე, მისი ურთიერთობა ახმეთ მელაშვილთან, საქართველოსთან და ქართულ ევროპულემიგრაციასთან. მეორე ნაწილში კი წარმოდგენილია ჰაირის რამდენიმე სამეცნიერო ნაშრომი და თარგმანები როგორც თურქულიდან ქართულ, ასევე ქართულიდან თურქულ ენაზე.

რედაქტორი: † აკადემიკოსი გურამ ლორთქიფანიძე

რეცენზენტები:

პროფესორი ქეთევან ლორთქიფანიძე
პროფესორი როინ მალაყმაძე
პროფესორი თამაზ ფუტკარაძე
პროფესორი ქეთევან ხუციშვილი

კონსულტანტები: მუსტაფა იაკუთი (გურამ ხიმშიაშვილი), იბერია ოზკანი (მელაშვილი), ჰაჯერ ოზკანი (ეკა ირემაძე-მელაშვილი), † ლია ჩლაიძე, საბაჰეთინ კესკინი, მეჰმეთ შევალი (მერაბ ფუტკარაძე), ჯემალ არიქი, რუსუდან კობახიძე, ერგუნ ათაბაი (გურამ ქოქოლაძე), ოსმან ნური მერჯანი (ოთარ იმედაშვილი), ალექო ბურჯანაძე, არსენა ჯეილანი (მალაყმაძე), სირრი ოზთურქი.

კომპიუტერული უზრუნველყოფა:

რეზო თხილიშვილი
ლევან ლაცაბიძე

(განმეორებითი გამოცემა)

The book is devoted to Georgian scholar, historian and ethnographer, translator and publicist Hayri Hayrioglu (Vakhtang Malakmadze), lived in Turkey in 1936-2003. The book is divided into two parts; first one portrays the life of Hayri Hayrioglu, his deeds and intrinsic worth in development of Georgian culture. In the same part there is described the environment where he was born, grew up and acted, his relations to Akhmet Melashvili, Georgia and Georgian European emigration. The second part of the book consist some original pieces and translations from Turkish to Georgian and Georgian to Turkish by Hayri Hayrioglu.

Editor: † Academician Guram Lortkipanidze

Reviewers:

Professor Ketevan Lortkipanidze
Professor Roin Malakmadze
Professor Tamaz Putkaradze
Professor Ketevan Khutsishvili

Consultants: Mustafa Yakut (Guram Khimshiasvili), Iberia Ozcan (Melashvili), Hajer Ozcan (Eka Iremadze-Melashvili), †Lia Chlaidze, Sabahattin Keskin, Mehmet Seval (Merab Putkaradze), Rusudan Kobakhidze, Ergun Atabay (Guram Kokoladze), Osman Nuri Mercan (Otar Imedashvili), Aleko Burjanadze, Arsena Ceylan (Malakmadze), Sirri Ozturck.

Bu kitap, 1936-2003 tarihleri arasında Türkiye’de yaşayan Gürcü bilim insanı: tarihçi ve etnograf, çevirmen, şair ve yazar Hayri Hayriođlu (Vahtang Malakmadze)’na ithaf edilmiştir. Kitap iki bölüm halindedir. Birinci bölümde Hayri Hayriođlu’nun hayat felsefesine, Gürcü kültürüne olan hizmetlerine ve Hayri’nin doğduđu, büyüdüđu, çalışmalarda bulunduđu çevreler ile Ahmet Melaşvili, Gürcistan ve Avrupa’daki göçmen Gürcülerle olan ilişkilerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Hayri’nin birkaç bilimsel eseri ile Türkçeden Gürcüceye ve Gürcüceden Türkçeye yapmış olduđu çevirilere yer verilmiştir.

Redaktör: Akademisyen Guram Lortkipanidze

Gözden Geçirenler:

Profesör Ketevan Lortkipanidze
Profesör Roin Malakmadze
Profesör Tamaz Putkaradze
Profesör Ketevan Hutsişvili

Danışmanlar: Mustafa Yakut (Guram Himşiaşvili), İberya Özkan (Melaşvili), Hacer Özkan (Eka İremadze-Melaşvili), Lia Çlaidze, Sabahattin Keskin, Mehmet Seval (Merab Putkaradze), Rusudan Kobahidze, Ergün Atabay (Guram Kokoladze), Osman Nuri Mercan (Otar İmedaşvili), Aleko Burcanadze, Arsena Ceylan (Malakmadze), Sırrı Öztürk.

HAYRI HAYRIOGLU (VAKHTANG MALAKMADZE)
1936-2003

Hayri Hayrioglu (by the Georgian name Vakhtang Malakmadze) in 1936-2003 lived in the Republic of Turkey. He was a person with the multiple interests: scholar (ethnographer and historian), translator, poet, and publicist. Hayri Hayrioglu put a great deal in research, preservation and development of Georgian ethnic culture in Turkey. He was a close friend and collaborator of Akhmet Melashvili, one of the founder and authors of collected works "Sakartvelo" and magazine "Chveneburi". Hayri Hayrioglu together with Akhmet Melashvili inspired the ethnic consciousness of Georgians lived in Turkey; provided them with the information on the Georgian history and culture. Hayri Hayrioglu has very close contacts to the Georgian emigration in Europe and Georgians in Georgia, among them with the Catholicos-Patriarch of Georgia, scholars and statesmen. The translations of Hayri Hayrioglu gave foundation to the history of objective research of Laz culture and origins. He was participating in the scientific discussion in Turkey throughout the years, based on the documents he was proving the autochthonism of Georgians in the historical boundaries of Georgia and was criticizing the theory of Kipchak origins of Teo-Klarjeti Georgians. The life of Hayri Hayrioglu was hard and tragic, and at the same time full of dignity. The publication is devoted to life and deeds of Hayri Hayrioglu (Vakhtang Malakmadze) and his rich scientific and literary heritage. The book contains also his works and translations.

HAYRI HAYRIOĞLU (VAHTANG MALAKMADZE)
1936-2003

Hayri Hayriođlu (Gürcü adı ve soyadı – Vahtang Malakmadze), 1936-2003 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşadı. O, çok yönlü bir insandı. Bilim insanı (etnograf ve tarihçi), çevirmen, şair ve yazar idi. Hayri Hayriođlu'nun, Türkiye Gürcülerinin etnik kültürlerinin incelenmesi, kurtarılması ve geliştirilmesi çalışmalarındaki payı çok büyüktür. Hayri Hayriođlu Ahmet Melaşvili'nin çok yakın bir dostu ve ırkdaşı, "Sakartvelo" ve "Çveneburi" dergilerinin kurucularından ve yazarlarından biriydi. Hayri Hayriođlu, Türkiye Gürcülerinin etnik bilinçlerinin uyanması, kendi tarihleri ve kültürleri hakkında bilgilenmesi yönünde Ahmet Melaşvili'yle omuz omuza çalışmalar yapmıştır. Hayri Hayriođlu'nun, Avrupa'daki Gürcü göçmenlerle, Patrik, bilim insanları ve tanınmış isimlerden oluşan Gürcistan Gürcüleriyle de aktif ilişkileri vardı. Vahtang Malakmadze'nin çevirileri ve bilimsel makaleleri, Türkiye'deki Laz kültürü ve kökeninin objektif bilimsel olarak araştırılması tarihinin temelini oluşturmuştur. Hayri Hayriođlu yıllar boyunca Türkiye'de süregelen bilimsel söylemlerde yer alıyor, Gürcistan'ın tarihi sınırları içindeki Gürcülerin yerliliğini akademik olarak belgeliyor ve Tao-Klarceti Gürcülerinin Kıpçaklar soyundan geldiği yönündeki teorileri bilimsel verilerle eleştiriyordu. Hayri Hayriođlu'nun hayat yolu zorlu ve trajik idi. Kendisi layıkıyla yaşadive zengin bilimsel ve edebi eserler bıraktı. Bu monografi, Hayri Hayriođlu (Vahtang Malakmadze)'nun yaşamına, çalışmalarına, bilimsel ve edebi eserlerinin incelenmesine ithaf edilmiştir. Kitapta da Hayri Hayriođlu (Vahtang Malakmadze)'nun çalışmalarına ve çevirilerine yer verilmiştir.

წინასიტყვაობა

ჰაირი ჰაირიოღლუ (ვახტანგ მალაყმაძე) 1936-2003 წლებში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა თურქეთის რესპუბლიკაში.

ჰაირი ჰაირიოღლუ (ვახტანგ მალაყმაძე) მრავალმხრივი მოღვაწე იყო. მან დიდი წვლილი შეიტანა თურქეთელ ქართველთა ეთნიკური იდენტობის შენარჩუნებისა და განვითარების საქმეში.

ჰაირი ჰაირიოღლუ (ვახტანგ მალაყმაძე) საზოგადოებრივი მოღვაწეობის პარალელურად სამეცნიერო-კვლევით საქმიანობასაც ეწეოდა, თარგმნიდა, წერდა ლექსებს და ამ მხრივაც მისი ღვაწლი ფასდაუდებელია.

XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ვახტანგ მალაყმაძე საბჭოთა საქართველომაც გაიცნო. ამ დროიდან მას კულტურულ-სამეცნიერო საქმიანობაში მხარში ედგა „უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეთა მეგობრობისა და კულტურული ურთიერთობის საქართველოს საზოგადოება“ და მასთან დაკავშირებული ქართველ მეცნიერთა ჯგუფი, რომელთა დახმარებითაც ვახტანგ მალაყმაძე პირველად ეწვია სამშობლოს 1977-78 წლებში.

ჰაირი ჰაირიოღლუს (ვახტანგ მალაყმაძის) მჭიდრო ურთიერთობა საქართველოს მეცნიერებთან გრძელდებოდა საქართველოს გათავისუფლების შემდგომ პერიოდშიც. მსოფლიოში მიმოფანტულ ქართველთა შეკრების თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობის იყო „ყოველთა ქართველთა მსოფლიო კონგრესი“, რომელიც 1994 წელს ჩატარდა. კონგრესის მუშაობაში ვახტანგ მალაყმაძეც მონაწილეობდა. მისი გამოსვლის ნაწყვეტები შემონახულია გენო ცაავას დოკუმენტურ ფილმში: **„ყოველთა ქართველთა მსოფლიო კონგრესი 1994“**. წიგნის რეჟისორის კეთილი ნებით ერთვის ვახტანგ მალაყმაძის გამოსვლა, ჩაწერილი კონგრესის მიმდინარეობის დროს.

1990-იანი წლების მეორე ნახევრიდან ერთგვარად შენელდა საქართველოს საზოგადოების კომუნიკაცია თურქეთში მოღვაწე ქართველთა ძველ პლეადასთან. თურქეთში კულტურულ ასპარეზზე გამოვიდა ახმეთ მელაშვილისა და ჰაირი ჰაირიოღლუს (ვახტანგ მალაყმაძის) შემდგომი თაობა. იმ წლებში საქართველოში ერთგვარად ჩრდილში მოექცა ჰაირი ჰაირიოღლუს (ვახტანგ მალაყმაძის) სახელი, 2000-იანი წლების მეორე ნახევრიდან კი მისი ღვაწლის შესახებ ცოდნას, სამწუხაროდ, მხოლოდ მისი მეგობრები და „უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეთა მეგობრობისა და კულტურული ურთიერთობის საქართველოს საზოგადოების“ საქმიანობაში ჩართული მეცნიერები და ჟურნალისტები ფლობდნენ.

ჩემი დაინტერესება ჰაირი ჰაირიოღლუს (ვახტანგ მალაყმაძის) ცხოვრებითა და მოღვაწეობით იწყება 2010 წლიდან, როდესაც მის შესახებ მინითხრო თურქეთელმა ქართველმა გიორგი ირემამემ (შემსეთთინ იიემ). გიორგიმ მოკლედ გამაცნო ჰაირის რთული და მძიმე ბიოგრაფია და გან-

საკუთრებული სიამაყით გაიხსენა, რომ ქართული წერა-კითხვა მას ინეგოლიდან სტამბოლში სტუმრად ჩამოსულმა ჰაირიმ ასწავლა. დიდი ემოციით ვუსმენდი გიორგის და ვფიქრობდი, რომ ყველას უნდა სცოდნოდა ქართველობისათვის დამაშვრალი და ნატანჯი კაცის სახელი. ჩემი განცდის შემხედვარე გიორგიმ მთხოვა ამ საკითხის შესწავლა და წინ წამოწევა. რასაკვირველია, დავთანხმდი.

დავიწყე ინფორმაციის მოძიება. ქართულ ენაზე მივაკვლიე შემდეგ წყაროებს: პროფესორ შუშანა ფუტკარადის მონოგრაფიაში გამოქვეყნებულ ინფორმაციასა და ჰაირისაგან ჩაწერილ ტექსტებს¹; პროფესორ ლია ჩლაიძის მოგონებას ვახტანგ მალაყმადის შესახებ²; ჟურნალისტ ოთარ ფუტკარადის რადიოჩანაწერს, შესრულებულს ვახტანგ მალაყმადის ბათუმში სტუმრობის დროს (1988)³. ქართულად არსებულ სხვა რამ წყაროს მე ვერ მივაკვლიე.

ამის შემდეგ გიორგიმ დაგეგმა და ფინანსურად უზრუნველყო ჩემი პირველი სამეცნიერო ექსპედიცია ინეგოლში ჰაირი ჰაირიოღლუს (ვახტანგ მალაყმადის) ცხოვრების შესასწავლად. ექსპედიცია შედგა 2010 წლის ივლისში ინეგოლში (ბურსის რეგიონში). გიორგიმ შემიქმნა შესანიშნავი სამუშაო პირობები და შემახვედრა ჰაირის ოჯახსა და მეგობრების ნაწილს. ამ დროს გავიცანი ჰაირის შვილები, ნათესავები, მეგობრები, ჩავწერე ჰაირის ცხოვრების ამსახველი ინტერვიუები. შემდეგი ეტაპი იყო 2011 წლის ივლისის ექსპედიცია ინეგოლში, რომელიც კვლავ გიორგი ირემადის მხარდაჭერით განხორციელდა. ამ დროს ჩაწერილ იქნა რამდენიმე ვრცელი ინტერვიუ ჰაირი ჰაირიოღლუს ნათესავებსა და მეგობრებთან. იმავე დღეებში ჰაირის ვაჟმა – გურჯანმა – დავგათვალიერებინა ჰაირის პირადი არქივის ნაწილი. შემდეგ ინეგოლიდან სტამბოლში გადავინაცვლეით და შევხვდით ჰაირის მეგობრებს იბერია ოზკანსა (მელაშვილს) და მუსტაფა იაკუთს (გურამ ხიმშიაშვილს), რომელთაც ფრიად საყურადღებო მასალა მოგვაწოდეს ჰაირის სამწერლო და საზოგადოებრივი საქმიანობის შესახებ. იმავე დღეებში ბატონმა მუსტაფა იაკუთმა გამაცნო ჰაირი ჰაირიოღლუს წიგნების გამომცემელი, ბატონი სირრი ოზთურქი (გამომცემლობა „სორუნ იანილარ“). შეხვედრას ესწრებოდა ლაზური კულტურის ქომაგი ალი იჰსან აქსამაზიც, რომელიც დიდ პატივს სცემს ჰაირის ღვაწლს ლაზთა ტრადიციული კულტურის შესწავლის საქმეში. საქართველოში ჩამოსვლის შემდეგ გიორგიმ შემახვედრა ჰაირის ახლო მეგობარი, ფოლკლორისტი და თურქოლოგი, პროფესორი ლია ჩლაიძე. პროფესორ ლია ჩლაიძის დახმარებით მივიღეთ შედარებით ვრცელი ინფორმაცია „უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეთა მეგობრობი-

¹ შუშანა ფუტკარადე. „ჩვენებურების ქართული“. ბათუმი, 1993.

² ლია ჩლაიძე. „თურქეთელი ქართველები“. კრებული „საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე“. თბ., 2006.

³ ოთარ ფუტკარადე <https://www.facebook.com/notes/239195259589386/>

სა და კულტურული ურთიერთობის საქართველოს საზოგადოებასთან“ ჰაირის მჭიდრო მეგობრობისა და თანამშრომლობის შესახებ.

2011 წლის განმავლობაში გიორგიმ და მე შევკრიბეთ ჰაირის მიერ გამოქვეყნებული სტატიები, თარგმანები, პუბლიცისტური წერილები და დავიწყეთ მათი თემატური დალაგება, შესწავლა, ანალიზი.

ჩვენი გეგმები გავაცანით ქართველ ისტორიკოსებსა და ეთნოლოგებს. ამ მხრივ განსაკუთრებული მხარდაჭერა გამოხატეს აკადემიკოსებმა მარიამ ლორთქიფანიძემ და გურამ ლორთქიფანიძემ, რომლებიც პირადად იცნობდნენ ჰაირის და მეგობრობდნენ მასთან.

ჰაირი ჰაირიოლლუს ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ იმავე 2011 წელს მოვამზადე და სამეცნიერო კონფერენციებზე წარვადგინე სამი მოხსენება, რომლებშიც აღვწერე ჰაირი ჰაირიოლლუს მოღვაწეობის შესწავლის პირველადი შედეგები. ერთი კონფერენცია შედგა 21-22 მაისს საქართველოს უნივერსიტეტში, სადაც წავიკითხე მოხსენება „თანამედროვე ეთნოკულტურული პროცესები მარმარილოს ზღვის რეგიონის ეთნიკურ ქართველთა შორის (თურქეთის რესპუბლიკა)“ და მოკლედ მოვიხსენიე ვახტანგ მალაყმადის დამსახურება¹. მეორე კონფერენცია, რომელზეც სხვა საკითხებთან ერთად ვისაუბრე ვახტანგ მალაყმადის შესახებაც, ჩატარდა 25-26 ნოემბერს საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის ცენტრში. კონფერენციის სახელწოდება იყო: „ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები“, რომლის ფარგლებში წავიკითხე მოხსენება: „ეთნოკულტურული პროცესები ბურსის რეგიონის (თურქეთი) ეთნიკურ ქართველთა შორის“². მოხსენებას ესწრებოდა აკადემიკოსი მარიამ ლორთქიფანიძე. მან დაბეჯითებით მთხოვა კვლევის გაგრძელება, თემის წინ წამოწევა და ფართო საზოგადოებისათვის ვახტანგ მალაყმადის სახელის გაცნობა. მესამე კონფერენცია, რომელზეც ბევრად ვრცელი ინფორმაცია მივაწოდე სამეცნიერო საზოგადოებას ვახტანგ მალაყმადის დამსახურების შესახებ, შედგა 1-2 დეკემბერს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტში. აქ წავიკითხე მოხსენება: „თურქეთელი ქართველი მეცნიერი

¹ რ. გუჯეჯიანი, „თანამედროვე ეთნოკულტურული პროცესები მარმარილოს ზღვის რეგიონის ეთნიკურ ქართველთა შორის (თურქეთის რესპუბლიკა)“. – საქართველოს უნივერსიტეტის მესამე ყოველწლიური კონფერენცია ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში. 21-22 მაისი, 2011. საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბ., „მერიდიანი“. 2011. გვ., 135-147.

² რ. გუჯეჯიანი, „ეთნოკულტურული პროცესები ბურსის რეგიონის (თურქეთის რესპუბლიკა) ეთნიკურ ქართველთა შორის“. – ყ. ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები. საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი. ტ. I. თბ., 2012. გვ., 111-120.

და მოღვაწე ვახტანგ მალაყმაძე (ჰაირი ჰაირიოღლუ)“. კონფერენციას ესწრებოდნენ ქართული საისტორიო მეცნიერების თვალსაჩინო წარმომადგენლები, რომლებმაც ინტერესი გამოავლინეს ვახტანგ მალაყმაძის ბიოგრაფიისა და ღვაწლის მიმართ. მოხსენება ამავე წელს სტატიის სახით გამოქვეყნდა¹ და მას დადებითი გამოხმაურება მოჰყვა ქართველი სამეცნიერო საზოგადოების მხრიდან, რამაც კიდევ მეტად დამარწმუნა კვლევის გაგრძელების აუცილებლობაში.

2012 წელს რუსთაველის ეროვნული ფონდის მიერ გამოცხადებულ საკონფერენციო გრანტების კონკურსში გაიმარჯვა ჩემი თანაავტორობით დაწერილმა პროექტმა და დაფინანსდა ახმეთ ოზქან მელაშვილის დაბადებიდან 90 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია: „საქართველო და თურქეთი: კულტურულ ურთიერთობათა ისტორია, დღევანდელი და პერსპექტივები“. თანადამფინანსებელი და ორგანიზატორი იყო საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა თამარ მეფის სახელობის უნივერსიტეტი. კონფერენცია ჩატარდა 21-24 ივნისს და ერთი სექცია მიეძღვნა ვახტანგ მალაყმაძის ხსოვნას. იქაც წავიკითხე მოხსენება ვახტანგ მალაყმაძის ეროვნული ღვაწლის შესახებ.

ამავე პერიოდში ჩემი სტატია თურქულად თარგმნა ჰაჯერ ოზკანმა (ეკა ირემადე-მელაშვილმა). სტატია მოგვიანებით გამოქვეყნდა ორენოვან (თურქულ-ქართულ) ინტერნეტ-გვერდზე „გურჯუ.ორგ“ (დამფუძნებელი ე. შენოლი).

2012 წლის დასაწყისში „ინეგოლის კავკასიური ფოლკლორისა და კულტურის საზოგადოებაში“ წავიკითხე მოხსენება ჰაირი ჰაირიოღლუს (ვახტანგ მალაყმაძის) შესახებ, რითაც საკუთარი ფესვებით დაინტერესებულ ადგილობრივ ახალგაზრდა თაობას მიეწოდა ინფორმაცია მათ ქალაქში მცხოვრები მოღვაწის შესახებ. აღსანიშნავია, რომ ამის შემდეგ ინეგოლელმა ახალგაზრდა ქართველებმა დაიწყეს ძიება ჰაირიოღლუს ცხოვრებისა და მოღვაწეობის დეტალებისა. ისინი მიდიოდნენ მოღვაწის საფლავზეც და მის ღვაწლზე ღიად საუბრობდნენ. ამ კუთხით განსაკუთრებულ მადლობას ვუძღვნით საზოგადოების თავმჯდომარეს, ბატონ ომერ ფარუქ დემირთაშს.

2013 წელს ინეგოლელ ქართველ მეცენატთა გულმოდგინებით კეთილმოეწყო ჰაირი ჰაირიოღლუსა და მისი შვილის საფლავები. საფლავების ფილებზე ამოიკვეთა ქართული ტექსტიც, ჰაირისა და მისი ტრაგიკულად დაღუპული ვაჟის ქართული გვარსახელები: ვახტანგ მალაყმაძე, შოთა მალაყმაძე.

ჩვენთვის, როგორც ვახტანგ მალაყმაძის მოღვაწეობის პატივისმცემელი ადამიანებისათვის, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო საქართველოს

¹ რ. გუჯეჯიანი. „ვახტანგ მალაყმაძე (ჰაირი ჰაირიოღლუ)“ – ქართველი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე თურქეთში (1936-2003 წწ.). – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, 4, თბ., „მერიდიანი“, 2011. გვ., 364-375.

ელჩის, ბატონ ირაკლი კოპლატაძისა და დიასპორის საკითხებში საქართველოს სახელმწიფო მინისტრის, ბატონ გელა დუმბაძის მიერ გადადგმული ნაბიჯი: მათ ოფიციალური ვიზიტის დროს (2014 წლის 21-27 სექტემბერი) პატივი მიაგეს ვახტანგ მალაყმაძის (ჰაირი ჰაირიოღლუს) საფლავს და ის გვირგვინებით შეამკეს: „დიასპორის საკითხებში სახელმწიფო მინისტრი გელა დუმბაძე, თურქეთის რესპუბლიკაში სამუშაო ვიზიტის ფარგლებში, ქალაქ ბურსაში მცხოვრებ ქართველებს შეხვდა. შეხვედრას ესწრებოდნენ: საქართველოს ელჩი თურქეთის რესპუბლიკაში ირაკლი კოპლატაძე, დიასპორის საკითხებში სახელმწიფო მინისტრის მოადგილე მუხრან გულაღაშვილი და აპარატის პროგრამების დეპარტამენტის უფროსი თემურ ტარტარაშვილი. ქალაქ ბურსაში შეხვედრის შემდეგ სახელმწიფო მინისტრი ქალაქ ინეგოლში გაემგზავრა, სადაც შეხვედრა გაიმართა ინეგოლის მერთან ალინურ აქთაშთან. ამის შემდეგ გელა დუმბაძემ ცნობილი საზოგადო მოღვაწეების – აჰმეთ ოზქანის (მელაშვილი) და ჰაირი ჰაირიოღლუს (ვახტანგ მალაყმაძე) საფლავები მოინახულა და გვირგვინით შეამკო. სახელმწიფო მინისტრი ქალაქ ინეგოლში მცხოვრებ ქართველებსაც შეხვდა. შეხვედრაზე განხილულ იქნა თურქეთში ქართული დიასპორისათვის მნიშვნელოვანი საკითხები“¹ – საქართველოს სახელმწიფო მოხელეების მხრიდან გამოვლენილ ამ ნაბიჯს დიდი გამოხმაურება მოჰყვა ინეგოლელ ქართველთა შორის.

საქართველოს ელჩი, ბატონი ირაკლი კოპლატაძე და დიასპორის საკითხებში საქართველოს სახელმწიფო მინისტრი, ბატონი გელა დუმბაძე ჰაირის საფლავთან, ჰაირის ვაჟ გურჯანთან ერთად.

¹ <https://www.facebook.com/GeoDiaspora/photos/a.735804069800789/735804326467430/?type=3&theater>

ამ წლებში, ვიყავი რა ჰაირი ჰაირიოლლუს (ვახტანგ მალაყმადის) ოჯახის ნდობით აღჭურვილი პირი, შეძლებისდაგვარად ვაწესრიგებდი მის პირად არქივს: ნაბეჭდი ტექტები აღვწერე და დავალაგე თემატურად. ამ საქმეში დამეხმარნენ ინეგოლელი ახალგაზრდები: მუსტაფა ბაიჰანი (თავდგირიძე), გამზე დუმანი-ბაიჰანი და იმდროინდელი საქართველოს ახალგაზრდა ელჩი თურქეთის რესპუბლიკაში თეონა ვარშალომიძე.

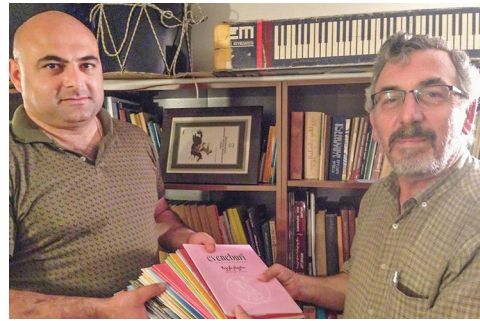
2012-2013 წლებში საპატრიარქოს სატელევიზიო არხმა „ერთსულოვნება“-მ რამდენიმეჯერ გააშუქა ჰაირი ჰაირიოლლუს (ვახტანგ მალაყმადის) მოღვაწეობის ესა თუ ის საკითხი და აღნიშნა მისი დაბადებისა და გარდაცვალების თარიღები, რისთვისაც მადლობელნი ვართ არხის ხელმძღვანელობისა და ჟურნალისტებისა. ეს ფრიად წინგადადგმული ნაბიჯი იყო ჰაირი ჰაირიოლლუს (ვახტანგ მალაყმადის) სახელის პოპულარიზაციისათვის საქართველოსა და თურქეთის ქართველთა შორის¹.

2013 წლიდან ჰაირის მოღვაწეობისადმი ჩვენს ინტერესსა და კვლევას შემოუერთდა ეთნოლოგი მირიან ხოსიტაშვილი.

2016 წლის 30 აპრილს ინეგოლის რაიონის ორი ქართული სოფლის („ჰაირიეს ქართული კულტურისა და ტურიზმის ასოციაციისა“ და „მურათბეის/ჩაქვის ქართული კულტურისა და ტურიზმის საზოგადოების“) ერთობლივი ძალისხმევით ჰაირიეს საკონფერენციო სალონში გაიმართა დედაენის დღისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო-პოპულარული კონფერენცია, რომელზეც წავიკითხე ვრცელი მოხსენება ჰაირი ჰაირიოლლუს ღვაწლის შესახებ.

საველე-საარქივო კვლევათა უმეტესობა ფინანსურად კვლავ გიორგი ირემამძემ უზრუნველყო, გარდა 2017 წლის ექსპედიციისა, რომელიც დაფინანსდა ერთობლივად – პრეზიდენტის ფონდის, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის, საქართველოს საბიბლიოთეკო ასოციაციისა და სტამბოლის ქართული ხელოვნების სახლის (გიორგი ირემამძე, იბერია მელაშვილი) მხარდაჭერით. ეს ექსპედიცია იყო ნაწილი პროექტისა, რომლის სახელწოდებაცაა „საქართველოსთვის დღემდე უცნობი დოკუმენტური მასალა და ისტორიები თურქეთელ ქართველთა ცხოვრებიდან“. ჩვენი მიზანი იყო თურქეთელ ქართველთა ეთნიკური იდენტობის გადარჩენისათვის მოღვაწე ადამიანთა ბიოგრაფიების (ახმეთ ოზკან-მელაშვილი, ჰაირი ჰაირიოლლუს/ვახტანგ მალაყმადე) აღდგენა, მათი არქივების გაციფრება, მათ მიერ გამოცემული წიგნებისა და ჟურნალების მოძიება და დიგიტალიზაცია, აგრეთვე ეთნოგრაფიული რეალიების ამსახველი ფოტო, აუდიო და ვიდეო მასალების მოძიება, სისტემატიზაცია და დიგიტალიზაცია, თურქეთელ ქართველთა ყოფისა და კულტურის ამსახველი ზეპირი ისტორიების ჩაწერა. პროექტის ხანგრძლივობა მოიცავდა ოთხ თვეს.

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=ci0TPsL-uUg>

საქართველოს მხრიდან გამოვლენილი ყურადღებით შთაგონებულ-მა გურჯან ჰაიროღლუმ (ვაჟა მალაყმაძემ), ჰაირის ვაჟმა, ამ ექსპედიციის დროს (2017 წელი) ჰაირის არქივი და ბიბლიოთეკა უსახსოვრა საქართველოს სახელმწიფოს, კერძოდ, საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკას. არქივის ჩამოტანა უზრუნველყო გიორგი ირემამემ¹. არქივი განთავსდა საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ორიენტალისტიკის დარბაზში. დღეისათვის არქივის ნაწილი უკვე გაციფრებულია და განთავსებულია ციფრულ განყოფილება „ივერიელში“², საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ვებგვერდზე რუბრიკაში „ქართველები უცხოეთში“. ატვირთულია ჰაირი ჰაიროღლუს (ვახტანგ მალაყმაძის) ბიოგრაფიაც³.

2017 წლის 19 ოქტომბერს საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ორიენტალისტიკის დარბაზს, რომელშიც დაცულია ჰაირის არქივი და ბიბლიოთეკა, ეწოდა ვახტანგ მალაყმაძის (ჰაირი ჰაიროღლუს) სახელი და შედგა ჰაირი ჰაიროღლუს არქივისა და ჩვენი ექსპედიციის შედეგების წარდგენა.

საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ვახტანგ მალაყმაძის (ჰაირი ჰაიროღლუს) სახელობის ორიენტალისტიკის დარბაზი.

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=Nf5-B8DxLIE>

² http://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/230230?fbclid=IwAR3mI0_jjWJXE8rGJH951hh8HYEtKMpXs6uyNIzhbSohpTETbixtqOB27o

³ <http://www.nplg.gov.ge/emigrants/ka/00000577/>

ღონისძიება გახსნა საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის გენერალურმა დირექტორმა, ბატონმა გიორგი კეკელიძემ¹. ღონისძიებას ესწრებოდნენ პრეზიდენტის ადმინისტრაციის ხელმძღვანელი, ბატონი გიორგი აბაშიშვილი და საქართველოს პრეზიდენტის ადმინისტრაციის საორგანიზაციო მართვისა და კოორდინირების დეპარტამენტის ხელმძღვანელი გიორგი ჟურული, არქივის შემომწირველი გურჯან ჰაირიოღლი (ვაჟა მალაყმაძე), საქართველოს სამეცნიერო წრეების წარმომადგენლები, რომელთა შორის იყვნენ ვახტანგ მალაყმაძის მეგობრებიც: წათე ბაწაში, ჯუმბერ კოპალიანი და სხვები, აგრეთვე, სტუმრები თურქეთიდან, ახმეთისა და ჰაირის თანამებრძოლები და უმცროსი მეგობრები: ერგუნ ათაბაი (გურამ ქოქოლაძე) და მისი მეუღლე ელმას ათაბაი, მეჰმეთ შევალი (მერაბ ფუტკარაძე), აბდულლაჰ თათაროღლი. ღონისძიების მომზადებაში გვეხმარებოდნენ სტუდენტები ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტიდან და სოხუმის უნივერსიტეტიდან. დარბაზის უმრავლესობა თვალცრემლიანი უსმენდა გამომსვლელთა ემოციურ სიტყვებს. ბატონმა გურჯანმა ბიბლიოთეკას უსახსოვრა მამამისის ღირსების ორდენი, რომელიც საქართველოს პრეზიდენტმა, ბატონმა ედუარდ შევარდნაძემ 2001 წელს უბოძა ჰაირი ჰაირიოღლუს. ღონისძიების დასასრულს პრეზიდენტის ადმინისტრაციის ხელმძღვანელმა გიორგი აბაშიშვილმა დააყენა საკითხი გურჯან ჰაირიოღლუსათვის ღირსების ორდენის მინიჭების შესახებ. ამ გადაწყვეტილებამ ისეთი სიხარული მოჰგვარა დამსწრე საზოგადოებას, რომ მცირე ხნით სხდომაც კი შეწყდა. ეს იყო დაუვიწყარი წუთები².

2018 წლის 26 მაისს თბილისში, პრეზიდენტის სასახლეში დიასპორის წარმომადგენელთა საზეიმო მიღების დროს, გურჯან ჰაირიოღლუს (მალაყმაძეს) გადაეცა ღირსების ორდენი.

¹ <http://www.city.kvira.ge/2017/10/18/ეროვნული-ბიბლიოთეკა-ორ/>

² <https://www.president.gov.ge/ka-GE/administraciis-siakhleebi-aq/giorgi-abashishvili-turqetshimogvace-qartveli-mec.aspx>

გურჯან ჰაიროდლუს
დაჯილდოება
ღირსების ორდენით
2018 წლის 26 მაისს
თბილისში, პრეზიდენტის
სასახლეში დიასპორის
წარმომადგენელთა
საზეიმო მიღების
დროს.

საქართველოს პრეზიდენტის, მისი აღმატებულება ბატონ გიორგი მარგველაშვილის უაღრესად მართებული გადაწყვეტილების შედეგებს საქართველო კვლავაც დაინახავს, რადგან თურქეთის ქართველებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საქართველოს სახელმწიფო ინსტიტუტებისაგან გამოხატულ ყურადღებას, ყოველი ასეთი მხარდაჭერა მოტივაციაა მათი შემდგომი საქმიანობისათვის.

ამ ეტაპზე აუცილებლად გვესახება ჰაირი ჰაირიოლლუს სახელის უკვდავსაყოფად შემდეგი ნაბიჯების გადადგმა: სასურველია, რომ ამ მოღვაწის სახელი მიენიჭოს თბილისისა და ბათუმის ქუჩებს და დაწესდეს მისი სახელობის პრემია ან სტიპენდია, რომელიც ყოველწლიურად მიენიჭება ქართული დიასპორული კულტურების თვალსაჩინო მკვლევარს.

წინამდებარე მონოგრაფია წარმოადგენს ჰაირი ჰაირიოლლუს ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი ასპექტების შესწავლის პირველ ცდას. წყაროებად გამოყენებული გვაქვს ჰაირი ჰაირიოლლუს (ვახტანგ მალაყმადის) არქივი და მისი გამოქვეყნებული სტატიები, თარგმანები, პუბლიცისტური წერილები, აგრეთვე, სტამბოლის ქართული ხელოვნების სახლში დაცული ახმეთ მელაშვილის საარქივო მასალა, ნაწყვეტები და ამონარიდები მის შესახებ დაბეჭდილი რამდენიმე მოგონებიდან (ლია ჩლაიძის, გურამ ხიმშიაშვილისა და ოთარ ფუტკარაძის), წიგნი „საქართველო“ (გამომცემელი და რედაქტორი ახმეთ ოზკან-მელაშვილი), კრებული „ჩვენებური“, ქართული ემიგრანტული გამოცემები („თავისუფლების ტრიბუნა“, „გუმაგი“).

წიგნის დიდ ნაწილს ქმნის საველე-ეთნოგრაფიული კვლევით მოპოვებული მასალა: ჰაირის ოჯახის წევრების (შვილების, ძმის), მეგობრების, თანამებრძოლების, გამომცემლის მონათხრობი ჰაირის პირადი თვისებებისა და ცხოვრებისეული სირთულეების შესახებ.

წიგნის მომზადების დროს ჰაირი ჰაირიოლლუს (ვახტანგ მალაყმადის) რამდენიმე მნიშვნელოვანი პუბლიკაციის ქართული თარგმანი მოამზადა დოქტორანტმა ნატო დვალმა; თურქული და ინგლისური ტექსტების რედაქტირება მოახდინეს ჰაჯერ ოზქანმა (ეკა ირემადე-მელაშვილმა) და ქეთევან ხუციშვილმა, ტექნიკური დახმარება გაგვიწია გიორგი ჩუბინიძემ.

წიგნი გამოცემულია საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკისა და სტამბოლის ქართული ხელოვნების სახლის მხარდაჭერით.

როზეტა გუჯეჯიანი

თავი I

ჰაირი ჰაირიოლუს (ვახტანგ მალაყმადის) მშობლიური სოფელი ჰაირიე (ხაირიე, მიჭინელი/მაჭახელი)

§ I სოფლის ადგილმდებარეობა და მოკლე ისტორია

ქართული სოფელი ჰაირიე მდებარეობს თურქეთის რესპუბლიკის მარმარილოს ზღვის მხარეში. ადმინისტრაციულად იგი მიეკუთვნება ინეგოლის (ისტორიული ანგელოკომო) რაიონს, რომელიც თავის მხრივ მოქცეულია ბურსის რეგიონში.

სოფელ ჰაირიეს შესასვლელი

სოფელი ჰაირიე უკვდავყოფილია მისი სასიქადულო შვილების დამსახურებით. ამ სოფელთან ორი დიდი ქართველის – ახმეტ მელაშვილისა და ჰაირი ჰაირიოღლუს (ვახტანგ მალაყმადის) ცხოვრება და მოღვაწეობა გადაჯაჭვული. ახმეტ მელაშვილი სიძე იყო სოფლისა, ჰაირი კი გახლდათ ჰაირიეში დაბადებული და გაზრდილი.

სოფლის სახელს მკვიდრი ქართველები ორგვარად წარმოთქვამენ: **ხეირიე** და **მიჭიხელი/მაჭახელი** (ეს უკანასკნელი თანდათან მივიწყებას ემდევა). სოფლის ოფიციალური სახელია **ჰაირიე – HAYRIYE**.

სოფლის მოსახლეობა დღემდე ეთნიკურად მთლიანად ქართველია. სოფელი ქალაქ ინეგოლიდან 17 კილომეტრში მდებარეობს. მასთან ახლოსაა ქართული სოფელი ყაზელი (გაზელი), სადაც ძირითადად ზემო აჭარიდან გადმოსახლებულთა შთამომავლების ცხოვრობენ და ჩაქველთა სოფელი მურათბეი. სოფელი ჰაირიე მთაგორიან ადგილზე შეფენილი, გაშლილია ფართოდ, ახლოს აქვს ტყე, სახნავ-სათიბი მიწდებები, წყაროები, ჩამოუდის მდინარე.

ქართული სოფელი შუაგულ ოსმალეთის იმპერიაში, რამდენიმე სხვა ქართულ კომპაქტურ დასახლებასთან ერთად, წარმოიქმნა XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან. 1877-78 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომისშემდგომი ბერლინის კონგრესის საზავო პირობების თანახმად, რუსეთის იმპერიას შეუერთდა ისტორიული საქართველოს აქამდე ოსმალეთის მიერ მითვისებული მხარეები და ამ მხარეებიდან (აჭარა, მაჭახელი, ნიგალის ხეობა, არტანუჯი, იმერხევი, შავშეთი, ფოცხოვი, არტანის, კოლა) დაიწყო მუსლიმ ქართველთა ნაწილის ემიგრაცია ოსმალეთის იმპერიაში, ცნობილი „მუჰაჯირობის“ სახელით.

ჰაირი ჰაირიოღლუს (ვახტანგ მალაყმადის) მიერ პროფესორ შუმანა ფულტკარადისათვის მიწოდებული ინფორმაციით, საქართველოდან ოსმალეთისკენ მიმავალი გზა მძიმე და ხანგრძლივი ყოფილა. მუჰაჯირებს დიდი ტანჯვა-წვალება გამოუვლიათ. მაჭახელიდან წამოსულებს, გადმოცემით, ერთი წელი გემზე გაუტარებიათ, შემდეგ სტამბოლში ჩაულწევიან და ხელისუფლებისათვის თავიანთი გასაჭირი უცნობებიათ. სულთანს ქართველებისათვის სამოსახლოდ ბურსის ვილაიეთი შეუთავაზებია: „გამოსულან აქა, მუულიან აქავრობა, ველ ადგილებზე კოლოები ყოფილან, იმიტომ იქ არ დასახლებულან. დასახლებულან ჩიქუნეთის მგზავს ადგილებზე. აქ ამოსულან, მოწონებიან, – აქ ვიცხოვრებთო. შემდეგ ესენი წასულან ისტანბულ. მოჩეჩებული ხალხი, ოჯახები გამუყუყუნიან აქა, სულ სამოცი ოჯახი. ამ ოჯახებ შორის არიან ჩიქუნარები, ჩხუტუნარები, მილისელნი, კირნათელნი. ხალხი უბნებით დასახლებულან. კირკიტადიები დასახლებულან კირკიტეთში, ხინკილადიები – ხინკილეთში. ქოქოლადიებიც

ამ უბანში არიან. ვაკიელები ბევრი გუარები არიან. აქა ერთი გუარის კილია ჯინჭარა. სოფელი ასი წლის რომე გახდა, იყო ხუთას ოზდაათი ოჯალი. ხე-ირიედან სხუაგან წასულელებიც ბევრი არიან. ისინიც ჩათლილია ამაში¹.

გადმოცემით, პირველმოსახლეთა წინამძღოლი ყოფილა მეტად გულადი და მამაცი კაცი, სახელად ხეირო (სხვა გადმოცემით, ხეიროს ვაჟი), ვისგანაც შემდგომ წამოსულა სოფლის სახელი „ხეირი“. ასე შექმნილა ქართველთა სოფელი ბურსის ვილაიეთის ინეგოლის რაიონში. გავიდა ათწლეულები და დღევანდელ მთხრობელთა ხანდაზმული ნაწილიც იმეორებს ამ ამბავს, ზეპირი ისტორია გადადის თაობიდან თაობაში.

როგორც ზემოთ ითქვა, სოფლის პარალელურ სახელად ძველი თაობის წარმომადგენლები ჯერ კიდევ იყენებენ მეორე სახელსაც – „მიჭიხელი/მაჭახელი“, მცხოვრებთა წარმომავლობის ადგილიდან გამომდინარე (იგულისხმება ისტორიული „მაჭახელი“, რომლის ქვემო ნაწილი მდებარეობს დღევანდელ ხელვაჩაურის რაიონში, ხოლო ზემო მხარე 1921 წლიდან მოქცეულია თურქეთის რესპუბლიკის ართვინის რეგიონის ბორჩხის რაიონში).

§ II. ჰაირიეს შესახებ არსებული წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა

ჰაირიეს ხანგრძლივი ისტორია აქვს და საკმაოდ მრავალფეროვანია მასთან დაკავშირებული საისტორიო წყაროები თუ სამეცნიერო ლიტერატურა.

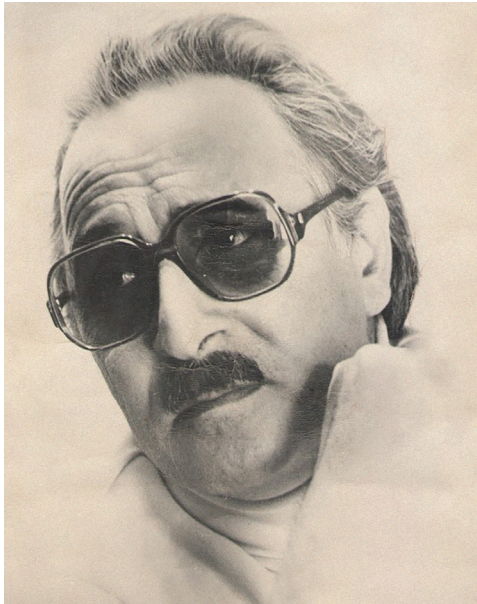
სოფელ ჰაირიეს დიდი ადგილი უჭირავს თურქეთელ ქართველთა ისტორიაში და საქართველოს ქართველთა ისტორიულ მეხსიერებაში, რადგანაც თურქეთელ ქართველთა შესახებ პირველი დოკუმენტური ინფორმაცია სწორედ აქედან მოაწოდა გურამ პატარაიამ (1928-1983 წწ.) საბჭოთა პერიოდის საქართველოს დოკუმენტური ფილმის („ტაო-კლარჯეთი“) მეშვეობით.

გურამ პატარაიასა და მისი გადამღები ჯგუფის უშუალო მასპინძელი ჰაირიეში ახმეთ მელაშვილი იყო². ამ ფილმით გურამ პატარაიამ, დიდმა რეჟისორმა და მამულიშვილმა, სოფელი ჰაირიე საქართველოს ქართველ-

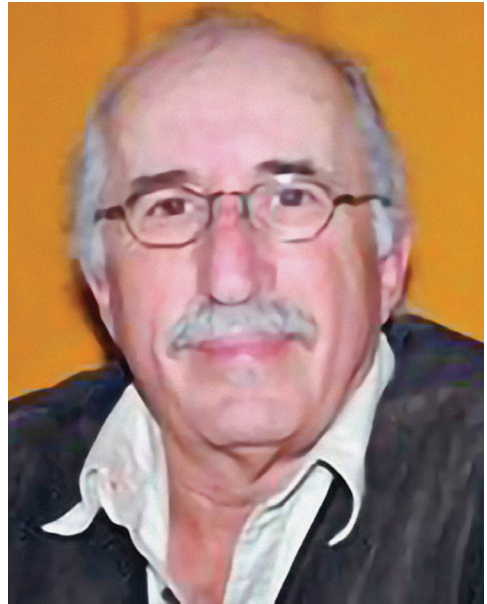
¹ შუშანა ფუტკარაძე. „ჩვენებულების ქართული“. წიგნი გამოსცა ასლან აბაშიძის ფონდმა. აჭარის ჟურნალ-გაზეთების გამომცემლობა, ბათუმი, 1993, გვ. 340.

² საყურადღებოა, რომ იბერია მელაშვილის აზრით, შესაძლოა ჰაირიეში უფრო ადრეც იმყოფებოდა დოკუმენტალისტი საქართველოდან, რადგანაც გურამ პატარაიას ფილმში ორი სხვადასხვა პერიოდის კადრებია ამოცნობილი: ერთი უფრო ძველი და მეორე - გურამ პატარაიას დროინდელი. ძველ კადრებში ახმეთი უფრო ახალგაზრდა ჩანს. ჩვენი კვლევის მიხედვით, ეს შესაძლოა ყოფილიყო გიორგი მდივანის (1905-1981 წწ.) მიერ გადაღებული კადრები. თუმცა პრობლემა შემდგომ კვლევას მოითხოვს და ამ ეტაპზე მხოლოდ ვარაუდს გამოვთქვამთ.

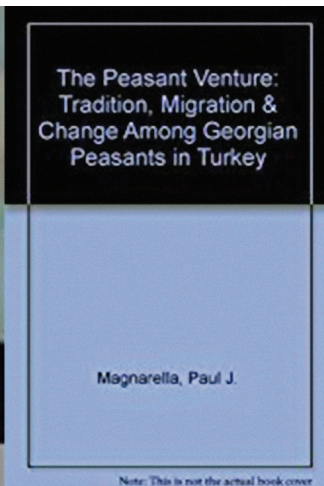
თა ისტორიული მეხსიერების ნაწილად აქცია. მისი დამსახურებით გავეცანით ჰაირიელთა ყოფა-ცხოვრებასა და ეთნომუსიკალური კულტურას. ფილმს დღესაც უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება არა მხოლოდ როგორც ქართული დოკუმენტალისტიკის, კინოხელოვნების შესანიშნავ ნიმუშს, არამედ როგორც უძვირფასეს ეთნოგრაფიულ წყაროს და ისტორიის რეკონსტრუქციის განმაპირობებელ ფაქტორს.

გურამ პატარაია (1928-1983 წწ.)

პიტერ გოლდი

პოლ მაგნარელა

XX საუკუნის II ნახევრიდან ჰაირიეს ადგილობრივი მუსიკალური ფოლკლორი ჩაიწერა და კაცობრიობას შემოუნახა ქართული კულტურის დიდმა მეგობარმა, ამერიკელმა ეთნომუსიკოლოგმა პიტერ გოლდმა (1968 წ.)¹. პიტერ გოლდის ეთნოანთროპოლოგიური მემკვიდრეობის შესახებ იხ. ქეთევან ხუციშვილისა და როზეტა გუჯეჯიანის ნაშრომები².

70-იან წლებში სოფლის ყოფა და კულტურა აღწერა, შეისწავლა და ინგლისურენოვან სამყაროს გააცნო თვალსაჩინო ამერიკელმა ანთროპოლოგმა პოლ მაგნარელამ³.

ახმეთ მელაშვილის ცხოვრებისა და იმდროინდელი სოციო-კულტურული პრობლემების შესწავლის საქმეში უდიდესი მნიშვნელობის მქონეა გიორგი კალანდიას მონოგრაფია, პუბლიკაციები და ფილმები⁴.

ჰაირიელთა საოჯახო ყოფას ეძღვნება ნინო ოქროსცვარიძის მონოგრაფია⁵.

ინეგოლელ ქართველთა ტრადიციული კულტურის შესახებ დოკუმენტური ფილმი გადაიღო სოსო სტურუამ („ნაღვერდალი“, 2007). ჟურნალისტმა თამარ ცქიტიშვილმა ფესტივალ „ჩვენებური“-ს მიმდინარეობის დროს მოამზადა არაერთი სიუჟეტი ჰაირიედან⁶ და სხვ.

რამ განაპირობა დოკუმენტალისტთა და მეცნიერთა ასეთი დიდი ინტერესი თურქეთის ერთი პატარა სოფლით? ან როგორ მიაკვლიეს მათ ამ სოფელს? ვფიქრობთ, პასუხები ცალსახაა: ჰაირიეს უკავშირდება ახმეთ მელაშვილის ცხოვრება ქორწინების შემდეგ (1955 წლიდან), რადგან ჰაირიელი გახლავთ ბატონი ახმეთის მეუღლე ქალბატონი იუქსელ ოზკანი (ქალიშვილობის გვარით ერგუნი/ჯინჭარაძე). ამასთანავე, ამ სოფლის მკვიდრი იყო ვახტანგ მალაყმაძე (მისი ოფიციალური გვარიც – ჰაირიოლლუ – ჰაირის შვილი – წინაპრის – ხეიროს და ამ წინაპრის სახლის ტოპონიმად ქცეული ფორმიდან მომდინარეობს). სწორედ მათი დამსახურებით გაიცნეს ეს სოფელი საქართველომ და მსოფლიოს თვალსაჩინო მეცნიერებმა.

¹ იხ. *მუსიკალური ჩანაწერები: Peter Gold, Georgian folk music from Turkey.*

² ქეთევან ხუციშვილი. „პიტერ გოლდი: ბიოგრაფიული ცნობები და სამეცნიერო მოღვაწეობა“. – ანთროპოლოგიური კვლევანი. საქართველოს ანთროპოლოგთა ასოციაცია, III, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბ., 2017. გვ., 34-44. როზეტა გუჯეჯიანი. „სოფელი ხეირი“ (ყოფა და კულტურა XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან დღემდე). – ანთროპოლოგიური კვლევანი. საქართველოს ანთროპოლოგთა ასოციაცია, III, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბ., 2017. გვ., 45-68.

³ Magnarella, Paul J. *The Peasant Venture: Tradition, Migration and Change among Georgian Peasants in Turkey.* Schenkman Publishing Company: Cambridge, MA, 1979.

⁴ გიორგი კალანდია. „აჰმეთ მელაშვილი, ჩვენებურთა ბელადი“. თბ., „სეზანი“, 2010; „სამი ქართული ამბავი“. თბ., 2017; ფილმი „აჰმედ მელაშვილი“, ორი ნაწილი, 2012.

⁵ ნინო ოქროსცვარიძე. „ოჯახი და საოჯახო ყოფა თურქეთელ ქართველებში“ (ინეგოლის რაიონის სოფელ ჰაირიეს მოსახლეობის მაგალითზე). თბ., შპს „სამი“, საგამომცემლო ჯგუფი „თვალსაზრისი“, 2012.

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=T92jCjoxBM&fbclid=IwAR0SMurJKywzHI2xzCllkX91MANHs0HPw630U9frGnlzoDBJWVxYEoaR1kg>

§ III. ჰაირიელი ქართველების ტრადიციული კულტურის ძირითადი მახასიათებლები¹

ჰაირიე მთაგორიანი სოფელია და მისი დასახლების ტრადიციული სტრუქტურა პირველმოსახლე ქართველ საგვარეულოთა განსახლების არეალის მიხედვითაა შექმნილი.

სოფელი ჰაირიე

¹წიგნის დასახვარკვეული ნაწილებიც უკვე გამოქვეყნებულია სამეცნიერო ლიტერატურაში. იხ. რ. გუჯეჯიანი. „სოფელი ხეირიე (HAYRIYE)“ (ყოფა და კულტურა XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან დღემდე). - კრებული: ანთროპოლოგიური კვლევანი. საქართველოს ანთროპოლოგთა ასოციაცია, III, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბ., 2017. გვ., 45-68.

ჰაირიელებს ახსოვთ პირველმოსახლეთა გვარები: „თურქეთში მაჭახლიდან სამოცი ოჯახი მოსულან: გორაძე, ხინკილაძე, კირკიტაძე, აბაშიძე, მალაყმაძე, ქოქოლაძე, ლექურაშვილი, სიკალიძე, გურგენიძე, დოლიძე, ... მიმინაძე, გოგინიძე, ჯინჭარაძე“¹. გარდა ამ გვარებისა, ხეირიელები არიან ბასილაძეები, ბოლქვაძეები, გოჩიტაძეები, გოგიტიძეები და სხვ.

პირველმოსახლე ჰაირიელთა რამდენიმე ოჯახი წარმოშობით კირნათელი ყოფილა, მაგრამ მათზე ამბობენ, რომ კირნათელთა ოჯახებიც დედით მაჭახლელნი ყოფილან და ამიტომ გამოჰყოლიან მაჭახლელებს მუჰაჯირობაშიც.

ეთნოგრაფიული მასალა ავლენს სოფლის გეოგრაფიული პირობების დიდ მსგავსებას ისტორიულ სამშობლოსთან, რაც სრულიად ბუნებრივია – მუჰაჯირებმა საცხოვრებლად მშობლიური გარემოს მსგავსი ადგილი შეარჩიეს.

სოფლის ტრადიციული ყოფა და კულტურა მომდინარეობს მაჭახლური ტრადიციული ყოფიდან. XX საუკუნის ბოლომდე სოფელი მთლიანად ქართულად მეტყველებდა: საუბრობდნენ მაჭახლურ დიალექტზე. ჩვენს დროში კი, სამწუხაროდ, ახალგაზრდათა ნაწილმა უკვე აღარ იცის დედაენა.

ჰაირიე კულტურის ბევრი მახასიათებლით გამორჩეულია და ერთ-ერთი საამაყო მომენტი, რომელიც ადგილობრივთა კულტურული მეხსიერების ნაწილია, არის სოფლის პირველობა სკოლის დაარსების საქმეში. ჰაირიელებს ჯერ კიდევ 1920-ინი წლების მეორე ნახევარში აუშენებიათ სკოლა მთელი სოფლის მონაწილეობით. სწრაფვა განათლებისაკენ და ტრადიციული ქართული სოციალური სოლიდარობის შრომითი ურთიერთდახმარების ფორმა – ნადი – ახლაც ეთნიკური კულტურის ცოცხალი ელემენტებია ჰაირიელ ქართველთა შორის.

გამრჯე მაჭახლელებმა ახალ საცხოვრისში სწრაფადვე შექმნეს ქართული განსახლებისა და დასახლების მქონე ტიპიური სოფელი. ბუნებრივია, რომ აქ დამკვიდრება და სოფლის მოშენება ბევრ სირთულესთან იყო დაკავშირებული: ეკოლოგიური და სოციალური ადაპტაციის პრობლემებთან ერთად სოფელი, გადმოცემით, ერთიანი ძალით უმკლავდებოდა ახლო-მახლო მოთარეშე სხვადასხვა ჯგუფებს, თავდამსხმელებს, ყაჩაღებს.

სამწუხაროდ, საოჯახო ალბომებს ნაკლულად შემორჩა მეოცე საუკუნის დასაწყისის ფოტომასალა, მაგრამ მოგვეპოვება 40-იანი წლების სურათები, რომლებშიც ასახულია ტრადიციული მაჭახლური ტიპის საცხოვრებელი სახლები და დამხმარე სამეურნეო ნაგებობები. იმ დროს სახლები ძირითადად ერთსართულიანი, უფრო გვიან კი ორსართულიანიც ყოფილა. ორსართულიანი სახლების ქვედა სართული გამოიყენებოდა სამეურ-

¹ შ. ფუტკარაძე. იქვე, გვ., 346.

ნეო სათავსად, ზედა კი საცხოვრებლად. სახლები გადახურული იყო კრამიტით.

ხეირიელთა კარ-მიდამო წნული ღობით იყო შემოზღუდული. შიგნით მოქცეული იყო სამეურნეო ნაგებობები: ახორი, ნალია, ხულა, ეზოს წინ იდგა ავაზანი (წყლის სათავსი). ცნობილია, რომ სახლის გარშემო შემოღობილი კარ-მიდამო აუცილებელი ნიშანია ზოგადად ქართული სოფლები-სათვის და ასეა ეს ხეირიეშიც, რაც მკაფიოდ ავლენს ქართველთა და მათ მეზობელ იორუქთა ან აბაზთა/აფხაზთა შორის არსებულ ყოფით კულტურათა სხვაობას ჩვენს დროშიც კი.

ჰაირიეში ჰქონიათ საირიგაციო სისტემა, სოფელში – წყარო, სოფლის მახლობლად კი ტყე. სოფელი ამიტომ ხე-ტყის ნაკლებობას არ განიცდიდა. გადაადგილების საშუალება ძველად ურემი ყოფილა.

ჰაირიელმა ქართველებმა შექმნეს მემინდვრეობისა და მესაქონლეობის მძლავრი ბაზა. ადგილობრივ კლიმატსა და გეოგრაფიულ ლანდშაფტს კარგად მიუსადაგეს ტრადიციული ქართული სამიწათმოქმედო გამოცდილება: თესავდნენ ხორბალს, ქერს, ჭვავს, მუხუდოს, ცერცვს, ბარდას, სიმინდს, ლობიოს, კარტოფილს.

ძველად ხარით ხნავდნენ. სახვნელს ერქვა „ჯილდა“ და მის სახნისს „ჯილდას რკინა“. სხვა ნაწილები: „ორი ყირი, ტარი, ენეგი, ყილიჯი, უღელი, ტაბიკები, შიანაი და გარეთაი ტაბიკი, თოკვი“.

სოფელში აქვთ ბოსტნები, სადაც მოჰყავთ „შავი ფხალი, კვახი, კიტრი, ყარფუზი, ქინძი, ნიორი, ხახვი, პრასი, მაკიდო, ბოლოკი, ჭარხალი, სტაფილო“.

მალევე გაუშენებიათ ვაზი, ძირითადად, მალღარი და სხვადასხვა ხეხილი: ვაშლი, მსხალი, ბალი, ბია (კომში), ქლიავი და სხვ.

ჰაირიელებმა განავითარეს მსხვილფეხა მესაქონლეობა, ჰყავდათ ცხვარი, თხა. მისდევენ მეფრინველეობას. მესაქონლეობის ბაზები გასული საუკუნის მიწურულამდე ჯერ კიდევ მთაში ჰქონდათ გამართული, მსგავსად აჭარული, მაჭახლური მთა-ბარული მესაქონლეობისა.

მიწათმოქმედებისა და მესაქონლეობის ტრადიციული ქართული ფორმების აღორძინებამ განაპირობა ტრადიციული კვებითი კულტურის სიცოცხლისუნარიანობა და მდგრადობა. ჰაირიეში დღემდე ამზადებენ ქართულ საკვებს: აცხობენ მჭადს, პურს, აქვთ მდიდარი ცოდნა შეჭამანდების მომზადებისა, რომელთა შორის განსაკუთრებით ფასობს ფხალღობიო, ამოლესილი ღობიო, მალახტო, კერჩხო ღობია, ცერცვულაი. ტყემლისაგან ხარშავენ საწებელ „ყორაო“-ს. აქვთ მრავალფეროვანი რძის ნაწარმი: ყველი, დო, მაწონი.

სარიტუალო დანიშნულების, ქორწილში მისართმევი საჩუქარი ჯერ კიდევ რამდენიმე წლის წინ იყო მრგვალ ტაბლაზე/სინზე დაწყობილი სამი ნიგვზისგულიანი პური, რომელსაც აქ ხაჭაპური ჰქვია. ხაჭაპურებზე

დევეს შემწვარი ან მოხარშული ქათამი. ზოგიერთი მთხრობელის სიტყვით, უფრო ძველად ყოველივე ეს წამოგებული ყოფილა სარზე.

სოფელში 80-იან წლებამდე განვითარებული ყოფილა მეაბრეშუმეობა, რასაც ხეირიელები „ყაჭის მოშენებას“ უწოდებენ.

იმ ოჯახებში, რომლებსაც ცხვარი ჰყავდათ, მატყლისგან ამზადებდნენ შალის ძაფს. თითქმის ყველა ოჯახში ჰქონიათ საფეიქრო დაზგები, რომელზეც ქალები ქსოვდნენ ტანსაცმელს, საწოლისა და სუფრის გადასაფარებლებს, ბალიშისპირებს და სხვ. სცოდნიათ ნართის სხვადასხვაფრად შეღებვა ბუნებრივი საღებავებით. შალის მოსათელად სპეციალური მოწყობილობა „სათელავი“ ჰქონიათ. მოთელვაში სოფლის ქალები ერთმანეთს ეხმარებოდნენ.

სოფლის ტრადიციული დღეობები ყოფილა ახალი წელი (ძველი სტილით), ისლამური კულტურით განპირობებული „ყურბან ბაირამი“ და „რამაზან ბაირამი“, აგრეთვე, ძველი ქართული ხალხური დღეობა „შუამთობა“, სინკრეტული დღეობა „ხიდრიელა/ხიზრიელა“ და სხვ.

აი, ასეთ გარემოში დაიბადა და გაიზარდა ჰაირი ჰაირიოღლუ (ვახტანგ მაღაყმაძე).

§ IV. სოფელ ჰაირიეს ტრანსფორმაცია XX საუკუნის II ნახევრიდან და თურქეთელ ქართველთა ეთნიკური და კულტურული გამოღვიძების პროცესი

ჰაირიეს ცხოვრებაში დაწყებული დიდი ცვლილებები დაკავშირებულია ახმეთ მელაშვილის დამკვიდრებასთან ამ სოფელში.

ახმეთ მელაშვილი დაქორწინებამდეც იცნობდა სოფელ ჰაირიეს, რადგან იქაური იყო მისი მეგობარი ნური ერგუნი (ჯინჭარაძე). ჯინჭარაძეთა ოჯახს გარკვეული წვლილი მიუძღვის ადგილობრივ ქართველთა ეთნიკური იდენტობის გაღვივებისა და განვითარების საქმეში. ნური ერგუნი ახმეთის მომავალი მეუღლის, ქალბატონ იუქსელის ბიძა იყო და სწორედ ამ მეგობრობის შედეგად გაიცნეს ახმეთმა და იუქსელმა ერთმანეთი.

დაქორწინების შემდეგ ახმეთ მელაშვილი ჰაირიეში დასახლდა. აქ ისინი ცხოვრობდნენ 1959 წლამდე, მაგრამ შემდგომაც მუდამ მჭიდრო კავშირი ჰქონდათ სოფელთან, ახმეთის სიცოცხლეშიც (1980 წლამდე) და ახლაც. ამჟამად სოფელთან კონტაქტს აგრძელებენ ქალბატონი იუქსელი, მისი შვილები: იბერია და თამარ მელაშვილები, რძალი ევა ირემაძე, სიძე რაგიფ ათაი და შვილიშვილები.

ჰაირიელ ჯინჭარაძეთა ოჯახი ქართული კულტურის ცნობილი ქომავალი იყო ამ მხარეში. სწორედ მათ გააცნეს ახმეთს სოფლის ყველა პრობლემა და განვითარების შესაძლებლობები.

*დოქტორი ნური ერგუნი და მისი მეუღლე ქადერი.
იუქსელ, ახმეთ, იბერია და თამარ მელაშვილები.*

იმ წლებში ახმეთი და ჰაირი ჯერ ერთმანეთს არ იცნობდნენ, რადგან ჰაირი სკოლის დამთავრების შემდეგ მსახურობდა თურქეთის სხვადასხვა რეგიონში და ინეგოლიდან შორს იმყოფებოდა.

ახმეთმა და ვახტანგმა საქართველოც ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად მოძებნეს, მაგრამ 50-იანი წლების ბოლოდან უკვე დამეგობრდნენ, ერთი იდეის გარშემო შეიკრნენ. საბოლოოდ კი ქართული იდენტობის გადარჩენის იდეას შესწირა სიცოცხლე ახმეთმა, ხოლო ჰაირის ვაჟიშვილი მოუკლეს და წაართვეს ბედნიერების განცდა.

ახმეთ მელაშვილი მეგობრობდა ევროპაში მოღვაწე ემიგრანტ ქართველებთან, რომელთა დახმარებითაც ეცნობოდა საქართველოს ისტორიასა და კულტურას. განსაკუთრებით მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა ლევან ზურაბიშვილთან.

XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან ჰაირი მჭიდროდ დაუკავშირდა საბჭოთა საქართველოსაც. კავშირი ხორციელდებოდა პროფესორ ოთარ გიგინეიშვილისა და მისი ჯგუფის, თვალსაჩინო ქართველ მეცნიერთა და მწერალთა მეშვეობით. ორგანიზაციას ეწოდებოდა „უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეთა მეგობრობისა და კულტურული ურთიერთობის საქართველოს საზოგადოება“. ამ ორგანიზაციის პრეზიდიუმს 1968-1990 წლებში პროფესორი ოთარ გიგინეიშვილი თავმჯდომარეობდა.

ბუნებრივია, რომ გურამ პატარაიას, პიტერ გოლდისა და პოლ მაგნარელას ვიზიტები ჰაირიეში, იქ გადაღებებისა და კვლევების ნებართვის მიღება ხელისუფლებისაგან რთული იქნებოდა. იმ წლებში ხომ საკმაოდ მძიმე პოლიტიკური ვითარება იყო თურქეთის რესპუბლიკაში. სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები აისახებოდა ჰაირიელთა ყოფაზეც. ამდენი კეთილი საქმის მოთავე ახმეთ მელაშვილი მუდმივად განიცდიდა კონტროლს ხელისუფლების მხრიდან. ახმეთის ხასიათის თავისებურებები კარგად ჩანს ფრიდონ ხალვაშის ლექსებსა და პროზაში; ამავე საკითხის შესახებ გარკვეული ინფორმაცია მოიპოვება მამია ვარშანიძისა და ალექსანდრე ჩხაიძის დოკუმენტურ პროზაშიც¹.

XX საუკუნის 50-60-იანი წლების ინეგოლის რაიონის ისტორია საინტერესო მოვლენებითაა გამორჩეული. ახმეთ მელაშვილისა და მისი მეგობრების, ჰაირი ჰაირიოღლუსა და სხვა ადგილობრივ ქართველთა შრომითა და თავგანწირვით ჰაირიეში, შემდეგ ინეგოლში და დიდ ქალაქ ბურსაში იწყება ქართველთა ეთნიკური ნიშნით თვითგამოღვიძების პროცესი.

¹ მამია ვარშანიძე. „ნატვრა სულისა“. გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა“, ბათუმი, 1989; ალექსანდრე ჩხაიძე. „ჩვენებურები“ (დოკუმენტური მოთხრობა თურქეთში მცხოვრებ თანამემამულეებზე და კიდევ სხვა ამბებზე“. გამომცემლობა „აჭარა“, ბათუმი, 1991; ფრიდონ ხალვაში. „შეიძლება თუ არა მუსლიმანი იყოს ქართველი?“ გამომცემლობა „აჭარა“, ბათუმი, 1994; ფრიდონ ხალვაში, ომრი, ს.ს. გამომცემლობა „აჭარა“, ბათუმი, 2010.

1961 წელს ახმეთ მელაშვილმა დააარსა „სოფელ ჰაირიეს ტურიზმი-სა და განვითარების ასოციაცია“ და დააფუძნა კოოპერატივი, რომელიც ერთ-ერთი პირველი კოოპერატივი ყოფილა მთელ თურქეთში. კოოპერატივის შექმნა მიზნად ისახავდა ჰაირიელ ქართველთა სოციალური ყოფის გაუმჯობესებას და კულტურის განვითარებას. შენობა კულტურის ცენტრისათვის დააპროექტა ახმეთმა, – ის ხომ პროფესიით არქიტექტორი იყო. მშენებლობა ქართველთა მიერ გაღებული შემოწირულობებით ხორციელდებოდა. სახლის მშენებლობა დასრულდა ახმეთის მკვლევლობის შემდეგ. ამჟამად ეს სახლი, როგორც ქართული კულტურის კერა, მოქმედია და მის საქმიანობას ადგილობრივი ქართველები წარმართავენ. და მან ბოლო წლებში ახალი სიცოცხლე შეიძინა.

ახმეთი ჰაირიეს კოოპერატივის მეშვეობით ინეგოლელ ქართველებს სამუშაოდ გერმანიაში გზავნიდა, რითაც ეკონომიურად ძლიერი თაობის შემოკრებასა და მათთან ერთად სამომავლო გეგმების განხორციელებას ცდილობდა.

1962 წელს ახმეთმა სოფელ ხეირიეში დააარსა ქართული ხალხური სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლი. ეს ანსამბლი მრავალი წლის განმავლობაში მოქმედებდა.

ჰაირიეს ანსამბლის წარმატებული გამოსვლა ბურსაში

ახმეთ მელაშვილი ცდილობდა თურქეთში მცხოვრებ სხვა კავკასიელ ეთნიკურ ჯგუფთა კულტურის გადარჩენასაც. ინეგოლის რაიონში არსებობს აბაზური, ჩერქეზული კომპაქტური დასახლებები. მათი წინაპრებიც თავის დროზე მუჰაჯირებად არიან წასულნი ოსმალეთში. ახმეთი და შემდეგ უკვე ჰაირი სწავლობდნენ კავკასიური წარმომავლობის მოსახლეობის ყოფას, კულტურას და ეხმარებოდნენ მათ სხვადასხვა პრობლემების მოგვარებაში. ეს კეთილი ურთიერთობები გრძელდება ჩვენს დროშიც და სტამბოლის ქართული ხელოვნების სახლის (დამფუძნებლები: იბერია მელაშვილი, გიორგი ირემაძე) მუდმივი სტუმრები, ქართველებთან ერთად, არიან თურქეთში მცხოვრები ჩერქეზები, ოსები, აზერბაიჯანელები და აბაზებიც კი. იბერია მელაშვილის ქართული ანსამბლების რეპერტუარში ქართულთან ერთად აბაზური, ჩერქეზული, ოსური, აზერბაიჯანული სიმღერებიცაა შეტანილი.

1968 წელი საკრალური თარიღია თურქეთელ ქართველთა ისტორიაში. დიდი სამზადისისა და უამრავი სირთულის დამღვევის შემდეგ ამ წელს გამოიცა წიგნი „საქართველო“ (თურქულად „გურჯისტანი“)¹. წიგნი თურქულენოვანია, რედაქტორი და გამომცემელია ახმეთ მელაშვილი. წიგნში საქართველოსა და ქართული კულტურის შესახებ სხვადასხვა ავტორის მიერ დაწერილი ან თარგმნილი მასალაა თავმოყრილი და მოთხრობილია საქართველოს ისტორიის, ქართული კულტურის, ლიტერატურის, ხელოვნებისა და ფოლკლორის შესახებ. წიგნის მომზადებაში უდიდესი წვლილი, ცხადია, მიუძღვის ახმეთ მელაშვილს და მასთან ერთად მის უახლოეს მეგობარს, ჰაირი ჰაირიოღლუს, აგრეთვე, ქამილ ოღუნს (თავადიძეს)². წიგნის გამოცემაში ახმეთს ფინანსურად სხვა თურქეთელი ქართველებიც ეხმარებოდნენ. სამეცნიერო დახმარება კი ახმეთს, როგორც ჩანს, აღმოუჩინეს მეცნიერებმა საბჭოთა საქართველოდან და ევროპის ქართულმა ემიგრაციამ. ახმეთ მელაშვილმა, ფაქტობრივად, გასწირა საკუთარი თავი, როდესაც ითავა ამ წიგნის მომზადება, შედგენა, გამოცემა და ხელმძღვანელობა. წიგნს დიდი გამოხმაურება მოჰყვა თურქეთის ქართველობაში და, ბუნებრივია, რომ ხელისუფლების ყურადღებაც მიიქცია, თუმცა ახმეთ მელაშვილს გარკვეული სირთულეების დამღვევის შემდეგ წიგნის გავრცელების ნებაც მიეცა.

„საქართველოს“ გამოცემა ეპოქალური მოვლენა იყო თურქეთის ქართველებისათვის. და ეს წიგნი დღემდე რჩება უმნიშვნელოვანეს ისტორიულ ფაქტად.

¹ AHMET ÖZKAN (MELAŞVİLİ), YÜKSEK MÜHENDİS MİMAR, G Ü R C Ü S T A N. TARİH EDEBİYAT SANAT FOLKLOR, 1968. İSTANBUL.

² ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 1(8), 1993 წელი. გვ., 5.

ჰაირის არქივში დაცულია ევროპიდან მასთან და ახმეთთან გამოგზავნილი ქართული ემიგრაციული გამოცემები: „ცნობის ფურცელი“, „თავისუფლების ტრიბუნა“, „გუშაგი“ და სხვ. საგულისხმოა, რომ ქართულ-ევროპულ ემიგრაციასა და თურქეთელ მოღვაწე ქართველებს ერთმანეთთან მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდათ. ახმეთთან და ჰაირისთან დიდი მეგობრობა აკავშირებდათ ბატონ ლევან ზურაბიშვილს და გიორგი წერეთელს. მაგალითად, 1970 წლის მარტის „ცნობის ფურცელი“ (პასუხისმგებელი რედაქტორი და გამომცემელი, სათვისტომოს თავმჯდომარე ლევან ზურაბიშვილი) ეხმაურება „საქართველოს“ გამომცემას და აქვეყნებს მცირე ანოტაციას წიგნის შესახებ: „გურჯისტან“ – ახმედ ოშკან მელაშვილის წიგნი საქართველოს აცნობს მის თურქ და თურქეთის ქართველ მახმადიანებს. ისტორია, გეოგრაფია, ლიტერატურა, ზნე-ჩვეულება; მრავალი სურათებით და რუკებით; პროფ. დიუმეზილის ბოლოსიტყვაობით/. სტამბოლი: 1968. მეტად საჭირო და გულით ნაშრომი, 250 გვერდიანი წიგნი ღირსია ერთად თურქების და ქართველების მადლობისა“¹.

1971 წლის ივნისის „ცნობის ფურცელში“ წარმოდგენილია საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენიდან 53 წლისთავის აღსანიშნავი საზეიმო დღესასწაულის ანგარიში და ინფორმაცია, რომ ტელეგრამა და მისალმება მიუღიათ თურქეთიდანაც „მაჰმადიან ქართველებისაგან“, რაც განსაკუთრებით აღნიშვნის ღირსად მიუჩნევათ ღონისძიების ორგანიზატორებს².

¹ „ცნობის ფურცელი“. საფრანგეთში მყოფ ქართველ ლტოლვილთა სათვისტომო. მარტი, 1970, გვ., 14.

² „ცნობის ფურცელი“. საფრანგეთში მყოფ ქართველ ლტოლვილთა სათვისტომო. ივნისი, 1971, გვ., 8.

ლევან ზურაბიშვილი (1906-1975 წწ.)

თანდათანობით, დიდი შრომისა და გარჯის შედეგად მომზადდა ნიადაგი მორიგი წიგნის გამოცემისთვის. ეს იყო ჟურნალი „ჩვენებური – კავკასიოლოგიური კრებული“, რომელიც მოამზადეს ახმეთმა, შანვერ აქინმა, ჰაირი ჰაირიოდლუმ და სხვა მამულიშვილებმა და რომელიც 1977 წელს გამოსცეს შვედეთში, სტოკჰოლმში, ბატონ შანვერ აქინის დიდი ღვაწლით. წინა წელს ახმეთი შვედეთში იმყოფებოდა (1976 წელი). ჟურნალი პირველიდან მეხუთე ნომრის ჩათვლით გამოიცემოდა სტოკჰოლმში, გამომცემელი: ბატონი შანვერ აქინი (შალვა თევზაძე). ჟურნალი თურქულენოვანია. მასში საქართველოს ისტორიის, კულტურისა და ლიტერატურის ამსახველი მასალაა დაბეჭდილი. აი, როგორ იგონებს „საქართველოსა“ და „ჩვენებურის“ გამოცემის საქმეში ჰაირის წვლილს ბატონი შანვერ აქინი: „ჩემს ძმობილს ჰაირის, 1968 წლიდან ვიცნობ. მას დიდი წვლილი მიუძღვის აწ გარდაცვლილი ახმეთ მელაშვილის წიგნ „საქართველოს“ გამოცემაში როგორც მატერიალურად, ისე მორალურად. ასევე გვეხმარებოდა და მხარს გვიჭერდა მე და ახმეთ მელაშვილს 1970-80 წლებში „ჩვენებურის“ გამოცემაში“¹.

ახმეთის სიცოცხლეში გამოვიდა კრებულის შვიდი ნომერი: პირველი, გაერთიანებული მეორე და მესამე ნომრები (1977 წ., სტოკჰოლმი) და გაერთიანებული მეოთხე და მეხუთე ნომრები (1978 წ., სტოკჰოლმი), ხოლო

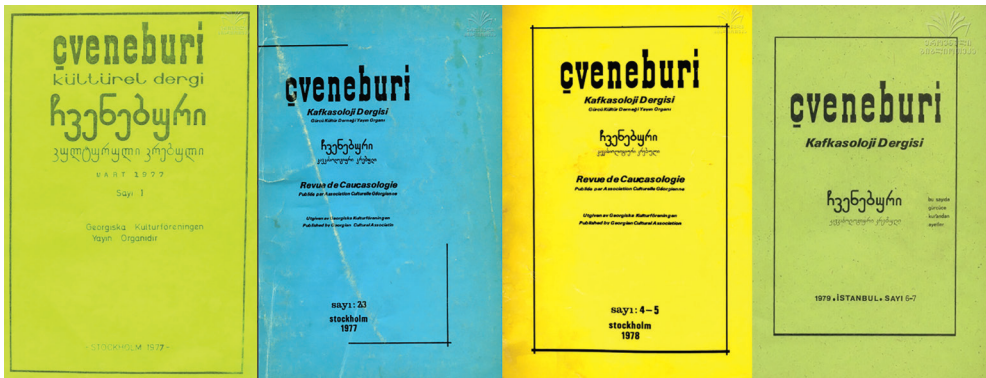
¹ „ჩვენებური“. კულტურული კრებული. ნომ. 49, 2003, წერილი, გვ., 30.

გაერთიანებული მეექვსე და მეშვიდე ნომრები უკვე სტამბოლში დაიბეჭდა (1979 წ., სტამბოლი).

ჟურნალის გამოცემა უდიდესი მოვლენა იყო თურქეთის ქართველთა სოციო-კულტურულ ცხოვრებაში, რომელმაც უმნიშვნელოვანესი ადგილი დაიკავა თურქეთის ქართველთა ეთნიკური თვითშეგნების გაღვივების საქმეში. კრებულში ქართული ტექსტებიც იყო ჩართული და მათი მეშვეობით მსურველს შეეძლო ქართული ანბანის შესწავლა.

ჟურნალის ყველა ნომერში დაბეჭდილია ჰაირი ჰაირიოღლუს სტატია ან თარგმანი. ამ დროს ის ხელს აწერს როგორც ჰაირიოღლუს, ასევე „ხიკილადის“ გვართაც. სრული ბიბლიოგრაფია მოცემულია შემდეგ თავში.

თურქეთის სოფლებსა და ქალაქებში ჩატარებული ეთნოგრაფიული კვლევის დროს არაერთ ეთნიკურ ქართველს შეხვედრივართ, რომელთაც ქართული ანბანი სწორედ „ჩვენებურიდან“ ისწავლეს და მიიღეს ცოდნა საქართველოსა და ქართული კულტურის შესახებ.

კრებული „ჩვენებურის“ პირველი გამოცემის ნომრები

სოფლის კულტურული იერის განვითარებისა და ხეირიელთა ეთნიკური თვითმყოფადობის შენარჩუნებისთვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ამ მხარეში ქართველი დოკუმენტალისტების სტუმრობას, შემდეგ კი ცნობილი ამერიკელი ეთნოანთროპოლოგების დაინტერესებას ადგილობრივ ქართველთა ყოფითა და კულტურით. ამ მხრივ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია პოლ მაგნარელას დამსახურება. ამერიკელმა ანთროპოლოგმა პოლ მაგნარელამ ინეგოლის რაიონის ქართველებს ახმეთ მელაშვილის მეშვეობით მიაგნო. პოლ მაგნარელა 1969-70 წლებში სადოქტორო დისერტაციაზე მუშაობდა და იკვლევდა თურქეთის ერთ-ერთ დიდ დასახლებულ პუნქტს – სუსურლუკს, რომელიც მდებარეობს ბალიკესირის რაიონ-

ში. მეცნიერი ატარებდა საველე-ეთნოგრაფიულ კვლევას ამ მხარეში. მას აინტერესებდა სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფთა თანაარსებობისა და მიგრაციის საკითხები. საკვლევად შერჩეულ მხარეში ცხოვრობდნენ მანავეები, თურქმენები, „მუჰაჯირი“ თურქები ბალკანეთიდან, „მუჰაჯირთა“ შთამომავლები კავკასიიდან: ქართველები და ჩერქეზები. მეცნიერმა გადაწყვიტა ქართველთა გაცნობაც. ამ საქმეში ყველაზე კარგ ექსპერტად მას ახმეთ ოზკანი (მელაშვილი) დაუსახელეს. ახმეთი იმ დროს ბურსაში ქართულ ღონისძიებას ატარებდა, რომელსაც დაესწრო პოლ მაგნარელაც. მეცნიერმა იხილა ტრადიციულ ქართულ სამოსში გამოწყობილ ქართველთა ხალხური ცეკვები. აქვე მას ქართველთა შესახებ საგულისხმო ინფორმაცია მიაწოდა ახმეთმა, რომელიც შემდგომშიც უწევდა კონსულტაციას ქართული კულტურით დაინტერესებულ პოლ მაგნარელას. ბურსაშივე ახმეთმა ამერიკელი მეცნიერი სოფელ ხეირიეში მიიწვია. პოლ მაგნარელა სოფელში ქართველთა ქორწილს დაესწრო. ბატონი ახმეთის თხოვნითა და საკუთარი სურვილითაც პოლ მაგნარელამ გადაწყვიტა შეეკრიბა ეთნოგრაფიული მასალა ხეირიელ ქართველთა შესახებ¹. იგი შემდგომშიც რამდენჯერმე ესტუმრა ხეირიეს და გამოიკვლია ადგილობრივთა ტრადიციული კულტურული მახასიათებლები: ეკონომიკური ვითარება, ისტორიული რაკურსი, სოციალური ყოფის თავისებურებები. კვლევის შედეგები აისახა პოლ მაგნარელას შესანიშნავ მონოგრაფიაში (მაგნარელა 1979). 1997 წელს პოლ მაგნარელას მონოგრაფია ითარგმნა თურქულადაც².

„ჩვენებურის“ პირველი გამოცემის ბოლო ნომერში არის მოკლე ინფორმაცია სოფელ ჰაირიეს ყოფა-ცხოვრებიდან. ინფორმაცია დასათარებულია ასე: „**ინეგოლის სოფელ ჰაირიეში კულტურის ცენტრის მშენებლობა**“. წერილი გვამცნობს, რომ „ინეგოლის სოფელ ჰაირიეში პირველად კულტურის ცენტრის მშენებლობას საფუძველი ჩაეყარა 1979 წლის 9 ნოემბერს, კვირა დღეს, დაკონსერვებული წარმოების შენობაში, რომელიც მოიცავდა კოოპერატიულ მაღაზიას, ახალგაზრდების შეკრების ადგილს, ბიბლიოთეკას, ექიმის ოთახს, სამკურნალო ცენტრს, საოჯახო სასტუმროს და 300 ადამიანზე გათვლილ სხვადასხვა განყოფილებიან საგანმანათლებლო ცენტრს. ეს შენობა ახალგაზრდებს უნდა გამოეყენებინათ საკითხავად, ჭადრაკის სათამაშოდ, ხალხური სიმღერისა და ცეკვის შესასწავლად, კონცერტების, სანახაობებისა და სხვა მსგავსი ღონისძიებე-

¹ Magnarella, Paul J. *The Peasant Venture: Tradition, Migration and Change among Georgian Peasants in Turkey*. Schenkman Publishing Company: Cambridge, MA, 1979.

² *Bir Koyun Seruveni: Turkiye'deki Gurculer Arasinda Gelenek, Goc, Degisim. Sinatle, ISTANBUL, 1997. მთარგმნელი: ნურეთთინ ელჰუსეინი. რედაქტორი: ფაჰრეთთინ ჩილოღლუ.*

ბისათვის. ქალებს კი ეს შენობა შეეძლოთ გამოეყენებინათ ზამთრის შესა-
ნახების (კონსერვები) დასამზადებლად. სოფლის მოსახლეობას და ასევე
მეზობელ სოფლებს ამ ცენტრით შეეძლოთ ესარგებლათ დანიშნულები-
სამებრ ექიმთან ვიზიტის დროს, სამკურნალოდ, სხვადასხვა კურსებისა
და ფოლკლორის შესასწავლად. ზამთრის გამო მშენებლობა გადაიდო და
ყველა სამშენებლო მასალის მომარაგების შემდეგ დაიწყებოდა სამშენებ-
ლო სამუშაოები. მშენებლობის სეზონის დადგომისთანავე დაიწყებოდა
მშენებლობა და უმოკლეს დროში უნდა დამთავრებულიყო. ამრიგად,
1961 წელს დაარსებულ სოფელ ჰაირიეს ტურიზმისა და განვითარების
ასოციაციას დაემატებოდა კიდევ ერთი ახალი ცენტრი. ამ ასოციაციას და-
არსების დღიდან მოყოლებული დღემდე შემდეგი ღონისძიებები ჰქონდა
ჩატარებული:

- ასოციაციის მიერ ჩამოყალიბებულმა ქართული ხალხური ცეკვე-
ბის ანსამბლმა ქალაქ ბურსის ფესტივალზე პირველი ადგილი მოიპოვა.
- სოფელ ჰაირიეში ჩამოყალიბებული კოოპერატივის განვითარების
ორგანიზაციის შუამავლობით გერმანიაში გაიგზავნა 150 მუშა.
- ამერიკის ინდიანას უნივერსიტეტის მიერ ჩაწერილ იქნა სოფლის
სიმღერები, რომლებიც შემდგომ მსოფლიოსა და მუსიკალურ წრეებს გა-
აცნეს, როგორც სოფელ ჰაირიეს ფოლკლორი.
- სოფელში აშენდა ხიდი და სხვ.

კულტურის სახლის მშენებლობა დაფინანსებული იქნა სოფელ ჰა-
ირიედან გერმანიაში სამუშაოდ წასული მუშების შემოწირულობით. შე-
მოწირულობების გაფართოებითა და სახელმწიფოს დახმარებით დასრუ-
ლდა კულტურის ცენტრის მშენებლობა¹.

ეთნიკური ფესვების ძიებისა და კულტურის განვითარებისათვის
სოფელ ჰაირიეში დაწყებულმა მოძრაობამ გავრცელება ჰპოვა მთელ ინე-
გოლის რაიონში. ბუნებრივია, ეთნიკური თვითგამოღვიძების პროცესი
ურთულეს პრობლემებთან იყო დაკავშირებული. იმდროინდელ თურ-
ქეთში, განსხვავებით დღევანდელი ვითარებისგან, სრულიად შეუძლე-
ბელი იყო ეთნიკური ტერმინის გამოტანა ამა თუ იმ ცენტრის სახელად.
ამიტომაც 1977 წელს ქალაქ ინეგოლის შუაგულში შექმნილ ქართულ სა-
ზოგადოებას ოფიციალურად ეწოდა „ინეგოლის კავკასიური ფოლკლო-
რისა და კულტურის საზოგადოება“. საზოგადოება დღემდე მოქმედია და
თავისი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე არაერთი კულტურულ-საგან-
მანათლებლო იდეის განმახორციელებელია.

¹ ÇVENE BURI Kafkasioloji Dergisi/“ჩვენებური“. კავკასიოლოგიური კრებული. #6-7,
სტამბოლი, 1979. გვ., 56-57. თურქულიდან თარგმნა ნატო დვალმა.

ინეგოლის კავკასიური ფოკლორისა და კულტურის საზოგადოება და მისი ლოგო

საგულისხმოა, რომ ამ საზოგადოების გახსნას ბიძგი მისცა სოფელ ჰაირიეს კულტურულმა წინსვლამაც. ამ ამბავს ასე იგონებს ჰაირიეს მეზობელი სოფლის ყაზელის (გაზელის) მკვიდრი, ბატონი ფევზი მემში (დავითაძე), რომელიც ერთ-ერთი მონაწილეა ინეგოლის ქართული „საზოგადოების“ შექმნისა: „1977 წელს დერნეგი რომ ვქენით, ჩვენი ცეკვა გვინდოდა. ჩვენი ხეირიე, მაჭახლელების სოფელი მაშინ სამასი ხანე იყო. ჩვენი ყზელი იქიდან ზემოთ 4 კილომეტრშია, ჩვენ გზა იქიდან გვქონდა. ის მდიდრული სოფელი იყო. ჯუმურიეთი ახლად რომ გაეწყო, იმათ იქ სკოლა გუუკეთებინ. ჩვენში გაკეთდა 40 წლის მერე 58-ში. ისინი სულ განათლებული ხალხი იყო. ეგენი ბევრი მოსაამე ხალხი იყვნენ, იქ ძველებური ჰქონდათ სულ ყველაფერი. იქ გააწყვეს მეცეკვე ხალხის ჯგუფი. ბურსას სულ იმამდელი ფესტივალი რომ იყო, იქ გავიდნენ ხეირიელები,

ისაამეს, დიდი სახელი ნახეს. მერე კინოში გამოვიდნენ. ეს ჩვენც მოგვწონდა და ვთქვით, ჩვენც გავაწყობთო, ფულიც არ გვქონდა ბევრი. ჩვენებური ხალხი სადაცაა, იქ ვისამებდით, ფულს მოვკრებდით, რომ დერნეგი გავაკეთოთო. ასე გავაწყეთ ამფრად-იმფრად. სულ კაი არ იყო. ახლაც გვინდა, რომ უკეთესი იყოს, უკეთესად გავაწყობთ¹.

1980 წელს ახმეთ მელაშვილი მოკლეს და ამის შემდეგ ხანგრძლივი დროით შეწყდა „ჩვენებურის“ (კრებულის) გამოცემა. კრებულის გამოცემა განახლდა 1993 წელს. სახელში შეტანილ იქნა მცირედი ცვლილება. მას დაერქვა: „ჩვენებური – კულტურული კრებული“, როგორც ერქვა სულ პირველ ნომერს, გამოსულს 1977 წელს. განახლებულმა გამოცემამ იარსება 2006 წლამდე (ბოლო იყო 58 და 59 ნომრები). განახლებული კრებულის ბევრ ნომერში დაბეჭდილია ჰაირის მრავალი წერილი.

ასეთ სოციალურ-კულტურულ გარემოში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა ჰაირი ჰაირიოლლუ (ვახტანგ მალაყმაძე). მისი ბიოგრაფია რთულია და ტრაგიკული. მან ბევრად მეტ ხანს იცოცხლა უძვირფასეს მეგობარ – ახმეთ მელაშვილთან შედარებით, მაგრამ მისი სიცოცხლეც ხშირად საფრთხის ქვეშ იყო და მისი ოჯახი მუდმივ წნეხს განიცდიდა არაკეთილმოსურნე ჯგუფებისგან.

¹ ინტერვიუ ჩაწერილია ინეგოლში 2015 წელს.

თავი II

ჰაირი ჰაირიოღლუს (ვახტანგ მალაყმადის) ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი ასპექტები

ჰაირი დაიბადა 1936 წლის 8 მაისს ინეგოლის რაიონის სოფელ ხეირეში/მიჭიხელი/მაჭახელი. მამას ერქვა აჰმედი, დედას – აიშე (1917-1988 წწ.). ამ დროს მათი ოჯახის ოფიციალური გვარი იყო აქბაი (**Akбай**), ხოლო ისტორიული ქართული გვარით ისინი მიეკუთვნებოდნენ მალაყმადეთა საგვარეულოს. XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან ჰაირიმ გვარი შეიცვალა და იწოდა „ჰაირიოღლუ“-დ, რადგანაც საგვარეულო გადმოცემით, მისი ოჯახი იყო პირდაპირი შთამომავალი სოფლის პირველმოსახლე ქართველთა წინამძღოლისა, რომელსაც სახელად ერქვა ხეირო¹.

ჰაირის სამი ძმა და ერთი და ჰყავდა: სერვეთი, სამი, ალი, სულთანი/გულთანი, რომელთაგან ბატონი სამი ახლაც ცოცხალია და ინეგოლში ცხოვრობს. მათი ძველი სახლი მდებარეობდა ჰაირიეს ერთ-ერთ უბანში, რომელსაც ეწოდება ჯამბაზოღლები.

ჰაირის ოჯახის ძველი სახლი და ნასახლარი

ჰაირიმ სოფელ ჰაირიეში დაამთავრა დაწყებითი სკოლა (I-V კლასები). დაწყებითი სკოლის დამთავრების შემდეგ სწავლა განაგრძო ქალაქ

¹ ვახტანგის მეგობარი, პროფესორი ლია ჩლაიძე ყოველი მოგონებისას მხოლოდ მოფერებით „ხეირო“-თი მოიხსენიებდა ჰაირის. თავიდან ჰაირი თავის პუბლიკაციებსა და თარგმანებს აქვეყნებდა „ხინკილადის“ გვარით, ხოლო მოგვიანებით - „მალაყმადის“ გვარით, რაც იყო კიდევ მისი ისტორიული გვარი.

ბურსაში: ჯერ დამთავრა სამშენებლო ტექნიკის კურსები, ხოლო შემდეგ – ბურსის ვაჟთა სახელოსნო ინსტიტუტი.

1960 წელს ჰაირი სასწავლებლად შევიდა სტამბოლის ილდიზის პოლიციის სკოლაში, რომლის დამთავრების შემდეგ უწყვეტად მსახურობდა პოლიციაში; მუშაობდა საკმაოდ მაღალ თანამდებობებზეც სამოქალაქო თავდაცვის სფეროში. სამოქალაქო თავდაცვის სფეროში სამსახური, ბუნებრივია, დიდ დროსა და ძალისხმევას მოითხოვდა. მას, როგორც ფიზიკურად ძლიერ და უშიშარ კაცს, სამუშაოდ უშვებდნენ სხვადასხვა ვილაიეთებში, კრიმინოგენულად რთულ რაიონებში, ქალაქებში, რომლებშიც განსაკუთრებით მძიმე სოციალური ფონი არსებობდა, მაგალითად, დიარბექირის მხარეში.

ახალგაზრდა ჰაირი ჰაირიოღლუ

ჰაირი ჰაირიოღლუს დამაბული სამსახურებრივი შრომითი რიტმი გრძელდებოდა 1982 წლამდე. ამ დროიდან იგი პენსიაზე გავიდა და დასახლდა ქალაქ ინეგოლში.

1954 წელს ჰაირი დაქორწინდა ქალბატონ ზაჰიდე აშქინზე, რომელიც ეთნიკურად ქართველი იყო, სოფელ ჰაირიედან, სავარაუდო ისტორიული გვარით – კირკიტაძე. მათ ქორწინებიდან შვიდი წლის შემდეგ შეეძინათ

პირველი ქალიშვილი ნესრინი (ნესტანი); მომდევნო ქალიშვილი, სახელად ბერინი, დაბადებიდან რამდენიმე დღეში გარდაცვლილა; მომდევნოა გურჯანი (ვაჟა), ხოლო უმცროსი შვილი გურქანი (შოთა) 1987 წლის 18 იანვარს მოკლულ იქნა სახლთან ახლოს.

ჰაირი აირიოდლუ მეულლესთან და შვილებთან ერთად

ჰაირის ცხოვრების გზას ამჟამად აგრძელებს მისი ორი შვილი, ხუთი შვილიშვილი და ერთი შვილთაშვილი. ვაჟის ხაზით შვილიშვილებსაც ქართული სახელები ჰქვიათ. სახელები მათ ვახტანგმა შეუღრჩია: არჩილი, თამარი, ლაშა. ნესტანის შვილებს ჰქვიათ: თუნჯაი და თურგაი. ყველანი ინეგოლის რაიონში ცხოვრობენ.

ჰაირის სიცოცხლეც არაერთხელ მდგარა საფრთხის წინაშე. მას რამდენიმეჯერ დასხმიან თავს უცნობი პირები მოკვლის მიზნით. საზოგადოებისათვის სამი ასეთი შემთხვევაა ცნობილი, მაგრამ ჰაირის ძმისა და მეგობრების მოგონებით, თავდასხმათა რიცხვი ბევრად მეტი ყოფილა. ბოლო თავდასხმის დროს ჰაირი მეტად მძიმედ დაუჭრიათ და ხანგრძლი-

ვი დროით საავადმყოფოში მკურნალობდა. ეს ამბავი ფართოდ აისახა ინეგოლის გაზეთებში. თავდამსხმელთა ვინაობა უცნობი რჩებოდა გამოძიებისთვის. ჰაირის გადარჩენა მხოლოდ მისმა სერიოზულმა ფიზიკურმა მომზადებამ და თავდაცვისუნარიანობამ განაპირობა.

ჰაირი, სამოქალაქო თავდაცვის სფეროში მუშაობის დროსაც კი სამეცნიერო, მთარგმნელობით და საზოგადოებრივ მოღვაწეობას ეწეოდა, ხოლო პენსიაზე გასვლის შემდეგ ძირითადად ინეგოლში ცხოვრობდა და თავდაუზოგავად იღვწოდა ქართული კულტურის გადარჩენისა და მეცნიერული შესწავლის მიმართულებით.

მისი უმცროსი მეგობარი, ბატონი ფევაი მემიში (დავითაძე) ასე იგონებს ჰაირის ღვაწლს: „ჰაირი აბი რაც რომ პოლიციადან ემექლი გახდა, იქიდან 30 წელიწადია ვიცნობდი. სულ კარგად ვიცნობდი. სულ საქართველო და ქართველი ხალხი უყვარდა, სულ იმფრად საქმობდა, რა გუუკეთო კარგი ქართველებსო, რით დავემველოო, რომ უმფრო რე უყვარდეთ ქართველობაო“¹.

ახმეთ მელაშვილის ღვაწლი, წიგნი „საქართველო“ და ჰაირის მიერ თარგმნილი „საქართველოს ისტორია“ ეთნიკური სიამაყის განმაპირობებელი ფაქტები იყო ინეგოლელ ქართველთათვის. მემედ-ემინ ქაიას (მაკარაძის) მოგონებიდან: „ერთ გენერალს მივეცი ჰაირის წიგნი, წაუკითხავს იმას. რამფერ დიდი ხალხი ყოფილხართ ქართველებიო, მეეც მინდა ქართველობაო. შენ ვერ გახთები, შენ ქართველის სისხლი არა გაქვს, ვუთხარი გენერალს. გავიდე ბევრი წელი და ჰაირიმ მომცა თავისი წიგნი – „საქართველოს ისტორია“. დიდი კაცი იყო, ჭკუიანი“.

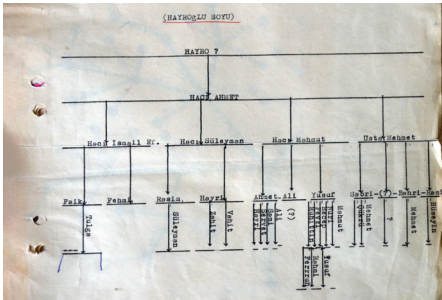
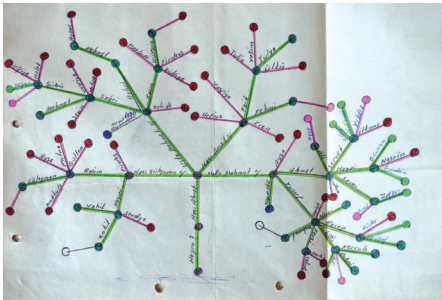
XX საუკუნის 50-იან წლების მიწურულამდე ახალგაზრდა ჰაირის ბევრი არაფერი სცოდნია საქართველოს, მდიდარი ქართული კულტურისა და დამწერლობის შესახებ. ბუნებრივია, რომ სსრკ-სა (რომლის ნაწილიც იყო იმ დროს საბჭოთა საქართველო) და ნატოს წევრ ქვეყნებს (მისი ნაწილი იყო თურქეთის რესპუბლიკა) შორის არსებული ცივი ომის პირობებში საქართველოს შესახებ ინფორმაცია ვერ აღწევდა ინეგოლის პატარა სოფლამდე.

ჰაირის შვილის, გურჯანის მოგონებით, 16-17 წლის ასაკში ჰაირის გასჩენია სურვილი ხეირიეში შემონახული ფოლკლორული მასალის ქაღალდზე გადატანისა და კორექტირებისა. მას უცდია ქართული ფოლკლორის დაფიქსირება ლათინური გრაფიკით, მაგრამ მალევე გაუცნობიერებია, რომ ლათინური ანბანი სრულად ვერ გამოხატავდა ქართული მეტყველების თავისებურებებს, ვერ დაწერდა ჭ-ს, ყ-ს, ჯ-ს, წ-ს და სხვ. ამის გამო უკმარისობის გრძნობა დაუფლებია და ყმაწვილი კაცი დღენიდაგ ქართული ბგერების თურქული ტრანსკრიპციის შესატყვისობის მოფიქრებას ლამობდა თურმე.

18 წლის ასაკიდან ჰაირის დაუწყია ინეგოლის რაიონის ბიბლიოთეკებსა და არქივებში დაცული ქართული დამწერლობის, ქართველებისა და ქა-

¹ ინტერვიუ ჩაწერილია ინეგოლში. რ. გუჯეჯიანის არქივი.

რთული კულტურის შესახებ არსებული მასალების მოძიება, თუმცა ბევრი ვერაფერი უპოვია. ჰაირის ახალგაზრდობის წლები თურქეთის სახელმწიფოს ისტორიის ერთ-ერთ მეტად რთულ პერიოდს დაემთხვა. იმ დროს ადვილი არ იყო საარქივო მასალებთან წვდომა. ინფორმაცია ყოფილა მხოლოდ მუჰაჯირთა განსახლების თაობაზე, ხოლო თუ რა ბედი ეწია საქართველოს, არსებობდა თუ არა იგი კვლავ, სადმე იყვნენ თუ არა სხვა ქართველებიც, ამის შესახებ ჰაირის ვერაფერი შეუტყვია. კვლევა-ძიების პირველი მნიშვნელოვანი შედეგი იყო ჰაირის მიერ მოპოვებული ინფორმაცია სოფელ ჰაირიეს პირველმოსახლე ქართველთა და მათ შთამომავალთა შესახებ. მან დაამუშავა არქივში მოძიებული ინფორმაცია და აღადგინა ჰაირიელთა მუჰაჯირობის ისტორია და პირველმოსახლეებულთა ცხოვრების სურათი. მან დავიწყების ფარდა ახადა ქართველთა ინეგოლში ჩასახლების ამბავს, გამოავლინა წინაპართა – მუჰაჯირთა უკვე ადგილობრივი მესამე-მეოთხე თაობათა სწავლულ და სახელმწიფო მოხელე ქართველთა ბიოგრაფიები, მოიძია მათი საფლავები და შეამკობინა ძეგლებით, რომლებზეც ამოტვიფრულია ამ მოღვაწეთა წვლილი და დამსახურება. ჰაირის ამ სერიოზული შრომისა და ჯაფის კვალი თვალსაჩინოა დღესაც სოფელ ხეირიეს სასაფლაოზე. აღსანიშნავია, რომ დამსახურებულ პირთა შორის უმრავლესობა იმ ლეგენდარული ხეიროს უმუშალო შთამომავალთაგანია.

ჰაირის მიერ შექმნილი ჰაიროღლებს საგვარეულო ხე და მის მიერ მოძიებული ისტორიის საფუძველზე აღმართული მემორიალური დაფა ჰაირიეს სასაფლაოზე.

ჰაირის მხარში ედგა ბიძაშვილი მეჰმეთ ფაიქ ერთანი. ის განათლებული კაცი იყო და ერთხანს ჰაირიეს გამგებლადაც (მუხტარი) მუშაობდა. გურჯან ჰაირიოღლუს მოგონებით, ბატონი მეჰმეთ ფაიქ ერთანი მუდამ ეხმარებოდა მამამისს ქართულ საქმეში.

ჰაირიმ ქართული ენა და ამ ენაზე მეტყველება, ბუნებრივია, ოჯახში, სოფელ ჰაირიეში/ხერიეში ისწავლა. იმ დროს მთელი ინეგოლის რაიონის ქართულ სოფლებში ქართული ყველამ იცოდა. ჰაირიეში, როგორც უკვე ითქვა, მაჭახლელები ცხოვრობენ. ისინი ქართული ენის მაჭახლური კილოთი მეტყველებდნენ. ამ კილოზე აიდგა ენა ჰაირიმ.

ჰაირის ძმა, ბატონი საამი აქბაი იგონებს, რომ ჰაირი, ჯერ კიდევ ბავშვი, ყველასგან გამოირჩეოდა და თანატოლებისგან განსხვავებით, გული თამაშისკენ კი არა, მოხუცების მოსმენისკენ მიუწევდა: დიდი გულისყურით უსმენდა თანასოფელელთა საუბარს ძველ ამბებზე, მოხუცების მოგონებებს, მუჰაჯირობის ისტორიებს. მოხუცებისგან სწავლობდა ქართულ ხალხურ ლექსებსა და სიმღერებს. მოგვიანებით, უკვე წამოზრდილი, აქტიურად ერთვებოდა სოფლის თავყრილობებში, მეჯლისებში, თათბირებსა და ქორწილებში. ყველგან ქართული ლექსისა და სიმღერების ახმიანებას ცდილობდა.

საამი აქბაის მოგონებიდან: „*მე შუაი ვარ. აიშე ჰქვიოდა ნენეს, ბაბას აჰმედი. ძმებს: ხერიი, სერვეთ, საამი და გულთანაი, პაწაი ძმაი ალი. მე დავრჩი მარტოი ხუთ ძმიდან, ერთი მე დავრჩი. სოფელში ბაღნობა გამოვდა. ნენეც ხერიელია, ისიც მაჭახლელი. მაშინ სოაიადობა არ იყო და ყაჰრამან ერქვა იმის გვარს. ჯამბზოღლის მაჰალე იყო ჩვენი, ძველი სახლი იყო იქა, დეინგრა. ახლა ძალვან ახლოი ნათესავები სოფელში არ დარჩენენ.*

სახლიდან საქმობისთვის ბალიქესირ წავიდა. დიდი მანქანაები ასაქმა. მემრემ პოლის სკოლა დაამთავრა. ერთი წელიწადი კიდევ ოქულში იყო. პოლისე გამოვიდა. აიდინში გაუშვეს. მე ისტანბულში ვიყავ მაშინ და დამიზახა, აქ, ჩემთან მოიო. მიყურეს კარგად, ჩემი ენგემ ძალვან კაი ქალი იყო, არ მასაქმეს. მომიარეს. ვიარე იქ. მერე კუშადასშიც იყო. იქიდან ასკერობამ მომივიდა და იქ წავედი. ასკერში წავედი. იმანაც იმფერდან სხვა იალებზე გაუშვეს. ჩემი ასქერში ყოფნაში ბაბოი მომიკვდა. მექთებში წველი, იქ ვივითხე, მეორმანჯი გავხდი, მეტყველი გავხდი. 30 წელი ვისაქმე. იმგედან ემექლი გავხდი. ჩანაქქალეს ვიყავ. ოთხი წელიწადი იქ დავრჩი, მერე აქ ინეგოლში მოვედი. თუფექჩიყონალიდან დავსახლდი. ხუთი შვილი მყავს, ორი გოგოა, სამი ბიჭი არიან. ერთი გაღმა ზის, ახლოშია. ენ ჩემი დიდი ბიჭი აქ არი.

ამ სახლში ხერო მოვიდა. ემექლი რომ გახადა, მემრენ გააკეთებინა ეს სახლი. მე ავალებინე. ქვედაი ყათი, იქითა, ჩვენი ხისიმი იყო. ერთი ძია

ზეით ზის, ჩვენი სამი ძმა მოვიყარეთ ერთად. თელი მომიკვდენ, მაგრამ ვგნები მყავს. ასე ვართ.

ხეირი აბი დიდი კაცი იყო, ძალვან დიდი კაცი იყო. მე პატარა ბაღანა ვიყავ. სახლში ბევრი ქითაბები ჰქონდა. ძალვან უყვარდა ჩვენებური დაწავლება, უყვარდა ქითაბები. ძალვან უნდოდა ის, რასაც იქმოდა, უნდოდა, რომ მეც დამეწავლა. მეც ბევრი ვერ ვისწავლე, პაწაი ვიცი. ძალვან ვერ ვისწავლე.

ჩემი ძია მეტი არ უყვარდნენ, იქ მიდის-მოდისო. რატომ მიდის-მოდისო? ახლა რომ გზამ გეიხსნა, ახლა მათ იქაური გახდნენ. ჩემი ძიაი მაშენ მივდოდა, როცა საშიში იყო. ახლა ადვილია¹.

ახმეთ მელაშვილი უყვარდა. სხვა იმის ამხანაგები აღარ დარჩნენ ახლა აქ.

შვილი მოუკლეს. იმას მემრან ძალვან ის ქნა, გუუჭირდა, ავად გახთა. ბაღნები თამაშობდნენ აქ ზეით, მაშინა აქ სახლები მეტი არ იყო. ორი ბაღანა წეკინდებულან, ამანაც გავაშველოო, შეერია შუაზე, ჩადგა, გავარიგოო, ერთმა ვინცხამ წამოვდა ქვედა ყათზე იჯდა, დანა გუუწევი, ჩემმა ეგანმა, დევიკავოო, არ მოკლას ბაღანაო და მას მოხვდა. ძალვან ძნელი იყო. აქზე ახლოს მოკვდა. ძალვან მსუქანი იყო იმ დროს ჩემი ძმა. ას და მეტი კილო იყო. ბაღანაი რომ მოუკლეს, გახდა.

გურჯისტანიდან რომ ჩამოვიდა, ძალვან აქებდა. იქ კიდევ მინდა წასვლაო, იქ კაი არიანო, ლამაზად არიანო, ბაღნებიც ქართულად ლაპარაკობენო.

სიმღერა, ცეკვა იცოდა. სამა, ცეკვა იცოდა ძალვან, სიმღერაც ჩვენებური.

ღამე პოლისიდან მოვდოდა, დაჯდებოდა აქ, მუშაობდა, წერდა, კითხულობდა. რომ მოკვდა, მერე მივხვდით იმის ფასი.

შაქარი ქონდა, თვალებიდან პაწას ხედავდა.

ნიშანი დააბეს. გუუხარდა. ერთხელ ვნახე, ხელში აილო, იტირებდ. მეტი ვეღარ ჩავალ იქო.

ჩვენ მაჭახელ გვეტყვიან, ჩიქუნეთიდან მოვსულვართ. გაგვანებებივდა ყველაფერს აბი, მასწავლებდა, თავში აღარ დარჩა...

ჩვენ დერნეგში მიდიოდა. ვინც მოუსმენდა, ყველას ასწავლებდა ჩვენებურ ამბებს.

ჩემ ძმის ცოლი ჩვენ სოფლიდან იყო, ხეირიდან. ჰასტანეში იყო, ცოლი ძალვან ეხმარებოდა. ჰასტანეში მთლად თავზე იყო. იქ რომ მიველი, იენგე სულ იქ იყო, თავზე ადგა. იქ მოკვდა, აქ ამოვიყვანეთ, დავაწვინეთ².

¹ ინეგოლის ქართველთა ერთი ჯგუფი უფროს ძმას უწოდებს „ძიას“.

² საამი აქბაი, ჰაირის უმცროსი ძმა. ინტერვიუ ჩაწერილია 2014 წელს ინეგოლში, ჰაირის ოჯახში.

გურჯან ჰაიროღლუ და სამი აქბაი

დიდ ქართულ კულტურასთან ჰაირის ზიარება იწყება 1961 წლიდან. ამ წელს იგი სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულების ჟამს სტამბოლში, ფერიქოის უბანში შემთხვევით დაინახავს აბრას, რომელიც ამცნობს იქ ქართული ეკლესიის არსებობას¹.

გიორგი ირემამის მოგონებიდან: „ჰაირი აზიმ მითხრა – აბრა რომ ვნახე და წავიკითხე, გული ცუდად გიმიხთა, გამაკანკალა და იქვე, შუკაში დავჯექი, ლაპარაკი არ შემემძლო, ჰაერი არ მყოფნიდა. ჭიშკარში რომ შევედი, სიარული გამიჭირდა, კედელს მივეყუდე და ხელით მივეფერე. არ ვიცოდი, შიგნით ვინ დამხვდებოდა, ან დამხვდებოდა თუ არა ვინმე“. ეკლესიის ეზოში შესული ახალგაზრდა კაცის ვინაობით მალევე დაინტერესებულან მონასტრის მესვეურნი. აღღვებულ სტუმარს ტკბილად გასცნობია ადგილობრივი მღვდელი, დაუყვავებია ჰაირისთვის, ქართულად დალაპარაკებია: მოდი, ესეც შენი სახლია, მასპინძელი ხარ აქო. მთელი გულით ბედნიერ ჰაირის უთხოვია, ანზანი თუ გვაქვს ქართველებს, წიგნები თუ გვაქვს, მაჩვენეთო. მყისვე მიუწოდებიათ მისთვის ხელთ მოხვედრილი

¹ *იგულისხმება სტამბოლის ქართული სავანე, კათოლიკური მონასტერი.*

პირველი წიგნი. „ეს სანეტარო დღე უბედნიერესი იყო ჩემ ცხოვრებაში“, – მოუყვება ჰაირი 1980-იან წლებში გიორგის.

ამ წუთიდან ჰაირი მთელი თვით, ვიდრე ამის საშუალებას სამსახური მისცემდა, აღარ მოშორებია ეკლესიის ბიბლიოთეკას და სწავლას დაწაფებია ადგილობრივი მღვდლისგან: უსწრაფესად აუთვისებია ქართული ანბანი, სულ მცირე ხანში კი ქართულად წერაც დაუწყო, წაუკითხავს ბიბლიოთეკაში დაუნჯებული რამდენიმე ქართული წიგნი.

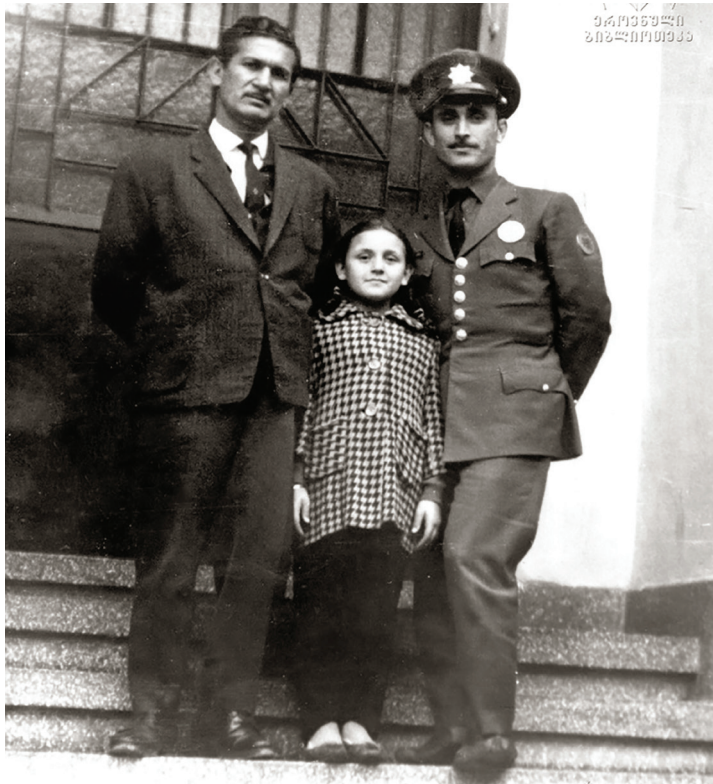
სტამბოლის ქართული სავანე (კათოლიკური)

ამის შემდეგ ჰაირის უკვე მოეპოვებოდა ის საარსებო წყარო, რომელიც მას შემდგომ ცოდნას მისცემდა – ეროვნული კულტურისკენ მიმავალი გზა გახსნილი იყო. სხარტი გონებითა და ანალიზის გასაოცარი უნარით გამოჩეულ ჰაირის არ გასჭირვებია ცოდნის გაღრმავება. ის სწრაფად ითვისებდა სიახლეებს და ინფორმაციას საქართველოს კულტურისა და ისტორიის შესახებ. სულ მოკლე ხანში 500-მდე წიგნი დაუმუშავებია.

მიაგნო რა უმდიდრეს საცავს, ჰაირი ჩაულრმავდა ქართველთა ისტორიისა და კულტურის საკითხებს. თავიდანვე აინტერესებდა ყველა კავკასიელი ხალხის კულტურა, ქართველთა კავშირი ძველ აღმოსავლურ

ცივილიზაციებთან. ჰაირიმ შეკრიბა მხატვრული და სამეცნიერო ლიტერატურა კავკასიის ხალხების წარსულისა და დღევანდელი მდგომარეობის შესახებ და გადაამოწმა სხვადასხვა პუბლიკაციების მეცნიერული ობიექტურობა. ამდენი კითხვისა და ანალიზის შედეგად ჰაირის დაუგროვდა დიდი ცოდნა და მზადყოფნა სამეცნიერო კვლევისთვის.

სწორედ ამ დროს შეახვედრა ღმერთმა ერთმანეთს ორი მომავალი დიდი ქართველი: ახმეთ მელაშვილი და ჰირი ჰაირიოღლი. უკვე 60-იანი წლების დასაწყისიდან ახმეთი და ჰირი განუყრელი მეგობრები არიან.

ახმეთ მელაშვილი, ჰირი ჰაირიოღლი და თამარ მელაშვილი

მათ, სხვა ადგილობრივ მოღვაწეთა, საქართველოს მეცნიერთა და ქართული ევროპული ემიგრაციის დახმარებით უკვე ერთობლივად დაიწყეს მუშაობა ქართველთა ეთნიკური იდენტობის გადარჩენის, თურქეთის ქართველთა შორის ეროვნული გრძნობის გაღვივებისა და განვითარების მიმართულებით.

ერთობლივი შრომისა და თავგანწირვის შესანიშნავი შედეგი იყო ახმეთ მელაშვილის რედაქტორობით 1968 წელს გამოცემული წიგნი „საქა-

რთველო“. ამ წიგნში შესულია ჰაირი ჰაირიოღლუს მიერ თარგმნილი იაკობ გოგებაშვილის „იავნანამ რა ჰქმნა?!“¹.

ქართველ მოღვაწეთა შემდეგი უმნიშვნელოვანესი ნაბიჯი იყო ჟურნალ „ჩვენებურის“ გამოცემა. ჰაირი, ახმეთთან და შანვერ აქინთან ერთად, იყო საფუძველჩამყრელი და ერთ-ერთი ავტორი კრებულის ყველა ნომრისა. როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, ახმეთის სიცოცხლეში გამოვიდა კრებულის შვიდი ნომერი: პირველი (1977 წ., სტოკჰოლმი), გართიანებული მეორე და მესამე ნომრები (1977 წ., სტოკჰოლმი) და გაერთიანებული მეოთხე და მეხუთე ნომრები (1978 წ., სტოკჰოლმი), ხოლო გაერთიანებული მეექვსე და მეშვიდე ნომრები უკვე სტამბოლში დაიბეჭდა (1979 წ., სტამბოლი).

ჰაირი აქტიურად იყო ჩართული „ჩვენებურის“ აღდგენის საქმეშიც, რაც შესაძლებელი გახდა 1993 წელს (ნომ. 1(8), 1993). განახლებული „ჩვენებურის“ ამ ნომრის გამოცემის მფლობელი/ხელმძღვანელი და დირექტორია შევექეთ შირინი, სარედაქციო საბჭოში კი არიან ჰაირი ჰაირიოღლუ, რაგიფ ათაი, ჰასან ჩელიკი, ფაჰრეთთინ ჩილოღლუ, ოსმან ნური მერჯანი, იბერია ოზკანი, მუსტაფა იაკუთი და ისმაილ იაზიჯი.

სარედაქციო საბჭოს წევრად ჰაირი ფიქსირდება გაერთიანებულ მეორე და მესამე, აგრეთვე გაერთიანებულ მეოთხე და მეხუთე ნომრებში და შემდგომშიც, სხვადასხვა წლებში, სხვადასხვა ნომრებში მისი გვარი იკითხება სარედაქციო კოლეგიაში, მაგალითად, 1996 წლის 22-24-ე ნომრებში, როდესაც გამოცემის პასუხისმგებელი პირი და რედაქტორია ოსმან ნური მერჯანი, ვიდრე 36-ე ნომრამდე. ჰაირი ბრუნდება რედკოლეგიაში 42-ე ნომერშიც, აგრეთვე, 46-ე ნომერშიც. ამ წლებში ჰაირის ჯანმრთელობა უკვე შერყეულია, ბოლო ორი წელი მას თვალისჩინი თითქმის დაკარგული აქვს და, ბუნებრივია, მოწყვეტილია სარედაქციო სამუშაოებს.

განახლებული „ჩვენებურის“ ერთ-ერთი წევრის, ბატონ საბაკეთთინ კესკინის მოგონებიდან: „ჰაირი ჰაირიოღლუს ვიცნობდი, მის სოფელშიც ვიყავით. როცა რამის დაწერასა და თარგმნაზე მიდგებოდა საქმე, მას ვეხმებოდით და ის ყოველთვის უანგაროდ გვეხმარებოდა, მხარში გვედგა მანამდე; მაგრამ რაც პენსიაზე გავიდა, სულ ქართულ საქმეს აკეთებდა“².

„ჩვენებურის“ პირველი გამოცემის ყველა ნომერშია ჰაირის ამა თუ იმ სახის პუბლიკაცია. ამ პერიოდში ჰაირი წერილებსა და თარგმანებს აქვეყნებს „ხინკილამის“ გვართ. „ჩვენებურის“ პირველ (1977 წ.) ნომერში გამოქვეყნებულია ჰაირის მიერ მომზადებული წერილი: „უცხო ენების გავლენა ქართულ ენაზე“ და „ლაზური ამბები“³.

¹ BİR NİNNİNİN HİKAYESİ, „İyavnana ne yaptı- İavnanam Ra Hkna“ (1), Yazan: Yakop Gogebaşvili Çeviren: H. Hayrioğlu. წიგნში – AHMET ÖZKAN (MELAŞVİLİ), G Ü R C Ü S T A N, TARİH EDEBİYAT SANAT FOLKLOR, 1968, İSTANBUL. გვ., 146-162.

² ინტერვიუ ჩაწერილია სტამბოლში, 2016 წელს.

³ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 1, 1977, გვ., 23-25; გვ., 26-28.

„ჩვენებურის“ შემდეგ ნომერშიც (2-3, 1977) დაბეჭდილია ჰაირის რამდენიმე სტატია და თარგმანი თურქულად: „საქართველოს კალენდარი“, „ქართველი ერი“, „ქართველთა გმირი ცოტნე დადიანი“, „ლაზური ამბები“, „ქართული ანდაზები“. ეს პუბლიკაციებიც გამოქვეყნებულია „ხინკილადის“ გვართ¹.

გაერთიანებულ მეოთხე-მეხუთე ნომერში (1978 წ.) გამოქვეყნებულია ჰაირის მიერ მომზადებული სტატია დიდგორის ომის შესახებ; ისტორიაში ცნობილი ქართველი ქალები; წერილები: „ხაზართა სასძლო შუშანიკი“, „მარიამ დედოფალი“, „მართა – დედოფალი ბიზანტიისა“, „რუსუდან დედოფალი“². აქაც ის წერს „ხინკილადის“ გვართ.

მეექვსე-მეშვიდე ნომერში გამოქვეყნებულია ჰაირის ინტერვიუ გივი თევზაძესთან: „საქართველოს მიმართულებით გახსნილი ახალი გზები“; ნაწყვეტი მ. ვანილიშისა და ა. თანდილავას „ლაზეთის ისტორიის“ თარგმანისა; ნაწყვეტი აკაკი წერეთლის „ბაში-აჩუკის“ თარგმანისა; სტატიები კონიის დედოფლის თამარისა და სალომე ქართველის შესახებ; ნაშრომები: „ეთნოგრაფია და მოსახლეობათა ცვლილებები საქართველოში“, „საქართველოს შიდა და გარე არქეოლოგიური სამუშაოები“³.

1980 წლის 5 ივლისს ახმეთ მელაშვილი მოკლეს. ეს დიდი ტრაგედია იყო თურქეთელი ქართველებისათვის. გარკვეული ხნით შეფერხდა „ჩვენებურის“ გამოცემაც. კრებული, როგორც უკვე ითქვა, აღდგა 1993 წელს.

აღდგენილ „ჩვენებურის“ პირველ (მერვე) ნომერში გამოქვეყნებულია ახმეთ მელაშვილის ვრცელი ბიოგრაფია, რომელსაც ერთვის ჰასან თაჰსინ საიგილის (ბეჟანბის) მიერ ახმეთისადმი მიძღვნილი ლექსი, თურქულად თარგმნილი ჰაირი ჰაიროღლუს მიერ⁴. (ეს ლექსი განმეორებით გამოქვეყნდა უფრო გვიან „ჩვენებურის“ იმ ნომერში, რომელიც ახმეთ მელაშვილის ხსოვნას მიეძღვნა 2005 წელს (ნომერი 56-57). იმავე ნომერში დაბეჭდილია „მასალები ქართული ხალხური სიტყვიერებიდან“, თარგმნილი ასევე ჰაირის მიერ⁵. შემდეგ გვერდებზე გამოქვეყნებულია ჰაირის მიერ მომზადებული წერილი: „ქართული გამოცანები“ და „თამარ დედოფალი“⁶; აგრეთვე, ემიგრანტ ქართველთა გამოცემიდან – „თავისუფლების ტრიბუნა“ (პარიზი, 1989) – თარგმნილი წერილი „დიდი შოთას ერთი ტაეპი“⁷. „ჩვენებურის“ ამ ნომერში განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა ჰაირი ჰაიროღლუს წერილი: „დემაგოგის სპეციალისტები“, რომელშიც იგი აკ-

¹ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 2-3, გვ., 12-15; 16-18; 27-28; 34-36; 40-43.

² ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 4-5, გვ., 20-22, გვ., 23-34.

³ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 6-7, გვ., 3-4; 18-21; 22-23; 24-28; 29-35.

⁴ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 1 (8), 1993, გვ., 7.

⁵ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 1 (8), 1993, გვ., 11.

⁶ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 1 (8), 1993, გვ., 12-15.

⁷ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ.1 (8), 1993, გვ., 18.

რიტიკებს თურქ მეცნიერთა ნაშრომებს¹. წერილის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ის სრულადაა შეტანილი ამ წიგნში. ამავე ნომერში დაბეჭდილია ჰაირის მიერ თარგმნილი იროდიონ ევდომვილის თხზულება და ბოლოს – ქართული ხალხური სიტყვიერებიდან თარგმნილი კიდევ ერთი ლექსი². ჟურნალის 44-ე გვერდზე დაბეჭდილია ანოტაცია ჰაირის მიერ თარგმნილი და მომზადებული წიგნისა „ლაზეთის ისტორია“ (ავტორები: მუჰამედ ვანილიში და ალი თანდილავა)³.

განახლებული „ჩვენებურის“ მეორე (მეცხრე) ნომერში გამოქვეყნებულია ნაწყვეტი ნოდარ კახიძის წიგნიდან „მაჭახლის ხეობა“ (1974 წ.), თარგმნილი ჰაირი ჰაირიოღლუს მიერ⁴. აგრეთვე ამ ნომერში დაბეჭდილია ჰაირის მიერ თარგმნილი გიორგი შატბერაშვილის მოთხრობა⁵.

მესამე-მეოთხე ნომერში გამოქვეყნებულია ჰაირის კიდევ ერთი თარგმანი ქართული ხალხური ზღაპრისა⁶.

გაერთიანებულ 22-24-ე ნომერში დაბეჭდილია ჰაირის მიერ თარგმნილი ზღაპარი⁷.

1997 წლის 25-ე ნომერში გამოქვეყნებულია ჰაირის მიერ მომზადებული სტატია: აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე მოქცეული ქართული სოფლების შესახებ⁸. ამავე ნომერში დაბეჭდილია სამი კარაიორენის გამომხატურება-ანოტაცია ჰაირის მიერ თარგმნილი და მომზადებული წიგნის – „საქართველოს ისტორიის“ (ავტორები: ნიკო ბერძენიშვილი და სიმონ ჯანაშია) შესახებ⁹.

26-ე ნომერში გამოქვეყნებულია ჰაირის პუბლიკაცია ფერეიდნელი ქართველების შესახებ¹⁰, იქვე დაბეჭდილია ჰაირის მიერ თარგმნილი შოთა და მადონა ჯურჯვანეების ლექსი და ლადო მრელაშვილის მოთხრობა¹¹.

27-ე ნომერში გამოქვეყნებულია ჰაირის მიერ მომზადებული მცირე მოცულობის წერილი: ქართველთა რიცხოვნობის შესახებ საბჭოთა კავშირში, რომელშიც იმოწმებს ანზორ თოთაძის ნაშრომში წარმოდგენილ სტატისტიკას და კიდევ ერთხელ ამხელს კირზიოღლუსა და სხვა მეცნიერთა არაობიექტურ მიდგომას ქართველთა ეთნოგენეზისადმი, რომლებიც ქართველებს

¹ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 1 (8), 1993, გვ., 29-33.

² ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 1 (8), 1993, გვ., 35-39.

³ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 1 (8), 1993, გვ., 44.

⁴ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომერი 2-3, ბურსა, 1993, გვ. 28-30.

⁵ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 2-3, ბურსა, 1993, გვ., 35-37.

⁶ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომერი 4-5, ბურსა, 1993, გვ.30-33.

⁷ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომერი 4-5, სტამბოლი, 1996, გვ. 39-40.

⁸ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 25, სტამბოლი, 1997, გვ. 17.

⁹ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 25, 1997, გვ., 33.

¹⁰ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 26, 1997, გვ., 23.

¹¹ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 26, 1997, სტამბოლი, გვ., 34; 35-37.

ბუნთურქებად მიიჩნევდნენ¹.. ეს მცირე წერილიც მისი მნიშვნელობიდან გამომდინარე შეტანილია წიგნში.

28-ე ნომერში დაბეჭდილია ჰაირის წერილი ცნობილი მეცნიერის მუჰამედ ვანილიშის შესახებ².

31-ე ნომერში დაბეჭდილია მასალა ქართული ხალხური სიტყვიერებიდან, თარგმნილი ჰაირის მიერ³.

49-ე ნომერში გამოქვეყნებულია ჰაირის ვრცელი სტატია ბათუმის შესახებ⁴. ეს არის ჰაირი ჰაირიოღლუს ბოლო პუბლიკაცია. ამ წელს იგი გარდაიცვალა. ჟურნალის ნომერს ერთვის ნეკროლოგი და მოგონებანი ჰაირის შესახებ, რომელთა ავტორები არიან მუსტაფა იაკუთი, ოსმან ნური მერჯანი, შალვა თევზაძე, ჰასან აიდინი (სალუქვაძე), ნური ჩელები, სირრი ოზთურქი, აბურაჰმან ჩეთინკაია (ილია ხიმშიაშვილი) და ჰაირის ვაჟი გურჯან ჰაირიოღლუ.

„ჩვენებურში“ მუშაობის პარალელურად ჰაირიმ თურქულად თარგმნა და გამოსცა წიგნი: „ქართული საბავშვო ზღაპრები“. წიგნი ორ ნაწილად დაიბეჭდა და გამოცემისთანავე დიდი პოპულარობა მოიპოვა⁵. აღსანიშნავია, რომ წიგნი დადებითად შეაფასა სახელმწიფო უწყებამაც: თურქეთის განათლების სამინისტრომ იგი ჯერ „ბავშვებისათვის სასარგებლო წიგნად“ გამოაცხადა, ხოლო შემდეგ განათლების სამინისტროდან გასცა რეკომენდაცია, რომ ეს წიგნი გავრცელებულიყო თურქეთის სკოლებში. ეს ჰაირი ჰაირიოღლუს ძალიან დიდი წარმატება იყო. სასიხარულო ფაქტი მნიშვნელოვან კულტურულ მოვლენად იქცა თურქეთელი ქართველებისათვის.

¹ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომერი 27, 1998, სტამბოლი, გვ., 33.

² ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომერი 28, 1998, სტამბოლი, გვ., 20.

³ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომერი 31, 1999, სტამბოლი, გვ., 39.

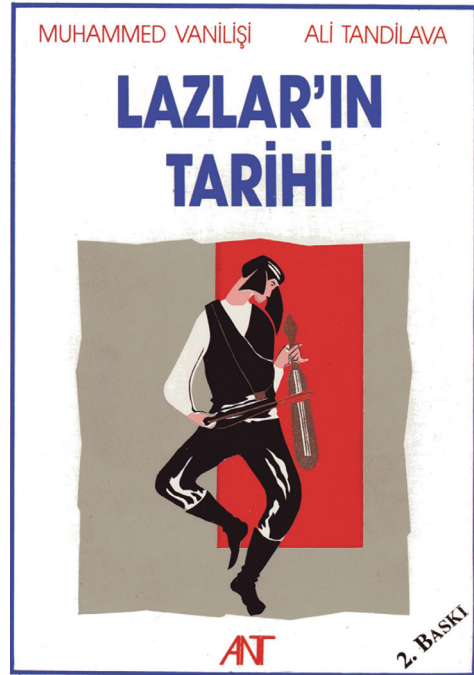
⁴ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომერი 49, 2003, სტამბოლი, გვ., 13-15.

⁵ *Gürçü masalları, TEMBEL ADAM, HAYRİ HAYRİOĞLU, Resimleyen: K. İğnatovi – O. Çiçkaridni; Gürçü Masalları, GÜNEŞİN KIZI, HAYRİ HAYRİOĞLU, ESİN YAYINLARI – 1986, Kazım İsmail Gürkan C. Taşsavaklar Sok. 11 Cağaloğlu – PK. 636 – İstanbul. Tel. : 527 22 96.*

ჰაირი ჰაირიოღლუ, ახმეთ მელაშვილი და სხვა თურქეთელი ქართველი მოღვაწეები მუდამ ცდილობდნენ თურქეთის ლაზების დაახლოებას საერთოქართულ კულტურასთან. მათ სურდათ, რომ ლაზებს ჰქონოდათ სრული და ობიექტური საისტორიო წყაროები თავიანთი წარსულისა და ტრადიციული კულტურის შესახებ. ამ მიზნის განხორციელებისათვის ჰაირიმ წელიწადნახევარი იშრომა: იკვლევდა ლაზთა ისტორიისა და წარმომავლობის საკითხებს, დაამუშავა დიდძალი ლიტერატურა და ბოლოს გადაწყვიტა, რომ ლაზებისთვის ყველაზე სასარგებლო იქნებოდა მუჰამედ ვანილიშისა და ალი თანდილაგას მონოგრაფიის მიწოდება. მუხლჩაუხრელი შრომის შედეგად ჰაირიმ მოამზადა თარგმანი მუჰამედ ვანილიშისა და ალი თანდილაგას მონოგრაფიისა და მათი „ლაზეთი“ წიგნად გამოსცა თურქულ ენაზე¹. ეს მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტი იყო. ამ წიგნით თურქეთის ლაზებს პირველად მიეწოდათ ლაზთა წარსულისა და კულტურის შესახებ ვრცელი და ობიექტური სამეცნიერო ინფორმაცია. თურქეთის საზოგადოება და თვით ლაზები გაეცნენ ლაზთა ისტორიის, წარმომავლობისა და კულტურის საკითხებს – შესანიშნავ სამეცნიერო მონოგრაფიას. წიგნმა დიდი ინტერესი გამოიწვია მკითხველთა შორის. ამ წიგნის თურქული თარგმანის გამოქვეყნებით ჩაეყარა საფუძველი თურქეთში ლაზთა ტრადიციული კულტურის შესწავლისა და გადარჩენის იდეას. მნიშვნელოვანი იყო წიგნის დედააზრი – ლაზთა კულტუროგენეზის ისტორიის საწყისი საერთოქართველური კულტურიდან. წიგნის ფართოდ გავრცელების შემდეგ თურქეთის ლაზებში ლაზური ინსტიტუტის შექმნის იდეა გაჩნდა. მაგრამ ეს ყველაფერი მხოლოდ ურთულეობა ცხოვრებას ჰაირის, რადგან ობიექტური ნაშრომის არსებობა ჰაირისადმი ნეგატიურ დამოკიდებულებას ბადებდა გარკვეულ წრეებში. ძალიან მტკივნეულად ასახულა ჰაირის ცხოვრებაზე ლაზთა შესახებ არსებული მეცნიერული წიგნის გამოცემა და გავრცელება. ჰაირი თავის გულისტკივილს გამოხატავს ჩვენამდე შემორჩენილ ერთ წერილში. წერილი გამოგზავნილია საქართველოში. მოგვყავს ერთი აბზაცი ამ წერილიდან: „რაც შეეხება ჩემს მუშაობაზე, მოგიყვით შემოკლებით: საქართველოსთვის მუშაობა ერთ დღესაც არ შემიჩერებია ოცდაათი წელია. 80-იან წლებში გამოცემულმა საბავშვო ზღაპრების ორ წიგნმა და ჟურნალ „ჩვენებურის“ ფურცლებმა არ დამაკმაყოფილეს. ბათუმში შეძენილი „ლაზეთის ისტორია, ეთნოგრაფია და გეოგრაფია ძალიან მნიშვნელოვნად შევაფასე და ეს წიგნი ვთარგმნე. ამ წიგნმა თურქეთში თითქმის მიწისძვრასავით იფეთქა,

¹ Muhammed VANİLİSİ - Ali TANDİLAVA, LAZLARIN TARİHİ, Gürcüceden çeviri Hayri HAYRİOĞLU, „ANT YAYINLARI“, Kurumlu Yokuşu Sokak, No: 24/1 Cihangir-Taksimî Tel. 249 1230. İSTANBUL.

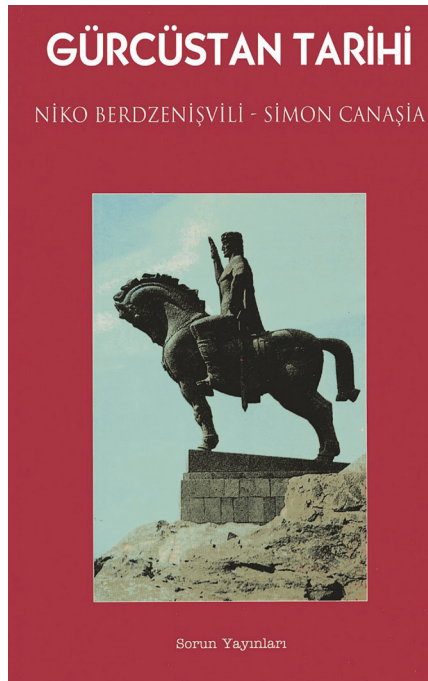
ლაზებმა და თურქებმა გამიჩაღეს მუქარა და ლანძღვა, იმიტომ რომ ვითომ მე ლაზ-ჭანებს ქართველად ვნათლევდი, თავზე ქართველობას ვახვევდი. თურქების მხრიდან მებრძოდენ, რომ შენ ჩვენ თურქ ლაზებს აფხიზლებ და ქართველობას უქადაგებო. არცერთ კუთხეს არ ვარგე და დაჩაგრული დავრჩი“¹.

ჰაირი ჰაირიოდლუ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მუშაობდა საქართველოს ისტორიის საკითხებზე. მას სურდა თურქეთის ქართველებისათვის მიეწოდებინა საქართველოს ისტორია თურქულ ენაზე. ხანგრძლივი ფიქრისა და ქართველ მეცნიერებთან კონსულტაციის შემდეგ მან სათარგმნელად ივანე ჯავახიშვილის, ნიკო ბერძენიშვილისა და სიმონ ჯანაშიას „საქართველოს ისტორია“ შეარჩია. რამდენიმე წლის დაუღალავი შრომის შედეგად თარგმნა დაასრულა. ბუნებრივია, პრობლემა იყო საგამომცემლო თანხისა და გამომცემლობის მოძიება. ამ საქმეში ჰაირის მხარდაჭერა ცნობილმა საგამომცემლო სახლმა „სორუნ იაინლარ“-მა აღმოუჩინა, რომელთანაც იგი დააკავშირა ბატონმა გურამ ხიმშიაშვილმა (მუსტაფა იაკუთი). „საქართველოს ისტორია“ თურქულად 1997 წელს გამოიცა და განმეორებით დაიბეჭდა 2000

¹ ჰაირი ჰაირიოდლუს არქივი, წერილების შეკვრა, ნომერი 2.

წელსაც. ამ ბოლო გამოცემას აწერია ივანე ჯავახიშვილის გვარიც¹. წიგნი 305 გვერდს მოიცავს. დღეისთვისაც ეს წიგნი წარმოადგენს საქართველოს ისტორიისა და კულტურის შესახებ არსებულ უმთავრეს გამოცემას, რომლითაც სარგებლობს თურქეთის დაინტერესებული საზოგადოება.

ჰაირის მიერ 1996 წელს დაწერილი ერთი კერძო წერილიდან ცნობილი ხდება, რომ ამ წიგნზე მუშაობის პარალელურად მას დაუწერია კიდევ ორი ვრცელი ნაშრომი, რომელთა ამჟამინდელი ადგილსამყოფელი ჩვენთვის უცნობია, რადგან მის საოჯახო არქივში ეს მასალა არ შემონახულა: „შემდეგ გავამზადე კიდევ ოთხი წიგნი: პირველია – **„დასაწყისიდან დღემდე ქართული ისტორია“**, მეორე არის ნიკო ბერძენიშვილისა და სიმონ ჯანაშიას **„საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან მე-19 საუკუნის დასაწყისამდე“**. ეს წიგნი არის 1943 წელს დასტამბული. მესამე წიგნი არის **„ოსმალების საქართველოში შემოსევების ისტორია 1614-1625“**. მეოთხე წიგნია **„ქართული საბავშვო ზღაპრები და მოთხრობები“**.

¹ NIKOLOZ BERDZENİŞVİLİ, SİMON CANAŞİA, GÜRCÜSTAN TARİHİ (BAŞLANGIÇTAN 19. YÜZYILA KADAR), Türkçeye çeviren: Hayrı Hayrioğlu, Sorun Yayınları, 1997. Baş Musahip Sokak. No: 3/2 Çağaloğlu –İstanbul – 34410, Telefon: (0212) 511 08 29; Fax: (0212) 519 05 60.

მაგრამ რაკი მე გლახათ შემნიშნეს, ეშინიათ გამომცემელ ფირმებს, რომ რამე თურქეთისათვის არ იყოს დამამცირებელი სტრიქონები და თავი საფრთხეში არ ჩავიგდოთო. დიდი ხანია ამ წიგნებს სტამბოლში ვაჩვენებ და ვთხოვ გამოსცენ, მაგრამ ზუსტი პასუხი ჯერ არაა. თუ მანდ თბილისში მოხერხდება, გადმოგცემთ და დაბეჭდეთ. „ქართული ისტორია“ და „საქართველოს დაპყრობა ოსმალთა მიერ“, ქალბატონ ლია ჩლაიძესთანაა, ორივე ერთად არის შეკრილი და უნდა გავაცალკევოთ. არ მოუხდა ისე შეერთებული. ჩემი ყველანაირი მუშაობა საქართველოზე კარგათ იცის ლია ჩლაიძემ. მას შარშან გადავეცი ზუსტი ცნობები და მატერიალური საბუთები. აუარებელი სტატიები მაქვს საქართველოს სასიკეთო მომავლისათვის და წარსულის გაშუქებისათვის“¹.

ჩამოთვლილ, გამოსაცემად მომზადებულ წიგნთაგან არც წიგნად შეკრული „ქართული საბავშვო ზღაპრები და მოთხრობები“ შემონახულა სრული სახით არქივში. არქივში არის მხოლოდ რამდენიმე მოთხრობისა და ზღაპრის თარგმანი, ნაწილიც გამოქვეყნებულია სხვადასხვა დროს „ჩვენებურში“.

ქართული კულტურის პოპულარიზაციას ეძღვნება ჰაირი ჰაირიოღლუს მიერ მომზადებული, შედგენილი და თურქულად თარგმნილი კიდევ ერთი განსაკუთრებული მნიშვნელობის მქონე წიგნი სახელწოდებით: „ტრაპიზონიდან აფხაზეთამდე – აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ხალხების ისტორია და კულტურა“². ნაშრომი წარმოადგენს რამდენიმე ცნობილი ავტორის პუბლიკაციების ნაკრებს, ამონარიდებს მათი ცალკეული შრომებიდან და წარმოდგენილია კომპლექსური-კრებითი წიგნის სახით. ვახტანგ მალაყმაძეს (ჰაირი ჰაირიოღლუს) ძირითადად გამოყენებული აქვს შემდეგ ავტორთა შრომები: იაკობ გოგებაშვილი, ალექსანდრე მანველიშვილი, მიხაკო წერეთელი, მარიამ ლორთქიფანიძე, იური სიხარულიძე, წათე ბაწაში, ბიჭი თეხელიშვილი. რასაკვირველია, წიგნში შესულია ვახტანგ მალაყმაძისეული მეცნიერული ანალიზიც ამა თუ იმ საკითხის გარშემო. წიგნი გამოცემულია გრიფით – „სერია: ხალხთა ისტორია და კულტურა“. გამომცემელია კვლავ „სორუნ იაინლარი“ (სორუნის გამომცემლობა). პირველი გამოცემა შედგა 1998 წელს, ხოლო მეორე – 2005 წელს. საყურადღებოა გა-

¹ ჰაირი ჰაირიოღლუს არქივი, წერილები.

² YURI ŞIHARULIDZE, ALEXANDRE MANVELAŞVİLİ, İ. GOGEBAŞVİLİ, TSATE BATSŞAŞI, İVANE JAVAHİŞVİLİ, BİÇİ TEZELİŞVİLİ, MİHAKO TŞERETELİ, MARIAM LORTKİPANİDZE, TRABZON'DAN ABHAZY'A DOĞU KARADENİZ HALKLARI TARİH VE KÜLTÜRLERİ, Derleyen ve Gürcüceden Türkçeye Çeviren: Hayri Hayrioğlu, „Sorun Yayınları“, 1998, Baş Musahip Sokak No 3/2 Çağaloğlu-İstanbul-34410, Telefon: (0212) 511 08 29, Fax: (0212) 519 05 60.

მომცემლობის წინასიტყვაობაც, რომელსაც „სორუნ იანლარის“ კოლექტივი აწერს ხელს: „ეს კრებული შავიზღვისპირეთის რეგიონში მცხოვრები და კავკასიის ხალხების ერთი ნაწილის ისტორიას და კულტურას ეძღვნება. ჰაირიოღლუმ ცხრა სხვადასხვა ავტორის ნაშრომი თარგმნა და შეადგინა კრებული. ცხადია, ამ ნაშრომს აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთისა და კავკასიის ხალხების ისტორიისა და კულტურის სრულყოფილი წარმოჩენა მიზნად არ დაუსახავს. მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე მსოფლიოში ჯერ კიდევ მიმდინარეობს ასიმილაციური პროცესები და არ არსებობს აბსოლუტურად თავისუფალი მეცნიერება, ეს მკვლევარი შეეცადა წარმოედგინა შედარებით ობიექტური სამეცნიერო ხედვები შავიზღვისპირეთის ხალხების ეთნიკური ისტორიისა და კულტურის შესახებ“¹.

წიგნში წარმოდგენილია ჭანების/ლაზების, მეგრელების, სვანების ტრადიციული ყოფისა და კულტურის საკითხები, ასევე მოწოდებულია ზოგადად საქართველოს ისტორიისა და კულტურის გაბმული თხრობა უძველესი დროიდან მეოცე საუკუნის შუაწლებამდე. განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა ჰაირის მიერ მიერ თურქული წყაროებიდან ამოკრებილი ინფორმაცია. მაგალითად, „ისლამური ენციკლოპედიის“ ცნობა ლაზთა ქართველური წარმოშობის შესახებ („ლაზები ქართველთა ერთ-ერთი შტოა“) და სხვ. ცალკე უნდა აღინიშნოს სვანეთის ტრადიციული ყოფის ამსახველი თავი, რომელშიც მოცემულია უაღრესად მართებული, არგუმენტირებული ანალიზი სვანეთის ხალხური დღესასწაულების, ეპოსისა (ბეთქილის ციკლი) და ზოგადად ყოფის შესახებ. კრებულში ქართველთა გვერდით წარმოდგენილია საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ ეთნიკურ ჯგუფთა – აფხაზთა და ოსთა – ისტორია და ყოფა, ასევე თურქეთის აღმოსავლეთშავიზღვისპირეთში მცხოვრებ სხვა ეთნიკურ ჯგუფთა ისტორიისა და კულტურის საკითხებიც.

სამეცნიერო საქმიანობის პარალელურად ჰაირი ჰაირიოღლუ (ვახტანგ მაღაყმაძე) იყო აქტიური საზოგადო მოღვაწე. იგი ქართული იდენტობისა და კულტურის გადარჩენისკენ მიმართული ყველა კეთილი წამოწყების მონაწილე, მხარდამჭერი, ხშირ შემთხვევაში, ინიციატორიც გახლდათ. ახმეთ მელაშვილის ტრაგიკულად დაღუპვის შემდეგ ეროვნულ-კულტურული მოძრაობის წარმართვის მთელი სიმძიმე სწორედ მან იტვირთა. ჰაირის რჩევებითა და თანადგომით შეძლო ქართველ მოღვაწეთა მომდევნო თაობამ დიდი ახმეთ მელაშვილის მიერ დაწყებული კულტურული მოძრაობის გაგრძელება.

¹ იქვე, გვ. 9-11.

ჰაირი ხშირად მოგზაურობდა იმ ადგილებში, სადაც ქართველები კომპაქტურად ცხოვრობდნენ. სტამბოლში ყოფნისას ხშირად სტუმრობდა ქაზიმ ირემადის (იიემ) ოჯახს, რომლის მეუღლეს ნეზაკეთ გივიამე (უსტა-ლოღლუ/აიდინ) ჰაირის ნათესავად ერგებოდა. აქ ჰაირი იბარებდა ქალაქში მცხოვრებ ქართველ ახალგაზრდებს და ცდილობდა მათთვის ქართული კულტურის შესახებ ინფორმაციის მიწოდებას. მანვე ასწავლა ამ წიგნის თანაავტორს, გიორგი ირემადეს ქართული წერა-კითხვა. გიორგი ირემადის მონათხრობიდან: „1978 წელს 13 წლის ვიყავი და ჰაირი აბი გვესტუმრა. ახალგაზრდებსაც გვესაუბრა, არ გინდა შენი ენა ისწავლოო? მინდოდა. მომცა გაცრეცილი „დედაენა“, რომელშიც მისივე ხელით ქართულ ანბანზე მიწერილი იყო ლათინურის შესატყვისები. ის დამე გავათენე, გადმოვწერე ანბანი და დილას უკვე ყველა ასო ვიცოდი. ძველი „დედაენა“ იყო, შავ-თეთრი, ისეთი „დედაენა“ მერე არსად მინახავს. როცა ნახა, რომ ის „დედაენა“ უკვე აღარ მჭირდებოდა, მთხოვა, დამიბრუნეო, ახლა სხვას ვასწავლიო. დავუბრუნე. ამის შემდეგ დავიწყე პირველი წიგნის კითხვა. ეს იყო ნოდარ დუმბაძის „მე ვხედავ მზეს“. წიგნიც ჰაირი აბიმ მაჩუქა. ძალიან გამიხარდა, რომ ამ წიგნში ყველაფერი გავიგე. შემდეგაც სულ მოდიოდა და გვასწავლიდა. ორ-სამ წელიწადში უკვე მე ვაკითხავდი ინეგოლში“.

ჰაირი ჰაირიოღლუ იყო ერთ-ერთი ინიციატორი და მხარდამჭერი 1977 წელს ინეგოლში დაარსებული საზოგადოებისა. ამავე დროს ის უწყვეტად თანამშრომლობდა ახალგაზრდა ქართველ მოღვაწეებთან, რომელთა დიდი გარჯით 1986 წლიდან დაწყებულ იქნა სამზადისი ბურსის ქართველთა ეროვნულ-კულტურული საზოგადოების ჩამოსაყალიბებლად. საზოგადოება ოფიციალურად შეიქმნა 1987 წელს. მის სათავეებთან იდგნენ ადგილობრივი ქართველი მოღვაწეები: იბერია ოზქანი/მელაშვილი, მეჰმეთ შევალი, ჰასან აიდინი, რაგიფ ათაი, ისმაილ ერენი, ეუფ უზუნი. ჰაირი მუდამ აძლევდა ახალგაზრდებს მართებულ რჩევას და მიმართულებას. ამ საზოგადოების თაოსნობით ჩამოყალიბდა ქართული ხალხური სიმღერებისა და ცეკვის ანსამბლი. მასწავლებლად მუშაობდნენ იბერია მელაშვილი და აბდულლაჰ ზორლუ (არჩილ ზოიძე). ბურსის საზოგადოება მართავდა ერთგვარ პიკნიკებს, რომლებზეც მარმარილოს ზღვის რეგიონის ქართველები ოჯახებით იკრიბებოდნენ, საუბრობდნენ, ასრულებდნენ ქართულ ხალხურ ცეკვებს და სიმღერებს. ბევრს ტრადიციული ქართული სამოსიც ეცვა. სწორედ აქ ჩამოაყალიბა იბერია მელაშვილმა ანსამბლი „კაფდალი“, რომელიც დღესაც არსებობს და მისი წევრები, სხვადასხვა თაობისანი, ამჟამადც სათავეში უდგანან თურქეთის ქართველთა ეთნიკური კულტურის განვითარების საქმეს: ეიუფ უზუნი, ემრეფ შენტურქი (კირკიტაძე), დოღან ილმაზი (მახარაძე), ქენან იაშარი (ურგებაძე) და სხვები.

ბურსის ქართველთა საზოგადოების მოღვაწეობის ამსახველი ფოტოები

ჰაირის არქივში დაცულია ერთ-ერთი ადგილობრივი (ბოლაზქოი, წარმოშობით იმერხევიდან) მოღვაწე ქართველის, ქალბატონ ნეჯლა მახარაძის (ილმაზ-აკგუმუში) მიერ მიწოდებული ლექსი. ნეჯლა, თავიდან ოჯახური ტრადიციის მიხედვით და შემდგომ საკუთარი სურვილითაც, აქტიურად მონაწილეობს ყოველ ქართულ ღონისძიებაში. ის მუდამ მხარში ედგა ჰაირის. ნეჯლას მიერ ჰაირისათვის მიწოდებული ლექსი:

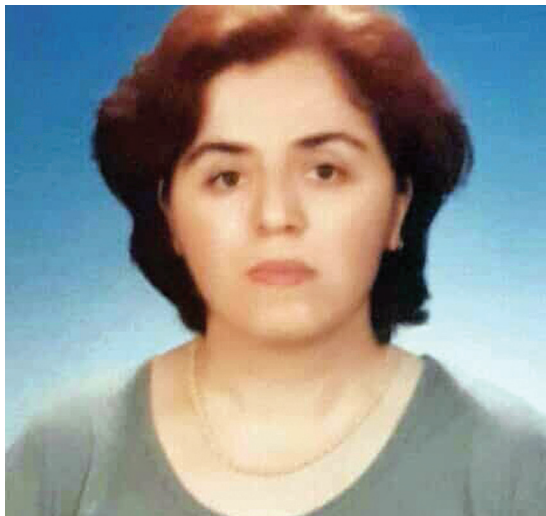
„ტყვილი ხარ თუ მართალი

არსიანის ტყიები, საზგირეთის ველები
ერთი ორი დავწერო ჩვენებური ლექსები...

კონჩხი თავში წყალი დგას, წყალის შიგან ნაძვი დგას
თქვენ რომ ჩემთან მოხვედით, ჰალა თვალეზში მიდგას...

მალლა მალლა მიფრინავს ყვავია თუ ყართალი
მერომ თქვენ დაგინახე, ტყვილია თუ მართალი..?

ნეჯლა თამარ მახარაშვილი
3/3/1983. ბურსა¹.

ნეჯლა ილმაზ-აკგუმუში (მახარაძე).

¹ ჰაირი ჰაირიოდლუს არქივი, ლექსები, ნომ.4.

ჰაირი სხვა მეგობრებთან და ოჯახის წევრებთან ერთად ყოველწლიურად 5 ივლისს აწყობდა ახმეთ მელაშვილის ხსოვნის დღეს, რა დროსაც სოფელ ჰაირიეში ახმეთის საფლავთან იკრიბებოდნენ ქართველები თურქეთის სხვადასხვა მხარეებიდან. მათ მასპინძლობდა სოფელ ჰაირიეს მოსახლეობა. ჰაირის არქივში დაცულია ახმეთისადმი მიძღვნილი და სასაფლაოზე წაკითხული რამდენიმე ლექსი. მათ შორისაა თვითონ ჰაირის ლექსიც – „ჩემი გულის ჩირაღდანო“, გულიდან მომსკდარი სტრიქონებით:

*„ჩვენო მუხავ მელაშვილო,
ანგელოზო, თაფლზე ტკბილო,
ჩემ სიცოცხლეს შევწირავდი,
შენი სახე რომ ვიხილო.*

*ზედ გაჩნდა ოქროს გული,
ვერცხლის სიმით მოქარგული,
ქართველ დედას უშობია
პატრიოტი და ქებული.*

*შავქვეშეთში მიგაბარეთ,
სამწუხარო გავიზიარეთ,
შენ რომ გასურდა ის ქართველნი
ვერ ვიქნებით ამის გარეთ (დღეის გარეთ).*

*შენი სული იყოს მშვიდი,
დაუვიწყარი გულში გვიდი,
ჩაგვესახე ოცნებებში
„უმაღლესი აჰად დიდი“ .*

იქვე მისივე ხელით მიწერილია: „1983 ინეგოლი. ნ. ვახტანგ ხინკილაძე. ეს იქმნა ახმედის საფლავზე წაკითხული მისი მეოთხე გარდაცვალების დღის აღსანიშნავად“.

ჰაირის არქივში დაცულია ფაცელი ქართველის თაჰსინ საიგილის (ბეჟანიძის) ლექსი, დაწერილი 1986 წელს:

„აჰმედ მელაშვილის შემდეგ

*ჩაგისკდა ქობულეთს ხიდი,
მოშვავდა ტყე, სახლი, ქედი,
ჩვენი ყოლიფერი იყო
მელაიშვილის აჰმედი.*

ჭკუაში ჭკუას ერწამ გუყრიდა,
შენ სისხლიან თავს წუყრიდი,
ძალიან მარჯვი რომ იყავი
ორმოც სოფელს თავს მუყრიდი...

კი იყავი დიდი კაცი,
არ იყავი ძალიან ნახსი.
შენ ადგილს ვერ დაიკავებს
მიწიდან რომ ადგეს კაცი...

არ ჭამდი. დარიგებდი კვერს.
მოხედდი უნდომს და ბერს.
წიგყვანა ღმერთმა მასთან.
ნენი ველარ იშოვს შენსფერს...

იჯექი ბურსის ქალაქში.
სახლი გქონდა კაც ალაგში.
დაგზრიტეს და გიგიმეტეს,
რაფერ ჩაგდვეს შენ ტალახში?!

დილადად ადგებოდი ბნელში,
ჩუმათაი გესროლეს წელში.
ლალატობით მოგეპარენ,
ნაგელჩობა შეგრჩა ხელში...

დუყურეთ მეზობლებო:
ჩქარ-ჩქარა ფიშტო ვარდება.
აჰმედ მელაშვილის მკვლეელი,
იცოდეთ, ღორად ადგება.
საწყალელო ჩემო ცოლო,
ძალიან მტეხვს გული, ხელი,
მოსარჩენად მე აღარ ვარ,
ცოცხლას სახლში ნურღარ მელი.

ემევსო სისხლები თვალში,
ტირილით ჭკვამ დალპა თავში.
რა იქნება, ადექ ფეხზე,
ჩვენ დავწვებით შენ საფლავში...

წამოდგებოდი ფეხზე,
კაცი ისამებდი ცერებზე,
ვინ რომ შენ თოფი გესრულა
ჟამმა დაეყაროს ხელებზე...

კი იყავი ყოლაფრის მწერი,
არ იყავი ძალიან ბერი.
თამარაი შენ როგორ დატიე,
ატირებული იბერი?

ამოვდა გულზე ანწლები.
რალად გვინდ აფული, ლები?
მელაშვილი დეგვეხრჯა,
ყოველდღეს ვტირით ჩვენ ქართველები...

რაფერ მოჰკლეს მელასვილი,
ჩვენი სისხლი, ჩვენი სული?...

თაჰსინ საიგილი (ბეჟანიძე) 1986 – ფაცა, ორდუ.

თაჰსინ საიგილი (ბეჟანიძე)

არქივში დაცულია მუსტაფა უზუნ გამიშიძის ლექსიც, წაკითხული ასევე ახმეთის საფლავთან:

„გალობა ახმედ მელაშვილზე“

ერთი დიდი კაცი იყო
ახმედი სახელოვანი
გვარად ერქვა მელაშვილი
ნამდვილი მამულიშვილი.

იყო ქართველების სული
სუფთა იყო მისი გული
მწარედ მოჰკლეს ფაშისტებმა
დიგვიტოვა მისი შვილი.

ათას ცხრაას ორმოცი წელი
მოსტეხა ქართველებს წელი
ლტოლვილმა დარჩა ობოლი
ყველას მოსდის ცხარე ცრემლი.

აჭარლები, მაჭახლები
ბათუმელ-თბილისელები
მსოფლიოში ქართველები
ტირიან გულ ამოსკვნილი.

ქართველებო, არ ვიტყვით
ხელი ხელში დავიჭიროთ
შევებათ და გავაგრძელოთ
მისი ეროვნული ხორუმი...

მონატრებულო

გამნათლებულო მელაშვილო
ავედი ხეირიე სოფელში
ფერდოში რომ ავიარე
შევდექი ბოლო ოჯახში...

სოფლელმა ამოიოხრა და თქვა
„სინათლე დაიბადა ამ სახლში“
ერთმანეთზე მიათბო და გაანათვლა
ქართველები ამ ქვეყანაში...“

ცრემლმა ჩამომდვარა ლოყაზე
და სისხლი შემიდგა გულში
რომ გამახსენდა შენ იმყოფები
თვალეზ ჩახუჭული შავ მიწაში...

მაგრამ არ შეიძლება ძმებო
ის ხომ არ არის საფლავში
ის არის მაღლა ცაში და ყველას სახლში
სული და სისხლია ყველას გულში...

არ გეგონოს მკდარი ვარო
მე შენ გხედავ ყველაფერში
მონახე ჩვენი გულნი და მონახე
როგორ გნატვრობთ მსოფლიოში...

1982 ქ. ინეგოლი
მუსთაფა უზუნ გამიშიძე
ესეც საფლავზე წაკითხული იქმნა...¹

¹ ჰაირი ჰაირიოდლუს არქივი. ლექსები. ნომ. 3.

მუსტაფა უზუნის ახმეთისა და ჰაირის ახლო მეგობარი იყო. მუსტაფა უზუნის თვითნასწავლი მუსიკოსი გახლდათ, აკორდეონზე უკრავდა. უყვარდა ქართული ფოლკლორი და „ართვინისა და ქართული მუსიკის ჰანგები გამეშეთიდან მარმარილოს ზღვის მხარემდე და იზმითამდე ააჟღერა“; – წერს მის შესახებ ცნობილი მოღვაწე გურამ ხიმშიაშვილი (მუსტაფა იაკუთი). 1973 წელს მუსტაფა უზუნს ახმეთ მელაშვილი გაუცვნია. „ამ შეხვედრამ მუსტაფას ცხოვრებაზე დიდი ზეგავლენა მოახდინა. ოზკანმა მას ქართული წერა-კითხვა ასწავლა და საქართველოში მცხოვრებ თანამემამულეებთან კავშირის დამყარებაში დაეხმარა. მუსტაფა ყოველკვირა ჩადიოდა ბურსაში და ახმედ ოზკანისაგან იღებდა ქართული კულტურისა და მუსიკალური ხელოვნების ამსახველ წიგნებსა და ფირფიტებს. ამავე წრეში გაიცნო მუსტაფამ აჰმედის შვილები – იბერია და თამარი, ერგუნ ათაბაი, მეჰმეთ შევალი, შეფკეთ შირინი და რეფიკ ჩალოღლუ... მუსტაფამ ჰაირი ჰაირიოღლუ ჯერ მიმოწერით, შემდეგ კი პირადად გაიცნო და 1983 წელს ჩავიდა ინეგოლში, სადაც წელიწადნახევარი დარჩა. მუსტაფა ინეგოლში „კავკასიის ფოკლორისა და კულტურის საზოგადოების“ ხალხური ცეკვის ჯგუფში მოღვაწეობდა. ამ ხნის განმავლობაში მუსტაფამ აირიოღლუსთან სიახლოვე განამტკიცა და მისი არქივითაც ისარგებლა, ინეგოლის პირველი სრულფასოვანი ცეკვის ანსამბლი დააფუძნა. ანსამბლი მანამდე მხოლოდ ართვინულ ცეკვებსა და ერთ ქართულ ცეკვას ასრულებდა. მუსტაფამ მისი რეპერტუარი რამდენიმე ქართული ცეკვით გაამდიდრა“¹.

თურქეთელ ქართველთა ეთნიკური იდენტობისა და გენეზისის ობიექტურად წარმოჩენის კუთხით უმნიშვნელოვანესია ჰაირი ჰაირიოღლუს სტატიები, რომლებშიც იგი დაუცხრომლად იცავს მეცნიერულ ობიექტურობას და ცდილობს ქართველთა ეთნოგენეზის, ისტორიისა და კულტურის რეალური სურათის მიწოდებას ფართო საზოგადოებისათვის. ამ კუთხით განსაკუთრებით ფასეულია და ჩვენი დროისთვისაც, სამწუხაროდ, აქტუალურია ჰაირის წვლილი თურქულ ისტორიოგრაფიაში არსებული ფსევდომეცნიერული დოგმების კრიტიკის კუთხით. იგულისხმება თურქულ ისტორიოგრაფიაში ფართოდ გავრცელებული თეორიები ტაო-კლარჯელ ქართველთა ყივჩაღური წარმომავლობის თაობაზე. ამგვარი ხედვა ფართოდ იყო გავრცელებული თურქეთში, ასე ასწავლიდნენ სკოლებშიც და ამ არასწორი თეორიის საფუძველზე აღიზარდნენ თაობები. ჰაირის არქივში დაცულია კრიტიკული ანალიზის ამსახველი წერილი

¹ მუსტაფა იაკუთი (გურამ ხიმშიაშვილი), აკორდეონის ოსტატი მუსტაფა უზუნი. – ჟ. ფიროსმანი, ნომ. 4, 2008 წელი.

ფაჰრეთინ კირზიოდლუს ნაშრომისა „GÜRCİSTAN’DA ESKİ – TÜRK İNAN VE GELENEKLERİNİ İZLERİ“.

ჰაირიმ საქართველოს კულტურის სამინისტროს თხოვნით თარგმნა იუნიუს ემრეს ნაწარმოებები. ქართულიდან თურქულად თარგმნა ალექსანდრე ჩხაიძის პიესა „ხიდი“. ეს პიესა ტრაპიზონის სახელმწიფო თეატრის რეპერტუარში შევიდა და ხანგრძლივი დროით დამკვიდრდა. ასევე თარგმნა ქართველ მწერალთა შემოქმედება და გამოსცა „12 ქართველი მწერლის მოთხრობები“.

ჰაირი ჰაირიოდლუ პოეტიც იყო. 1960 წელს დაწერა ლექსი: „ბედნიერების მათხოვრები“ („მუთლულუქ დილენჯირერი“), რომელიც ფართოდ გავრცელდა და პოპულარობით სარგებლობდა მთელ თურქეთში. ამ ლექსზე სერთარ ბაჯანმა დაწერა მუსიკა, რომელიც 60-იანი წლების პოპულარულ სიმღერად იქცა.

ინეგოლის კულტურული საზოგადოება დიდ პატივს სცემდა ჰაირი ჰაირიოდლუს. ცნობილია, რომ 1997 წელს მას ინეგოლის საპატიო კულტურის ელჩის სტატუსი მიანიჭეს (გაზეთი „ზამან“). ადგილობრივ პრესაში ასახულია მისი ღვაწლი, დადებითი როლი ინეგოლის კულტურის განვითარების საქმეში.

სიცოცხლის ბოლო წლებში ჰაირის დიაბეტი დაემართა და თანდათანობით თვალთ დააკლდა, თითქმის დაბრმავდა, მეცნიერული და სამწერლობო მუშაობის შესაძლებლობა დაკარგა; ინტენსიურ სამეცნიერო მუშაობას მოწყურებულს, კითხვის საშუალებაც კი აღარ ჰქონდა.

ამ წლებში გაურკვეველ ვითარებაში ცეცხლი გასჩენია ჰაირის სამუშაო ოთახს; არქივისა და ბიბლიოთეკის ნაწილი დამწვარა.

2001 წლის 12 ოქტომბერს საქართველოს პრეზიდენტის, მისი აღმატებულება ბატონ ედუარდ შევარდნაძის განკარგულებით ბატონი ჰაირი ჰაირიოდლუ (ვახტანგ მალაყმაძე) დაჯილდოვდა ღირსების ორდენით. ეს ფრიად კარგი ნაბიჯი იყო საქართველოს მხრიდან. ორდენი ჰაირის საზეიმო ვითარებაში გადასცა საქართველოს სრულუფლებიანმა ელჩმა თურქეთის რესპუბლიკაში, ბატონმა ტარიელ ლეზანიძემ (ის ელჩი გახლდათ 2009-2012 წლებში). საზეიმო შეხვედრა შედგა ინეგოლის ქართველთა საზოგადოებაში.

ჰაირი ჰაირიოღლუს დაჯილდოება ღირსების ორდენით

2003 წლის 23 აპრილს ხანგრძლივი ავადმყოფობის შემდეგ ჰაირი გარდაიცვალა. დაკრძალეს 24 აპრილს ქალაქ ინეგოლის „მაჰმუდიეს“ სასაფლაოზე. მის გარდაცვალებას ვრცელი ნეკროლოგებით გამოეხმაურნენ თურქეთელი ქართველები¹:

¹ ჩვენებური - კულტურული კრებული, ნომ., 49, სტამბოლი, 2003. გვ., 29-34.

„Hayri Hayriođlu'nun Ardından
HAYRİ HAYRİOĐLU'NU KAYBETTİK
Mustafa YAKUT

Hayri Hayriođlu (Vahtang Malakmadze) 23 Nisan 2003 arřamba günü, İnegöl'de yařama veda etti. Uzun süredir çekmekte olduđu řeker hastalıđı, kalp krizi řle birlikte onu aramızdan ayırdı.

H. Hayriođlu, 1936 yılında İnegöl'n Hayriye köyünde dođdu. İlkokuldan sonra Bursa Erkek Sanat Enstitüsü'ne bađlı yapıcılık kursunu bitirdi. 1960'da İstanbul Yıldız Polis Okuluna girdi. Türkiye'nin birçok bölgesinde polis memuru olarak görev yaptı. Polislik meslek yařamı boyunca Gürcü kültürü ile ilgili çalıřmalarından dolayı birçok zorlukla karřılařtı: soruřturmalara, takibata, sürgünlere, uđradı ve sonunda, 1982'de emekli edildi.

Hayriođlu, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savařı sonucu yurtlarını terkedip Osmanlı lkesine, İnegöl'n Hayriye köyüne gelip yerleřmek zorunda kalan Gürcüstan'ın Acara-Maçaheli bölgesi insanların üçüncü kuřak torunlarındanır. Gürcü dilini aile arasında öđrendi. ocuk yařta halk deyiřlerini, manilerini kaleme almaya çalıřtı. 1951 yılında bu dilin kendine özgü bir alfabesi olduđunu rastantı sonucu öđrendi. Kafkas halklarının geçmiři ve bu gününe ilgi duymaya bařladı. Bu dillerde yayınlanmış Kafkas literatürünü arařtırıp inceledi.

Yurt içinde ve dıřında çeřitli yazıları yayınlandı. 1977-1980 yıllarında Çveneburi dergisinin çıkartılmasında Ahmet zkan Melařvili'ye yardımcı oldu.

Hayriođlu'nun çevirdiđi masalların bir bölümü iki kitap halinde basıldı. 1983'te Cem Yayinevi'nden Tembela Adam adıyla çıkan birinci kitap, Milli Eđitim Bakanlıđı'nca ilkokullara tavsiye edildi. Güneřin Kızı ismini tařıyan ikinci kitap ise 1986'da Esin Yayinevinde yayınlandı. evirdiđi bir bařka eser: Aleksandre haidze'nin Köprü adlı piyesi Trabzon Devlet Tiyatrosu'nda sahnelendi.

Hayriođlu'nun eviri çalıřmaları ilerleyerek sonraki yıllarda Gürcüstan tarihi ve kültürü açısından çok önemli eserlerin Türkçe'ye kazandırılmasını sađladı.

Türkiye basınında sansasyonel bir etki yapan, Muhammed Vaniliři ile Ali Tandilava'nın yazdıđı Lazlar'ın Tarihi, Hayriođlu tarafından çevrilip Ant Yayınları tarafından 1992'de basıldı.

Niko Berdzeniřvili ve Simon Canařia'nın yazdıđı, halen Gürcüstan'da ders kitabı olarak okutulmakta olan Bařlangıcından 19. YY'a kadar Gürcüstan Tarihi isimli kitap Hayriođlu'nun çevirisi ile 1997'de Sorun Yayınları tarafından yayınlandı.

Hayriođlu'nun çevirdiđi ve 1998'de yine Sorun Yayınları'ndan çıkan son kitabı ise Trabzon'dan Abhazya'ya Dođu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri ismini tařıyor.

Tüm bu çalışmalarını ve diğer değerli katkıları nedeniyle Gürcüstan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze tarafından onur madalyası ile ödüllendirilen H. Hayrioğlu'na bu ödül, ölümünden beş ay önce (20 Kasım 2002'de) İnegöl'de, Gürcüstan'ın Ankara Büyükelçisi Taniel Lebanidze tarafından törenle verildi.

ERKEN SÖNMÜŞ BİR IŞIĞIN ARDINDAN

Osman Nuri MERCAN

1987 yılı Ekim ayında Tbilisi'ye gitmek için İstanbul'dan Moskova'ya uçuyoruz. Uçakta Tahsin Saraç, Hayati Asilyazıcı ve Aziz Çalışlar'la tanıştım. Onlar da benim gibi İliya Çavçavadze'nin 150. Doğum yılı şenliklerine davetli olarak Tbilisi'ye gidiyorlardı. Yolculuk süresince uçağın arka kısmında oturan Hayri Ağabeyi farkedememiştim. Uçaktan çıkarken selamlaştık. Yüzü, bayram sabahları sevinç içinde olduğum köyümdeki çocukların yüzü gibi mutluydu. Moskova havaalanında pasaport kontrol kuyruğunda iken iki kuyruk yandan bir sesler duyuldu ve bana „bak bizimkiler, herhalde grup olarak bir yerden geliyorlar“ dedi. Sevinci daha da artmıştı ve bizim sıradan çıkıp onlara koştu, bir şeyler konuştu ve döndüğünde Prag'dan turistik seyahatten dönen Gürcüstan'lı bir grup olduğunu söyledi.

Moskova'da kaldığımız otelde de çeşitli nedenlere gelen Gürcülerle dostluk kurdu, bir kısmıyla beni tanıştırdı. Orada yaşadığı sevinci anlatamam. Moskova'dan Tbilisi'ye uçaktan (uçağın tamamı dünyanın dört bir tarafından gelen Kartvelologlarla doluydu) beni azarlar gibi konuştu: „Bak bu zenci, bu Japon, bu Fransız senden üstün değil ve de Gürcü değiller, ama bak Gürcüce okuyup yazıyorlar ve birbirleri ile ortak dil olarak sadece Gürcüce konuşuyorlar.“ Bu konuşmadan sonra Tbilisi'de otel odasında Gürcüce okuyup yazma çalışmalarına başladım. Aynı odada kaldığım rahmetli Fakir baykurt beni alkışlıyordu çalışmalarım için.

Bu yolculuktan sonra Hayri ağabey ile daha da yakınlaştık. İnegöl'de yaşıyordu, sık sık İstanbul'a gelirdi benle görüşmek için, ben de sık sık kendisini ziyaret ederdim.

En verimli çağımızda aramızdan ayrıldığı için onu affedemeyeceğim ama çok verimli bir yaşam sürdürdüğü için onun mekanının cennet olduğuna inanıyorum.

Son yirmi yılda Gürcü kültürü ile ilgilenen çok kişi ile tanıştım, belki binlerce, kendini Gürcü kültürüne, Gürcü halkına, Gürcü tarihine adanmış doğup yaşadığı ve öldüğü topraklara saygı ve sevgiyi eksik etmemiş ve hiçbir menfaat beklemeden ömrünü tüketmiş birkaç Gürcüden biriydi o. O farklıydı, o Hayri Hayrioğlu idi.

HAYRİ ABİMİZ ÖLDÜ

Şalva TEVZADZE

Büyük bir üzüntüyle yazar ve çevirmen Hayri Malakmadze'nin ölüm haberini aldım, çok üzgünüm. Acılı ailesini ve bütün Çveneburi camiasına baş sağlığı ve sabırlar diliyorum.

Hayri abimle 1968 yılından itibaren tanışıyorum ve rahmetli Ahmet Melaşvili'nin Gürcüstan kitabını çıkarmasından ona büyük maddi ve manevi katkısı olmuştu. 1975-80 yılları arası ben ve Ahmet Abinin birlikte çıkardığı Çveneburi dergisine büyük katkı ve yardımları olmuştu.

Hayri Abimiz bütün hayatı boyunca Gürcüce'den Türkçe'ye sayısız tercüme yapmış ve bu yolda Gürcüstan'ın Türkiye'de tanıtımına çok büyük katkıları olmuştur. Hayri Abimizin alçakgönüllü ve hümanist bir görüş açısı vardı. Kafkasyalılar arasındaki sayısız çekişmelerden çok rahatsız oluyor ve bu çatışma ve çekişmelerin en kısa zamanda sona ermesini umuyordu.

Yaklaşık 200 yıllık Rus işgali sonucu bağımsızlığını kazanan Gürcüstan'ın Türkiye'deki en büyük savunucularındandı. Bu hususta Türkiye'deki basına sayısız makaleler yazmış ve çeşitli radyo ve televizyon programlarına katılmıştı.

Hayri Abi, ruhun şad olsun. Senin yetiştirdiğin gençlerimiz bu emaneti için gerekeni hakkıyla yerine getiriyorlar.

HAYRİOĞLU

Hasan AYDIN (SALUKVADZE)

İnsanlar acılara tahammülde ne derece dayanıklı bulunurlarsa bulunsunlar beklenmeyen bir anda: sevdikleri hakkında duydukları kara haber karşısında ruhlarının derinden sarsıldığını, içlerine dayanılmaz bir ateşin düştüğünü, yanıp kavrulduğunu duyarlar da kahrolurlar...

Önce kitaplarıyla, Çveneburi dergisinde yazılarıyla tanışıp kaynaştıktan sonra, kendisine ve hatırasına özel bir yer ayırdığım, can dostum ve ağabeyim. Hayri Hayrioğlu'nun acı haberini Mustafa Yakut telefonla bildirince adeta şok oldum. Halbuki bir gün önce yatmakta olduğu hastahane de kendisini, birlikte ziyaretimizde uzun uzadıya konuşup, dertleşmiştik. Üzerinde çalışmakta olduğu kitabını ve yazılarını devam ettirmek, geleceğe ait yapacaklarını bitirebilmek için biran önce eve çıkmak istediğini söylerken, bizde yaşam dolu sağlıklı bir izlenim bırakmıştı. Türkiye ile Gürcüstan arasında dostluk bağları oluşturan yazı ve çevirilerini rahatsızlığına rağmen özveriyle devam ettiren, Gürcü ve Türk halklarının: sanat, yaşam, edebiyat-kültür alışverişinde büyük katkısı olan, yurt içinde ve yurt dışında bilinen büyük bir değerli O. Hayri Abi dostluklar kuran o

güzel yapısıyla, mert, dürüst, halktan yana davranışlarıyla, mensubu bulunduğu emniyetteki başarılarıyla, inanılır ve güvenilir şahsiyetiyle, özü ve sözü bir olan kimliğiyle anılacaktır. Telefonda ben Malakmadze Hayrioğlu Gamarcoba deyince, büyük bir saygı ve sevgi içinde dinlediğim, gönül adamı Hayrioğlu yok artık. Sevgili Hayri Abi: öbür dünya aydınlık olsun. Sana güle güle derken, gönlümüzde edebiyen yaşayacağını bilmeni istiyoruz.

DEĞERLİ ÇVENEBURİ OKURLARI!

Gürcan HAYRİOĞLU

(Vaja MALAKMADZE)

Aile dostlarımız, ağabeylerim Osman Nuri Mercan ve Mustafa Yakut beni aradılar, derginin bu sayısında babam için yer ayırdıklarını ve benim de yazmamı istediler, memnuniyetle kabul ettim.

Konu babam olunca tabi ki biraz da zorlanacağım. DUYGUSAL davranmak istemiyorum. Şahsım Hayrioğlu ailesinin bir bireyi olarak onunla daha iç içe yaşadığım için ne kadar Gürcü milliyetçisi olduğunu daha iyi biliyorum. Nerede oturduğumuzu dahi hatırlayamadığım küçük yaşında tahmin ediyorum Ankara'ya bir Gürcü folklor ekibi gelmişti. Oyuncuların yanına gittiğimizde: bana oğlum Gürcüce konuş duysunlar dediğinde oradaki kalabalığın ve karşımda daha önce görmediğim kıyafetlerle ve konuşmalarını anlayamadığım insalara kısık ve biraz da ürkek sesle „skali“ dediğimi hatırlıyorum. O kadar hoşlarına gitmişti ki herkes bana sevgi gösterisi yapıyordu. O günden sonra Gürcü olduğumu anlamıştım. İlerleyen yaşlarımda (ilkokul dönemlerinde) babam bizlere sevgili İberya Özkan (Melaşvili) ve kız kardeşi Tamara'yı örnek göstererek Gürcüce alfabeyi çözmemizi sağladı. Kendisi gibi bizlerin de Gürcüce okuma yazmayı öğrenmemizi istemişti.

Daha sonra Gürcü müziğini insanlara dinletmek için kaset doldurdu, çeviriler yapmaya başladı. Onun bu davadaki en büyük destekleyicilerinden kader arkadaşım dediği Ahmet Özkan'ın (Melaşvili) ölüm haberiyle babamın gözyaşlarını görmüştüm ilk defa. Apar topar görev yaptığı Çorum Alaca'dan koşarcasına onu görmeye gitmişti son yolculuğuna uğurlamaya. Yıllar geçtikçe biraz daha olgunlaşan düşünceleri ve bu uğurdaki gayreti onu bana göre herkese nasip olmayacak mertebeye getirmişti. Tabii ki idealleri uğruna bazı sıkıntılar da çekti, bu adam acaba ajan mı diye düşünenler de oldu, ama o kimseye aldırmandan bildiği doğru yoldan başı dık bir şekilde ilerledi hedeflerine doğru.

Gürcüstan Cumhuriyeti Başkanı Sayın Eduard Şevardnadze'nin yüksek şeref madalyasıyla ödüllendirdiği gün çocuklar gibi şendi, törenden günler önce uyku

uyumuyor. Allahına şükrediyordu böyle bir ödüle layık görüldüğü için. Ama artık çok yorulmuştu, şeker hastalığı onu bitirmeye başlamıştı. 19 gün yattığı hastanede onu ziyaret için gelenler karşısında gözyaşlarını tutamaz olmuştu. Gürcü onuru böyle yaşamasına izin vermedi ve yaşlı yorgun kalbi artık dayanamıyordu. 23 Nisan 2003 günü saat 18'de fenalaşmış ve doktorların müdahalelerine rağmen kurtaramamıştık. Odasından çıkan doktor, hastayı kaybettik başınız sağolsun dediğinde dünyam yıkılmıştı sanki, inanamıyorduk. Ablam belki ölmemiştir diyordu uyandırmaya çalışıyordu ama maalesef onu kaybettik.

Seni seviyoruz babacığım mekanın cennet olsun, tüm Gürcü camiasının başı sağolsun.

Bana da bu sayıda yer verdiğiniz için teşekkür ediyorum. İnsanların şunu bilmesini istiyorum ki bu uğurda bana düşen bütün görevleri yerine getirmeye hazırım ve tüm yaşamım boyunca babamın ideallerini gerçekleştirmeye çalışacağım.

Saygılarımla
HAYRİ HAYRİOĞLU
Nuri Çelebi

1968 yılında Ankara'da öğrenci iken, Gürcüstan adlı kitabın yazarı Ahmet Özkan Melaşvili benden Bingöl Kığı'da hemşerimiz polis memuru Hayri Hayrioğlu ile tanışmamı istemişti.

Hayri Hayrioğlu'na mektup yazdım. Hemşerisi olduğumu, kendisinin Kafkasya ile ilgili, bilgi birikiminden faydalanmak istediğimi söyledim. Bana kitap, dergi, plak vb gibi birçok materyaller gönderdi. Tanışmışlığımız böyle başladı. Tam on yıl karşılıklı yazıştık. Ama yüz yüze görüşemedik. Bana, Bingöl'de çekilmiş bir resmini de göndermişti. Çvneburu dergisi sorumlumuz Osman Nuri Mercan benden Hayri Hayrioğlu ile ilgili yazı ve resmi de istemişti ama resmi bulamadım. İsterseniz onu tarif edeyim. 120 kilo, bıyıklı, kocaman silah belinde, heybetli bir Kafkasyalı. Ahmet Özkan Melaşvili'nin oğlu İberya mimarlık okurken İstanbul Göztepe'de komşu idik. O sıralar Hayri bey Çorum Alaca'ya atanmıştı. İberya'ya, Hayri beye gidelim, onu merak ediyorum, görmek istiyorum dedim. Çorum Alaca'ya giderken duyduğum heyecanı kalemle ifade etmem imkansız. O ancak yaşanırdı. Ben hep ondört-onsekiz yaş grubu öğrencilerle uğraştım. Onlar, hayata umutla sevgi ile bakıyorlar. İster istemez siz öğrenciler de onlar gibi düşünüyorsunuz. Oysa Hayri bey, polis, toplumun huzuru için, problemlerle insanlarla uğraşiyor. İçimde nasıl bir Hayri beyle karşılaşacağımı bilemiyordum. Mesleği onu sert mizaçlı yapabilir miydi? Oysa tam bir insan sever, hümanist

bir dost ile karşılaştım. Alaca'ya vardığımızda karakola uğradık, o 120 kilo insan etrafımızda topaç gibi dönüyor.

Bizi amirleriyle tanıştıyor. Polis meslektaşlarıyla tanıştıyor. Amiri doğum yerim olan, Giresun'lu çıkıyor. Hayri Bey'e çay içimi sonrası, izin veriyorlar. O kısa ziyaret sırasında karakolda candan bir ortamın farkına varıyoruz. Alacahöyük harabelerini bize Hayri bey anlatıyor. „Özel“ notları vardı. Sanki rehber. Şehirde Kafkas kökenlilerle tanıştırıldık (Çerkes, Abaza, Ubıh vb.) Akşam, Türkiye'nin 7 Bölgesini anlatır gibi Kafkasya'nın tüm bölgelerini, dağlarını, nehirlerini, nüfus yapısını, geçim kaynaklarını, kişi başına düşen milli gelirine kadar bize anlattı.

Hayri bey, Türk bayrağının dalgalandığı her yer vatan felsefesi içinde idi. O Atatürk Türkiye'sinin bir polisi idi. Çok çalışması, çok hizmet etmesi gerekiyordu vatanına. O kendini vatanına karşı hep borçlu hissedirdi.

Hayri Hayrioğlu, yorucu mesleğine rağmen, okur, yazar, araştırır, çeviri yapar, derlemelerle uğraşır. Eserleri nedeniyle, onu meslektaşları, hemşerileri, büyük bir halk kitlesi tanır.

Eserleri nedeniyle Gürcüstan'da da tanınır. Kendisi de Gürcüstan'a birçok kez gitmiştir. Din adamı II. İlia, Cumhurbaşkanı Şevardnadze, tanıyanları arasındadır. Sarp kapısının açılmasıyla, gelişen Türkiye-Gürcüstan, dostluk ve kültürel bağlamında, büyük etkinliklerde bulunmuş. Şevardnadze tarafından onur madalyaları ile ödüllendirilmiştir.

Biz sevenleri onu kaybettik. Eserleriyle, anılarıyla yaşayacağız. Ailesine, hemşerilerine, meslektaşlarına, tanıyanlarına başınız sağolsun diyorum.

Abimin, babamın ölümlerinde cesaret edip yüzlerine bakmamıştım. Oysa Hayri beyin yüzünü, ölümünde özellikle görmek istedim ve gördüm. Can hemşerim, sensizlik çok zormuş, sen gidince anladım.

HAYRİ HAYRİOĞLU „HALKLARIN TARİH VE KÜLTÜRLERİ“ DİZİMİZE KATKI YAPMIŞTIR. EMEĞİNE VE ÇABASINA SAYGILIYIZ.

Sırrı ÖZTÜRK

Değerli insan Hayri Hayrioğlu'nu 24 Nisan 2003 tarihinde doğaya teslim ederken aşağıda sıralamaya çalıştığım konulardaki görüşlerimizi dost ve yakınlarıyla konuşup değerlendirmek imkan ve fırsatını da yakalamıştık.

Daha önceleri de vurguladığımız gibi gezegenimizdeki emekçi halkların tarih, dil, kültür ve ilerici gelenekleri üzerine yazı yazmak özgün çalışmalarda bulunmak çok ciddi ve sorumluluğu olan bir iştir. Bulduğumuz coğrafyada

bu konuda özgün çalışmalar yapanlar olduğu gibi, insanın ve insanlığın sosyal kurtuluş mücadelesinde „yarayı“ sorumsuz ve hesapsızca kaşıyanlara da rastlanmaktadır. Dünya emekçi halklarının yerel, ulusal, sınıfsal ve evrensel kurtuluşu, halkları birbirine karşı kışkırtan güçlere karşı tutarlı bir tavır almakla mümkündür. Halkları birbirine karşı „tavşana kaç, tazıya tut“ politikalarıyla düşman eden güçleri doğru tesbit etmek gerekiyor.

Halkların ulusal ve sosyal kurtuluş mücadelesindeki deneyimleri de yine sorumlulukla tartışmak, bu konuda emperyalizmin halkları çekmek istediği kanallara girmeden doğru ve geçerli projeler üretmek gerekiyor. Dünyadaki bütün emekçi halkların sosyal kurtuluşu, her şeye rağmen sosyalizmedir.

Bu türden bilimsel bir tavır geliştirenler, bu görüşlerinin altını beslemek durumundadır. Sovyetler Birliği ve öteki ülkelerdeki deneyimleri doğru biçimde incelemek, yapılan hata ve yanlışları bir daha tekrar etmemek üzere sosyalizme yeniden sarılmak durumundadır.

Nehrin karşı yakasına geçip sosyalist uygulamaları tek yanlı ve emperyalizmin işini kolaylaştırıcı biçimde yapılan sözümona eleştiriler, dünya emekçi halklarının sosyal kurtuluş mücadelesine hiç bir şey katmıyor.

İnsanın ve insanlığın emperyalizmin boyunduruğundan topyekün kurtuluşu için proje ve program üretenler yine Devrimci ve Marksisi Sol kadrolardır.

Yakın Doğu, Balkanlar ve Kafkasya özelinde emekçi halkların yaşadığı dram ve trajediler bu konuda kafa yoranların sorumluluğunu daha da arttırıyor.

Bu konular üzerine tutarlı ve saf-temiz bir dindarla (müslüman-hristiyan) her şeyi oturup tartışabilirsin. Irkçı ve faşist olmayan tutarlı bir milliyetçi ile de ha keza bu türden sorunları, çözüm yöntemlerini rahatlıkla tartışabilirsin. Fakat reformist, sosyalreformist ya da revizyonizme kaymış kimi „sol“larla nasıl tartışacaksın?

Bilimsel yöntem dışı sol gevezeliklerle bu türden konuları nasıl tartışacaksın? Emekçi halkların sosyal kurtuluşu yolunda hazır, şablon gibi reçetelere sahip değiliz.

Çözümleme ve senteze kavuşturmaya aday görüşleri olan, Marksist formasyon taşıyanlarla her şeyi tartışabiliriz.

Hayri Hayrioğlu: Sosyalist ve Marksist konumda olanlarla rahatça konuşup tartışabilen, fakat asla yobaz olmayan samimi bir müslümandı. Sovyet deneyiminin çözülüp tasfiyesinden sonra ortaya çıkan durumu, özellikle de Kafkasya'daki durumu doğru değerlendiriyordu.

Gürcü halkına, onun kültür ve geleneklerine adeta aşığı. Yaşamının biricik anlamı bu konu üzerinde derinleşip faydalı olmak özlemiydi. Polis mesleğinde başına gelenler birer mizah ve roman konusudur. Sistem, Gürcü alfabesiyle kitap

bulunduran ve okuyan herkese şaşı bakmaktadır. Aynı şey ana dillerinde okuma-yazma özlemi taşıyanlar için de söz konusudur.

Hayri Hayrioğlu “halkların eşitliği, özgürlüğü, gönüllü birliği temelinde kardeşliği” davasının hangi manaya geldiğini kavramıştı. Çeşitli eser ve makaleleriyle bu davaya omuz vermiştir.

O, para-pul insanı değil, gönül adamıydı. Dizilerimizden çıkan Gürcüstan Tarihi ile Trabzon’dan Abhazya’ya Doğu Kradeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri isimli kitaplarını da asla birer “tecimsel ilişki” olarak düşünmemiştir.

Ok gözlü, konuk sever biriydi. Gece yatan konuklarının üzerini örtecek kadar insan sever biriydi. Paylaşmayı-bölüşmeyi severdi. İnsan canlıydı. Gürcü köylerini bize gezdirirken, derin bilgisiyle tarih dersi verir gibi konuşur-konuşurdu...

Sistem’in kendisine açtığı soruşturmaları zekası ve sezgileriyle savuşturmasını bilmişti. Gürcü tarihi konusundaki çabalarıyla Ahmet Özkan’ın trajik sonu O’nu da “teyakkuzu haline sokmuştu.” Çok genç yaşta kaybettiği oğlunun acılı öyküsü de Hayri Hayrioğlu’nun başka bir derin yarasıydı.

O, polislik gibi bir meslekten gelen demokrat, iyi kalpli üç-beş kişiden biriydi. Görme özelliğini kaybetmeseydi. Gürcü halkının edebiyatından daha pek çok kitabın Türkçeye kazandırılmasında rol ve sorumluluk alacaktı.

Hayri Hayrioğlu ile ayrı dünyaların insanları olmamıza ragmen, dostça konuşup tartışabiliyorduk. İnsani-beşeri olan köprüleri kurmayı bilen biriydi. Çabalarımıza saygılıydı.

Hayrioğlu arkadaşa “toprağı bol olsun” diyor, edebi hayranlık duygularıyla kendisini ve çabalarını selamlıyoruz.

„Sorun Yayınları ve Sorun Polemik dergisi çalışanları adına 23.06.2003“

HAYRI AĞABEY
Abdurrahman ÇETINKAYA
(İlia HİMŞİAŞVİLİ)

Kendisini tanımadan yaptığı çevirileri okumuştum. Güzel, anlaşılır, olumlu bir Türkçe ile öze önem vererek yapılmıştı bunlar. Gürcüce asıllarını bulup çevirileri karşılaştırdığımda iki dili de iyi bilen yetenekli, aynı zamanda bir ustanın emek vererek çevirdiğini anlamakta güçlük çekmedim. Daha sonra Tbilisi’ye gittiğimde edebiyat çevresinde kulaklarını çınlatırdık sık sık. İlia Çavçavadze’nin 150. Doğum yılı şenliklerine katılmak için dünyanın dört bucağından gelen aydınların bulunduğu Moskova Ukranya Oteli’ne Fakir Baykurt’la Almanya’dan gitmiştik. Biz iki gün önce vardık oraya. Varışımızın

ikinci günü Rus Türkolog Rady Fisch, Türkiye'den bir grup geldiğini söyledi. Arpat'taki Yazarlar Birliği Merkezi'nden biran önce otele gidip kimlerin geldiğini öğrenmenin sabırsızlığı içindeydim. Değerli Fakir Baykurt nasılsa hepsini bir bir göreceğiz acele etme dedi. Akşam yemeğine Ukranya Oteli'ne vardığımızda Tahsin Saraç, Aziz Çalışlar, Osman Nuri Mercan, Hayri Hayrioğlu ile karşılaştık. Sevgili insan Hayati Asilyazıcı Bolşoy Tiyatrosu'na davetli imiş. Onu daha sonra gördük. Grubun hepsi değerli bireyleri çevremizi sardılar. Hoşbeş ettik. Aşevine geçip en geniş masalardan birinin çevresinde yerlerimizi aldık. Hayri ağabey güler yüzü, parlayan gözleri ve yüksekçe sesiyle hepimizle ayrı espriler yapıyordu. Gerekli yerde bu biri diğerinden yetenekli ulu kişilerin söyleşilerini dinleyip notlar aldığını dikkatle izledim. Böyle bir grup dünyanın bir ucunda ne güzel de biraraya gelmişti. Afrika'dan, Amerika'dan daha doğrusu yedi kıtadan gelenlerin içinde en büyük grup bizimki. Aynı zamanda Hayri ağabey, Fakir Baykurt, Hayati Asilyazıcı, Aziz Çalışlar, Tahsin Saraç gibi uluslararası edebiyat ve sanat ödülleri almış kimseler oldukları için en ilgi çeken en çok çevresi sarılan gruptuk. Hayri ağabey içten davranışları, güzel gülüşü ile bize neşe katıyordu. Tüm davetliler geldiğinde Moskova'dan Tbilisi'ye uçarken beraber oturduk. Herkesle ayrı ayrı ilgilendi. İlgi alanlarını sordu. Hep notlar yazdığını gördüm. En ince ayrıntıları bile kaçırmıyordu. Tbilisi'ye indiğimizde havaalanındaki görkemli karşılaşmada, yapılan toplantılarda, panellerde, her yerde O'nun kendini iyi yetiştirmiş, bilge, aynı zamanda öğretici kişiliğini gördüm. Ölenin ardından çok şeyler yazılır, söylenir. Ben sadece Hayri ağabeyin yerinin doldurulmasının çok, çok güç olacağını yazıyorum ancak. O'nun gibi yetenekler zaten az Türkiye yazınında. Kayıp çok ama çok büyük . Bilinen tarihi sekiz bin yıldan fazla Gürcüce'nin çeviri ve yazını büyük bir insanı kaybetti. Masallar, belgesel tarih kitapları, makaleler, orada burada yalan yanlış bilgi verenlere anında kaynaklı, belgeli bilgilendirici yanıt verme eylemi bir ustasını yitirdi. Beni avutan anıları, yazdıklarını, Tbilisi'ye çekilip Boston'da yapılmış, kendisini belgeleyen bir kaseti.

Sevgili Hayri ağabeyimizi hep yanımızda duyumsayıp, anıları ile yaşatacağız. Tıpkı sevgili Ahmet (Melaşvili) ağabeyimiz gibi.

Yattığı yer aydınlık olsun.

“Nahvamdis” Hayri ağabey!“

„Hayri Hayrioğlu'nun Ardından

HAYRİ HAYRİOĞLU'NU KAYBETTİK ¹.

¹ ჩვენებური, კულტურული კრებული, ნომ. 49, 2003 წელი.

მოგვყავს მოგონებების ქართული თარგმანიც¹:

ჰაირი ჰაირიოდლუს ფეხდაფეხ
ჰაირი ჰაირიოდლუ ბოლო გზაზე გავაცილეთ
მუსტაფა იაქუთი

ჰაირი ჰაირიოდლუ (ვახტანგ მალაყმაძე) 2003 წლის 23 აპრილს, ოთხშაბათ დღეს ინეგოლში სიცოცხლეს გამოემშვიდობა. დიდი ხანი ებრძოდა იგი დიაბეტის დაავადებას და ბოლოს გულის შეტევით გამოგვეცალა ხელიდან.

ჰ. ჰაირიოდლუ, 1936 წელს ინეგოლის სოფელ ჰაირიეში დაიბადა. დაწყებითი კლასების შემდგომ ქ. ბურსის ვაჟთა სახელოსნო ინსტიტუტთან არსებული კურსები დაამთავრა. 1960 წელს სტამბულის ილდიზის პოლიციის აკადემიაში გააგრძელა სწავლა. თურქეთის სხვადასხვა მხარეში პოლიციელად იმუშავა და მთელი ამ ხნის განმავლობაში უამრავ სირთულეს გადააწყდა: დაკითხვები, დევნა, გადასახლებები. ბოლოს, 1982 წელს პენსიაში გავიდა.

ჰაირიოდლუს წინაპრები 1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შემდგომ სამშობლოდან ოსმალეთში ძალით გადაადგილებული ქართველები იყვნენ, რომლებიც აჭარის სოფელ მაჭახელიდან გადმოხვეწილან და ინეგოლის სოფელ ჰაირიეში დასახლებულან. ჰაირი მათი მესამე შთამომავალი იყო, ქართული ენაც ოჯახში შეისწავლა. ბავშობაში ცდილობდა დაეწერა ქართული ხალხური გამონათქვამები და ფრაზები. 1951 წელს მან შეიტყო, რომ ქართულ ენას ჰქონდა თავისი კონკრეტული ანბანი. კავკასიის ხალხების წარსულმა და ისტორიამ მისი ყურადღება მიიპყრო და ამ ენებზე გამოქვეყნებული ლიტერატურის კვლევა-ძიება დაიწყო.

ჰაირი ჰაირიოდლუმ, როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე ქვეყნის გარეთ სხვადასხვა სტატია გამოაქვეყნა. 1977-1980 წლებში ჟურნალ „ჩვენებურის“ გამოქვეყნებაში აჰმეთ ოზკან მელაშვილს ეხმარებოდა.

ჰაირიოდლუს მიერ თარგმნილი ქართული ზღაპრები ორ წიგნად დაიბეჭდა. 1983 წელს პირველი წიგნი „ჯემ იაინევის“ გამომცემლობამ „ზარმაცი ადამიანის“ სახელით გამოსცა. წიგნი განათლების სამინისტრომ მოიწონა და სკოლებში დაწყებით კლასებში სწავლებისთვის რეკომენდაციაც გაუწია. მეორე წიგნს ეწოდა „მზის ასული“ (გამომცემლობა „ესინ“). მან ასევე თარგმნა ალექსანდრე ჩხაიძის პიესა „ხიდი“, რომელიც ტრაპიზონის სახელმწიფო თეატრში დაიდგა.

ჰაირიოდლუს თარგმანებმა დროთა განმავლობაში საქართველოს ისტორიის და კულტურის თურქულად გაცნობის თვალსაზრისით დიდი ღირებულება შეიძინა.

¹ თარგმნა ნატო დვალმა.

თურქეთის პრესაზე სენსაციური ზეგავლენა მოახდინა მუჰამედ ვანილიშისა და ალი თანდილავას „ლაზების ისტორიამ“, რომელიც ჰაირიოლლუმ თარგმნა და გამოსცა 1992 წელს (გამომცემლობა „ანთ იაინლარი“).

ნიკო ბერძენიშვილისა და სიმონ ჯანაშიას მიერ დაწერილი სასკოლო წიგნი სახელწოდებით „საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან მეცხრამეტე საუკუნემდე“ ჰაირი ჰაირილლუმ თარგმნა და 1997 წელს გამომცემლობა „სორუნ იაინლარის“ საშუალებით გამოსცა.

ჰაირიოლლუმ მიერ თარგმნილი წიგნებიდან ბოლო გამოცემა იყო კვლავ „სორუნ იაინლარის“ მიერ გამოცემული წიგნი სახელწოდებით: „ტრაპიზონიდან აფხაზეთამდე აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ხალხების ისტორია და კულტურა“.

ყველა მისი ნაშრომისა და სხვადასხვა ნამოღვაწარის გამო ჰაირი საქართველოს პრეზიდენტმა ედუარდ შევარდნაძემ ღირსების ორდენით დააჯილდოვა. გარდაცვალებამდე 5 თვით ადრე (2002 წლის 20 ნოემბერს) საქართველოს ელჩმა ანკარაში ტარიელ ლებანიძემ მას ორდენი საზეიმო ვითარებაში გადასცა.

ნაადრევად ჩამქრალი სიცოცხლის კვალდაკვალ ოსმან ნური მერჯანი

1987 წლის ოქტომბრის თვეში თბილისში წასასვლელად სტამბოლიდან მოსკოვში მივფრინავდით. თვითმფრინავში თაჰსინ სარაჩი, ჰაიათი ასილიაზიჯი და აზიზ ჩალიშლარი გავიცანი. ისინიც ჩემს მსგავსად თბილისში ილია ჭავჭავაძის 150 წლის იუბილეზე იყვნენ დაპატიჟებულნი. თვითმფრინავის ხალხმრავლობაში ბატონი ჰაირი ვერ შევნიშნე. თვითმფრინავიდან გამოსვლისას მივესალმეთ ერთმანეთს. ისეთი გახარებული და ბედნიერი სახე ჰქონდა, დღესასწაულებზე დილაობით გახარებულ ბავშვებს რომ ჰქონდათ ჩემს სოფელში. მოსკოვის აეროპორტში პასპორტის კონტროლზე რომ ვიდექით, – შეხედე, ჩვენებურებიო, მითხრა. გამოეყო რიგს და მათკენ დაიძრა, სახე კიდევ უფრო გახარებული ჰქონდა. მათთან ცოტა ხნის საუბრის შემდეგომ დაბრუნდა და გვითხრა ქართველთა ჯგუფია, პრალიდან ბრუნდებიანო.

მოსკოვის სასტუმროში, სადაც გავჩერდით, იქაც სხვადასხვა მიზეზით ჩამოსულ ქართველებს ეცნობოდა და უმეგობრდებოდა. ნაწილი მეც გამაცნო. იმ სიხარულს ვერ გადმოგცემთ, რაც ჩვენ იქ განვიცადეთ. მოსკოვი-თბილისის თვითმფრინავი სავსე იყო მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნიდან მომავალი ქართველოლოგებით. ჰაირი მომიბრუნდა და ნიშნის მოგებით მითხრა: „შეხედე, ერთი ზანგია, მეორე იაპონელი, მესამე ფრანგი, შენზე

მეტი არაფრით არ არიან და არც ქართველები არიან, მაგრამ ქართულად წერენ და კითხულობენ, სალაპარაკო საერთო ენადაც ქართულს იყენებენ“.

ამ საუბრის შემდეგ, თბილისის სასტუმროში რომ გავჩერდით, ქართული წერა-კითხვის სწავლა დავიწყე. ჩემს ოთახში რჩებოდა ცხოვებული აწ გარდაცვლილი ფაქირ ბაიქურთი, რომელიც ტაშს მიკრავდა ჩემი ასეთი მონდომებისთვის.

ამ მოგზაურობის შემდგომ მე და ბატონი ჰაირი უფრო დავახლოვდით. ის ინეგოლში ცხოვრობდა და ხშირად ჩამოდიოდა ჩემთან სტამბოლში, მეც ხშირად დავდიოდო მის სანახავად ინეგოლში.

მას იმას ვერ ვპატიობ, რომ ერთობლივი მუშაობის დროს დამტოვა და წავიდა ამქვეყნიდან, თუმცა მჯერა, რომ მისი ასეთი თავდაუზოგავი შრომისა და ნაყოფიერი ცხოვრების გამო მისი ადგილსამყოფელი სამოთხეა.

ბოლო ოცი წლის განმავლობაში ქართული კულტურითა და ხელოვნებით დაინტერესებული ბევრი ადამიანი გავიცანი. ათასობით ქართველი, რომლებიც თავიანთ კულტურას, ხალხს, ისტორიას პატივს სცემდნენ და სამშობლოს აღმერთებდნენ, ყოველგვარი მოლოდინის გარეშე სიცოცხლესაც კი გასწირავდნენ, სწორედ იმათთაგანი იყო ისიც. ის ყველასგან განსხვავებული გახლდათ, იმიტომ რომ ის ჰაირი ჰაირიოდლე იყო.

ჩვენი ძმა ჰაირი გარდაიცვალა შალვა თევზაძე

დიდი მწუხარებით მიხდა მივუსამძიმრო, ჯანმრთელობა და მხნეობა ვუსურვო ჰაირი მალაყმადის ოჯახსა და ჩვენებურების დიდ საზოგადოებას.

ჩემს ძმობილს, ჰაირის 1968 წლიდან ვიცნობ. მას დიდი წვლილი მიუძღვის აწ გარდაცვლილი აჰმეთ მელაშვილის წიგნ „საქართველოს“ გამოცემაში როგორც მატერიალურად, ისე მორალურად. ასევე გვეხმარებოდა და მხარს გვიჭერდა მე და აჰმედ მელაშვილს 1970-80-იან წლებში „ჩვენებურის“ გამოცემაში.

ჰაირის მთელი ცხოვრების განმავლობაში ქართულიდან თურქულად უამრავი თარგმანი აქვს. თურქეთში საქართველოს უკეთ გაცნობაში მას უდიდესი წვლილი აქვს შეტანილი. ჩვენი ძმობილი ჰაირი ძალიან თავმდაბალი და ჰუმანური ადამიანი გახლდათ. მას ძალიან აწუხებდა კავკასიელთა დაპირისპირებანი, ძალიან უნდოდა, რომ მალე დამთავრებულიყო ეს კონფლიქტები.

ჰაირი იყო იმ პირველთაგანი, ვინც იცავდა საქართველოს დამოუკიდებლობას, რომელმაც დაახლოებით 200 წლიანი ბატონობის შემდეგ რუ-

სეთის კლანჭებიდან თავი დააღწია და დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა.

ჩვენო ძმაო ჰაირი, ნათელში იყოს შენი სული!

შენი გაზრდილი ახალგაზრდები ყველაფერს გააკეთებენ იმისათვის, რომ რაც ასწავლე და გადაეცი, სისრულეში მოიყვანონ. მშვიდად იყოს შენი ლამაზი სული.

ჰაიროდღუ

ჰასან აიდინი (სალუქვაძე)

ადამიანები რაც არ უნდა ძლიერნი და გამძლენი ვიყოთ, ყველა დამერწმუნება, მოულოდნელი დიდი ტკივილის დროს, უსაყვარლესი ადამიანის შესახებ ცუდი ამბის გაგებისთანავე, სულით ხორცამდე დიდ ტკივილს განვიცდით, სხეულის შიგნით თითქოს ცეცხლი დაგვინთესო, გვეწვის ყველაფერი...

როდესაც მუსტაფა იაკუთმა დამირეკა და ეს სამწუხარო ამბავი მაცნობა, გავოგნდი. ჰაირიმ თავი პირველად თავისი წიგნებით, შემდგომ ჟურნალ „ჩვენებურში“ სტატიებით გაგვაცნო და ძალიან შეგვაყვარა. მეტად მოულოდნელი იყო მისი გარდაცვალების ამბავი, რადგან წინა სადამოს საავადმყოფოში ვესტუმრეთ. დიდხანს ვისაუბრეთ, ერთმანეთს გული გადავუშალეთ. გამანდო თავისი გეგმები, რომ წიგნი, რომელზეც მუშაობდა, სურდა დაესრულებინა და გამოექვეყნებინა. ამიტომ რაც შეიძლებოდა მალე უნდოდა სახლში წასვლა. ამას რომ გვეუბნებოდა, ისეთი შთაბეჭდილება დაგვრჩა, რომ კიდევ დიდხანს უნდა ეცოცხლა და ბევრი წიგნიც დაეწერა.

მიუხედავად იმისა, რომ იგი ავადმყოფობდა, მაინც აგრძელებდა თურქეთ-საქართველოს შორის მეგობრობის, ხელოვნების, ლიტერატურისა და კულტურის შესახებ წერას. როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე ქვეყნის გარეთ მას დიდ პატივს სცემდნენ.

ჰაირი იყო ის ადამიანი, რომელიც მეგობრობას ამყარებდა ყველგან. იყო მამაცი, პატიოსანი ყველა ადამიანის მიმართ, სანდო და სიტყვის კაცი. მას ყველა ასე იცნობდა და ყველა ასე გაიხსენებს მუდამ.

მე მალაყმაძე-ჰაიროდღუ, გამარჯობა! – ასე იტყოდა ხოლმე ტელეფონში. დიდი პატივისცემითა და მოწიწებით ვისმენდი ამ სიტყვებს. სამწუხაროდ, ეს გულიანი ადამიანი აღარ არის. ჩვენო საყვარელო ძმაო, ნათელში იყოს შენი სული იქ, მეორე სამყაროში. მშვიდობით, ძმაო. ამას გეუბნებით, მაგრამ იცოდეთ, რომ მუდამ ჩვენს გულებში იქნები.

„ჩვენებური“-ს ძვირფას მკითხველებს!
გურჯან ჰაიროღლი
(ვაჟა მაღალაძე)

ჩვენი ოჯახის ახლობლებმა, ბატონმა ოსმან ნურიმ და მუსტაფა იაკუთმა დამირეკეს და მთხოვეს, რომ ჟურნალის ნომერში მამაჩემისთვის გამოყოფილ ადგილზე მის შესახებ დამეწერა. რა თქმა უნდა, სიხარულით დავთანხმდი.

როცა მამას ეხება საქმე, ცხადია, გამიჭირდება. არ მინდა ემოციებს ავყვე. იქიდან გამომდინარე, რომ მე თავად ვარ ჰაიროღლი ოჯახის წევრი, მის გვერდით დავიბადე და გავიზარდე, ჩემზე უკეთ არავინ იცის, თუ როგორი ერთგული და პატრიოტი იყო საქართველოსი. ზუსტად არ მახსოვს, სავარაუდოდ ანკარაში ცხოვრების დროს, ქართული ფოლკლორის ანსამბლი ჩამოვიდა. როცა მათ გვერდით მივედი, მამამ მითხრა: შვილო, ქართულად ილაპარაკე, გაიგონ! იმ ხალხმრავლობაში ცოტა დაბალი ხმით წარმოვთქვი – წყალი, და ამის გაგონებას ისეთი რეაქცია მოჰყვა, რომ ყველას ძალიან გაუხარდა და დიდი სიყვარული გამოხატეს ჩემს მიმართ. იმ დღის შემდეგ მივხვდი, რომ ქართველი ვიყავი. შემდგომ წლებში (სკოლის პერიოდში) მამას ჩვენი ძვირფასი იბერია და მისი და თამარი მოჰყავდა მაგალითად და ასე დაგვასწავლა ქართული ანბანი. მას უნდოდა, რომ ჩვენც ისე გვეცოდნოდა ქართული წერა-კითხვა, როგორც მან იცოდა.

მოგვიანებით, ყველასათვის რომ ქართული მუსიკა მოესმენინებინა, კასეტა ჩაწერა და მისი თარგმანი დაიწყო. სწორედ ამ პერიოდში მისი ყველაზე დიდი მხარდამჭერისა და მეგობრის, აჰმეთ ოზკან მეღაშვილის გარდაცვალების ამბავი გაიგო. მაშინ ვნახე პირველად მამაჩემის თვალზე ცრემლი. მიატოვა სამსახური და ჩორუმიდან მის ბოლო გზაზე გასაცლილად წავიდა. რამდენიმე წლის გასვლის შემდეგ მამა თითქოს უფრო დასერიოზულდა, უფრო ძლიერი გახდა. მე თუ მკითხავთ, ასეთი ენთუზიაზმი ძალიან ცოტა ადამიანში მინახავს. რა თქმა უნდა, ჰქონდა პრობლემებიც, იმასაც კი ფიქრობდნენ, აგენტიაო, მაგრამ არავის ნათქვამს ყურადღებას არ აქცევდა და თავის გზას აგრძელებდა.

მამას იმ დღეს, როცა გაიგო, რომ საქართველოს პრეზიდენტმა ედუარდ შევარდნაძემ ღირსების ორდენით დააჯილდოვა, ბავშვივით გაეხარდა. დაჯილდოებამდე არ ეძინა და ღმერთს მადლობას უხდოდა, რომ ამ ჯილდოს ღირსი გახდა. ბოლო დროს უკვე ძალიან გადაიღალა, ავადმყოფობას ვეღარ უმკლავდებოდა, დიაბეტთან ბრძოლამ ძალიან დაღალა. 19 დღე დაჰყო საავადმყოფოში, მასთან მოსულ მნახველებთან უკვე ცრემლებს ვეღარ იკავებდა. მისმა ამაყმა და დალილიმა გულმა ასეთ ყოფას ვეღარ გაუძლო. 2003 წლის 23 აპრილს 18:00 საათზე ცუდად გახდა და, მიუხედა-

ვად ექიმების დიდი მცდელობისა, გარდაიცვალა. როცა ექიმი გამოვიდა და ოჯახის წევრებს მოგვისამძიმრა, თითქოს მთელი სამყაროს არსებობა დასრულდა, არ გვჯეროდა. ჩემი და ამბობდა, იქნებ სძინავსო, და მის გამოფხიზლებას ცდილობდა, მაგრამ ამაოდ. მამა გარდაცვლილი იყო.

მამა, ძალიან მიყვარხარ! ღმერთმა ნათელი დაგიმკვიდროს სასუფეველში, ქართველ საზოგადოებას კი მხნეობას ვუსურვებ.

ჟურნალში ადგილის გამოყოფისთვის დიდი მადლობა მინდა გადაგიხადოთ. მინდა ხალხმა იცოდეს, რომ მზად ვარ და ვეცდები მამაჩემის იდეები, სურვილები და ჩანაფიქრები განვახორციელო.

პატივისცემით.

ჰაირი ჰაიროღლუ ნური ჩელები

ჯერ კიდევ მოსწავლე ვიყავი, როდესაც 1968 წელს ანკარაში წიგნ „საქართველოს“ ავტორმა, აჰმეთ ოზკან მელაშვილმა ბილგოლ ქიღმი ჩვენებურ პოლიციის მოხელესთან, ჰაირი ჰაიროღლუსთან მოინდომა ჩემი გაცნობა.

ჰაირი ჰაიროღლუს წერილი მივწერე. აღვნიშნე რომ ჩვენებური ვიყავი და მინდოდა, რომ წამეკითხა მის მიერ მოძიებული ინფორმაცია კავკასიისა და კავკასიელების შესახებ. წიგნი, ჟურნალი და ბევრი მსგავსი მასალა გამომიგზავნა. ჩვენი ნაცნობობა ასე დაიწყო. ათი წელი მიმოწერა გვქონდა. ერთმანეთს ვერ შევხვდით. ბინგოლში გადაღებული ფოტოც კი გამომიგზავნა. ჟურნალ „ჩვენებურის“ რედაქტორმა, ბატონმა ნურმა მთხოვა ჰაიროღლუზე სტატია დამეწერა და ის სურათიც გამომეჭვეყენებინა, მაგრამ სურათი ვერ ვიპოვე. შემიძლია სურათი აღვიწეროთ: 120 კილო, უღვაშიანი, დიდი მხრებით, ბრგე კავკასიელი იყო.

მე და აჰმეთ ოზკან მელაშვილის ვაჟი იბერია, როცა არქიტექტურულზე სწავლობდა, სტამბულში გოზთეპეში მეზობლები ვიყავით. იმ დროს ჰაირი მივლინებული იყო ჩორუმში, ალაჯაში. იბერიას ვთხოვე, წავიდეთ ჰაირისთან ჩორუმში, მაინტერესებს მისი გაცნობა-მეთქი.

მე სულ თოთხმეტი-თვრამეტი წლის მოსწავლეებთან მქონდა საქმე. ისინი ცხოვრებას იმედითა და სიყვარულით უყურებენ. გვინდა თუ არ გვინდა, ჩვენც მათსავით ვფიქრობთ. თუ ასეა, მაშინ ბატონი ჰაირი პოლიციელობის გამო სულ პრობლემურ ადამიანებთან კონტაქტობს. როგორია ჰაირი, ნეტავ? ვადარებდი ჩემს ჰაირის და პოლიციელ ჰაირის ერთმანეთს. ნუთუ პროფესიამ იგი გაამკაცრა? მაგრამ მე მეტად ჰუმანისტ და ადამია-

ნებისმოყვარე ჰაირიეს შევხვდი იქ. როცა ალაჯაში ჩავედით, პოლიციაში ვესტუმრეთ. ის ასოცვილოიანი კაცი თავს პატარა ბავშვივით დაგვტრიალებდა.

თავისი ხელმძღვანელობა და კოლეგები გაგვაცნო. მისი უფროსი ჩემი დაბადების ადგილიდან, გირესუნიდან აღმოჩნდა. ჩაი დავლიეთ და სამსახურიდან უფლება მისცეს, რომ ადრე წასულიყო. პოლიციაში მცირეხნიანი სტუმრობის დროსაც კი მივხვდით, თუ როგორ უყვარდათ იგი თანამშრომლებს.

ალაჯაჰოუკის ნანგრევებზე გვიყვებოდა ბატონი ჰაირი, თითქოს ხელში ჩანაწერები ჰქონდა. ქალაქში სხვადასხვა კავკასიელი წარმოშობის ადამიანები გაგვაცნო (ჩერქეზი, აფხაზი, უბიხი და სხვ.).

სალამოს მთელი კავკასიის ისტორია გაგვაცნო. როგორც თურქეთის შვიდი მხარე იცოდა, ასევე დეტალურად მოგვიყვა და დაგვიხასიათა კავკასია, მისი მხარეები, მთები, მდინარეები, მოსახლეობა, არსებული წყაროები და სხვ.

ბატონი ჰაირი ყველა ადგილის ფილოსოფიას კარგად იცნობდა. ის თურქეთის პოლიციელი იყო. ბევრს მუშაობდა სახელმწიფოსთვის. ასეც იყო საჭირო. ამის გამო თავისი ქვეყნის წინაშე ვალდებულად გრძნობდა თავს.

ჰაირი ჰაირიოღლუ, მიუხედავად მისი დამღლევი პროფესიისა, კითხულობდა, წერდა, იკვლევდა, თარგმნიდა, კრებულებს აკეთებდა. ამის გამო იგი თანამშრომლებში და ჩვენებურებში ძალიან პოპულარული იყო.

მისი წიგნების წყალობით მას საქართველოშიც კარგად იცნობდნენ. თვითონაც ხშირად დადიოდა საქართველოში. პატრიარქი ილია მეორე და პრეზიდენტი ედუარდ შევარდნაძე მას პირადად იცნობდნენ. სარფის საზღვრის გახსნის შემდეგ დაწყებულ თურქეთ-საქართველოს შორის მეგობრობასა და კულტურულ კავშირებში დიდი წვლილი მიუძღოდა და ყველა ღონისძიებაში იღებდა მონაწილეობას. სწორედ ამის გამო პრეზიდენტმა შევარდნაძემ იგი ღირსების ორდენით დააჯილდოვა.

ჩვენ ეს ადამიანი დავკარგეთ, მაგრამ მისი წიგნებითა და მასზე მოგონებებით მუდამ გავიხსენებთ მას. ყველას, ვისაც იგი დააკლდა, მის ოჯახს, ჩვენებურებს, მის თანამშრომლებს და ყველა მის ნაცნობს ვუსამძიმრებ და ვუთანაგრძნობ.

ჩემი ძმისა და მამაჩემის გარდაცვალების დროს ვერ გავბედე და სახეზე ვერ დავხედე მათ, მაგრამ ბატონ ჰაირიეს სახის დანახვა ძალიან მიწოდდა და ვნახე. ძვირფასო ჩვენებურო! შენს გარეშე ძალიან ძნელია, ეს შენი გარდაცვალების შემდეგ უფრო ვიგრძენი.

**ჰაირი ჰაირიოდლუს ჩვენი ხალხის ისტორიისა და კულტურის
გამლიერებაში დიდი წვლილი მიუძღვის.
ღრმა პატივისცემა მის ამ შრომას!**

სირრი ოზთურქი

ჩვენს ძვირფას ჰაირის 2003 წლის 24 აპრილს მიწას რომ ვაბარებდით, როგორც ქვემოთ აღვნიშნე, მის საუკეთესო მეგობრებსა და ახლობლებთან საუბრისას ბევრი რამის შეფასების შესაძლებლობა მოგვეცა.

როგორც არაერთხელ აღვნიშნავს, ჩვენს დედამიწაზე ისტორიის, ენის, კულტურის, პროგრესული ტრადიციების შესახებ წერა საკმაოდ საპასუხისმგებლო საქმეა. ჩვენს გეოგრაფიულ სივრცეში ამ თემების შესახებ მომუშავე მრავალი არაპროფესიონალი და უპასუხისმგებლოა. არსებობენ ძალები, რომლებიც სამყაროში ადგილობრივ შრომისმოყვარე ხალხს ეროვნულად, კლასობრივად, საყოველთაო გათავისუფლების ნაცვლად ერთმანეთის მიმართ აპირისპირებენ. მათი სწორად ამოცნობაა საჭირო.

ხალხების ეროვნული და სოციალური გადარჩენისთვის ბრძოლა საკამათო თემებია. ამ საკითხების მოსაგვარებლად შესაბამისი გეგმებისა და პროექტების შექმნაა საჭირო. მსოფლიოში მუშათა კლასის სოციალური კავშირი ყველაფრის მიუხედავად მაინც სოციალიზმია, რა თქმა უნდა, ყველა იმ მიწისუფლების გათვალისწინებით, რაც ყოფილ საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში იყო.

ჰაირი ჰაირიოდლუ სოციალისტებთან და მარქსისტებთან თავისუფლად საუბრობდა და კამათობდა. რაც მთავარია, არსებულ პოლიტიკურ ვითარებაში კავკასიას სწორად აფასებდა.

ქართველ ხალხზე, მის კულტურაზე, ადათ-წესებზე შეყვარებული იყო. მისი ცხოვრების მთარგმნელობითი საქმიანობა სწორედ ამასთანაა დაკავშირებული. ჰაირი ჰაირიოდლუსთვის „ხალხების თანასწორუფლებიანობისა და თავისუფლების“ სამირკველს მათ მმურ კავშირში ხედავდა. სხვადასხვა სახის სტატიები სწორედ ამ მოსაზრებებს მიუძღვნა.

ფული არ არის ადამიანი, ადამიანი – გული და მისი ადამიანურობაა. ჩვენამდე მოღწეულია მისი წიგნი: „საქართველოს ისტორია და ტრაპიზონიდან აფხაზეთამდე შავიზღვისპირეთის ხალხების ისტორია და კულტურა“. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ მას არც ერთი წიგნი კომერციული ურთიერთობებით არ გაუთვლია.

იგი გულუხვი, ხალხისა და სტუმართმოყვარე ადამიანი იყო. საოცრად უყვარდა რაიმეს გაყოფა და განაწილება. როცა ქართულ სოფლებს გვათვალიერებინებდა, ღრმა ინფორმაციასაც გვაწვდიდა ისე, თითქოს ისტორიის ლექციას გვიტარებდა.

სახელმწიფო დაზვერვის წინაშე თავისი ინტუიციითა და ალლოთი თავდაცვის უნარი ჰქონდა გამომუშავებული. მისთვის აჰმეთ ოზკან მელაშვილის ტრაგიკული დაკარგვა დიდი დანაკლისი იყო. ძალიან ახალგაზრდა ასაკში დაკარგა თანამომძე. მისთვის ეს დიდი და ღრმა ჭრილობა იყო.

იგი იმ კარგ პოლიციელთაგანი იყო, რომლებიც დემოკრატები და ნამდვილი ადამიანები იყვნენ. მხედველობა რომ არ დაეკარგა, ალბათ, აიღებდა პასუხისმგებლობას და ქართული ლიტერატურიდან უფრო მეტ წიგნს თარგმნიდა თურქულად.

მიუხედავად იმისა, რომ მე და ჰაირი ჰაირიოლლუ სხადასხვა შეხედულებისანი ვიყავით, მეგობრულად შეგვეძლო გვეკამათა. მან იცოდა, როგორ უნდა გაედო ხიდი ადამიანთა შორის. ჩვენს შრომას პატივს სცემდა.

ნათელში იყოს მისი სული. მარადიული ხსოვნა მას, მის ღვაწლს პატივისცემა.

„სორუნ იაინლარის გამომცემლობა“ და ჟურნალ „სორუნ პოლემიკის“ თანამშრომელთა სახელით. 23.06.2003.

ჩვენი უფროსი მმა ჰაირი

აბდურაჰმან ჩეთინქაია (ილია ხიმშიაშვილი)

სანამ მას გავიცნობდი, მისი ნათარგმნი სტატიები წავიკითხე. კარგი და გასაგები თურქულით იყო დაწერილი. ქართული ორიგინალები მოვიძიე და ერთმანეთს შევადარე: ორი ენის კარგად ცოდნა, მისი ნიჭი და საქმის პროფესიონალიზმი იკვეთებოდა. მოგვიანებით კი თბილისში, ილია ჭავჭავაძის 150 წლისთავისთვის გამართულ ზეიმზე მსოფლიოს სხვადასხვა ინტელიგენციასთან ერთად ჩვენც ჩავედით. მოსკოვში, სასტუმრო „უკრაინაში“ ფაკირ ბაიქურთთან ერთად გერმანიიდან ჩავედით. ჩვენ ორი დღით ადრე ჩავედით იქ. ჩასვლიდან ორი დღის შემდეგ რუსმა თურქოლოგმა, რედი ფიშმა თურქეთიდან ჯგუფის ჩამოყვანის შესახებ გვამცნო. ერთი სული მქონდა, როდის მივიდოდი სასტუმროში, რათა მენახა, ვინ ჩამოვიდა თურქეთიდან. ფაკირ ბაიქურთმა მითხრა, რომ არ მეჩქარა და ყველას პირადად გავიცნობდი. საღამოს ვახშამზე თავსის სარაჩს, აზიზ ჩალიშლარს, ოსმან ნური მერჯანს და ჰაირი ჰაირიოლლუს შევხვდით. რაც შეეხება ჰაიათი ასილიაზიჯის, ის დიდ თეატრში იყო დაპატიჟებული და მოგვიანებით ვნახეთ. ჯგუფში ყველა ძალიან ძვირფასი ადამიანი იყო. სავახშმოდ წავედით. ყველაზე დიდი და ფართო მაგიდა შევარჩიეთ და დავსხედით. ბატონი ჰაირი მომღიმარი სახით, პოზიტიურად და თავისი მაღალი ხმით ყველას ეხუმრებოდა. ზოგჯერ მისთვის საჭირო ადგილებზე

დიდი ადამიანების გამონათქვამებს ყურადღებით ისმენდა და ინიშნავდა. კარგი ჯგუფები იყო მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებიდან: აფრიკიდან, ამერიკიდან, უფრო სწორად, შვიდი კონტინენტიდან. ყველაზე დიდი ჯგუფი ჩვენ ვიყავით: ბატონი ჰაირი, ფაქირ ბაიქურთი, ჰაიათი ასილიაზიჯი, აზიზ ჩალიშლარი, თაჰსინ სარაჩი და სხვა ძვირფასი ადამიანები, რომლებიც ამავე დროს სხვადასხვა ჯილდოს მფლობელებიც იყვნენ. ბატონი ჰაირი თავისი ღიმილიანი სახითა და სითბოთი იქაურობას სილადეს მატებდა. მოსკოვიდან თბილისში მიმავალ თვითმფრინავში ერთად დავსხედით. ყველას ესაუბრებოდა, ეკითხებოდა. შევამჩნიე, რომ მუდმივად მოსმენილი ისტორიებიდან მისთვის საინტერესო ადგილებს ინიშნავდა. თბილისში რომ ჩავედით, სახელმწიფო დახვედრა მოგვიწყეს. ყველაფერს გვიხსნიდა და გვიყვებოდა. მივხვდი, რომ ბევრი ცოდნის მქონე და კარგი მასწავლებელი იყო.

გარდაცვლილი ადამიანის შესახებ ბევრ რამეს წერენ და ამბობენ, მაგრამ მე მარტო ამას ვიტყვი, რომ ბატონი ჰაირის ადგილს ვერავინ შეავსებს. ამას დიდი ძალისხმევა დასჭირდება. მისი მსგავსი ნიჭიერი ადამიანები ძალიან მცირეა თურქეთში. მისი დაკარგვა ძალიან მტკივნეულია და გაუსაძლისი. დანაკლისი ძალიან დიდია, ძალიან.

ძალიან დიდი ადამიანი დაკვარგეთ, ქართული ისტორიის თარგმანების, წიგნებისა და სტატიების ავტორი დაკვარგეთ.

ძვირფასო ბატონო ჰაირი, ყოველთვის ჩვენს გვერდით იქნებით და ყოველთვის გვემახსოვრებით. ყოველთვის იქნებით ჩვენს მოგონებებში, როგორც ბატონი აჰმეთ მელაშვილი.

ცათა სასუფეველი დაგემკვიდროს. „ნახვამდის“, ჩვენო ძმაო ჰაირი!“

თავი III

ჰაირი ჰაირიოღლუს (ვახტანგ მაღაყმაძის) ურთიერთობა საქართველოსთან

ჰაირი ჰაირიოღლუს (ვახტანგ მაღაყმაძის) მოღვაწეობით, მისი თარგმანებითა და ნაშრომებით საქართველოს კულტურული საზოგადოება თავიდანვე დაინტერესდა. ჰაირი ჰაირიოღლუს საქართველოს დაუკავშირდა ახმეტ მელაშვილის დახმარებით. კავშირი ხორციელდებოდა პროფესორ ოთარ გიგინეიშვილისა და მისი ჯგუფის – თვალსაჩინო ქართველ მეცნიერთა და მწერალთა მეშვეობით. ორგანიზაციას ეწოდებოდა: „უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეთა მეგობრობისა და კულტურული ურთიერთობის საქართველოს საზოგადოება“. მისი თავმჯდომარე იყო პროფესორი ოთარ გიგინეიშვილი.

პროფესორი ოთარ გიგინეიშვილი მრავალმხრივი მოღვაწე იყო. ის გახლდათ ცნობილი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე. ოთარ გიგინეიშვილმა 1940 წელს დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტი, 1947 წელს კი – სსრკ-ს საგარეო საქმეთა სამინისტროს უმაღლესი დიპლომატიური სკოლა. 1947 წლიდან გარდაცვალებამდე კითხულობდა ლექციებს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტზე. 1947-1954 წლებში მუშაობდა სსრკ საგარეო საქმეთა სამინისტროში ატაშედ, ასევე საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროში ექსპერტ-კონსულტანტად და მინისტრის თანაშემწედ. 1956-1958 წლებში იყო საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს პირველი მდივანი. 1958 წლიდან საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაშია: იკვლევდა თურქეთის სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ისტორიას; თურქეთის, ირანისა და რუსეთის პოლიტიკას საქართველოს მიმართ; თურქეთში მიმდინარე ეთნო-რელიგიურ პროცესებს. 1968-1990 წლებში იყო „უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეთა მეგობრობისა და კულტურული ურთიერთობის საქართველოს საზოგადოების“ პრეზიდენტის თავმჯდომარე. გარდაიცვალა 1990 წელს¹.

¹ https://www.tsu.ge/universteteli_avtorebi/biografia.php?id=385

პროფესორი ოთარ გიგინეიშვილი (1916-1990 წწ.).

„უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეთა მეგობრობისა და კულტურული ურთიერთობის საქართველოს საზოგადოება“ ახორციელებდა კავშირს უცხოეთში მცხოვრებ, მათ შორის თურქეთელ ქართველებთანაც. ოთარ გიგინეიშვილის ყურადღება და გულისხმიერება დიდად საგრძნობი იყო თურქეთელი ქართველებისთვის. ამ საზოგადოების მეშვეობით ისინი სამშობლოსაც სტუმრობდნენ. „საზოგადოების“ წევრები ეხმარებოდნენ თურქეთელ ქართველებს ცოდნის შეძენაში, ქართულ გამოცემათა შედგენასა და დაბეჭდვაში. სწორედ ამ „საზოგადოების“ მიწვევით პირველად ჩამოვიდა ჰაირი საქართველოში 1978 წელს. შემდეგაც რამდენიმეჯერ იმყოფებოდა სამშობლოში. მონაწილეობდა ქართული ლიტერატურისადმი მიძღვნილ სიმპოზიუმებში, ილიასა და აკაკის საიუბილეო საღამოებში, ბოლოს, „ყოველთა ქართველთა მსოფლიო კონგრესს“ ესწრებოდა 1994 წელს.

მემედ-ემინ ქაიას (მაკარაძე) მონათხრობით, ბატონი ოთარი 1970 წელს ყოფილა ინეგოლში: „1970 წელზე ოთარ გიგინაშვილი მოიდა ჩვენ სოფელში. გიგვიხარდა, მალე არ გუშვით. მოწონდა გიგინაშვილსა ჩვენი სოფელი. – ეს ნალია, ბელელი არ დაანგრიოთო, – გვითხრა; – ხის სახლები, ფიცრისა, არ დაანგრიოთო, – ასე დაგვაბარა“¹.

ჰაირის არქივს შემორჩა 1985 წლის 9 მარტით დათარიღებული წერილი, გაგზავნილი ბატონ ოთართან. წერილი თვალსაჩინოდ ავლენს პროფესორ ოთარ გიგინეიშვილის დამოკიდებულებას თურქეთელ ქართველებთან. წერილში ის ჩანს, როგორც ძალიან ახლობელი და მზრუნველი ადამიანი ჰაირისა და ყველა სხვა მოღვაწე ქართველის მიმართ:

„პატივცემულო ოთარბატონო, გამაჯობათ...

მოგწერეთ რამდენიმე წერილი ჩვენი ახმედ ალთუნის საშუალებით. ალბათ მიღებული გექნებათ.

როგორ ბრძანდებით და როგორ მოგიკითხოთ. ქალბატონი ჩვენი ძვირფასი ძალი როგორ ბრძანდებიან. გისურვებთ სულ მუდამ ბედნიერებას, ჯანმრთელობას და კარგად ყოფნას. სალამები გადაეცით ჩემს დებს ირინე და გულნარა ქალბატონებს, ჩემს ძმას გურამს. არ მავიწყდები, გურამ, როგორ ცრემლი ვღვარეთ მცხეთის გზებში, სალობიეში, გაიხსენე...

ეკონომიურად დავსუსტდი და არ შემიძლია მანდ ჩამოსვლა. ძლიერ მსურს ჩამოსვლა. საჭიროც კი არის ჩვენი შეხვედრა.

ნესტანი დავნიშნეთ ერთ კარგ ქართველ ბიჭზე. ახლოს არიან ჩვენთან. მეზობლები ვიმყოფებით. ბიჭს აქვს ხელობა (ავეჯის მკეთებელი ოსტატი). კაი ხელფასი აქვს. სალამები ჩემს მეუღლიდან ზაჰიდედან და ნესტანიდან. სალამები ვინც პირადად გიცნობს თქვენ.

ერთ რამეს გეხვეწები, ბატონო, თუ გამოქვეყნდა ჩემი პატარა ნაშრომის (თემბელ ადამ) შესახებ რაიმე „სამშობლო“-ში, გადმომეცით. „სამშობლო“ აღარ მომიდის სამწუხაროდ. მიეცით სტამბაში ჩემი ახალი და ზუსტი მისამართი. არ გაიგზავნოს ძველ და მცდარ მისამართებზე.

ინეგოლში განთქმული ადვოკატი ქართველი მეჰმეთ ალემდაროლი იმყოფება. ქართველი და კაი პატრიოტი ადამიანი. მას სურს მისი მამის რეჯეფ ალემდარზადე ქემალისძე მყავანაძეს ბიოგრაფიის გამოქვეყნება ქართულ ენციკლოპედიაში. ეს მეც მსურს და თუ შეგიძლიათ გადაეცით ეს მატერიალი ენციკლოპედის რედაქციას. გავალებთ ამასაც რომ თუ იპოვნება რაიმე სხვა დოკუმენტი რეჯეფ ალემდარზადე ქემალისძე

¹ შუშანა ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993, გვ., 153.

მყავანადის შესახებ, გადმოგვცეთ. ეს შეუძლიათ ბატ. ფრიდონ ხალვაშს, მუხამედ ვანილიშს და ალი თანდილავას შეადგინონ. ცოდნას ველოდები ახმედ ალთუნის საშუალებით.

როგორც დაჟინებით გთხოვთ ქართული ენციკლოპედიის სრული ტომების შექმნას და გადმოცემას, აქ კვლავ ვიმეორებ. აუცილებლად საჭიროა ეს და არ დაზარდეთ ამ საქმეში. ენციკლოპედია მომაწოდეთ სრულიად...

აბა, კარგათ და კარგათ ბრძანდებოდეთ. სალამი და სიყვარული ყველა ქართველებს და მანდ მცხოვრებ მეგობრებს. ალექსი არ დაივიწყოთ და სალამი გადაეცით ჩემგან... თვალეში კოცნით...

**მარად თქვენი ძმა: ჰაირი ჰაიროღლუ
იგივე: ვახტანგ ხინკილაძე.
პ.ს. ცოდნა მომაწოდეთ ტაძრის შესახებაც¹.**

ჰაირის სამშობლოში პირველი ჩამოსვლის ისტორია მოგვითხრო მისმა უმცროსმა მეგობარმა, ბატონმა ერგუნ ათაბაიმ (გურამ ქოქოლაძემ):

„ჰაირიელი ვარ, მაგრამ ბატონი ჰაირი გვიან გავიცანი, რადგან ის თურქეთის სხვადასხვა ადგილებში მსახურობდა. ერთხელ ავტობუსით მივდივარ ინეგოლამდე და უკნიდან მესმის, რომ ერთი კაცი ხმამაღლა და ძალიან საინტერესოდ საუბრობს. ყველაფერი ასე კარგად როგორ იცის, მიკვირდა გულში. თან პოლიციელია (ფორმა ეცვა), ნეტავ, სად შეიძინა ეს ცოდნა, – ვფიქრობდი. მერე გავიცანი, დავახლოვდით. ძალიან უშიშარი და ღონიერი კაცი იყო. გულიც ჰქონდა ასეთი, რომ ყველაფერს გაუძლებდა. მას ამიტომ უშვებდნენ სამუშაოდ რთულ ადგილებში. პირში მთქმელი კაცი იყო, თავის უფროსებს სულ ეჩხუბებოდა, მაგრამ მაინც ყველას უყვარდა სუფთა გულისა და სიმართლისათვის. მისი გაგება ყველას არ შეეძლო. იმან იმდენი იცოდა, რომ სულ მიკვირდა. მერე აქ რომ წამოვედით ერთად, უფრო შემიყვარდა და დავაფასე, რადგან მისი ცოდნა საქართველოშიც გაუკვირდათ. 1978 წლის სექტემბერ-ოქტომბერში ვეწვიეთ სამშობლოს. უკან კი ბატონი ჰაირი მოსკოვიდან დაბრუნდა თვითმფრინავით. ჰაირის მისი შვილი ნესტანიც ახლდა. ჩვენ ახალგაზრდები საქართველოში წამოსასვლელად ახმეთ მელაშვილმა მოგვამზადა, 15-მდე ახალგაზრდა ერთად უნდა წამოვსულიყავით, მაგრამ ბოლოს დავრჩით ბატონი ჰაირი, მისი ქალიშვილი ნესტანი, მე, მეჰმეთ შევალი (მერაბ ფუტყარაძე), შევექეთ შირინი (შალვა დავითაძე). მოვიდა მოწვევა

¹ ჰაირი ჰაიროღლუს არქივი, პირადი წერილები, წერილი ნომ.3.

„გოქსიდან“. გზა ასეთი იყო: ყარსი-ლენინაკანი. ლენინაკანიდან მატარებლით ჩამოვედით. ვასიკო მაჭავარიანი დაგვხვდა და ჩამოგვიყვანა თბილისში. დაგვაბინავეს „ივერიაში“, მერე „თბილისში“. ის პირველი კვირა სულ ერთად ვიყავით ყველანი. ვნახეთ ყველაფერი: თბილისი, მცხეთა, გორი, ვიყავით მუზეუმებში. ერთხელ დაბადების დღეზე დაგვაპატიჟეს. 70 კაცი იყო სუფრასთან. ბატონი ვახტანგი დასვეს სუფრის თავში თამადად. პროფესორივით ლაპარაკობდა, თან უხაროდა, თვალეზი უბრწყინავდა. არ შეიმჩნია, რომ წინ ღორის თავი დაუდეს. მერე აჭარაში წაგვიყვანეს. მოვიარეთ აჭარა. ოთარ გიგინეიშვილის ინსტიტუტმა მოგვიწყო ექსკურსიები. ვიყავით ხელნაწერთა ინსტიტუტში. იქ ჰაირი ელენე მეტრეველს ესაუბრა. ჰაირის უხაროდა, რომ საქართველოში ქართული ყველამ იცოდა, ბავშვებიც რომ ქართულად ლაპარაკობდნენ, სიხარულისგან ტიროდა. ილია ჭავჭავაძის იუბილეზე წაგვიყვანეს საგურამოში. ჩვენ ახალგაზრდებს გვიჭირდა ქართულად ლაპარაკი. ჰაირი წყალივით ლაპარაკობდა“.

მეჰმეთ შევალი (მერაბ ფუტყარაძე): „მე პირველად საქართველოში 1974 წელს მოველ. ბატონ ვახტანგთან ერთად ჩამოვედი მეორედ. საქართველოში შემოვედით 1978 წლის 11 სექტემბერს. ეს დღე კარგად მახსოვს. დეპუტას დავაწერეთ: 11 ენკენისთვის“.

იმ დღეებში თურქეთელი ქართველების ერთ-ერთი მასპინძელი ბატონი ალექო ბურჯანაძეც იყო. მისი მონათხრობი: „ვახტანგმა ნახა, რომ აქ ქართველი ერი არ იყო გადაშენებული, რომ ვცოცხლობდით, კულტურას ვქმნიდით. უნდოდა, რომ უფრო გავმრავლებულიყავით. ძალიან უშუალო კაცი იყო. ყველას ეკითხებოდა, – რამდენი შვილი გყავს? სულ ჩხუბობდა, – ერთი რა არის? სახლი გაქვს, კარი გაქვს, ერთს რომ ინახავ, ხომ აჭმევ, მეორესაც, უნდა გამრავლდეთ!“ ბოლოს თქვა, ქართველ ერს გადაშენება არ უწერიაო. უხაროდა, რამხელა კულტურული ავტონომია გაქვთ, ეკონომიკაც. კონცერტებზეც გყავდა. ქართული ცეკვისა და სიმღერის ნახვით ძალიან ბედნიერი იყო“.

ერგუნ ათაბაი (გურამ ქოქოლაძე): „ერთხელ მცხეთაში სალობიეში ვართ, ლობიოს მივირთმევთ, თან ვსვამთ ცოტ-ცოტას. ისეთი კარგი საუბარი წავიდა იქა, ისე თავისუფლად ლაპარაკობდა ბატონი ვახტანგი, რომ ყველა უსმენდა დიდი ინტერესით, ყველა თემაში ერკვეოდა. ძვირფასი საღარო იყო მისი ტვინი. როგორ ისწავლა ამდენი? ჯერ ხომ პოლიციელი იყო, როგორ მოასწრო ამდენი სწავლა. იქ ჩვენთან ერთი მწერალი მოვიდა. ყველამ გაიგო, რომ ჩვენ თურქეთიდან ვიყავით. ყველას უხაროდა. მოდიოდნენ, ხელს გვართმევდნენ. ჰაირის ეს ძალიან

უხაროდა, ყველას სათანადო პასუხს აძლევდა, თავისი განათლებით ყველა მოხიბლა. ხმამაღლა საუბრობდა და მთელი ხალხი ჩვენ შემოგვეხვია გარს“.

ალეკო ბურჯანაძე: „არ დამავიწყდება ვახტანგის ერთი საქციელი: ვახტანგი თვალში მოგხვდებოდა, ისეთი ახოვანი და ლამაზი კაცი იყო, გამვლელნი თვალს აყოლებდნენ. მივდივართ რუსთაველზე და უცებმ ვხედავ, დაიხარა და ძირს დაგდებული სიგარეტის კოლოფი აიღო. გამიკვირდა, შევცბუნდი. შემატყო გაკვირვება და ამიხსნა, აი, ეს გადაგდებული კოლოფი თურქეთში უნდა წავიღო და იქაურებს ვაჩვენო, რომ საქართველოში ქართული ენა არ მომკვდარა; რომ სიგარეტის კოლოფზეც კი ქართული წარწერაა; იმდენი აქვთ ქართული წარწერები, რომ ქუჩაშიც კი ყრიანო. არ ყოფილა საქართველო მონა, ვითარდება საქართველო“.

ერგუნ ათაბაი (გურამ ქოქოლაძე): „თბილისიდან ბათუმში გაგვიშვეს თვითმფრინავით, ბატონი ვახტანგი კი თავისი მანქანით წაიყვანა ბატონმა ოთარმა. ჯერ ქუთაისში წაიყვანა, მერე ბათუმში ჩამოიყვანა. ჩვენ მათზე ადრე ჩავედით ბათუმში. დილით ვნახე ბატონი ვახტანგი. მთელი ღამის უძინარი, პირს იბანდა, მაინც ძალიან მხიარულად იყო. იქ ისეთი პურ-მარილი დაგვახვედრესო, ახლა ჩამოვედითო. მერე იბრაჰიმ გორაძე მოვიდა, მერე ფრიდონ ხალვაში. ბათუმში „გოქსის“ უფროსი ფრიდონ ხალვაში იყო. ვახტანგზე ფრიდონმა დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა. ფრიდონმა ვახტანგი სოფელში წაიყვანა, აჭარის სოფლის ყოფა აჩვენა, თამბაქოს ჩვენც ასე ვჭრით, ერთი და იგივე ხალხი ვართო, სამზარეულოშიც შეიყვანა. ჩვენ ვერთობოდით, ბატონი ვახტანგი კი მუშაობდა, იწერდა, იმახსოვრებდა. ასე გაგრძელდა სამი დღე. მერე ისევ თბილისში დაგვაბრუნეს და ოჯახებში დაგვაბინავეს“.

1987 წელს ჰაირი დაესწრო ილია ჭავჭავაძის დაბადებიდან 150 წლის იუბილეს. ჰაირის არქივში შემორჩენილია საქართველოს მწერალთა კავშირის თავმჯდომარის, გიორგი ციციშვილის წერილი, რომლითაც ჰაირის აცნობებენ, რომ იგი მიწვეულია ილია ჭავჭავაძის საიუბილეო ღონისძიებებზე დასასწრებად საქართველოში¹. ჰაირი მიიწვია საქართველოს მწერალთა კავშირმა, მისმა იმდროინდელმა თავმჯდომარემ, ბატონმა გიორგი ციციშვილმა და ღონისძიების თანაორგანიზატორმა, შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტმა. ჰაირის არქივში დაცულია ბატონ გიორგი ციციშვილის წერილი:

¹ ჰაირი ჰაიროღლუს არქივი, პირადი წერილები.

**„Турция, инегол-буриса,
Кафка афт №114/4
Хаири хаириоглу махмудие махаллеси
Суиоли джадеси**

Союз писателей Грузии и Институт грузинской литературы имени Ш. Руставели Академии наук Грузинской ССР приглашают Вас на юбилейные торжества, посвященные 150-летию со дня Рождения великого грузинского писателя и общественного деятеля Ильи Чавчавадзе, и на международную конференцию: «Судьбы современной цивилизации и литературы мира», так же посвященную И. Чавчавадзе, которые проводятся в Тбилиси с 19 по 27 октября 1987 года. Юбилейный вечер состоится 25 октября в Большом зале Груз. гос. Филармонии.

Вы будете иметь возможность присутствовать на праздновании юбилея И. Чавчавадзе и в других городах и регионах Грузии. Для пожелавших остаться в Тбилиси, будет организована культурная программа.

Все расходы, связанные с дорогой и Вашем пребыванием в Грузии, Союз писателей Грузинской ССР берет на себя.

Прошу Ваше согласие на приезд подтвердить телеграфно до 5 октября. Сообщите также о Вашем желании (если оно возникнет) выступить на конференции (регламент – до 10 минут) и тему этого выступления.

**С уважением
Секретарь Правления Союза писателей СССР,
председатель Правления Союза писателей Грузии
Член-корр. АН ГССР,
Г. Ш. ЦИЦИШВИЛИ¹**

ამ ამბის გაგრძელება ასახულია ჰაირის არქივში არსებულ მეორე წერილში, რომელიც 1987 წლის 25 სექტემბრითაა დათარიღებული და ადრესატია ბატონი ენზა. ბატონი ენზა, ჩვენი აზრით, იყო იმ წლებში საბჭოთა საკონსულოში მომუშავე ენზა სოხაძე, რომელიც დიდ ყურადღებას ავლენდა თურქეთელი ქართველებისადმი და ცდილობდა მათ დაახლოებას ისტორიულ სამშობლოსთან.

„გამარჯობათ, პატივცემულო ჩემო ბატონო ენზა...

საქართველოდან ილიას იუბილეზე მოწვევის ბარათი ჩამომივიდა. ჩემგან პასუხს ელოდებიან თურმე 5 ოქტომბრამდე. უბრალო მისამართებთან წერილების მისვლა-მოსვლა ძალიან გვიან და ნელა ვითარდება. გეთყვავა, დრო მეტად ცოტაა და დახმარება გამიწიეთ. გადაეცით ჩემი გადაწყვე-

¹ ჰაირი ჰაირიოდლუს არქივი, წერილები.

ტილება გ. შ. ციციშვილს საქართველოს მწერალთა კავშირის მისამართით შემდეგი ჩემი საპასუხო სიტყვები:

1. სტამბოლ-მოსკოვის მარშრუტით მოვდივარ (თვითმფრინავით).
 2. გამოვალ სიტყვით (ილია ჭავჭავაძეზე)
 3. გთხოვთ ვიზა უფრო მეტი დღის იყოს.
- სალამი. ხაირი ხაიროღლუ.

ბატონო ენზა, თვითმფრინავის ბილეთი იქნებ ჩემ ადრესზე გვიან მოვა და კვლავ თქვენი მისამართით ჩამოვიდოდეს ჯობია. ანდა ოსმან ნურის მისამართით. უკან დაბრუნების მარშრუტს და დროს თბილისში შევადგენთ შემდეგ...

ყველაფერი ვითარება ოსმან ნურიმ შემატყობინოს ტელეფონით...

სალამი და კარგად ყოფნა თქვენ ყველას.

ვახტანგი მალაყმაძე (ჰაირი ჰაიროღლუ)¹.

ილიას საიუბილეო ღონისძიებისთვის ჰაირის მოუმზადებია მოხსენების ტექსტი, რომლის ნაბეჭდი ვერსია დაცულია მის არქივში:

„ბარათი ილია ჭავჭავაძეს

თურქეთელი ქართველისაგან

იეთიმ გურჯი ამბობდა:

„გამარჯობა, ჩემო თბილის ქალაქო,

დაკარგული შენი შვილი მოვედი,

საქართველოს მიწა, წყალო, ალაგო,

თორმეტი წლის გატანჯული მოვედი...“

დიახ, გამარჯობა, ჩემო თბილის ქალაქო და ქართველი ერის დიდებულნო: მეფე ფარნავაზ, ვახტანგ გორგასალო, დავით აღმაშენებლო, თამარ მეფე, ერეკლე მეორე და კიდევ მრავალნო... გამარჯობათ, შოთა რუსთაველო, ჩახრუხაძე! ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელო, ვაჟა ფშაველა, იაკობ გოგებაშვილო, ყაზბეგო და კიდევ მრავალნო ენით ჩამოუთვლელნო მამულიშვილნო ... გამარჯობათ, ოთხასი წლის დაკარგული და გატანჯული თქვენი შვილი გაეხელით... თქვენი ღვიძლი შვილი, მარა სამწუხაროდ სულით, სხეულით და ზნე-ჩვეულებით გადაგვარებული, სამშობლოსგან გაცლილ-ჩამოშორებული... იმიტომ პირველად მოგახსენებთ ბოდიშს, რომ, სამწუხაროდ, არ შემიძლია ჩემი ისტორიული, ზღაპრული დედაენით სუფთად, ფაქიზად, მოხდენილი სიტყვებით მოგმართოთ... მაპატიეთ ჩემი დამახინჯებული და იქნებ რომ მცდარი სიტყვები...

¹ ჰაირი ჰაიროღლუს არქივი, პირადი წერილები.

პატივცემულო ილიავ: გული მტკივა იმიტომ, რომ საქართველოსი და შენი არსებობა ამ ქვეყანაზე ძალიან გვიან გავიგე... მარა კიდევ ბედნიერი უნდა ვიყო, რომ მაინც შემთხვევით, კეთილი გულით გაგიცანით...

აჰა, ოთხასი წლის შემდეგ გულის ფანცქალით მოვედი და აი, რა ვნახე... ჩემო ილიავ... თვალში მელანდება ოთხმოცი წლის სიღრმიდან ამოდებული შენი მკვლევლობის მძიმე ტრადედია... თვალში მელანდება საგურამოს გზაზე მიმავალი კოხტა ფაიტონი და შიგ ამაყად მოწყობილი დიდი ილია და მისი საყვარელი ოლღა... შემდეგ აი ოთხი ლულა, წიწამურში ოთხი ჩახმახი, ოთხი წყეული თითი და უგუნური ოთხი მხეცის თავი ბრძა რვა თვალით ... შემდეგ საზარელი და ოჯახდამაქცეველი გრიალი ეშმაკის ლულუებისა... აი, მესმის სიზმარსავით შენი უკანასკნელი სიტყვები, ილიავ.

„რას შვრებით უბედურნო, არ მესროლოთ, მე ილია ვარ“-ო...

მესმის შენი საყვარელი ოლღას თრთოლით და ძრწოლით კვილ ტირილი, აუტანელი ვაება.

გასაგებია, რა უნდოდა შენთან ცარიზმის მონა მორჩილებს... გასაგებია, მარა ამაზე ლაპარაკი ჩემი უფლება არ იქნება და ჩემი საგანის გარეშე... მაგრამ ამას მაინც ვიტყვი: შენ რომ ადამიანური სიყვარულით აღსავსე გულს ატარებდი და გიყვარდა სტუმართ მასპინძლობა, ლხინი გამართული, გქონდა გულუხვად ქართული სუფრა, საუბარი შენ საკუთარ ოთახ დარბაზებში, ტკბილი თბილი და ალალი სუფრა... შინაურ და შორეულ სტუმრებისათვის... ხალისიანად, ღია გულით, მომღიმარე პირით და კეთილი გრძნობებით.

საქართველოს უკანასკნელო უგვირგვინო მეფევ! ქართული ეროვნული აზრის წარმომადგენელო, უბადლო პოეტო, ძლიერო ავტორო, სამართლიანო ჟურნალისტო და თავდადებულო საზოგადო მოღვაწევ, ცოტაოდენ დაღონებული ყოფილხარ თურმე შენ ცხოვრების უკანასკნელ დღეებში... ამის მანიშნებელია შენი საყვარელი ქართული ხალხური სიმღერის ეს სიტყვები: „სული მიწუხს, გული მასთან ღონდება, თვალს ავახელ, ცრემლები არ მშორდება“.

ჩემო ილიავ: ჩვენ უდიდეს პოეტს, აკაკის უთქვამს სიტყვა ჩვენ ძმა ებრაელ-ქართველის სიკვდილზე... ეს გულის სიღრმიდან ამოდებული სიტყვები განა მართო ებრაელი ქართველის სიმწარეს აგვისახავს... არამედ შენ დალოცვილ განსვენებულ სხეულსაც დაგვისახავს თვალის წინ... აი აკაკის სიტყვები:

„ახა ნარინჯო ნარინჯო
შე ბროწეულო იავო,
პირი ზურგისკენ გიქნია,
კისერი მოგგრეხიაო

აღარა ყვაავი ვარდივით
რა ფერი დაგდებიაო...
დაგიკრეფია ხელები
მოგელის ბნელი სამარე
საფლავის კარი ღიაო...
საიდან მოხველ სად მიხვალ
ჯერეც ვერ გაგვიგიაო.
ახა ნარინჯო ნარინჯო
შე ბროწეულო იაო...
დაგიკრეფია ხელები
თვალები დაგხუჭვიაო,
აქ დაგრჩენია რაც გქონდა,
თან ვეღარ წაგიღიაო
ნაცვლად დაგხვდება იმ ქვეყნად
სამოთხის კარი ღიაო...
და ათასკეცად ის კარგი
რაც აქ ვერ მიგიღიაო...
ჩვენ კი მაგ შენმა დაკარგვამ
გულები დაგვისიაო.
მშვიდობით ახა ნარინჯო
შე ბროწეულო იაო...

გულზე მაცვივა და მწვავს ქართველი ერის და შენი საყვარელი ოლ-
ღას ნადენი მდუღარე ცრემლები... მტკივა გული, მიწუხს სული: როგო-
რც შენი სხეულის ერთ-ერთი ასო და შენი საღვარავი სისხლის ერთი ნა-
წვეთი...

შენი ღვიძლი ძმა და შვილი... საქართველოს ერთგული, მიჯნური,
თურქეთელი ჭეშმარიტი ქართველი...

დასასრულს ამას გეტყვი: აღარ სუფევდეს მსოფლიოში შიში, აღარ
იყოს ხალხთა შორის ერთაშორის სიძულვილი, მტრობა, მუქარა, შუღლი...
იყოს ხალხთა და ერთაშორის კეთილი მეზობლობა, მეგობრობა, სოლიდა-
რობა, მიშველება და შეწევნა...

მშვიდობით ჩემო ილიავ, მშვიდობით სამშობლოვ, მშვიდობით ჩემო
თანამემამულენო, გაუმარჯოს მომავალ უფრო და უფრო ბრწყინვალე საე-
რთაშორისო მეგობრობას.

**ხაირი ხაირიოდლუ
ე.ი./ვახტანგ მალაყმაძე/
თურქეთი“.**

არქივში დაცული ეს წერილი გამოქვეყნებულია ორგანო: პარიზში ემიგრანტულ გამოცემაში – ქართული პოლიტიკის პერიოდული ორგანო უცხოეთში „გუშაგი“ და შუშანა ფუტკარაძის მონოგრაფიაში¹.

„გუშაგში“ გამოქვეყნებული წერილი მთავრდება ამ წინადადებით: „მშვიდობით ჩემო ილიავ, მშვიდობით სამშობლოვ, მშვიდობით ჩემო თანამემამულენო, გაუმარჯოს მომავალ უფრო და უფრო ბრწყინვალე საერთაშორისო მეგობრობას.“ წერილს ერთვის სარედაქციო მინაწერი: „ამ ბარათის ავტორი, ბ-ნი ვახტანგ მალაყმაძე, პასპორტით ხაირი ხაირიოდლუ, ეკუთვნის თურქეთში მცხოვრებ ქართველ მოღვაწეთა იმ ჯგუფს, რომელსაც თურქ ნაციონალისტთა მიერ მხეცურად მოკლული, ახმედ ოზკან-მელაშვილი თავკაცობდა და რომელიც თავდადებულად იღვწოდა ქართული კულტურისა და ეროვნული მეობის მის თანამემამულეთა შორის დასანერგავად. ახმედ მელაშვილის მკვლელობის შემდეგ ეს საქმიანობა შეფერხდა, მაგრამ არ შეწყვეტილა. ხ. ხაირიოდლუ ახ. მელაშვილის მარჯვენა ხელი იყო მის სიცოცხლეში და მერეც ორმაგი მონდომებით აგრძელებს ნაყოფიერ კულტურულ საქმიანობას: თურქულად თარგმნის ქართულ მწერლობის საინტერესო ნიმუშებს, მონაწილეობს პერიოდულ გამოცემა „ჩვენებურებში“, ხელს უწყობს დედაენისა და წერა-კითხვის გავრცელებას და ჩვენი ხალხური სიმღერებისა და ცეკვების დანერგვას და ა.შ. და ბოლოს, მჭიდრო საქმიანი ურთიერთობა აქვს სამშობლოსთან და მის გარეთ მცხოვრებ ქართველებთან. ვახტანგ მალაყმაძე შარშან მიწვეული იყო საქართველოში ილია ჭავჭავაძის იუბილეში მონაწილეობის მისაღებად და ეს ბარათიც მას განზრახული ჰქონდა წაეკითხა საზეიმო საღამოზე, მაგრამ უკანასკნელ წუთში, როცა ის ტრიბუნაზე მიწვევას ელოდა, მისთვის ამის ნება არ მიუციათ. თურქეთში დაბრუნებულმა გამოგვიგზავნა ამ მიმართვის ტექსტი და გვთხოვა: თუ მიზანშეწონილად მიგაჩნიათ, გამოაქვეყნეთო, რასაც ვუსრულებთ“².

ცნობილია, „გუშაგი“ აგრძელებდა „თავისუფლების ტრიბუნის“ ეროვნულ-კულტურულ ხაზს. გიორგი წერეთელი (1917-1993 წწ.) დამსახურებული მოღვაწე იყო: ჟურნალისტი, პუბლიცისტი, პოეტი. მათი გამოცემები აღწევდა ახმეთისა და ჰაირის ბიბლიოთეკამდე. თსუ ემიგრაციის მუზეუმის ხელმძღვანელმა რუსუდან კობახიძემ მოგვაწოდა გიორგი წერეთლის წერილი გამოგზავნილი იბერია და თამარ მელაშვილებთან.

¹ ჰაირი ჰაირიოდლუს არქივი, სამეცნიერო სტატიები და მოხსენებები; ქართული პოლიტიკის პერიოდული ორგანო უცხოეთში „გუშაგი“, პარიზი, ნომ. 15, მარტი, 1988. რედაქტორი გ. ი. წერეთელი, გვ. 74-76; შუშანა ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993. გვ., 359-360.

² ქართული პოლიტიკის პერიოდული ორგანო უცხოეთში „გუშაგი“, პარიზი, ნომ. 15, მარტი, 1988. რედაქტორი გ. ი. წერეთელი, გვ. 76.

ქართ. 10 მაისი 1980 წელი.

ყველასმე შეგონებთ თანა და იტყვიან!

აქვან ვინ მინდობდათ თუ ზოგნი თანადა აქვანმა
მშვენიერი კარგობით დაწვრილმა შეხილვამა. აქვან ქვე-
მანობარ დაწვრილმა აქვან ~~აქვან~~ დაწვრილ და წვრილ-
კანდავლითადავინ დაწვრილმა დაწვრილ - "თანა" და
"იტყვიან". თანა აქვანი მინდობდათ ამ დაწვრილ
ქანდავლებს, მანდა ითან მანდა თანა მინდა აქვან
და თან ვიქვან დაწვრილმა. თუ, მინდალი აქვანი
დაწვრილმა დაწვრილმა ყოველთა თუ აქვანი დაწვრილმა.
აქვანი დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა
აქვანი დაწვრილ და დაწვრილ (დაწვრილ აქვანი, დაწვრილ
აქვანი, დაწვრილ და დაწვრილ დაწვრილმა).

თუ დაწვრილმა, თუ დაწვრილმა და დაწვრილმა
თუ აქვანი დაწვრილმა. დაწვრილმა: თუ დაწვრილმა დაწვრილმა.
დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა. თანა თუ დაწვრილმა
დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა. თუ დაწვრილმა დაწვრილმა
დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა
დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა.

თუ დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა
დაწვრილმა, თუ დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა
დაწვრილმა, თუ დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა
დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა
დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა.

დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა
დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა
დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა
დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა
დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა.

დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა
დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა
დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა
დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა
დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა დაწვრილმა.

სამწუხაროდ, ჰაირის არქივის დიდი ნაწილი ხანძარმა გაანადგურა, თუმცა შემონახულ მასალებში მოიპოვება კიდევ რამდენიმე წერილი, რომლებშიც ასახულია მისი ურთერთობა საქართველოსთან. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა ჰაირის წერილი გამოგზავნილი საქართველოს პრეზიდენტთან ბატონ ზვიად გამსახურდიასთან¹.

¹ ჰაირი ჰაიროღლუს არქივი, წერილები.

9/4/991 წ.თარიღით

ჩვენი ერის და ჩვენი საბჭოების მეტად პატივცემულ პირობებში
გვირგვინს განსაზღვრავს. გამარჯობათ...

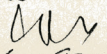
მე და ჩემი წიგნი გახდა ვართ 1878 წლიდან ოსმალეთში გაქმნილად იმდენ
რელიგიური და ნაბეჭდილი ავტორული ქართული წიგნები. კეთილი ბედის წყალობით და ღმერთ
ხვედრით გავიყარეთ ჩვენი წინაპრების სისხლით მოწყვეტილი დაღმარებული მიწა
საქართველო. შემდეგ გავიგეთ რომ გვიძინია მშვენიერი ქართული ენა და მი
სი კონტა დაბეჭდილობა. შევუძღვით მისი სწავლას. ვისწავლეთ და ჩემი
გვებში იქმნა და წავადგინე პირობებში. 970-იან წლებში ჩამოვიყვანე მაგ
მღაპრულ მიწაზე. ვემთხვიეთ. მაქვს და ჩემი ღმერთი რომ ღმერთი მასთან გვაქვს
თბილისი და სოციალისტური მემკვიდრე კავშირი.

სულ თვალის და ყური თქვენთან გვაქვს. შეგროვებული გვაქვს ყველა
მომხდური უბედურება ქართველი ხალხის წინაშე საბჭოთაობა. შეგროვებული
გვაქვს რომელიმე ბედნიერებასთან გაახარა ქართველი ხალხი საბჭოთაობა. კეთილი
მა ბედმა ერეკლე II-სთან მომავალი გზით ნოე შორსმართლზე და შემდეგში
ჩამოვიყვანე ჩამოვიყვანი ჩვენი კობის საფეხურის აწევაში აღმოჩნდება თქვენ
მაქვს ბედს უწევს. საქართველოში ავიდა ბურჯაზე. 9 აპრილ 1991 წელს კი
გამოხედა და ვისი მისაღებად მანქანა ხალხს. ვიღობათ ამოქვეყნა ძენი მანქანა
გზით მოპოვებულ ამოქვეყნა. ვუღობათ საქართველოს მისაღებად მოვიყვანე და
სულ ბედნიერი ყოფილიყოს მისი მომავალი. ვამბობთ ღმერთი მხეცებისგან
დაღვრილი ქართული სისხლებს. და გაირკვეთ მზადა ვართ შევწირეთ ჩვენი
აღალი სისხლი სული და სხეული ჩვენს დაღმარებულ საბჭოების საქართველოს.

როგორც უახლოესი შურისძიების მემკვიდრე პასუხად (საპასუხოდ) გან
საზღვრავს (არა აქვს თურქული ქართველებს არა ერთი ერთგული უმცირესობის
უფლებები) და მაგალითი მოუბანეთ ოსების და სხვა უმცირეს ხალხების
უფლებები ჩვენ აგვაღვივებს ჩვენმა სახელის მოხსენებაში თქვენ მიერ. და ჩემი
მაქვს საქართველოს ინტელიგენციას და პირდაპირ რომ ხშირ ხშირად იხსენ
ნივთზე შევნიშნულ ქართველებს. მაგრამ ვერ ვხედავთ თურქული მიღობით
თ ქართველის სახელს. ეხლა ქვეყანა ძველი ბნელთაქვს მჭვრეტეა ვიქვეყ
ნა აღარ არის. აფრიკის ბიჭველი ღმერთი ხალხებთან უკვე მიიღეს ახალი
უფლებები. ჩვენ თურქული ქართველები რომლებიც ძველის ძველი განვიტა
რებულნი უმაღლესი კულტურის მატარებელი ინტელიგენტი მესხები რატიმ უნდა
ვებლოთ ვეყაროთ უნივერსიტეტი. ნამდვილი ქართველი ხალხი ე.ი. ვანები რატიმ
უნდა იქვენი გადარჩევის გზაზე. ვიმეჯობთ რომ მომავალი იქნება
ჩვენზე დაპირაკები ოფიციალურად...

ვუღობათ დაღმარებულ ძველისძველს მაგრამ განახლებულ ნაწილს
მშვენიერი ასოს საქართველოს. ვიღობათ და ვისურვებთ ახალ ახალ წარმა
ტებებს ქართველებს ბედნიერებას და ძალ ღმერთს.

"ღმერთო ღმერთო ჩარი ქენი
ჩვენი მტერი მკვლარი ქენი" ამინ.

 თქვენი: ხაირი ხაირი ღმერთო. ე.ი.
(განსაზღვრავს)

საქართველოს უახლესი ისტორიისათვის მნიშვნელოვანი წყაროა საქართველოს განთავისუფლების შემდგომი მიმოწერა ჰაირისა და „უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეებთან კულტურული კავშირის საქართველოს საზოგადოებისა“. როგორც ჩანს, საქართველოს მიმე ვითარება (1991-1993 წწ.) აისახა უცხოეთში მცხოვრებ ქართველებთან ურთიერთობაზე და ეს პროცესიც შენელდა. მაგრამ როგორც კი ოდნავ სტაბილური მდგომარეობა შეიქმნა, „საზოგადოების“ საქმიანობა კვლავ გააქტიურდა. ამის დასტურია საქართველოდან ჰაირისთან გაგზავნილი ქვემოთ მოყვანილი წერილი:

„უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეებთან კულტურული კავშირის საქართველოს საზოგადოება“.

6 ოქტომბერი, 1993 წელი

გამარჯობათ, ბატონო ვახტანგ,

ულრმესი პატივისცემით მოგესალმებით კახაბერ აბაშიძე უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეებთან კულტურული კავშირის საქართველოს საზოგადოების რეფერენტი.

ბატონო ვახტანგ, მე გავეცანი თქვენს მიმოწერას. აღტაცებული ვარ თქვენი მოღვაწეობით და იმ ერთგულებით, რაც თქვენს ცხოვრების წესად აქციეთ.

ჩვენი დუმილის მიზეზი საქართველოში მიმდინარე მიმე პოლიტიკური მოვლენები იყო. ახლა, როდესაც საქართველო უმძიმეს პერიოდს განიცდის, მას კიდევ უფრო მეტად ესაჭიროება კავშირი დიდებულ ერისკაცებთან. გთხოვთ, პირფერობაში არ ჩამომართვათ, მაგრამ თქვენმა მოღვაწეობამ იმ პერიოდში, როდესაც ეს არცთუ უსაფრთხო იყო, ნამდვილად უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩემზე.

ჩვენს საზოგადოებას ახალი თავმჯდომარე ჰყავს, ალ. ნონეშვილი. იგი პროფესიით ისტორიკოსია (არქეოლოგი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, გამოჩენილი ქართველი პოეტის იოსებ ნონეშვილის შვილი).

ბატონო ვახტანგ, გთხოვთ, მოგვწეროთ, ჩვენთვის მნიშვნელოვანია თქვენი აზრის ცოდნა, გვაინტერესებს, თუ რას მოღვაწეობთ, გვაინტერესებს თქვენი ჯანმრთელობა. გისურვებთ ყოველივე კარგს, რათა კვლავ მრავალი წელი მიუძღვნათ ქართულ საქმეს და ამით ხელი შეუწყოთ ჩვენი ეროვნული სულის შენარჩუნებას, აგრეთვე დიდი სამსახური გაუწიოთ საქართველოს კეთილმეზობლური ურთიერთობების განმტკიცებას.

საზოგადოების უფ. რეფერენტი: ვ. აბაშიძე¹.

¹ ჰაირი ჰაირიოდლუს არქივი, ურთიერთობა უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეებთან კულტურული კავშირის საქართველოს საზოგადოებასთან.

შემოგვეჩვენა ჰაირისთან „საზოგადოების“ რეფერენტისგან გაგზავნილი მეორე წერილიც, რომელიც დაწერილია 1996 წლის 4 აპრილს:

„საქართველოს რესპუბლიკა

უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეებთან კულტურული კავშირის საქართველოს საზოგადოება

4 აპრილი, 1996 წ.

გამარჯობათ, ბატონო ვახტანგ,

მოგესალმებით, უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეებთან კულტურული კავშირის საქართველოს საზოგადოების უფროსი რეფერენტი მამუკა სარალიძე.

ბატონო ვახტანგ, მე გავეცანი თქვენს მიმოწერას ჩვენს საზოგადოებასთან და მოხიბლული ვარ თქვენი საქართველოსადმი დამოკიდებულებით. ორი თვის წინ თქვენთან გამოვვ ზავნეთ წერილი და გვაინტერესებს, მიიღეთ თუ არა. ჩვენთვის ცნობილია, რომ თქვენ თარგმნით თურქულ ენაზე ქართულ ზღაპრებს. გთხოვთ მოგვწეროთ, ამჟამად თუ ეწევით მთარგმნელობით მუშაობას, რათა შეძლებისდაგვარად აღმოგიჩინოთ თანადგომა.

ბატონო ვახტანგ, ალბათ გაიგებდით, რომ სამსუნის 19 მაისის სახელობის უნივერსიტეტის ლიტერატურის ფაკულტეტის დეკანმა, პროფესორმა ბილალ დინდარმა (მიქელაძე) თურქულ ენაზე თარგმნა და გამოსცა რუსთაველის უკვდავი პოემა „ვეფხისტყაოსანი“. თუ თქვენ გაეცანით ამ თარგმანს, გვაინტერესებს თქვენი აზრი. აგრეთვე გვაინტერესებს, თუ რა გამოხმაურება ჰპოვა ამ ფაქტმა როგორც ჩვენს თანამემამულეებში, ასევე თურქ მკითხველებში, რომლებიც პირველად ეცნობიან „ვეფხისტყაოსანს“ თურქულ ენაზე.

ბატონო ვახტანგ, გთხოვთ მოგვწეროთ წერილში, თუ რა ლიტერატურა გჭირდებათ, რათა თქვენი მოღვაწეობა უფრო ნაყოფიერი გახდეს, რაც ესოდენ საჭიროა დღეს ჩვენი ქვეყნისათვის.

მოგიკითხათ პრეზიდენტის თავმჯდომარემ ალექსანდრე ნონეშვილმა.

გისურვებთ დღეგრძელ სიცოცხლეს მთელი თქვენი ოჯახის შემადგენლობით.

საზოგადოების უფროსი რეფერენტი: მ. სარალიძე¹

ჰაირის პასუხი ამ წერილზე:

22/5/1995 ქ. ინეგოლი, ბურსა.

ღრმად პატივცემულო ჩემო ბატონო მამუკა სარალიძე, გამარჯობათ...

¹ ჰაირი ჰაირიოდლუს არქივი, წერილები.

მივიღე თქვენი გამოგზავნილი წერილი, რომელმაც მეტად გამახარა და კვლავ ამაღელვა, კერძოდ იმან ამაღელვა, რომ ნეტაი საქართველო ნელ-ნელა თვალს ახელს {...}“ მეთქი. არ გამამტყუნოთ, გეთაყვა, მე უკვე იმედი ამოწურული მაქვს ყველა სიკეთის მიმართ. იქნებ ცვდები ჩემ საწარკვეთილებაში, ღმერთმა ქნას.

მე სამწუხაროდ ძალიან ძნელ დღეებში ვიყავი საქართველოში. ეს შემთხვევით არ იყო სრულიად. ჩემმა გულის ტკივილმა მომიყვანა მანდ. რა ხდებოდა და რა ტრიალებდა ჩვენს უბედურ სამშობლოს თავზე კიდევ მეთქი. ყველაფერი გავიგე და ბევრიც თვალით ვიხილე. გულ დაწყვეტილი დავუბრუნდი თურქეთს. ჩემმა თბილისში ყოფნამ არაფერი ინტერესი არ გამოიწვია თქვენს საზოგადოებაში. ესე იგი თქვენს ბიუროში, იქ მშრომელები ყველა თავის ბედზე ზრუნავდა და არ ქონდა შეძლება სხვა-სთან თვალ ყურის მიგდებისათვის. ყველაფერი ჩემთვის ზუსტად გასაგებია, ვინმეს არ ვამტყუნებ...

მაპატიეთ და რომელმაც თქვენ დაგაინტერესა ჩემმა წერილმა ზოგი ადამიანები მეტად გააბრაზა. კინაღამ პროტესტიც გამომიციხადეს. საქმე იმაში იყო, რომ მე ვერ ვიტანდი საქართველოს და მის მკვიდრ ქართველ ხალხის გვარების ლანძღვა გინებას და აბუჩად აგდებას. {...} საქართველოს დამცირებას, ქართველ ხალხის აბუჩად აგდებას ვერ ვეგუები. ვერც ვაპატიებ ასეთ სულელებს. გამიგეთ რა, გეთაყვა... {...}.

რაც ეხება სამსუნიში შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანის“ თარგმნას. მე გამოვთქვამ ჩემს წუხილსა: {...} ბილალჯ დინდარმა მიეკუთვნა თურქულ ნაციონალურ აზრის მატარებელ ზეინედ აბიდირ მაქასს და წიგნის შესავალში, მესამე გვერდის ბოლოს ასეთი სტრიქონები ჩასვა: „ახალციხე, რომელიც თურქების უძველესი სამშობლოა, იქ დაიბადა შოთა რუსთაველი“. ო, ეხლა მერა ვუყო ამ {...}, თავის სიცოცხლეში არ ურკვევიათ მესხეთ ჯავახეთი ან თაო კლარჯეთი ანდა სამცხე ჯავახეთი. მე ასეთ დინდარს როგორ ვუწოდო „დინდარი“ (ღრმა მორწმუნეს ნიშნავს). წიგნი ისეთი წარმატებით ნათარგმნი არ არის, მაგრამ თურქმა და ქართველმა მკითხველებმა დიდათ დაინტერესდნენ ამ წიგნით. ინგოლის ბიბლიოთეკაში სამი გზის მოიპარეს ეს წიგნი მკითხველებმა, ვინ იცის, რა ერის ხალხმა...

აი უფრო საინტერესო ცნობა მოგცეთ „ვეფხისტყაოსანის“ შესახებ: ქალაქ ბურსის ბიბლიოთეკაში აღმოვაჩინე ერთი „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც დიდი ხნის წინ (ალბათ 1930 წლებში) უთარგმნია ქალაქ ადანას ლიცეს მასწავლებელს ჰალის ქორთურქს, რომელიც გერმანული ენის მასწავლებელი ყოფილა და წიგნი უთარგმნია გერმანულ ენიდან. ალბათ

წიგნი უთარგმნია გერმანელ ფელიქს ფესინოს. სამწუხაროდ წიგნის პასპორტში წერია „ვეფხის ტყაოსანი“ რუსული განყოფილების 831.53 რიგი დასახელებული წიგნი მთლიანათ არ არის ნათარგმნი. შემოკლებით და შინაარსის ზღაპრული მოთხრობის ფორმითა. წიგნს თარიღი არ ასვია. „ქართული პოეზია“...

რასაც შეეხება ჩემს მუშაობაზე მოგიყვით შემოკლებით: საქართველოზე ერთ დღესაც არ შემიჩერებია 30 წელია. „80“-იან წლებში გამოცემულმა საბავშვო ზღაპრების ორ წიგნმა და ჟურნალ „ჩვენებურის“ ფურცლებმა არ დამაკმაყოფილეს. ბათუმში შეძენილი „ლაზეთის ისტორია, ეთნოგრაფია და გეოგრაფია“ ძალიან მნიშვნელოვნად შევაფასე და ეს წიგნი ვთარგმნე. ამ წიგნმა თურქეთში თითქმის მიწის ძვრასავით იფეთქა. ლაზებმა და თურქებმა გამიჩაღეს მუქარაც და ლანძღვა-გინებაც იმიტომ, რომ ვითომ მე ლაზ ჭანებს ქართველათ ვნათლავდი, თავზე ქართველობას ვახვევდი. თურქების მხრიდან მებრძოდენ, რომ შენ ჩვენ თურქ ლაზებს აფხიზლებ და ქართველობას უქადაგებო. არც ერთ კუთხეს არ ვარგე და დაჩაგრული დავრჩი. შემდეგ გავამზადე კიდევ ოთხი წიგნი. პირველია დასაწყისიდან დღემდე „ქართული ისტორია“; მეორე არის ნიკო ბერძენიშვილის და სიმონ ჯანაშიას „საქართველოს ისტორია“ უძველეს დროიდან 19 საუკუნის დასაწყისამდე. ეს წიგნი არის 1943 წელს დასტამბული. მესამე წიგნი არის „ოსმალების საქართველოში შემოსევების ისტორია 1514-1625“; მეოთხე წიგნია „ქართული საბავშვო წიგნები და მოთხრობები“. მაგრამ რაკი მე გლახად შემნიშნეს, ეშინიათ გამომცემელ ფირმებს, რომ რამე თურქეთისთვის არ იყოს დამამცირებელი სტრუქტურები და თავი საფრთხეში არ ჩავივდეთ. დიდი ხანია ამ წიგნებს ქ. სტამბოლში ვაჩვენებ და ვთხოვ გამოსცენ, მაგრამ ზუსტი პასუხი ჯერ არაა. თუ მანდ თბილისში მოხერხდება, გადმოქცემთ და დაბეჭდეთ. „ქართული ისტორია“ და „საქართველოს დაპყრობა ოსმალთა მიერ“ ქალბატონ ლია ჩლაიძესთანა. ორივე ერთად არის შეკრული და უნდა გავაცალკეოთ. არ მოუხდა ისე შეერთებული...

ჩემი ყველანაირი მუშაობა საქართველოზე კარგათ იცის ლია ჩლაიძემ. მას შარშან გადავეცი ზუსტი ცნობები და მატერიალური საბუთები. აუარებელი სტატიები მაქვს საქართველოს სასიკეთო მომავლისათვის და წარსულის გაშუქებისათვის. თუ ლიას დაუკავშირდებით, უფრო გაიგებთ, რა ხდება ჩემს მხრივ...

მე არაფერ წყაროს აღარ ვთხოვთ. რაც გამზადებული მაქვს, ისინი გამოუშვათ, ძალ ღონე შევაერთოთ და შევძლოთ ეს სასიკეთო საქმე. ქართველმა ემიგრანტმა, კერძოთ თურქეთში მცხოვრებლებმა გაი-

გონ თავისი წარსული და უბადლო, საამაყო ჩვენი წინაპრების უნარი და შეძლება. ეს მეტად საინტერესოა, რომ ზოგ მუსლიმან ქართველებს გული და სიყვარული არ აქვთ დედა სამშობლოსთვის, რომლებიც რელიგიას და თურქობას აიგივებს და უარს ამბობს თავის ქართველობაზე. ნახეთ რა დღეში ვიმყოფებით. ბევრი სულელი ქართველიც არის აქა, ქართველს და რუს ქრისტიანობას და კომუნისტობას აიგივებს და ზიზღს და სიძულვილს გამოთქვამს. დამეხმარეთ რა ამ საშვილიშვილო საქმეში. გადაგვარჩინეთ მილიონობით ქართველი დაღუპვის უფსკრულიდან. უფრო მონდომებით მოჰკიდეთ ხელი ამ საქმეს...

სალამი და სიყვარული თქვენ ყველანს. ბტ. ნონეშვილს, გ. აბაშმაძეს და კიდევ სხვა ამხანაგებს. არ დამივიწყოთ. მე აქ ჯერ ჯერობით სულს ვატარებ ქართულად და მიწაში ჩავძვრები ქართული სულით და სხეულით... უნდა ჯვარი დამაწერონ და უნდა არაბული ყურანი ჩამიკითხონ, სულ ერთია ქართველი კაცისთვის...

პატივისცემით...

მარად თქვენი ძმა

ვახტანგ მალაყმაძე (ჰაირი ჰაირიოღლუ)

მისამართია: Hayri Hayrioglu

Hamidiye Mah. Suyolu cad.

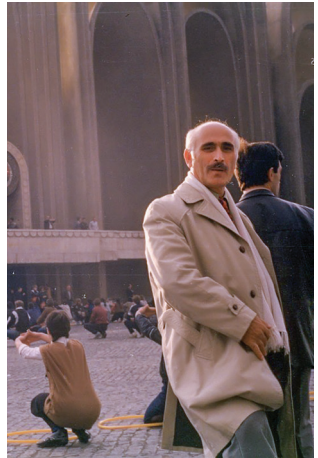
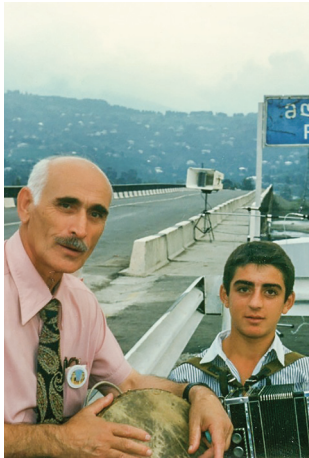
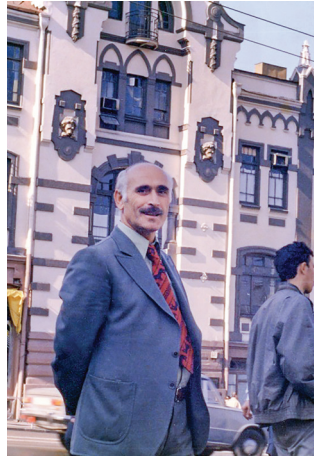
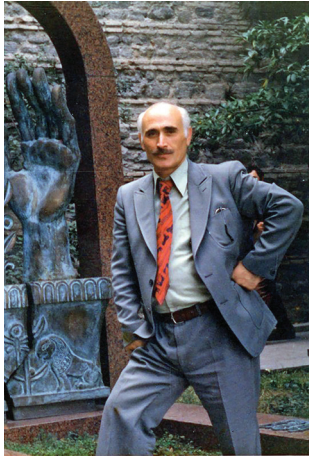
Kafkas Apt.No:114/4

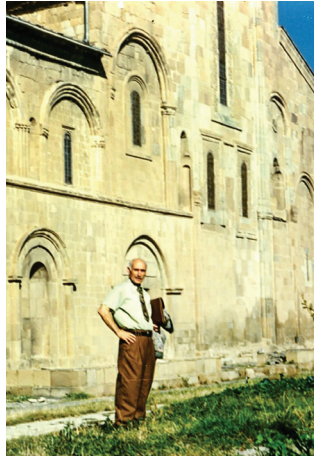
16410-inegol/bursa

ტელეფონი: 0224.713 36 36 ინეგოლი/თურქეთი¹

ბატონ ვახტანგ მალაყმაძეს ახლო მეგობრობა აკავშირებდა იბრაჰიმ გორაძესთან, მუჰამედ ვანილიშთან, ალი თანდილაგასთან, ლია ჩლაიძესთან, ოთარ და თამაზ ჭილაძეებთან, მარიამ ლორთქიფანიძესთან, ფრიდონ ხალვაშთან, წათე ბაწაშთან, გურამ გალოგრესთან, შალვა გაბესკირიასთან, ჯუმბერ კოპალიანთან, გურამ ლორთქიფანიძესთან, ოთარ ფუტყარაძესთან და ქართველი საზოგადოების სხვა თვალსაჩინო წარმომადგენლებთან.

¹ ჰაირი ჰაირიოღლუს არქივი, წერილები.

ოთარ ფუტკარადის მიერ მომზადებული რეპორტაჟი:

„ჩვენებურები (Cveneburebi) – მოთხრობები თურქეთელ ქართველებზე

1 აგვისტო, 2014.

თხრობა მეცამეტე ვახტანგ მაღაყმაძე (Hairi Hairioglu): „ჩემი სურვილია, დავანახო თურქეთის საქართველო, მისი წარსული, დღევანდელი“.

ჰაირი ჰაირიოღლუ – ვახტანგ მაღაყმაძე – თურქეთის რესპუბლიკის ბურსას ვილაეთის ქალაქ ინეგოლში მოღვაწე მწერალი და მთარგმნელია. მასთან საუბრის ეს ჩანაწერი გავაკეთე 1988 წელს, როცა ბატონი ვახტანგი ილია ჭავჭავაძის იუბილეზე თბილისს მოიწვიეს და დედაქალაქიდან ბათუმსაც ესტუმრა. გარკვეული მიზეზების გამო ეს ინტერვიუ აჭარის რადიოს ეთერში სამი წლის დაგვიანებით, 1991 წელს გადაიცა.

– **ბატონო ვახტანგ, ჩვენთვის ცნობილია, რომ თქვენ ნაყოფიერ შემოქმედებით საქმიანობას ეწევით თურქეთ-საქართველოს ლიტერატურული და კულტურული ურთიერთობების გაღრმავება-განმტკიცებისთვის. გვიამბეთ თქვენს ამ საქმიანობაზე.**

– წარმოშობით მაჭახლის ხეობიდან ვარ. ჩემი წინაპრები 110 წლის წინათ წასულან თურქეთში, ოსმალისა და რუსის ომის დროს. ქართველობა თურქეთში მიყრუებული იყო ბოლო ხანებამდე. ბევრი არაფერი ვიცოდით ჩვენი სამშობლოს შესახებ. მიზეზი კი ჩაკეტილი საზღვარი იყო, არ იყო ერთმანეთის ურთიერთობა, თითო-ოროლას თუ გვექონდა წარმოდგენა ჩვენს სამშობლოზე. მე ადრე ვიყავი დაინტერესებული და დავიწყე მუშაობა საქართველოს ისტორიაზე, ქართულ ლიტერატურაზე, ფოლკლორზე. არხატაში (არქადაშ (თრქ.) ამხანაგი (ო. ფ.) მყავდა, ახმედი, იმან გამიღვიძა ეს ინტერესი...

– **ახმედ მელაშვილი, არა?**

– დიახ, აქაც მოსულა მისი სახელი... მე და ახმედმა გადავწყვიტეთ, დაგვეარსებინა ჟურნალი და მასში დაგვებეჭდა ჩვენი შეგროვილი ცნობები საქართველოს შესახებ, რათა ყველას შეესწავლა – საქართველო რა არის, როგორია მისი ისტორია, ენის ხასიათი, რით განსხვავდება ანატოლიურისგან და ასე შემდეგ... დავაქვით „ჩვენებური“.

– **ეს სახელი რატომ შეურჩიეთ?**

– ჩვენ დიდხანს ვიფიქმანეთ, რა დავარქვათ ჩვენს ჟურნალსო. საქართველო ისე ცნობილი არ იყო თურქეთში, რომ ეს სახელწოდება ყველას გაეგო. თურქეთელ ქართველებს შორის გავრცელებულია გამოთქმა – „ჩვე-

ნებური კაცი“, „ჩვენებური ლაპარაკი“ და ჩვენ ვიფიქრეთ, რომ ეს სახე-
ლწოდება უფრო გასაგები იქნებოდა ჩვენებურებისთვის და ჟურნალსაც
„ჩვენებური“ დავარქვით.

– როგორც ვიცი, ამ ჟურნალის სულ რვა ნომერი გამოვიდა...

– დიახ, სულ რვა ნომერი გამოვიდა. მეხუთე და მეექვსე ნომრები
სტოკჰოლმში დავბეჭდეთ. იქ გვყავდა მდიდარი თანამემამულე – შალვა
თევზაძე, სინოპიდან, და ის გვეხმარებოდა. მეშვიდე და მერვე ნომრებიც
მას უნდა დაებეჭდა, მაგრამ ბევრი ხარჯი უნდოდა და შემოგვითვალა:
მეტს ველარ ავიტან, გიბრუნებთ მატერიალებს და რაც გინდათ, ის უქე-
ნითო. ბოლო ორი ნომერი ერთად გამოვეცით სტამბოლში. მერე ჩემი ამხა-
ნაგი მოკლეს ანარქისტებმა – რჩეული თურქი ადამიანების ერთად. ჩვენც
შევწირეთ ქართველი ბოძი კაცი და საქმე შეფერხდა.

ახმედი ხშირად მეტყოდა: ვახტანგ, ახლო მომავალში იზმირში იქნება
საბავშვო ჟურნალების საერთაშორისო გამოფენა და შენ უნდა ეცადო, ქა-
რთული ზღაპრები ან მოთხრობები თარგმნო და იქ შეჯიბრებაში გავიტა-
ნოთო. ახმედის სურვილი შევასრულო-მეთქი, ვიმუშავე ამაზე – ქართუ-
ლი ზღაპრები გედევიტანე თურქულზე. პირველმა ჩემმა წიგნმა დიდი
ინტერესი გამეიწვია თურქეთის განათლების სამინისტროში...

– დიახ, ჩვენამდეც მოაღწია ამბავმა, რომ თქვენი ნათარგმნი ზღაპრე-
ბი თურქეთის განათლების სამინისტრომ სასკოლო პროგრამაში შეიტანა...

– მათში გადმოცემულია კარგი ზნე-ჩვეულებები, კეთილშობილი
ადამიანების მაგალითი და ყველა მოსწავლემ შეისწავლოსო. სამინისტ-
რომ ურჩია, დასაწყის კლასებში ესწავლებინათ. ამან წამახალისა და გავა-
გრძელე მუშაობა. შემდეგ გამოვეცი „გუნეშინ ქზი“ – „მზის ასული“. მასში
ექვსი ზღაპარია ქართული. ამან დიდი პოპულარობა მეიწვია... მაქვს მზად
მოთხრობებიც, მალე გამოვა. საქართველოს უძველესი ნაწილის, ლა-
ზისტანის შესახებ ცოტა რამეა ნათქვამი თურქულ ლიტერატურაში. ბათუ-
მში პირველად რომ ჩამოვედი, შევიძინე „ლაზეთი“ – მიხეილ ვანილიშის
და ალი თანდილაგას წიგნია. ვთარგმნე და მისი გამოცემა იკისრეს თურ-
ქეთელ ლაზეზმა, ახლა სტამბაშია და მალე გამოვა სათაურით: „ლაზისტა-
ნის ისტორია და ეთნოგრაფია“. თბილისში ერთმა ამხანაგმა გამიმზადა
კავკასიური ორთოდოქტონი ხალხების ეროვნება, მათი ენა, ჩაცმულობა,
ზნე-ჩვეულებები, ფოლკლორი... ძალიან ვრცელი წიგნია და ამაზე მინდა
ვიმუშაო. ეს უფრო მეტს გამოადგება – აფხაზებს, ჩერქეზებს, დაღესტნე-
ლებს, რომლებიც ჩვენი ორთოდოქტონია, ქართველების... თურქულ-ქა-
რთულ ურთიერთობებს დიდი ამაგი დასდო იბრაიმ გორაძემ. მან თარგმნა
ქართულად „გველების შურისძიება“, „ჭორფლიანი ქალი“, „ინჯე-მემედი“,

„ქალბატონის მამული“, „უცნობი ქალი“. ასევე იბრაიმმა თურქულზე გადმეიტანა „დიდი მოურავი“ – გიორგი სააკაძის შესახებ. ეს წიგნი ეხება სამ ერს – საქართველოს, ოსმალეთს, სპარსეთს...

– **ალბათ, დიდი ინტერესითაც კითხულობენ...**

– დიდი ინტერესით შეხვდა თურქი ხალხი და ახლა ჩვენთან ძალიან შეყვარებული წიგნია. კიდევ თარგმნა „ჩაუმქრალი კერა“ – იუსუფ ფაღვასი. ჩვენი იბრაიმის ნათარგმნი კიდევ გვაქვს ჩაბარებული სტამბაში მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობები და სხვა წიგნები. თბილისში ძალიან დიდი ხელშეკრულება დადეს თურქმა ცნობილმა პოეტმა თახსიმ სარაჯმა „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულად გადატანაზე. ბჭკარედი აქ გამზადდა, თბილისში (სამწუხაროდ, ვერ მოესწრო). თუმცა მოგვიანებით რუსთაველის უკვდავი პოემა თურქულად აამეტყველა და გამოსცა სამსუნის უნივერსიტეტის პროფესორმა ბილალ დინდარი-მიქელამემ. ცალკეული თავები თარგმნა აგრეთვე ახმედ მელაშვილმა და თავის ჟურნალ „ჩვენებურში“ გამოაქვეყნა. სამწუხაროდ, „ვეფხისტყაოსნის“ ბოლომდე თარგმნა არ დასცალდა (ო. ფ.). მე და ახმედმა გავამზადეთ ნაშრომი – „გურჯისტანი“. ეს ძალიან ფართო ნაამბობია საქართველოზე, მის ისტორიაზე, ფოლკლორზე...

– **ბათუმში თქვენ გვეწვიეთ თბილისიდან, სადაც ილია ჭავჭავაძის დღეებში მონაწილეობდით. შთაბეჭდილებები გაგვიზიარეთ.**

– დიახ, მე საქართველოს მწერალთა კავშირმა მომიწვია დიდი ილიას 150 წლის იუბილეზე. სიტყვით გამოვედი სხვადასხვა დარბაზებში, ვილხინეთ, ვიქეიფეთ... კახეთშიც ვიყავით... თბილისი, საქართველო... მე ცხრა წლის წინათ ვიყავი... ახლა სულ განსხვავებით ვიპოვე... განვითარებული... ადამიანებზე ბევრი ავტოები ქუჩებში... ადამიანები – სულ ახალგაზრდები, მოხუცები... კეთილი ყველა, ლამაზად ჩაცმულ-დახურული, კოხტად გამოწყობილი... ამაყად დადიან, საუბრობენ, ყიჟინობენ, ყანწებს წევენ. მე მგონი, საქართველოში სულ ბაირამი ყოფილა... სხვანებიც ამბობენ, თურქეთიდან ჩამოსული – ჩვენ რომ ვიტყვით ჯენნეთიო (სამოთხე), ალბათ, აქაურობა არის, საქართველო არისო, ამბობენ. ამერიკელი ქართველოლოგი კიმი ჩემი ამხანაგია. შემჩვილა, ეს საქართველოს როგორ გუდუფხადოთო, ამდენი ხარჯი რომ გასწია ჩვენზეო. მე ასე ვიზამო: ლექციებ გავაკეთებ უნივერსიტეტებში, ამერიკის სხვადასხვა შტატებშიო; ფოტოებს ვაჩვენებ, სლაიდებს ვაჩვენებ, კულტურულ მატერიალებს ვაჩვენებ... შენ რა უნდა გააკეთო, მკითხა. მე შემიძლია შენზე მეტი გავაკეთო-მეთქი, – ვუთხარი. სახლში დიდი საწიგნე მაქვს, 40 წლის მოგროვილი მატერიალები მაქვს და ყველა დარგი შემიძლია ვაჩვენო თურქეთს – საქართველოს წარსულიც და დღევანდელიც და ამით გადავუხდი იმ დიდ

ამაგს, რაც ჩემმა სამშობლომ ჩემთვის გასწია. ამ სურვილით ვემშვიდობები ჩემს ქვეყანას...

1988 წ. ჩაიწერა ოთარ ფუტკარაძემ¹.

ჰაირის დიდი სიხარული ეწვია 1996 წელს, როდესაც თურქეთში სტუმრად იმყოფებოდნენ სასიქადულო ქართველი მწერლები: ოთარ და თამაზ ჭილაძეები, მეცნიერები: ლია ჩლაიძე და წათე ბაწაში. მათ სტამბოლში ბატონი გურამ ხიმშიაშვილი (მუსტაფა იაკუთი) მასპინძლობდა. ისინი შეხვდნენ ქართველებს სტამბოლში, იზმირსა და ბურსაში². ბუნებრივია, რომ ძვირფას სტუმრებს სიხარულით შეეგება ჰაირიც.

თამაზ ჭილაძე, ვახტანგ მალაყმაძე, იუქსელ მელაშვილი, ლია ჩლაიძე, ოთარ ჭილაძე

¹ ოთარ ფუტკარაძე <https://www.facebook.com/notes/239195259589386/>

² მუსტაფა იაკუთი (გურამ ხიმშიაშვილი). „თამაზ და ოთარ ჭილაძეები თურქეთში“. – ჟ. „ჩვენებური“, დეკემბერი, 1996.

ძალიან გახარებია ჰაირის თურქეთში ცნობილი ოქრომჭედლის მანაბა მაჰომედოვას სტუმრობაც 1989 წელს. ქალბატონი მანაბა ინეგოლში გიორგი ირემამემ ჩაიყვანა და მასთან საზეიმო შეხვედრა შედგა ინეგოლის ქართულ საზოგადოებაში. უკანა გზაზე გიორგიმ ქალბატონი მანაბა იალოვას გზაზე დაღესტნელთა სოფელშიც მიიყვანა. ამ სოფლებში დაღესტნელებმა გიორგის და მანანას უთხრეს, რომ ზემოთ მალლა ქართული სოფელიც არისო. გიორგი ირემამე: „ავედით ამ სოფელში. ჩაიხანასთან ორი მოხუცებული იჯდა. ისეთი ქართული სახეები ჰქონდათ, რომ მივხვდი, ქართველები იქნებოდნენ. მანქანიდანვე დავუძახე: გამარჯობათ, ბიძაებო! ორივე ფეხზე წამოხტა, ჩვენებურო, საიდან მოხველო. გადაგვეხვივნენ და ცოტა ხანს ვისაუბრეთ“.

*მანაბა მაჰომედოვა, ვახტანგ მაღაყმაძე,
ეკა ირემამე-მელაშვილი, ნინო ირემამე,
მამია დუმბაძე და სხვები.*

ვახტანგ მალაყმაძე (ჰაირი ჰაირიოღლუ) მორწმუნე მუსლიმი გახლდათ, მაგრამ ნებისმიერი საზოგადოებრივი შეხვედრის ან დისკუსიის დროს მკაფიოდ ავითარებდა აზრს, რომ მთავარი ქართველების ერთიანობაა, მიუხედავად რელიგიური განსხვავებულობისა. ეს მომენტი ფრიად საყურადღებოა, რადგან ქართველებმა ჩვენი შემდგომი ეროვნული განვითარება სწორედ ასეთ ხედვაზე უნდა ავაგოთ.

არქივის მოწესრიგების დროს ჩვენი ყურადღება მიიქცია ვახტანგ მალაყმაძის წერილთა ერთმა ჯგუფმა, რომელიც საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია მეორისადმია გამოგზავნილი 1984-1990 წლებში.

წერილები დიდი სულიერი მუხტითაა დაწერილი მორწმუნე მუსლიმი კაცის მიერ, რომელიც პატივს სცემს ქრისტიანულ რელიგიას და ქრისტიან ქართველთა სულიერ მამას საკუთარ „მამად“ აღიქვამს. ერთ-ერთ წერილს ასეც იწყებს: „თქვენო უდიდესობა და უწმიდესობა, ჩვენო მამავ... გახლავართ თურქეთელი ქართველი მუსლიმანი ჰაირი ჰაირიოღლუ, რომელმაც გინახულეთ 1978 წელს თქვენს დიდებულების ტახტზედ და ვისაუბრეთ“.

წერილი საკმაოდ ვრცელია. მასში გამოსჭვივის დიდი ტკივილი, გამოწვეული სტამბოლის ქართველთა კათოლიკური სავანის მდგომარეობით და იგი სთხოვს დახმარებას უწმინდესს, რათა მან რეკომენდაცია გაუწიოს ქართველი კათოლიკე მღვდლების მომზადებას და ჩასვლას სტამბოლში სამოღვაწეოდ, რითაც გადარჩება სამონასტრო კომპლექსიც და ბიბლიოთეკაცო. ამ კონკრეტულ შემთხვევაშიც თვალსაჩინოა ვახტანგ მალაყმაძის ეროვნული ხედვის ძირითადი ასპექტების თანხვედრა წმიდა ილია მართლის ეროვნულ კონცეფციასთან.

არქივში დაცული სხვა წერილი სრულად მოგვყავს, რადგან იგი მრავალმხრივ საყურადღებოა:

„ჩვენი ერის უწმიდესო მამავ, პატივცემულო ილია II.

უპირველეს ყოვლისა გემთხვევით ხელებზე და უდიდესი პატივისცემით და მამა შვილურ სიყვარულით...

მსოფლიომ აშკარად ნახა, რა მოუვიდა ქართველ ერს 9 აპრილს და შემდეგ შავზნელ დღეებში... ყველაფერი თავის დროზე ვათვალყურეოდ თურქეთელმა ქართველებმა, რაც შევძელით. მაგრამ დღემდე ამის საწინააღმდეგო ხმა ვერ მოგაწვდინეთ სამწუხაროდ. მტერის საწინააღმდეგო პროტესტები ვერ გამოვაცხადეთ... ამის მიზეზი არის ჩვენი მდგომარეობის პირობები...

ქართველი ერის ცხოვრებაში ისეთი დღე არ თენდება, რომ გულდამწყვეტი ამბები არ ჩამოგვივიდეს... დღეს კი ოთარ გიგინეიშვილის სიკვდილის ამბავი მივიღეთ სამწუხაროდ... ცხონებული და უბადლო მამუ-

ლიშვილი ოთარი თურქეთელ ქართველების შორ მალიან კარგათ ცნობილი და შეყვარებული იყო. მეტად ვწუხვართ... პირველი და უკანასკნელი იყოს ამოდენა ტირილი ქართველი ერისა... ისტორია გვაჩვენებს, რამოდენი ასეთი მწარე დღეები განუცდია ჩვენ ერს თავის ცხოვრებაში... აღარ ყოფილიყოს მომავალში ასეთი უბედური დღეები... ამინ...

ჩვენო უწმიდესო მამავ, ღმერთის შეყვარებული ქართველი ერი კეთილი და სასიამოვნო დღეების ღირსიც ხომაა... აჰა წავიკითხეთ თურქულ ჟურნალებში ასეთი საბედნიერო ამბავიც. თურმე დალოცვილა და მოგნიჭებიათ ის ყველაზე მაღალი ტიტული, თურქულად რომ ვთქვათ პატრიკის უზენაესი ადგილი.

გილოცავთ ახალ ტიტულს და გამჩენ ღმერთს ვთხოვთ არასოდეს არ დაგაკარგვინოს არც წუთისოფელში და არც საიქიოს. სულ მაღალ ადგილზე იყოს თქვენი წარმატებულობის ადგილ სამყოფელი. ამინ.

მსურს 1990 წელს აკაკი წერეთლის საიუბილეო ცერემონიას დავესწრა. თუ მოვახერხებ ამას, შევხდებით და ვიხარებთ, ვისიამოვნებთ ღმერთით... ხელეებზე კოცნით...

მარად თქვენი კეთილის მსურველი ვახტანგ მალაყმაძე/ჰაირი ჰაირიოღლუ ჩემი მისამართი: თურქეთი¹.

ვახტანგ მალაყმაძე ანჩისხატში მამა რევაზ ტომარაძესთან და მონაზვნებთან ერთად

¹ ჰაირი ჰაირიოღლუს არქივი, წერილები.

1993 წელს გამოიცა შუშანა ფუტკარაძის მონოგრაფია: „ჩვენებურების ქართული“, რომელშიც მეტად საგულისხმო ინფორმაციაა მოწოდებული ჰაირი ჰაირიოლლუს შესახებ. შუშანა ფუტკარაძე ჰაირისა და სხვა მთხრობელებს წინათქმაშივე უძღვნის გულითად მადლობას „ჩვენებურების ქართულის ნიმუშების შეგროვების რთულ საქმეში უანგარო დახმარებისათვის“. წიგნში შეტანილია ჰაირის მიერ მოთხრობილი ძვირფასი ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული მასალა. აი, რას წერს ჰაირის (ვახტანგ მაღაყმაძის) შესახებ ამაგდარი მეცნიერი შუშანა ფუტკარაძე: „დასახელებული ტექსტები (ხალხური პოეზიის ნიმუშები და ქართული ვაიზი) მოგვაწოდა სოფელ ჰაირიეს მკვიდრმა ჰაირი ჰაირიოლლუმ (ვახტანგ მაღაყმაძემ), რისთვისაც ვიხდით მადლობას. მანვე მოგვაწოდა თავისი პატარა წერილი: „ბარათი ილია ჭავჭავაძეს თურქეთელი ქართველისაგან“, რომელიც დაუბეჭდავს ჟურნალ „გუშავს“. წერილის შეტანა კრებულში მიზანშეწონილად მიგვაჩნია იმიტომაც, რომ იგი ნათლად გვიჩვენებს ქართული სალიტერატურო ენის სამშობლოზე ათასზე მეტი კილომეტრით მოშორებული ქართველის მეტყველებაზე“¹.

შუშანა ფუტკარაძის მიერ გამოქვეყნებული ჰაირისეული მასალიდან (ეთნოგრაფიული ტექსტი, „ეპლოჯან“, „სატრფიალო შაირები“, „თეთრო მამალო“, „ქართული ვაიზი“) ჰაირის არქივში შემონახულია ლექსი „სირყეთობა“. წარმოგიდგინთ ამ ლექსს:

სირყეთობა

*დიმიყურეთ მეზობლებო
რაიდა მოგახსენოთ რაიო
სირყეთობის ამბავები
აბა მომისმინეთ კაიო.*

*წუხელი სიზმარში გნახე
დაგწვოდა ნეკნის ზვინები
მარობაში გამეღვიძა
მოვიარე სათხეში თხები.*

*აღარ არიან ჩვენი თხები
სუქან სუქანი თიკნები
ჩვენ სახლს უკან ჩამოსულან
ჩოხა მფრეწველი მგელები.*

¹ შუშანა ფუტკარაძე, *ჩვენებურების ქართული*, ბათუმი, 1993. გვ., 358.

უნახვან დაბმული თხები
დასცემიან როგორც მეხი
კისერ ქვეშა მთლად შეუჭამიან
ძირში გაუყრიან ძვლები.

ვაიმე ჩემო წარბიაო
ლამაზი გქონდა პუნპლები
გელებს ტ...ში დაუფეჭე
წოწმაქაი შენი ქიები.

მაგ ეილუგსაც გადიგიხდი
თუკი შემხდი მაღალ თოვლში
არ მოგატან ზედან თავზე
გამოგაწყოვ პრუწის თვალში.

ჩვენ ვართ იაბანი მგელები
მარდათ გვკიდია ყ...ები
შენის თანა შიგვიჭამია
იორუქის თხები და ცხვრები.?

შენი თხები რად იქმოდენ
ტყავში ჩაყრილი ძვლები
გამხდარი და გაცვეთილი
ტ...ში დაიპეჭე ქიები

მე ოჯახი გამომივსეს
მშიერ-მშიერთა მგელებმა
სირცხვილი არაქვან გულში
მგელებს და ჩ...ა სულში.

ვაიმე შვილო რა ქენიო
მთელი დღეა რომ უჭმელი
მაკარონი გავიქენი
შენ საჭმელი გიგიკეთო.

საჭმელის იშტადი, სად მაქვს
შეწუხებული მაქვს სული
თხები მგელებს შევაჭამე
ატირებული მაქვს გული.

თურქეთში ქალაქ ბურსის რაიონ ინეგოლის ქართულ სოფლებში
გავრცელებული ანონიმური ლექსი.

ჩაიწერა: ჰაირი ჰაირიოღლუმ ე.ი. ვახტანგ მალაყმაძემ.

1955 წ.

სოფელი ჰაირიე ე.ი. მაჭახელი¹

საგულისხმოა ჰაირის მხარდაჭერა რუსთავისა და ინეგოლის დაძმობილების საქმეშიც. იმ დროს ინეგოლის მერი იყო ბატონი ჯემალ არიქი, რომლის ამ თანამდებობაზე მოღვაწეობის პერიოდში (1989-1994) ბევრი კარგი საქმე გაკეთდა ინეგოლში ზოგადადაც და ქართული კულტურის განვითარებისთვისაც. მაგალითად, „ინეგოლის კავკასიური ფოლკლორისა და კულტურის საზოგადოებას“ მრავალწლიანი იჯარით გადაეცა „საზოგადოებისათვის“ ადგილი. ჰაირის არქივში აღმოჩნდა ინეგოლის მერიის თხოვნით ქართულ ენაზე მომზადებული წერილი რუსთაველებისადმი:

**„პატ. სოსო არაშიძეს,
ქალაქ რუსთავის მუნიციპალს (მერს)
რუსთავი, საქართველო.**

ჩვენი ქალაქი ინეგოლის თქვენ ქალაქ რუსთავთან ძმაქალაქად გამოცხადების სურვილი უკვე განხილული და დადებითი მიღებულია. საბუთები, რომლებიც ეხება ამ საქმეს, გაგზავნილია შინაგან საქმეთა სამინისტროში. მაგრამ სამინისტროს თქვენგან თხოვნა აქვს შემდეგ ცნობებზე:

1. ქალაქ რუსთავის რაოდენობის ხასიათი?
2. ეკონომიკური მდგომარეობა?
3. ალებ-მიცემის (ვაჭრობის) ხასიათი?
4. კულტურული ხასიათი?
5. ყოველწლიური კულტურული მოძრაობის მოკლე მიმოხილვა?

ჩვენთვის საჭირო ცნობები შეგიძლიათ მოგვაწოდოთ (253)51481 კოორდინატებით. ე. ი. ფაქსით.

**ჯემალ არიქი
ქალაქ ინეგოლის მერი².**

¹ ჰაირი ჰაირიოღლუს არქივი, ლექსები.

² ჰაირი ჰაირიოღლუს არქივი. წერილი ნომ. 4.

რუსთავი და ინეგოლი ძმადნაფიც ქალაქებად იქცნენ და 2018 წლის რუსთავობასაც დაესწრო ბატონი ჯემალ არიქი სხვა დამსახურებულ ინეგოლელ ქართველებთან ერთად.

ჰაირი ჰაირიოდლუს სიცოცხლის ბოლო წუთებამდე მხარში ედგნენ მეგობრები და თანამოაზრეები: მუსტაფა იაკუთი (გურამ ხიმშიაშვილი), ჰასან აიდინი, ნური ჩელები, მეჰმეთ შევალი (მერაბ ფუტკარაძე), ქაზიმ, ნეზაკეთ და გიორგი ირემაძეები, ასლან ლაჩემბალა, აჰმედ დინჩერი, მეჰმეთ ენდერ სავჩინი (იგი დაეხმარა ჰაირის „ლაზების ისტორიის“ გამოცემის საქმეში), გამომცემელი სირრი ოზთურქი, ეუფ უზუნი, გურამ ქოქოლაძე/ერგუნ ათაბაი, იბერია და ევა მელაშვილები/ოზკანები, ოსმან ნური მერჯანი (ოთარ იმედაშვილი) და სხვები. ბატონმა გურამ ხიმშიაშვილმა დააკავშირა ვახტანგ მალაყმაძე გამომცემლობა „სიორუნ იანილარ“-თან, ეხმარებოდა ნაშრომების კორექტირებაში, უგვარებდა ადმინისტრაციულ და საკანცელარიო საკითხებს. მან დიდი დახმარება გაგვიწია წიგნზე მუშაობის პროცესში.

მუსტაფა და ფატი იაკუთები (გურამ და ფატი ხიმშიაშვილები)

გიორგი ირემაძე და გურამ ხიმშიაშვილი, ოსმან ნური მერჯანი, მემედ ემინ ქაია, სირრი ოზთურქი.

სამწუხაროდ, 2003 წლიდან, რაც ჰაირი ჰაირიოდლუ გარდაიცვალა, ვიდრე 2010 წლამდე, საქართველოს მხრიდან ნაკლები კონტაქტი იყო ჰაირიოდლუების ოჯახთან. საქართველოს საზოგადოებას არ მოეწოდებოდა ინფორმაცია ამ დიდი მოღვაწის სამეცნიერო და ლიტერატურული ღვაწლის შესახებ. ბუნებრივია, რომ ჰაირის ოჯახი ამის გამო გულდაწყვეტას განიცდიდა. მძიმე ფაქტი იყო ამ დიდი მოღვაწისადმი გამოხატული უგულისყურობა იმ კუთხითაც, რომ ინეგოლის რაიონის მრავალრიცხოვანი ეთნიკურად ქართველი მოსახლეობა ხედავდა სავალალო მოცემულობას – სამშობლოს არ ახსოვდა ადამიანი, რომელმაც მთელი ცხოვრება ქართული კულტურის გადარჩენასა და პოპულარიზაციას შესწირა.

თავი IV

ინეგოლი და სოფელი ჰაირიე დღეს

ახმეთ მელაშვილის, ჰაირი ჰაირიოღლუსა და სხვა მოღვაწეთა ცხოვრებასა და თავდადებას უკვალოდ არ ჩაუვლია: თურქეთის ქართველთა ქართული იდენტობა და კულტურა კვლავაც ცოცხალია და გარკვეულწილად ვითარდება კიდევ. მთავარ პრობლემას ქმნის მოზარდ თაობაში დედაენის ნაკლებად ცოდნა, რაც გამოსწორებადია, თუკი იქნება მეტი აქტიურობა როგორც ადგილობრივთა, ასევე საქართველოს ქართველთა მხრიდანაც.

რა შეიცვალა ინეგოლსა და ჰაირიეში?

ცხადია, ინეგოლის ქართული სოფლებისა და თვით ქალაქის დღევანდელი იერი მკვეთრად განსხვავდება 60-70-იანი წლების ყოფისაგან: შეიცვალა თაობები, დასახლების ტიპი, ვიზუალური მხარე, შემცირდა ქართულად მოლაპარაკე მოზარდთა რიცხვი, გაიზარდა ქალაქი, იმატა მისმა ეთნიკურმა სიჭრელემ.

ინეგოლის რაიონში 18-მდე მთლიანად ან ნაწილობრივ ქართული სოფელია. 60-იან წლებამდე ქართველები, ძირითადად, თავ-თავიანთ სოფლებში ცხოვრობდნენ. XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან კი სოფლის მკვიდრნი მასშტაბურად სახლდებიან ქალაქ ინეგოლში და დღეისათვის ქართველები ქალაქის მოსახლეობის მესამედს წარმოადგენენ, ამავე დროს ინარჩუნებენ ტრადიციულ სოფლებსაც და ცხოვრობენ მონაცვლეობით – სოფლადაც და ქალაქადაც.

ამასთანავე ეთნიკური ქართველები ინეგოლის სოციალურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ: არიან ქალაქის თვითმმართველობაში, ხშირად – მერებიც. ცნობილია არაერთი ეთნიკურად ქართველი მერი, მაგალითად, ბატონი ჯემალ არიქი, ჰიქმეთ შაჰინი. ბოლო წლებში ინეგოლის მერი იყო ეთნიკურად ქართველი სოფელ ჰაირიედან, ბატონი ალინურ აქტაში. ამჟამად ის არის ბურსას მერი, ხოლო ინეგოლის მერი გახლავთ ბატონი ალპერ თაბანი. ადგილობრივ ქართველთაგან არიან პარლამენტის დეპუტატებიც. ინეგოლელ ქართველებს უკავიათ მაღალი თანამდებობები სხვადასხვა სახელმწიფო უწყებებში, ფლობენ საწარმოებს, ძირითადად ხე-ტყის ფაბრიკებსა და ავეჯის მაღაზიებს. თვალსაჩინოა მათი მჭიდრო კომუნიკაცია საქართველოსთან.

შეიცვალა სოფელ ჰაირიეს კულტურული მახასიათებლებიც. სოფელი თითქმის მთლიანად ტრანსფორმირებულია. ახლებურია

სოფლის საცხოვრებელ ნაგებობათა ტიპები და მხოლოდ მცირე რაოდენობით დასტურდება ძველებური წარმომავლობის სახლები. საცხოვრებლის ფორმა იცვლება 60-70-იანი წლებიდან, რა დროიდანაც იზრდება სოფლის ფართობიც და იქმნება დღევანდელი ცენტრალური უბანი, სადაც კულტურის სახლია აგებული. სოფლის იერსახის შეცვლა სხვადასხვა ფაქტორითაა განპირობებული. მათ შორის უმნიშვნელოვანესია აქაურთა მიგრაცია გერმანიაში, დაწყებული 50-60-იანი წლებიდან.

გურამ პატარაიას, პიტერ გოლდისა და პოლ მაგნარელას მიერ ჰაირიეში დადასტურებული კულტურულ-სამეურნეო ტიპი, ბუნებრივია, დღეისათვის სხვაგვარია: ყოფაში უკვე აღარ გამოიყენება ხალხური სატრანსპორტო საშუალებები (ურემი, მარხილი), ტრადიციული სახვნელები, სალეწები (კევრი), ხელსაფქვავეები და ა. შ. სოფლის მოსახლეობის ის ნაწილი, რომელიც ზამთრობითაც რჩება სოფელში, მისდევს მეურნეობას, მაგრამ თანამედროვე ტექნიკის გამოყენებით. მოსახლეობის მეორე ჯგუფი კი ზამთრობით ინეგოლსა და ბურსაში გადადის, სადაც მათ ბინები აქვთ და სოფელს, ძირითადად, შაბათ-კვირას სტუმრობენ. საშუალო ასაკისა და ახალგაზრდების ნაწილი კი გერმანიაში მუშაობს. აღსანიშნავია პენსიაზე გასულ ხეირიელთა გერმანიიდან სოფელში საცხოვრებლად დაბრუნების ტრადიციაც.

პოლ მაგნარელას მიერ აღწერილი მიგრაციების მარშრუტი, ქართული სამეურნეო-ყოფითი მახასიათებლები, პირველი კოოპერატივის მნიშვნელობა, როლი და ფუნქცია ჩვენს დროში მხოლოდ ისტორიის ნაწილად ქცეულა.

პიტერ გოლდის მიერ ფოტოზე ფიქსირებული ჯამე და მინარეთი აღარ არსებობს. სოფელს ახალი ჯამე აქვს, რომელიც XX საუკუნის 80-იანი წლების მიწურულს აუგიათ.

სოფელი დღეს ბევრად უფრო ვრცელია, ვიდრე 60-იან წლებში იყო, მაგრამ უბნების (მაჰალე) დასახელებანი უცვლელია: ვაკე, ხინკილეთი, კირკიტეთი, სიკალეთი, მალაყმითი (ჯამბაზები). იმატა სასაფლაოს ტერიტორიამაც. ამ სოფლის სასაფლაოზეა დაკრძალული ახმეთ მელაშვილიც.

სოფლის შესასვლელშივე „საზოგადოების“ შენობაა აღმართული, იქვეა სოფლის გამგეობაც. ადგილი ამ შენობისთვის გაუყიდა ერთ-ერთ ხეირიელს. ამ კაცს სოფელში „კილით“ იხსენიებენ – სულეიმან ბუნგა. საერთოდ, კილი (ლაღაბი) აქ დღემდე ცოცხალია და სოფლის თითქმის ყოველ მცხოვრებს შერქმეული აქვს სახუმარო სახელი (კილი).

დღესაც არსებობს და აქაურ ქართველთა სოციო-კულტურულ ყოფაში უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებს 1977 წლიდან არსებული „ინეგოლის კავკასიური ფოლკლორისა და კულტურის საზოგადოება“, რომელიც 400 წევრისგან შედგება, ხოლო სხვა თანამემამულეები საპატიო წევრები არიან. აღნიშნული წევრები ინეგოლის 18 სხვადასხვა სოფელში მცხოვრებ 35.000-მდე ქართველს ემსახურებიან. „საზოგადოების“ მართვის ფორმა შემდეგია: ყველა წევრი ორ წელიწადში ერთხელ იკრიბება და ასოციაციის პრეზიდენტსა და 13 კაციან დირექტორთა საბჭოს ირჩევს. ყველა ღონისძიებასა და სამუშაოს საბჭოს დირექტორები უწევენ ორგანიზებას. დღემდე „საზოგადოების“ 13 ხელმძღვანელი შეიცვალა. ასევე ამ „საზოგადოებასთან“ მჭიდრო კავშირით შეიქმნა რამდენიმე სოფლის (ჰაირიე, მურათბეი, სულჰიე, გულბაჰჩე და გაზელი) ქართული კულტურის ასოციაციები, სხვა სოფლებში კი მათი შექმნისთვის სამუშაოები გრძელდება. „საზოგადოებას“ ჰყავს ახალგაზრდული და ქალთა ფრთა. ამ „საზოგადოებას“ სხვადასხვა წლებში სათავეში ედგნენ ადგილობრივი ქართველი მოღვაწენი. ბოლო წლების ისტორიიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია „საზოგადოების“ თავმჯდომარის, ბატონ ომერ ფარუქ დემირთაშის მოღვაწეობა (ის თავმჯდომარეა 2015 წლიდან გარკვეული პერიოდულობით). იგი სულჰიელი ქართველია. მისი თავმჯდომარეობის პერიოდში ბევრი სასიკეთო საქმე მოგვარდა: „საზოგადოების“ შენობაში გაიხსნა დედაენის შემსწავლელი კურსები, რომელთაც თავიდან უძღვებოდა თეონა ვარშალომიძე, ამჟამად კი – ბატონი აბდულლაჰ თათაროღლუ (სოფელ ყაზელიდან); საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკასთან თანამშრომლობით შეიქმნა ქართული ბიბლიოთეკის კუთხე; ტარდება ყოველწლიური სამეცნიერო-პოპულარული კონფერენციები, რომლებიც ეძღვნება დედაენის დღეს და სხვ. „საზოგადოებამ“ გამოსცა ბატონ აბდულლაჰ თათაროღლუს მიერ ოსმალურიდან თანამედროვე თურქულ ენაზე თარგმნილი წიგნი, რომლის ავტორიცაა ახმეთ მითჰათ ეფენდი. წიგნის სახელწოდებაა „ქართველი ასულის შურისძიება“. შემდეგ ეს შესანიშნავი წიგნი ქართულად თარგმნა თამარ თევდორაძემ და გამოსცა საქართველოს პარლამენტის ეროვნულმა ბიბლიოთეკამ.

***„ინეგოლის კავკასიური ფოლკლორისა და კულტურის საზოგადოების“
თავმჯდომარე ომერ ფარუქ დემირთაში (მიქელაძე).***

სოფელ ჰაირიეში 2015 წლის 27 დეკემბერს მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტი მოხდა: ჰაირიელებმა აირჩიეს „ჰაირიეს კულტურისა და ტურიზმის საზოგადოების“ ახალი მმართველი საბჭო და მის თავმჯდომარედ დაასახელეს ჰაირი ჰაირიოღლუს ვაჟი – გურჯანი (ვაჟა მალაყმაძე), რომლის თაოსნობით და მთელი სოფლის ერთსულოვანი გადაწყვეტილებით „საზოგადოების“ სახელწოდებას დაემატა სიტყვა „ქართული“. ამჟამად ორგანიზაციის სრული სახელია: „**ჰაირიეს ქართული კულტურისა და ტურიზმის საზოგადოება**“. ახლა საზოგადოებას ხელმძღვანელობს აჰმეთ თუნერი.

INEGÖL KAFKAS FOLKLOR VE KÜLTÜR DERNEĞİ
TÜRKİYE VE GÜRCİSTAN DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNİN
25. YILI ETKİNLİKLERİ

4. DEDA ENA (ANA DİL) PANELİ

DEDA ENA - დედა ენა

25 YEARS - DIPLOMATIC RELATIONS

25 YEARS - DIPLOMATIC RELATIONS

Dil:
Geçmiş, Gelecek, İnsan, Kültür ve Ülkeler arasında köprüdür

PANEL YÖNETİCİSİ : Abdullah TAYAROĞLU
PANELİSTLER : Prof. Dr. Rozeta GUJEJANI
: Prof. Dr. Roland TOPCHISHVILI
: Prof. Dr. Nana KACHARAVA

YER : İnegöl Kent Müzesi Konferans Salonu
TARİH: 14 Nisan Cuma SAAT: 20.30

HAYRİYE KÖYÜ
GÜRCÜ KÜLTÜR VE TURİZM DERNEĞİ

სოფელ ჰაირიეს
ქართული კულტურისა და ტურიზმის ასოციაცია

Ahmet OZKAN Melashvili
Anma Ve Yaşatma Günü'ne
Tüm Camiamızı Bekleriz.

ONU ANMAK GÜRCÜ
KÜLTÜRÜNÜ YAŞAMAKTIR

TARİH: 9 TEMMUZ 2016
YER : HAYRİYE KÖYÜ-INEGÖL

კონფერენცია
DEDA ENA - დედა ენა

25 YEARS - DIPLOMATIC RELATIONS

25 YEARS - DIPLOMATIC RELATIONS

სადაც ერთობაა
ქალბურთისა და ქვეყნის შიშის საფუძვლი ნიღაბი

სიმშვიდესუბელი
საბუნება მათხოვრობა - ზედაფიცი მშვიდობა
წიხობა ზედაფიცი - მთხოვრობა იცის. კარგული
წინეცილობდა, თხოვრობა მოსურს.
ზურა ხაბაშვილი - იტორიის ცენტრი, სახლი
კაცისისა და ასპლუზისი, კვეთის ცენტრი.
მეფის კარგობისა და საკმაოდ დიდი
თხოვრობის, კარგული ესაა მამულაობა

სიმსახური: სანა კონკრეტული სფეროში, იტალია -
ზურა
თარიღი: 18/04/2015 მთხრობა

INEGÖL KAFKAS
FOLKLOR VE KÜLTÜR DERNEĞİ

07 TEMMUZ 2017 CUMA - SAAT: 21:00
YER: KÜLTÜR PARKI AÇIK HAVA GÖSTERİ MERKEZİ

08 TEMMUZ 2017 CUMARTESİ - SAAT: 21:00
YER: KÜLTÜR PARKI AÇIK HAVA GÖSTERİ MERKEZİ

09 TEMMUZ 2017 PAZAR - SAAT: 15:00
YER: SULTIHYE MAHALLESİ

14 ULUSLARARASI FOLKLOR FESTİVALİ

**İnegöl Gürcüleri Bilimsel Araştırma
Sonuçları ve Ana Dil Konferansı**

Katılımcı: **Prof. Dr. Roland Topchishvili**
(Tiflis Devlet Üniversitesi Etnoloji Ana Bilim Dalı Başkanı)

Katılımcı: **Prof. Dr. Nodar Shoshitashvili**
(Etnografiya Müzesi Bölüm Başkanı)

Katılımcı: **Prof. Dr. Rozeta Gujejani**
(Tiflis Devlet Üniversitesi Tarihçi ve Gürcü Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı)

*Organizatorlar:
Muratbey Köyü Gürcü Kültürü Yaşatma Dayanışma ve Turizm Derneği
Hayriye Köyü Gürcü Kültürü ve Turizm Derneği

30 NİSAN 2016 CUMARTESİ
Saat: 20:00
Yer: HAYRİYE KÖYÜ KONFERANS SALONU

KURULUS
1961

HAYRİYE KÖYÜ
GÜRCÜ KÜLTÜR VE TURİZM DERNEĞİ

ამასთანავე, „საზოგადოება“ ტრადიციულად აგრძელებს ქართულ მუსიკალურ ფოლკლორზე ზრუნვას. მრავალი წელია აქ მოქმედებს ქართული ცეკვების ანსამბლი და შემსწავლელი წრე.

ყოველწლიურ საქმიანობათაგან განსაკუთრებული ისტორიული მნიშვნელობისაა ფესტივალი „ჩვენებური“. ფესტივალი ქართული ფოლკლორის პოპულარიზაციას ეძღვნება და ზაფხულობით იმართება. ფესტივალში ყოველწლიურად მონაწილეობს რამდენიმე ანსამბლი საქართველოდანაც, რომელთაც მასპინძლობენ ინეგოლელი ქართველები. გარკვეული დროის განმავლობაში ამ ფესტივალის ორგანიზებაში ჩართულნი იყვნენ საქართველოს წარმომადგენლებიც და ამ სახელწოდების ფესტივალი საქართველოშიც იმართებოდა, რასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველთა დაახლოების საქმეში.

2018 წლის დასაწყისში ინეგოლის მერიის მხარდაჭერითა და ხელშეწყობით ქართული ენის შემსწავლელი კურსები ამოქმედდა. შეიქმნა სამი ჯგუფი, რომელთა მეცადინეობასაც ბატონი აბდულოლაჰ თათაროღლუ უძღვება.

ჩვენი ერთ-ერთი ექსპედიცია სოფელში (2015 წლის თებერვალი) საინტერესო აღმოჩნდა არა მხოლოდ ჩემთვის, არამედ ადგილობრივთათვისაც ბატონი პიტერის მიერ შესრულებული ჩანაწერების – კომპაქტ-დისკების დამსახურებით. სოფლის მუხტარმა, ბატონმა ბასრი ილდირიმმა „საზოგადოების“ შენობაში შეკრიბა სოფლის მამაკაცები, რომლებსაც მოვასმენინეთ პიტერ გოლდის მიერ ჩაწერილი სიმღერები, საკრავიერი მუსიკა, ვაჩვენეთ ფოტოები. ზოგიერთ ხეირიელს თვალზე ცრემლიც მოადგა, ამოიცნეს რა სურათებზე მამები და ბიძები. მათი მონათხრობით, გაცოცხლდა ბევრი ისტორია პიტერ გოლდის მიერ ფიქსირებული ქართული ანსამბლისა და მისი წევრების შესახებ.

ახლა გავეცნოთ ზეპირ ისტორიებს: ახმეთის მიერ შექმნილ ანსამბლს დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია მთელ თურქეთზე: ბურსაში გამართულ ფესტივალზე ხეირიელთა ანსამბლს პირველი ადგილი მოუპოვებია. მონაწილეთა შვილების მონათხრობით, ანსამბლს სტადიონიდან ათა-თურქის ძეგლამდე არსებული მანძილი ცეკვით გაუვლია და მთელი ქალაქი განუცვიფრებია. მოცეკვავეებს წინ მიუძღოდა თასიმ თუნერი, ხოლო რემზი თაშდემირს სულაც ცერულით მიულწევია ძეგლამდე. რემზი თაშდემირი განუმეორებელი მოცეკვავე ყოფილა. აი, სწორედ ამ ჯგუფის მიერ შესრულებული სიმღერები, ფერხულები და საკრავიერი მუსიკა ჩაწერა პიტერ გოლდმა 1968 წლის ზაფხულში.

გავიდა არაერთი ათეული წელი და ასიმილაციურმა პროცესმა თავისი შედეგი გამოიღო: თითქმის დავიწყებას მიეცა ადგილზე ქართული

ხალხური სიმღერების ცოდნა, მაგრამ ტრადიცია უწყვეტად გრძელდებოდა ჯერ ბურსაში და შემდეგ უკვე სტამბოლში, სადაც მამის დაწყებულ საქმეს დღემდე აგრძელებს ბატონი იბერია მელაშვილი. მის მიერ დაარსებული ხანგრძლივი ისტორიის მქონე ანსამბლი „კაფდალი“ და 2011 წლიდან უკვე სტამბოლის ქართული ხელოვნების სახლის ქორო უწყვეტად ასრულებენ ქართული პოლიფონიის მაჭახლური ვარიაციის ნიმუშებს სტამბოლში. ეს ანსამბლები არსებობს ქალაქ სტამბოლში, ქართული ხელოვნების სახლში (დამფუძნებელი: გიორგი ირემაძე, ხელმძღვანელი: იბერია მელაშვილი), ხოლო ხალხური ცეკვის ტრადიციებს აგრძელებს ინეგოლის „კავკასიური ფოლკლორისა და კულტურის საზოგადოების“ ხალხური ანსამბლი. ამავე საქმეს ემსახურება ანსამბლი „მაჭახელა“, რომელიც არსებობს ზემო მაჭახელში (ართვინის რეგიონი, ბორჩხის რაიონი) და აქვს უმდიდრესი ადგილობრივი ქართული ხალხური რეპერტუარი, რომლის აღდგენასა და გაცოცხლებაში უდიდესი წვლილი მიუძღვის ისევ იბერია მელაშვილს. ამასთანავე, მაჭახელელია ცნობილი მომღერალი ბაიარ შაჰინი (გუნდარიძე), რომელიც ადგილობრივ ფოკლორულ ნიმუშებსაც ასრულებს. საგულისხმოა, რომ ინეგოლის სხვა სოფლებშიც შემონახულია ხალხური მუსიკალური ფოლკორი. ახმეთ მელაშვილის მიერ ჰაირიეში ჩამოყალიბებული ქართული ანსამბლის ჩანაწერები პიტერ გოლდის დამსახურებით შემოგვენახა და სასიხარულოა, რომ უკვე ადგილზეც, ინეგოლში შარშან შეიქმნა ხალხური ანსამბლი, რომელიც ასრულებს ძველ სიმღერებს: 2018 წელს ინეგოლში გაიმართა ღონისძიება „პიტერ გოლდის ნაკვალევზე“, რომელიც მიემდგნა პიტერ გოლდის მიერ 1968 წელს ქართული ხალხური კულტურის შესწავლის მიზნით სოფელ ჰაირიეში ჩატარებული ექსპედიციის 50 წლისთავს. ამ ღონისძიების დროს შესრულდა ადგილობრივი ქართული ხალხური სიმღერები. ღონისძიების ორგანიზატორები იყვნენ ინეგოლის კავკასიური ფოლკლორისა და კულტურის ასოციაცია, თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის ტრადიციული მრავალხმიანობის კვლევის საერთაშორისო ცენტრი, ფონდი „ქართული გალობა“¹.

ჩვენს დროში ჰაირიეს განვითარებისა და ადგილობრივი ქართული კულტურის გაცოცხლებისთვის ზრუნავენ ჰაირიელები. აღსანიშნავია, რომ სოფლის გამგებლის (მუხტარი) ბატონ ბასრი ილდირიმის ინიციატივითა და მთელი სოფლის მხარდაჭერით, ხეირიეს ცენტრალურ ქუჩას ახმეთ ოზკანის (მელაშვილი) სახელი ეწოდა.

¹ <https://www.facebook.com/IRCTP/>.

გზის მაჩვენებლები და ქუჩის აზრა სოფელ ჰაირიეში

სოფლის თანამედროვე ცხოვრებაშიც დიდი ადგილი უკავია ტრაგიკული დღის, 5 ივლისის აღნიშვნის ტრადიციას. 1980 წლის 5 ივლისს ახმედ მელაშვილი მოკლეს და მას შემდეგ ეს დღე ახმედ მელაშვილის ხსოვნის დღედ არის მიჩნეული. ხეირიეში ახმეთის საფლავთან შეკრებას ორგანიზატორებს თავის დროზე ახმედ მელაშვილის იდეით შექმნილი ჰაირიეს „საზოგადოება“. 5 ივლისს ჰაირიეში ჩამოდიან ახმეთის ოჯახის წევრები, ნათესავ-მეგობრები, მისი ეროვნული ღვაწლის პატივისმცემელი ადამიანები როგორც მთელი თურქეთიდან, ასევე საქართველოდან და ევროპის ქვეყნებიდანაც. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ ხსოვნის ღონისძიებაში მონაწილეობენ საქართველოს დიპლომატიური კორპუსის წარმომადგენლებიც, რომლებიც ახმეთის საფლავის პარალელურად, ბოლო წლებში, პატივს მიაგებენ ინეგოლის „მაჰმუდიეს“ სასაფლაოზე დაკრძალულ ჰაირი ჰაირიოდლუსაც.

სოფელი ხეირიე ჩვენს დროშიც ერთგვარად საკრალიზებული ადგილია ქართული ეთნიკური კულტურის მოამაგე თურქეთელი ქართველებისათვის. სოფლის ინფრასტრუქტურისა და კულტურულ-სამეურნეო ტიპის შეცვლის მიუხედავად, სოფლის ეთნიკური იერსახე კვლავ ქართულია და როგორც ინეგოლის ყველა ქართულ სოფელში, ასევე მოსახლეობის დიდ ნაწილში არის სურვილი ეთნიკური იდენტობის განმტკიცებისა და თანამედროვე საქართველოსთან უფრო მჭიდრო კულტურული ურთიერთობის დამყარებისა.

**ჰაირი ჰაირიოღლუს მეცნიერული,
კუბლიცისტური,
ლიბერატურული მემკვიდრეობა**

BİR NINNENİN HİKAYESİ¹

„İyavnana ne yaptı – İavnanam Ra Hkna“

Yazan : Yakop Gogebaşvili Çeviren : H. Hayrioğlu

Tiflis'ten doğuna doğru giderseniz, bir günlük yolculuktan sonra uzun bir yaylaya ulaşırsınız. Buraya (Tsivi) Soğuk Yayla denir. Tsivi'nin doruğuna çıkar da daha doğuya bakarsanız ayağınızın altına, gözünüzün önüne bağ bahçe ummanı gibi sengin bir ova serilir. Bu ovanın ortasında, kuzeyden güneye doğru akar bir nehir vardır. Bu nehre Alazani, ovaya da Kaheti düzlüğü adı verilir. Alazani suyunun ikiye böldüğü Kaheti düzlüğünün bir bölümüne Beri Yaka, öteki bölümüne de Karşı Yaka denir. Karşı Yakanın doğusunda yükselen sıra dağlar Kaheti'yi Dağıstan'dan ayıran tabii bir sınır gibidir. Dağıstan toprakları bu sıra dağların doğu eteklerinden başlar.

Karşı yakaya doğru dikkatle bakarsınız, ova ile dağın kesiştiği hizada gür ormanın içine doğru saplanmış koy gibi bir girintiyi seçersiniz. Bu alan bugün tarım sahasıdır. Fakat bu yerin iyice yakınına gider de toprağı yakından yoklarsanız birtakım kalantılar bulursunuz ve buranın tarihi bir köy olduğunu anlamakta güçlük çekmezsiniz.

Vaşlovani (Elmalı) Köyü

Eski tarihlerde burada büyükçe bir köy vardı, adına Vaşlovani diyorlardı. Köyün batı yöresini bağlar bahçeler kuşatmış, doğusunu ise zengin yaylalarla, bağrında binbir güzellikler saklıyan ulu dağlar kapatmıştı. Ormanlarının soğuk suları meşhurdu. Sular köyün ortasında da kaynıyordu. Tüm köylünün severek kullandığı şadırvan'ın buz gibi cansuyu ün salmıştı.

Vaşlovanınin doğu kıyısında, dağın eteğinde iki katlı bir ev vardı. Güzelliğiyle, haşmetiyle köye hakim bir durusu vardı. Bu, bütün Kaheti'de iş görürlüğü, iyilik severliği ile ün yapmış, köyün esrafından Zurab Kartveladze'nin eviydi. Kartveladze'nin altın kalpli bir kızı ile Magdan adlı çok güzel bir karısı vardı. Magdan çok güzel sesiyle çeşitli türküler söyliyerek çevrede ün yapmıştı. Magdan'ın sesi okadar hoş ve sihirliydi ki onu bir defa duyan insan, ömrü boyunca nağmelerini unutamazdı. Zurab da çok güzel Tar çalardı. İnsan kulağının hayatta Zurab'ın Tar'ı ile Magdan'ın sesi kadar nefis nağmeler duymasına imkan yok

¹ AHMET ÖZKAN (MELAŞVİLİ), YÜKSEK MÜHENDİS MİMAR, G Ü R C Ü S T A N. TARİH EDEBİYAT SANAT FOLKLOR, 1968. İSTANBUL. 83., 146-162.

gibiymi. Zurab'la Magdan beş – altı yıllık evliyidiler. Biricik kız evlatları Keto üçüncü yaşını işliyordu. Keto pek sevimli bir çocuktu. Güzel, pamuk külçesi kadar beyaz, afacan, şakrak, enerjik, dilbaz. Keto anasının türkülerini pek severdi. Sık sık söyletir, büyük bir haz ve can kulağıyla dinlerdi. İnsan Keto'yu seyrederken sevdiğinden onu yiyesi gelirdi. Bu çocuk ailenin günü, güneşiydi. Ana – babası onu pek çok seviyorlardı.

O tarihlerde Vaşlovani'ye ve bütün Kaheti'ye Dağıstan'lılar sık sık uğrarlardı. Esasen eskiden beri Dağıstan'la Gürcüstan arasında çok iyi komşuluk münasebetleri mevcuttu. Çok yakın dostluk hüküm sürüyordu. İki ülke birbirinin dostunu dost, yük dostluk hüküm sürüyordu. İki ülke birbirinin dostunu dost, düşmanın düşman kabul ediyorlardı. Dağıstanlıların Gürcülere baskın yaparak kavga çıkaracaklarına kimse ihtimal vermezdi. Ne vakit ki Dağıstanlılar İslam dinini kabul ettiler ve Gürcüler Hristiyan dindaş komşularıyla iyi münasebetlere devam ettiler, Dağıstanlılar Gürcülere düşman kesildiler. Eskidenberi Gürcü halkı komşuları için daima iyi temennilerden ve saygı hissinden başka bir şey düşünmezdi. Gürcülerin bu dostsever meziyetlerinden faydalanarak Dağıstanlılar Gürcü ülkesinde kendi vatanlarındaki kadar hür ve serbest dolaşabiliyorlardı. Dağıstan tacirleri çeşitli Dağıstan mamulü mallar ve bilhassa çok ünlü Dağıstan tüfekleri getirir satarlar, birtakım Gürcü mamulleri alır yurtlafına götürürlerdi. Ekseri gidip – gelmeler ziyaret ve ticaret üzerine olurdu.

Vaşlovani'ye sık sık ticarete gelen iki ağırbaşlı Dağıstanlı vardı. Bunlar o derce alçakgönüllü ve mahzun görünüşlü idiler ki hiç kimse, hatta kendi yurdaşları bile onların kötü bir iş yapmağa cesaret edebileceklerini ummazdı. Fakat gel gör ki bunlar bir Gürcü Atasözünü pek güzel gerçekleştirip ispat ettiler.

<< Başı eğik, kuyruğu dik >> .

Bir gün dağıstanlılardan biri ötekine :

• Billiyor musun ne düşündüm? Bunca zamandır ticaretle uğraşyoruz, fakat ne çıkarabildik? Yine eskisi gibi köpek hayatı yaşıyor, serseri, serseri dolaşyoruz. Tutumumuzu değiştirirsek daha çabuk zenginleşir, itibar sahibi oluruz ve bu perişanlıktan kurtuluruz.

- Nasıl? Diye sordu arkadaşı.
- Zurab Kartveladze'nin zengin eşraftan olduğunu biliyorsun...
- Evet zengindir, fakat ne işimize yarar onun zenginliği?
- Akıllı davranırsak yarar... Bu zengin adam biricik kızını çok seviyor mu?
- Seviyor, fakat ne mana var burda?

• Bunda Őu mana var. Bu ocuĐu kapak da rehine olarak daĐıstan'a kaçırsak Kartveladze durumu öğrenecek, pek tabii ki varını, yoĐunu ortaya döküp çocuĐunu kurtarmaĐa çalıŐacak. Duymaz, bizi ğrenmezse oh ne ala...

AkkadaŐı bu fikri beĐendi ve birlikte karar verildi ; takib edecekler, fırsat bulduklarında Kartveladze'nin Keto'sunu elde edip gizlice daĐıstan'a kaçıracaklardı. VaŐlovani'nin doĐusunu ulu ormanların kapadıĐını biliyoruz. Kartveladze'nin evi bu daĐın eteĐindeydi ve ailenin iŐi bu daĐın eteklerinde serpiliydi. Az uzaka olan tarlalarda da yazlık evleri bulunuyordu. Bir gün akŐama doĐru Keto, dadısı ile birlikte daĐa doĐru yürüdü. Orman içinde, bir aĐacın dibinde çocuĐun gözüne bir kuŐ iliŐti. KuŐa doĐru koŐtu. KuŐ uçup az ileriye kondu. ocuk da ardına düŐtü. Ve böylece Keto ormanın kesif yerlerine daldı. Dadı da onu uzaktan, yakından takib ediyordu. Gelgelelim nereden çıktıysa bir DaĐıstanlı Keto'ya atıldı, bir eliyle aĐzını kapatıp çocuĐu kaımaĐa baŐladı. Dadı feryada fırsat bulamadan teki DaĐıstanlı baŐına sert bir nesne vurarak onu ensız yere düŐürdü. Keto'yu kaçırıp götürdüler.

Keto'nun ana – babası hiçbir Őey düŐünemiyorlardı. KomŐulara gittiklerini, akŐama döneceklerini zannediyorlardı. AkŐam olduĐu halde onların eve dnmeyiŐi Őüphe uyandırdı ve komŐularıdolaŐıp aramaĐa koyuldular. Fakat ne gezer. Herkes bugün onları hiç görmediklerini söylediler. Bu kez aevlenen ana – baba onları köy dıŐında aramaĐa baŐladılar. Uzun süre aramadan sonra dadıyı orman içinde l gibi uzanık bir halde buldular. Gecenin ıssızlıĐı, erinliĐi onu ayıltmıŐtı. Henüz Őuuru tamamen yerine gelmemiŐken Magdan tiz bir çıĐlık atarak << Keto nerede? >> diye sordu. Dadı lgn sesiyle dinlene dinlene ve kesik kesik DaĐıstanlıların Keto'yu nasıl kaçırdıklarını anlattı. Bunu ğrenmesine Magdan'ın bayılması bir oldu.

Zurab'ın da korkunç endiŐelere garkolduĐu belli oluyordu. Ama erkeklik gururu ile sakin olmaĐa gayret ediyordu. Yine de bir ara tahannl kalmadı ve haykırdı : Haydin takibe!

O devirlerde her Gürcü erkeĐi, evinde top – tüfek bulundururdu. Her erkek usta bir savaŐçıydı. Gürcüstan kralları dar ve zor zamanlarda sadece bir üniforma ile bir ordu yaratma imkanına sahiptiler. Onun için Zurab'ın daveti üzerinden bir saat bile geçmeden yirmi kadar tepeden tırnaĐa silahlı erkek kapısında aleste bekliyordu. Zurab da her yanı silaha gömülü olduĐu halde hıŐımla evden fırladı, adamlariyle selamlaŐıp onların önüne düŐtü.

Gece bulutlu ve çok karanlıktı. DaĐıstanlılar Keto'yu kaıralı hayli zaman olmuŐtu. DaĐıstana giden dar patika yollarda yol almak, gece vakti, ormanların

koyuluğunda yabancılar için çok zordu. Keto'yu kaçırınlar bu patikaları o derece iyi biliyorlardı ki, gözleri kapalı dahi yürüyebilirlerdi. Zurab'la arkadaşları bu havalinin yabancıydılar. Onun için dağistanlılar bütün gece hiç sapıtmadan, devamlı uzun mesafeler katederek takipçilerle arayı açtılar. Keto'yu ertesi günü Dağıstan'a ulaştırdılar. Zurab Kartveladze ile arkadaşları ise ümidi kesip endişe içinde köylerine dönmeğe mecbur kaldılar.

Dağıstanlılar Keto'yu önce Dağıstan'ın Kaheti sınırı üzerindeki büyük bir köye götürdüler. Batı Dağıstan bölgesi Eyalet Reisi Naip bu köyde oturmakta idi. Naibin mağrur ve şımarık bir Dağıstanlı karısı vardı. Bunlar uzun yıllardır evli oldukları halde çocukları olmamıştı. Bu yüzden bir evlat edinme kararındaydılar. Bir akşam vakti iki Dağıstanlı Keto'yu bunların kapısı önüne getirdiler. O sırada Naiple karısı evlerinin önündeki bahçede bulunuyorlardı. Kapı önünden geçen iki adamdan birinin sırtındaki deri tulum içinde Keto'nun baş ve yüzünü görünce adamları yanlarına çağırdılar. Dağıstanlılar sür'atle seyirtip beylerinin önünde diz çökerek onları selamladılar. Naip bu adamları uzun uzun sorguya çekti. Adamlar cezadan korktukları için hakikati sakladılar ve Naibe bu çocuğu dağ yolunda kimsesiz bulup yanlarına aldıklarını söylediler. Zavallı Keto uzun yol yorgunluğunun ve açlığın tesiriyle harap haldeydi. Gözlerini açabilecek kudrete muhtaçtı. Yine de bu bitkinlik ona ayrı bir sevimlilik veriyordu. Naiple karısı çocuğu görür görmez sevdiler Naibin karısı adamlara ; Bu çocuğa karşılık bizden ne dilersiniz? diye sordu. << Ne münasip görürseniz hanımefendi. Dilerseniz hiçbir şey... >> Naip kalkıp içeriye girdi, az sonra içi altın dolu bir kese getirerek Dağıstanlılara uzattı. Kadın Keto'yu adamların elinden alıp bağrına bastı. Dağıstanlılar onlara saygı hareketi yaparak uzaklaştılar. Şefkatli yeni analık bitkin çocuğu kısa zamanda canlandırdı. Ona her türlü ihtimamı esirgemedi. Öyle ki o kapa adamların elinde çektiği çilelere bakınca bu sevgi ve şefkat onun için azad kadar zevk verici geldi. İlk günler Keto çok hüzünlüydü. Anne – babasını, evdekileri hatırladıkça için için ağlıyordu. Ama Naiple karısı ona okadar candan davranıp okadar tatlı sevgi sözleri söylüyorlardı ki Keto'ya geride kalan bütün hatıraları unutturmağa muvaffak oldular.

Naiple karısı, Keto'ya, nihayet öz anne – babasının hayalen hatırladığı sima ve sevgisini de bütünüyle unutturdular. İki, üç yıl sonra da Keto Naiple karısını asıl anne – baba zannedip onlarla avunur, onlarla sevinir oldu. Artık üzerinde onudoğuranların varlığına işaret hiçbir belirti kalmamıştı. Dağıstanca, onun ana dilini günden güne zayıflattı, sonunda onun yerini tamamen işgal etti. Dağıstan

köyü de geçmişteki Vaşlovani'yi unutturdu. Yalnız bir tek hatıra var. Keto'nun onu unutmaması geç ve güç oldu. Magdan'ın büyüleyici sesi, onun sihirli türküleri bir türlü Keto'nun kulağından çıkmıyordu. Ama herşeyden sonra bunu da unuttu. Kısacası ; atisi parladı, mazisi karardı Keto'nun ve Gürcü soyu Dağıstan soyuna, Kaheti evladı Dağıstan evladına yerini terk etti.

Keto'nun bu derece değişmesinde Naibin tabaasına tamim ettiği bir buyruğun büyük rolü olmuştu. << Hiç kimse hiçbir zaman Keto'ya onun öz evladı olmayıp besleme olduğunu duyurmaya! >>.

O sırada acaba Keto'nun anne – babası ne düşünüyorlardı? Çocuğun başına gelenler onlar için meçhuldü. Zurab kızının Orta Dağıstan'a götürüldüğünü tahmin ediyor, o bölgede aratıyordu. Zira şaki Dağıstanlılar oralı idiler, Bu ahval içinde üç – dört yıl geçti. Sonunda tanıdık bir Dağıstanlı, senin kızını falan Naip evlat edinmiş büyütüyor, diye Zurab'a haber getirdi. Bunun üzerine Zurab, Naibe, evlat edindiğin çocuk benim kızımdır. Köyümden gizlice kaçırıldı. Bana yavrumu iade et. İsteddiğini veririm. Naip cevaben ; öncelere öğrenseydim iade ederdim. Şimdi artık geç. Bizim günümüz, istikbalimiz bu çocuğun varlığıyla doğuyor. Kendisi de bunlara alıştı, bizleri çok sevdi. Sizleri tamamen unutmuş durumdadır. Bu sebepten Keto'yu iade edemem. Hatta bütün Kaheti eşrafını kapıma yığsan bile...

Bu cevaba karşı Zurab, evladını kuvvet zoru ile kurtarmaktan başka çare düşünemiyordu. Keto'nun Naibe terk edilmesi imkansızdı, zira Magdan'ın, Keto'dan başka çocuğu olmamıştı. Kartveladze silahlı adamlarıyla Dağıstan'dan çocuğunu kaçırmak için birçok defalar seferler tertip etmişti fakat, nafile... Naip böyle bir baskını beklediği önemli geçit yerlerini bağlamıştı. Zaten Gürcülerin kalabalık olmaları Naibin köyüne sessizce sokulabilmelerini güçleştiriyordu. Nihayet Zurab bu işin imkansızlığını düşünerek başka bir yol denemek istedi ve her yerde << çocuğumu kalbimden sildim. Onu Naibe bağışladım. Artık kaçırmak niyetinde değilim >> gibi laflar etmeğe bailadı. Bu söylenti Naibin kulağına kadar ulaştı, fakat o öncelere buna pek inanmak istemedi. Ama iki yıl geçtiği halde Kartveladze'den ses sada çıkmayınca, inandı. O güne kadar Keto dışarıda dolaşırken çok sıkı muhafaza altında tutuluyordu. Şimdi ise artık öteki Dağıstan kızlarıyla birlikte serbestçe eş – dost ziyaretine gidip geliyordu. Zurab bütün bunları haber alıyor, yeni kaçırma planları hazırlamağa uğraşıyordu.

Keto, kaçırılalı onuncu yıl tamamlanıyordu. Ormanların en çok örtülü bulunduğu mevsimdi. Naibin köyüne görünmeden gidilebilecek zamandı. Zurab

uzun yıllardır tanıdığı ve elinden tuttuğu bir Dağıstalıyı kılavuz edinerek on kadar silahlı adanla yola çıktı. Bütün mesafeyi okadar sessiz ve itinalı aştılar ki hiç kimse duyup önlerine çıkmadı. Ertesi günü akşam vakti Naibin Köyüne yakın bir yerde, orman içinde karargah kurdular. Kılavuzu o gece gizlice köye gönderdiler. Kılavuzsabahın mahmurluğunda çok sevindirici haberlerle döndü ; Keto hergün köy içinde bir kadının ziyaretine gidip geliyordu. Bu kadın, bundan önceki merhum naibin kızıydı. Yaşlı ve hasta babası yeni ölmüştü, kızı pek üzgündü. Keto hergün yanına gidip onu teselliye çalışıyordu.

Gün doğmak üzereydi. Zurab Kartveladze yol kenarında bir çalılığın arkadaşına gizlenerek Keto'nun geleceği tarafı dikkatle gözlemeğe başladı. Kartveladze'nin gizlendiği yolun karşısında büyük bir tepe yükseliyordu. Bu tepe Naibin köyünü << Aşağı mahalle – Yukarı mahalle >> diye ikiye ayırıyordu. Keto aşağı mahalleden gelip bu tepenin dibindeki yoldan geçecek, yukarı mahalleye çıkacaktı. Beklerken hayli zaman geçmişti. Zurab, << Ya Keto bugün gelmeye niyetli değilse? >> diye düşünüyordu. Ama işte, filiz yapılı gelişkin kız Dağıstan giysileri içinde uzaktan göründü. Zurab artan kalb atışlarıyla dikkat kesildi. Kız gitgide yaklaşıyordu. Zurab özlemlili, heyecanlı, sabırsız bir halde kızına bakıyordu. Geçen uzun yıllar Keto'yu ne kadar değiştirmişti. Kız büyümüşü. Fakat teninin rengi ile yüzünün fiziki durumu aynen eski şeklini munafaza ediyordu. Baba yüreği ölçüsüz sevinçle doldu. Zira kızı Keto'da Gürcü siması açıkça seçiliyordu. Keto Zurabın gizlendiği çalılığın iyice yakınına gelmişti. Zurab güleç bir çehre ile usulca yolun ortasına çıktı. Onu ürkütmemeğe çalışıyordu. Keto durakladı, korktu, yana doğru fırladı. Zurab yumuşak ve babacan bir sesle Gürcüce :

• Korkma yavrum, ben babanım, seni eve, annenin yanına götürmeğe geldim,

dedi. Keto, bu anlayamadığı sözleri korku ile dinliyordu. Bu yabancı adam kendisinden ne istiyordu acaba? Zurab ; lafla zaman kaybedersem gelen, geçen olur, işim aksar diye düşünerek acele Keto'ya yaklaştı. Yine yumuşak bir tavırla kolundan tutup onu armana doğru çekmeğe başladı. Keto, korkumç şekilde bağıırıyordu. Köyde çığlık sesi duyulmuştu, fakat, kimin sesi olduğu, nereden geldiği hemen anlaşılamamıştı. Sonra köyde kaynaşmalar başladı, birkaç adam Naibi aradı, fakat Naip o sırada köy dışına çıkmış bulunduğundan durumu zamanında haber veremediler. Naib durumu öğrenince fenalıklar geçirdi. Hemen ; << kızımı kaçıran Kartveladze'nin peşine acele takipçi çıksın >> buyurdu. Çarçabuk otuz kadar silahlı adam hazırlandı. Vaşlovani'ye üç yoldan gidilirdi.

Naip takipçileri üçe ayırdı. On kişi bir yana, diğer on kişiyi öteki yola koydu, kalan on adamı da yanına alıp yola çıktı. Her üç grup Vaşlovani'ye ulaştılar, fakat Zurab'la Keto'nun izine raslamadılar. Nereye gitmişlerdi yerindibine mi gitmişlerdi? Oyha Kartveladze kuzeye giden yola düzölmüş, Kaheti'nin yukarı köylerine doğru gidiyordu. Çünkü dolaşmadan gitmek daha selametti. Ah bu selamet...

Ketonun önceleri babasını tanımayıp çırpınması Zurabı pek üzüyordu. Bir yandan da şuna inanıyordu ki kısa zamanda toparlanıp, babasını, annesini, sonra da çocuklar günlerini hatırlıyacak, yanıldığının farkına varacaktı. Yolculuk boyunca Keto'nun sikkınlığı sınırsızdı. Yürekleri yerinden söküp götürecektir gibi sürekli ve şiddetli gözyaşı seli akıtıyordu. Baba, kızının bu acuklı durumunu endişe ile seyrediyor, onu sükunete kavuşturmanın yollarını arıyordu. Fakat nafıle. Onun her hareketi Keto'nun üzüntüsünü aks'ne arttırıyordu. Kendisini anne – babasından, sevgili vatanından koparıp kaçırır bu adamı can düşmanı gibi görüyordu. Onun her tatlı sözü, hoş hareketi, kalbine hançer gibi saplanıyordu. Zurab yine de onun köye varınca annesini, kapı – bacayı, köyünü hatırlayıp kendine geleceğinden ümitliydi.

Zurab, bu tatlı ümitlerle evinin kapısını açtı. Keto'yu içeriye alıp neşeli karısına seslendi : << Magdan, işte Keto'nu getirdim >>. Magdan sevincinden uçar gibi kızının yanına koştu, fakat kısa zamanda sevinci üzüntüye döndü. Çocuğunun yüzünde tarifsiz ıztırıp okunuyordu. Magdan kızını sevgiyle bağrına bastı. Onun her üzüntüsünü hemen yoketmek istiyordu. Fakat Keto buz kadar soğuk, taş kadar donuk duruyordu. Magdan'ın sevgiyle üzerine titremeleri onu neşelendirmeğe yeterli gelmiyordu. Aksine burada gördüğü şefkat hareketleri onun Dağıstan'dan kalan anneliğini hatırlatıyor, kaynar gözyaşları dökmesine sebep oluyordu.

• Ben, seni doğudan anayım yavrum, bu da öz baban...

Diyordu Magdan Keto'ya.

• Bu ev doğduğun evdir, çocukluğunda koşup oynadığın ev. Bu, içinde yattığın beşik. Bu da, bütün gün içinde dolaştığın, oturduğun bahçemiz.

Fakatt Keto'nun burada ne gözü vardı, ne de kulağı. Onun derdi büyük ve sonsuzdu. Magdan, yine de << Keto bugün yarın çocukluk günlerini hatırlar, onu doğuranları tanır, onlara döner >> ümidindeydi.

Aradan birkaç hafta geçtiği halde umdukları çıkmadı. Keto yemiyor, içmiyor, uykusuz duraksız hep ağlıyordu. Zayıflamış, sararmış, ölü simasına bürünmüştü. Bir köşede sedir üzerinde, sessizce, gözleri yumuk, dalgın oturuyor,

hayali Dağıstan'da, Naiple karısının, arkadaşlarının arasında dolaşıyordu. Etrafındaki herşeyi yadırgıyor, küçümsiyerek süzüyor, herşey düşman görünüyor ve herşeyden nefret ediyordu. Geçmişini hatırlaması için birçok usullere başvuruldu. Annesi onu, kaçırıldığı dağ yoluna birçok defalar götürüp gösterdi. Çeşme başındaki köy kadınlarının destileri doldurup omuzlarına koyarak götürüşlerini seyrettirdi. Komşu kadınlarını, beraber oynadıkları çocukluk arkadaşlarını bir bir tanıttı. Belki onu tanıyıp diye başka köyde bulunan dadısını çağırttı. Sandık içinde sakladığı eski oyuncak bebeklerini gösterdi. Küçükken elleriyle tempo tuttuğu kilise çanlarını dinletti. Fakat bunların hiçbiri ona hiçbir şey hatırlatmadı. Kendisine herkesin imreneceği Gürcü elbiseleri diktiler, ama Keto anlara el bile sürmedi. Aksine üzerindeki Dağıstan tipi elbiseleri daha çok sevdi.

Sonunda bir komşu Magdan'a; << Keto sana çok benziyor, burnundan düşmüş gibi. Aynanın önüne geç, kızını da yanınadık, aynaya bakıp belki yüzlerinizi kıyaslar, belki benzerliğin farkına varıp hakikati anlar >> dedi. Magdan bunu da denedi, fakat bu, Keto'yu daha da kuşkulandırdı. Bu tuhaf davranışlar hiç hoşuna gitmiyor, aynaya yanaşmıyordu.

Anne – babasının gözleri önünde biricik kızları eriyor, kuruyor, adım adım ölüme doğru yaklaşıyordu.

• Artık bakamıyacağım çocuğun bu haline, yüreğim dayanmıyor. Birkaç gün daha kendine gelip bize dönmezse at üstüne koyar, kendi elimde Dağıstan'a götürür Naibe ve karısına teslim ederim. Kızımıza kendilerini pek sevdirmişler, belli ki onlar değerli insanlarmış, dedi, Zurab Magdan'a. Ama Magdan öyle kolay kolay kızına kıyıp tekrar Dağıstan'a gönderecek durumda değildi. Hiç ayrılmadan yanibaşında onu bekliyordu.

Böylelikle Nisan bitti, Mayıs başladı. Bir ara hava bozuldu. Yazın olduğu gibi yağmur bulutlarıyla kararan gökyüzü gürlemelerle etraf korkunç cayırtilar saçıyordu. Akşama kadar sicim gibi yağmurlar yağdı. Akşama doğru gökyüzü okadar berraklaştı ki, üzerinde el kadar dahi bir bulut parçası kalmadı. Sema son derece parlak yıldızlarla donandı. Ortalık evran – devran olmuştu, Amam hayret, Keto bu gece pek huzur içinde uyuyordu. Ertesi günü yine neşesizce kalktı.

Mutlu bir sabahı ; tabiatı nurlandıran güneşin parlak aksı şadırvanın berrak sularına düşüyordu. Orman çeşitli kuşların zevki cıvıltılarıyla şenleniyordu. Kartveladze'nin bahçesinde okşayıcı güzellikleriyle çeşitli güller açılmıştı. Türlü baharat etrafa hoş kokular neşrediyordu. Gğl kümbetleri arasında, bir ağacın

tepesinde tatlı sesleriyle bülbüller ötüşüyordu. Köyde bin düşün şenliğinden daha zevkli bayram havası esiyordu.

Tabit güğüne kadar serbestçe dolaşip buradaki hayatı tetkik etmeğe fırsat bulamayan Keto'ya artık bu imkanı da vermişti. Keto şuurluca şüşüncelere daldı ; << Bunlar bana acaba niçin bu kadar sevgi gösteriyorlar? Bu yabancı insanlar benim üzüntüme bu derece niçin üzüyorlar?... >>

Anne, Keto'daki bu fikir değişikliğini kolaylıkla sezip ümitlendi. Biraz bu ümitle, biraz da sabahın huzuru ile duyulan Magdan gayri ihtiyari eski (Iavnana) yı mırıldanmağa başladı.

Keto'sunu kaybedeli onun ağzından türkü duyan olmamıştı. Onun on yıldanberi ilk türküsü idi. Magdan pencereye oturmuştu. Keto ise odanın bir köşesinde, sedire ilişmişti. << Iavnana >> yı önce alçak sesle mırıldanan Magdan sesinin cazibesine kapılarak yüksek perdenen söylemeğe başladı. Bir ara gözü Keto'ya takılıp ilgilendi. Açıkla belliydi ki Keto'nun yüzü gülümsüyordu. Şüphesiz o birşeyler hatırlamaya çalışıyor, fakat henüz iyice seçemiyordu. Belli ki uzun yılların yıktığı mazisi içinden bazı hatıralar canlanmağa başlıyordu. Uzak geçmişin derinliklerinde gömülü bulunan birtakım tatlı duygular yakın geçmişin belirgin ağırlığı altında eziliyor, siyah perdeyi yırtıp yüzeye çıkmalarına engel oluyordu. Magdan bunu iyi keşfetti ve sesine acıklı bir ton vererek Keto'nun toparlanmasına yardım etti. Keto'nun çocukluğunda Magdan bu türküleri hergün söyledi. Şimdi bu türküler, Keto'nun içinde gömülü bulunan hatıra yıkıntılarına kadar nüfuz ediyordu. Magdan hem sesini daha da yükseltip türküler söylüyor, hem sonsuz ana şefkati ile kızının yüzünü dikkatle süzüyordu. Bir yandan Keto da annesinin yüzünü tetkik ediyor, onda birtakım manalar okumağa gayret ediyordu. Keto'nun ilginç bakışları sakınleşti, yüzünün morluğu uçup gitti. Artık yüzü sevinç ve mutluluk ışığı ile aydınlanmıştı. Heyecanla sedirden fırlayıp titrek sesiyle haykırdı : << Anne! >> Magdan'ın boynuna kenetlenip onu hasretle öpmeğe başladı. Ana – kız ateşli gözyaşları döküyorlardı. Ama bu yaşlar sevinç gözyaşlarıydı, saadet gözyaşlarıydı. Az sonra da Zurab kapıdan içeriye girdi. Keto artık arınmış yüreğiyle geleni de karşılayıp << Baba! >> diye boynuna dolandı. Sonra yine annesine döndü, koluna yapışıp yandaki odaya götürdü. Onu büyük aynanın karşısına dikip iki yüzün belirgin hatlarını kontrola başladı. Fakat birşey daha hatırlamıştı. Aceleyle bir başka odaya koştı. Elbise sandığını açtı, içinden yeni Gürcü giysilerini çıkardı, Dağıstan elbiseleri yerine onları giydi. Sonra bu kıyafetle annesiyle birlikte yine aynanın karşısına dikilip iki çehrede benzerlik araştırdı. Bu iki çehrenin

birbirinin aynı oldukları pek aşıkardı. Yine annesine dönüp sarıldı, öptü, öptü... Oysa Magdan'ın bu türlü hareketlerinden önceleri ürküyordu. Şimdi bunları yapan kendisiydi. Sonra annesine oyuncak sandığını açtırıp aski dost bebekleri sevdi, gülümsedi.

Birinci hatıra ikinciyi davet etti, ikincisi üçüncüyü, üçüncüsü, dördüncüyü... ve çocukluk günleri Keto'nun gözleri önüne ayna gibi serilmeğe başladı. Bugüne kadar annesi onu zoraki taşıyordu öteye beriye. Bugün ise Keto annesini kah bahçeye, kah çeşme başına, kah köyün etrafına sürükleyip duruyordu. Artık Gürcüceyi de hatırlamağa başlamıştı. Ama noksan kelimeleri çoktu. Konuşurken sık sık duraklıyor, çoğu zaman Dağıstanca ile karıştıyordu. Böyle zamanlarda annesi anadilini öğretmeğe çalışıyordu. Büyük, küçük, kadın, erkek bütün Vaşlovan'liler Keto'daki gelişmeleri ilgiyle izliyorlardı. Herkes evlerine akın ediyor, Magdan'la kızına iyi temennilerde bulunuyorlardı. Keto'yu sevip okşuyorlardı. Kartveladze'nin evinde sevinç fırtınası dalgalanıyordu. Bu büyük şenliğe Magdan'ın türküleri de ekleniyor, neşeyi bir kat daha arttırıyordu. Nasıl ki susuzluktan yanan yürek suya kanmak bilmez, Keto da öyle ; On yıldır mahrum kaldığı Magdan'ın türkülerini doyumusuz dinliyordu. Onun susmasına müsaade vermiyor, türkünün biri bitince öbürünü söyletiyordu. Magdan kızına, << Kurban olduğum evladım, biraz müsaade et soluk alayım. Takatım kalmadı >> diye yalvarıyordu. Keto buna karşı annesini durmadan seviyor, okşuyor, öpüyordu. Bu da Magdan'ın halsizliğine deva gibi geliyordu. Bu türküler Keto'nun yüreğini daha da yumuşatıyor, onları öğrenmeğe gayret ediyordu.

Keto yeni hayat düzenine alışınca annesine sordu : <<Anneciğim, kurbanın olayım, acaba gelen gidenlerin ağzıyla Dağıstan'a aelam göndermemiz mümkün değil mi? >> Bu soru Magdan'ın hoşuna gitmedi, irkildi.

• Merak etme anne, diye ekledi ana hasretiyle yanan Keto. Seninle babama beni doğurduğunuz için saygı duyuyorum. Onlar ılmasaydı kimbilir eline düşer başıma ne haller gelecekti. Dağıstan'a gidenlerin aracılığıyla Naib ve karısına selamlar yolladılar. Hediye olarak da ünlü Kahti çorabı gönderdiler. Dağıstanlıların Kaheti'lerden alt kalacak yanları yoktu. Onlar da karşılık verdiler.

Yaz geçip gidiyordu. Keto Dağıstan'ı ziyaret için can atıyordu. Ama bir türlü bu arzusunu söyleyemiyordu. Bir gün magdan Keto'ya : <<biliyor musun güzelim ne düşündüm? Sonbahar yaklaşıyor, burada meyva ve mahsullerin toplanma zamanıdır. Dağıstan'da bu yok. Diyorum ki senin anne – babalığını evimize davet edelim. Birkaç zaman onları ağırlayalım. Teşekkür borcumuzu

böylece ödemeğe çalışalım... >> Keto bu düşünceye sevinip anasının boynuna dolandı, teşekkür etti.

Naible karısı da Keto'yu görmek için can atıyorlardı. Onun için davete son derece sevindiler. Tayin edilen gün Keto'nun öz anne – babasını ziyarete geldiler. Keto anne – babasının müsaadesiyle misafirleri Dağıstan elbiseleriyle karşıladı. Keto'nun sevinci hudutsuzdu, zira canı gibi sevdiği dört büyüğünü bir arada seyrediyordu.

Zurab'la Naib artık dost olmuşlardı. Naibin karısıyla Magdan da öyle... Bu tarihten sonra her sonbahar, birbirlerinin ziyaret zamanı olarak tayin edildi. Bu usulde Keto gelin olup bir Gürcü delikanlısına varıncaya kadar değişiklik olmadı. Bundan sonra her yılın ekim ayları Kartveladze'nin evi Naible karısından başka Keto ile kocasının da ziyaretleriyle şenleniyordu.

Zannediyoruz ki, her sonbahar Keto'nun tattığı saadet kadarını bir başka fani tatmıştır...

BAŞI AÇUKİ¹

Çev: Hayri Hinkiladze

Tatar Hanının tahta çıkışı kutlanıyordu. Bu vesile ile güreş tertip edilen ALBANİ meydanını meraklı seyirciler doldurmuştu. Sahanın orta yeri pamuk minderlerle döşenmiş, kenarında da Kaheti işgal kuvvetleri komutanı ve Peykar-Han'ın naibi Ali-Kuli-Han yandaşlarıyla birlikte altın simli minderinde oturmakta idi. Vakit henüz erkendi, güneş ancak üç adam boyu kadar yükselmişti. Sahanın bir taraftan duran çalgıcılar Tatar kahramanlık marşları çalıyordu. Ali-Kuli-Han gururla;

- Haydi güreşçiler meydana çıksın bakalım, diye buyurdu. Halk merakla minderin etrafına iyice sokularak beklemeğe başladı. O tarihlerde güreş sporu Tatarlarda olduğu gibi Gürcülerde de bilinir, yapılırdı. Peikar-Han güreşi çok sever, her güreşte bulunur, ilgiyle izlerdi. Ünlü pehlivanlar ırk, din, dil farklı gözetmeksizin birbirleriyle kıran kırana yarışarlardı. Fakat Kaheti'de genellikle Tatarlarla Gürcüler rekabet eder, güreş tutarlardı. Tatar güreş geleneğine göre kendi pehlivanları belden yukarı çıplak, vücutları yağlı olarak sahaya çıkarlardı. Bu durum rakiplerin tutunmasını güçleştirirdi. Gürcü güreş geleneğinde ise çıplaklık yoktu. Sahaya özel güreş giyişiyle çıkılırdı. Ama buna rağmen genellikle Kaheti'de galibiyet Gürcü güreşçilerin olurdu. İki gün önce KOZMANİŞVİLİ adlı Gürcü pehlivan Tatarların ünlü pehlivanlarından birini kötü hırpalamış, omuzunu kırmıştı. Bu durum Tatarları fena kızdırmıştı. Hatta bizzat Peykar-Han da üzüntüsünü gizleyememiş, bu defa ABDUŞAHİL adlı bir insan azmanını getirtip;

- Gürcülerle güreşe tutuşmak ister misin Abduşahil? Hadi, soyun, onlara iyi bir ders ver, diye emretmişti. Abdulşahil denen adam asaletsiz, ünvensiz bir ailedendi, fakat kendi özel gayretiyle rütbe alıp Peykar-Hanın süvari ordusuna komutan olmuştu. Artık bu rütbe sahibi Abduşahili'e güreşe çıkmak yaraşmazdı, ama Han'ın hatırını kıramayıp bunu kabul etmek zorunda kaldı. Abduşahil soyunup meydana çıktı. İlk bakışta bu adam insan değil, alamet bir siyah mermer heykeli andırıyordu. Simsiyah sakalları geniş göğsüne dökülmüş, pala bıyıkları iki çam dalı gibi yana uzanmıştı. İri kara gözleri, gür ve karanlık kaşlarının gölgesinde alev alev yanıyordu. Çalgıcılar artık güreş havasını çalıyorlardı. Abduşahil kendisinden beklenmeyen çeviklikle meydanda hoplayıp zıplayıp gösteriye başladı. Bir ara iki avucunu semaya kaldırıp bir şeyler mırıldandı, belli ki Tanrıdan zafer diliyordu. Sonra yere kapanıp minderi üç defa öptü, O

¹ *ÇVENE BURI Kafkasioloji Dergisi*/"ჩვენებური". კავკასიოლოგიური კრებული, #6-7, სტამბოლი, 1979. გვ. 22-23.

heybetli görünüşü ile meydanın etrafında el çırparak kesik kesik sıçramalarla ayak parmak uçları üzerinde yaylana yaylana tura başladı. Bir yandan da derin derin nefesler alarak kıllı göğsünü şişiriyor, ciğerlerine talim ettiriyordu. Tek dizi üzerinde çöküp etrafını dikkatle inceledi, gözüyle Gürcü rakibini arıyordu. Tatar seyircilerin sabrı tükendi, fakat Gürcü pehlivan henüz bir yerlerde görünmüyordu. Abduşahil sahada bir tur daha attı, etrafına gene bakındı fakat hayır, hala gelmemişti.

-Ey Gürcüler, hani nerede o sizin galip pehlivanınız Kozmanişvili, diye sordu Han. Kalabalık arasından Kozmanişvili:

-Adamla güreşirim, böyle insan azmanıyla değil, diye cevap verdi Han'a.

-İyi öyleyse, siz bilirsiniz, yenilgi ve utanç sizindir, diye mırıldandı Han, tatlı tebessümle ardından;

-Meydanda üçüncü turunu da atıp öyle giyin, adet yerine gelsin, dedi Tatar pehlivanına. Güreşçi, Han'ın dediğini yaptı ve gururla meydandan ayrılacağı sırada Tatarlar sevinçle sakallarını sıvazlayıp bıyık altından gülüştüler. Gürcüler arasında bir fısıltı başladı, kısa süre sonra tiz bir ses ortalığı çınlattı;

-Meydanı terk etme Abduşahil, çalgıcılar güreş havasını vursun, diye haykırdı. Abduşahil şaşkın yerinde çakılı kaldı, merakla etrafına bakındı. Karşısına ince yapılı, uzunca boylu, dağınık saçlı meçhul bir genç kaplan gibi atılıp çıktı. Tatar pehlivanı, rakibini görünce tekrar çevik hareketlerle yerinden sıçramağa başladı, kollarını iki yana açarak dikkat kesildi. Meçhul Gürcü genci aniden Abduşahilin bacaklarına dalıp onu meşe kütüğü gibi yere yuvarladıktan sonra, sahanın kenarına çekildi.

-Hayır, hayır olmadı, öyle olmaz, diye feryadı basıtlar Tatarlar. Şaşkınlık içinde bulunan Abduşahil toparlanıp ayağa kalktıktan sonra;

-Ben daha dua ediyorum, usulsüz saldırdı, bunu kabul etmem, diye itiraz etti. Gürcü gencini zorla tekrar sahaya çıkardılar. Meçhul genç, Abduşahile:

-Ey pehlivan müsveddesi tamamla duanı haber ver öyle tutuşalım, diye seslendi. Abduşahil manda gibi öfkeyle Gürcü gencine atıldı, fakat bu sıska çevik genç bir türlü ele geçmiyor, saldırıları başa çıkıyordu. Bu iş bir süre böyle sürdü. Öfkesini yenemeyen Tatar, Gürcü gencinin boş yanını kolluyordu. Bir ara Gürcü'nün, Tatarın kolunu kapmasıyla çuval gibi sırtına olması ve yere çalması bir oldu. Böyle boylu boyunca uzanıp kalmıştı bir süre kıpırdayamadan. Başı-Açuk adıyla ünlü Gürcü genci aceleyle Abduşahil'in göbeğine basıp atlayarak halkın içine daldı. Gürcü seyirciler gülüşürken Tatarlar;

-Şeytan, şeytan o, diye söylendiler.

Gürcüler gülüşürken, Tatarlar üzüntüyle Abduşahili kollarından tutup kaldırarak oradan uzaklaştırdılar.

DEMAGOJİ UZMANLARI¹

Tarih ve sayısını belirleyemediğim „KARTEPE“ dergisinden alıntı olduğu anlaşılan „GÜRCÜLER“le ilgili sözde „ARAŞTIRMA“ bir yazı elime geçti. Bu yazıyı ibret ve hayretle okudum. Bu kadar ciddi bir konuda bu denli sorumsuzca yazılar yazmak talihsizliktir.

Öteden beri Gürcü Tarihini, coğrafyasını, etnonomisini, tofonomisini tahrif ve saptırma hususunda uzmanlaşmış bazı isimler mevcuttu. F. Kırzioğlu, H. Göktürk, M. A. Özder bunların başında geliyordu. Bunlara şimdi bir yenisi daha eklendi. Kendisin'e „Araştırmacı, eğitimci, yazar“ sıfatını yakıştıran M. Bıçecidir bu. Kartepe dergisi hiç değilse ansiklopedik kaynaklara başvursa, bu karanlık isimleri kaynak edinmese sanırım daha bilimsel yola girmiş olurdu. Şu da inkar edilemez ki: bu derginin Gürcüler hakkındaki yazısında samimi ve sevecen olduğu sayfalarında Türkçe açıklamalı Gürcüce Alfabe vermesinden anlaşılmakta. Ne var ki baştan sonra yanlış olan bu araştırma yazısıyla birlikte gürcü alfabesi de yanlışlarla doludur.

Ben burada KARTEPE dergisinin yanlışlarını düzeltmeğe çalışırken Demagoji uzmanlarını da tarih sayfalarında bir nebzecek dolaştırmak istiyorum.

1. KARTEPE dergisinde:

„GÜRCÜLER ORTAASYA'DAN GÖÇ EDİP ARTVİN DOLAYLARINA YERLEŞEN TÜRK İSKİT BOYLARIDIR“ denmektedir.

DOĞRUSU ŞÖYLEDİR: Yer küresi üzerinde yaşayan insanlar OTOKTON (Yerli) ve (AKINCI, İSTİLACI) olarak ikiye ayrılabilir. Gürcüler şimdiki yurtlarında OTOKTAN olarak yaşayan milletlerden biridir. Hiçbir yerden göçüp gelmedikleri gibi kimsenin topraklarına da akınlar yolaıyla yayılmamışlardır.

Gürcüler: Kuzeybatından güneydoğuya doğru yatay bir çizgi çizen büyük Kafkaslar silsilesi ile batıda Trabzon, Gümüşhane, Erzurum, Van yarım ayı çizgisi içerisinde kalan sahanın yerli insanlarıdır. İlk ataları olan KARTLOS, NUH tufanından sonra orada görülmüş o topraklara adını vermiştir.

Gürcüler Hamitik ya da Samitik grubun akrabalar değildir. Onlar YAFETİK grubunun en büyük üyesidir ki bu grubu oluşturan halklar şunlardır. KARTVEL ailesinin üyeleri: Güneyde Gürcüler, Megreller, Tçan-Lazlar, Svanlar. Kuzeyde: Adıge ailesinden: Kabardey-Çerkesler, Absuva-Abhazlar. Çeçen-İnguşlar, Avarlar, Lezgiler. Şimdiki yerleri Azerbaycanın elinde bulunan Albanlar ve bunların alt grupları.

Gürcüler ortak milli ad olarak KARTLOS atanın adını kullanırlar. Yabancı uluslar onlara değişik isimler verirler. Antik çağ Elen'leri Gürcüstan'a ilk ayak bastıkları zaman gördükleri manzara karşısında onlara (GEORGIA) yani (TARIM ÜLKESİ) demişlerdi. Tüm Avrupa dillerine işte bu eski Elence kaynak

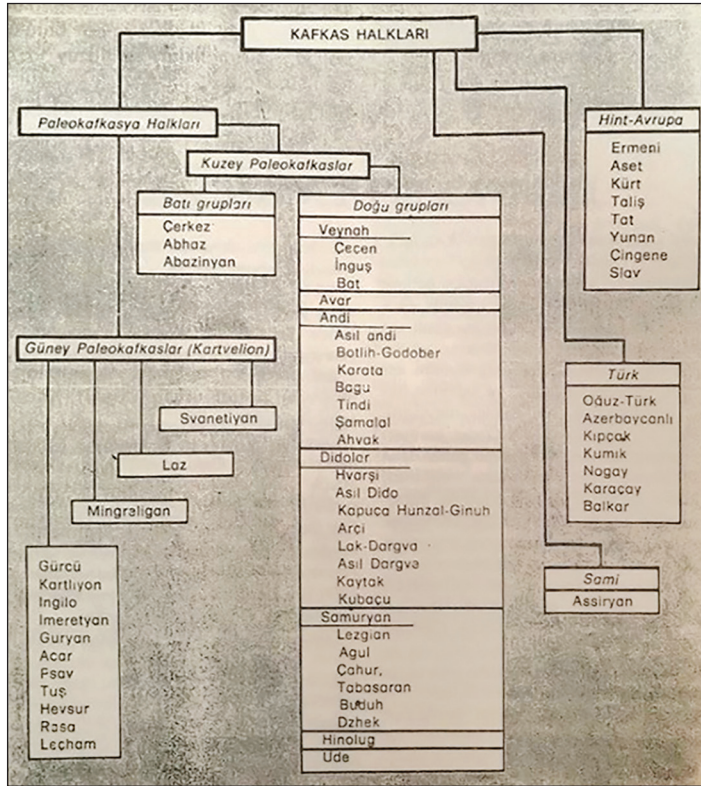
¹ ჩვენებური კულტურული კრებული, ნომ. 1 (8), 1993, გვ., 29-33.

olmuş, Türkler, İranlar ve Araplar da bu ismi kendilerine özgü biçimiyle kullanmaktadırlar...

Tarihin babası sayılan Herodot zamanında Gürcüler (APER, SASPER, İBER) adıyla anılıyorlardı. Bu isim bugün Erzurum ilinin İSPİR ilçesi adında yaşamını sürdürmektedir. Kutsal Tevrat'taki TEKVİN süresinde belirtildiğine göre Gürcüler MUSA PEYGAMBER zamanında (MOSOİ, MESEH, MESHİ) adıyla anılıyorlardı. Osmanlı Generali tarihçi Yusuf İzzet Paşa (Kafkas Tarihi)'nin GÜRCÜSTAN bölümünde bunu pek güzel anlatmaktadır.

Tarih boyunca GÜRCÜ ÜLKESİ üzerinden sayısız istilalar sel gibi geldi geçti. Romalılar, İranlar, Araplar, Moğollar, Ruslar, Osmanlar ve İslama girdikten sonra Osmanlıların kıskırtmasıyla Dağıstanlılar vb. Ama hiçbir istilacı güç onları yurtlarından söküp atmağa, asimile etmeğe muvaffak olamadı. Sadece Ahaltsihe çevresinde kimsen islamaşıp Türkleşen MESHİ GÜRCÜLERİ hariç...

Gürcü milleti yeryüzünde kendi özel alfabesiyle okuyup yazan, edebi anıtlar oluşturan 14 yüksek kültür sahibi uluştan biridir. Üstelik milli alfabesi süreç içinde üç evrim geçirmiş, bugünkü şeklini almıştır. Her üç alfabe de yerine göre işlevini sürdürmektedir.

KAFKASYANIN YERLİ (Paleolitik) HALKLARI İLE YABANCILAR ŞEMASI. KAYNAK : Milliyet BÜYÜK ANSİKLOPEDİ Cilt 7. Sayfa 2745.

2- KARTEPE Dergisinde:

“GÜRCÜ DİLİ ERMENİCENİN ÇOK KABASIDIR” denmektedir.

DOĞRUSU ŞÖYLEDİR:

Gürcü dili Kafkas Otaktan (yerli) dil ailesinin en büyük ve zengin olanıdır. Bu dil ailesinin bağlı bulunduğu ocak YAFETİK DİLLER ocağıdır. Ermeni dili ise HİNT – AVRUPA dil ocağına bağlı olup İsa’dan epey önce Balkanlar üzerinden gelip İzmit, Konya, Ermenek, Toroslar, Sis (Kozan), Van atlama basamaklarıyla Anadoluyu baştan sona geçip Ararat çevresine yerleşmiştir. Ermeni dili bir Avrupa dili olmasına rağmen diğer bir ARİ dil olan Farsçanın o kadar etkisi altında kalmıştır ki bugün İran dil ocağına bağlı Farsça, Kürtçe, Asetince ile birlikte bir şube oluşturmaktadır. Ermeniler henüz Avrupa’daki yurtlarından çıkıp doğuya yönelmeden önce Gürcüler kendi orijinal dilleriyle konuşur, okur yazarlardı. İsa’dan önce IV. yy da Gürcü Kralı Parnavaz henüz Gürcü alfabesini icad etmeden Gürcüler yabancı komşu milletlerinin alfabelerinden yararlanmışlardır. Eski Elen ve Süryani (Arami) alfabeleri bunlar arasında sayılabilir.

3- KARTEPE dergisine göre:

„MEGRELLER ORTA ASYADAN GÖÇ ETTİKLERİNDE İSKANDİNAV ÜLKELERİNE GİDİP YERLEŞMİŞLER“.

DOĞRUSU ŞÖYLEDİR: Megreller Kartvel soy ve dil ailesinden MEGREL-LAZ, ÇAN alt grubunu oluştururlar. Başka bir deyişle Megreller, LAZ (çani) ailesinin Hristiyan kesimi insanlardır. Bu halk tarih boyunca şimdi yaşamakta oldukları Gürcüstan’ın GURYA, İMERETİ, SVANETİ, ABHAZETİ çemberi içinde kalan SAMEGRELO bölgesinden bir adım uzaklaşıp başka bir yere göç etmediler. Megrel, Laz, (Çani) Krallığı Absuva (Abhaz)ları da kapsayan saha içinde kuzeyden CİKETİ, Güneybatıdan Trabzon’u da içine alan kıyı şeridi boyunca İsa’dan çok önceleri kurulmuş KOLHETİ (Kolhida) adıyla pek ünlü idi. Antik Yunanlılar’ın ARGONAT (Altın post) öyküsü burada yaşanmıştı. Bu krallık salgıncı Roma ve İran sürtüşmeleri nedeniyle büyük nüfus kaybına uğramış İsa’dan önce I. yy’la doğru yıkılmıştı. Yerine LAZİKA kuruldu.

4- KARTEPE dergisine göre:

„GÜRCÜCE İLE LAZCA’NIN BENZERLİKLERİ VARDİR. GÜRCÜCEDEKİ „CO“ SÖZÜ LAZCADA „CE“ OLARAK TELAFFUS EDİLİR. BU DA ARKADAŞ ANLAMINDADIR“.

„DOĞRUSU ŞÖYLEDİR:

Yukarıda da söylediğimiz gibi LAZCA, MEGRELCE ve SVANCA ile birlikte KARTVEL (Gürcü) dil ocağının bir üyesidir. „ÇO“ sözcüğü her iki dilde aynen telaffuz edilir. Bu da „BİÇO“ kelimesinin kısaltılmış biçimidir. „Erkek, oğlan“

sözcüğünün karşılığıdır. Kızlara „GOGO“ dendiği için bazen bunun kısaltılmış şekil olan „GO“ da denmektedir. Bu da dişilik sıfatıdır. (Kız) sözcüğünün karşılığıdır. „Arkadaş“ anlamı taşımaz.

5- KARTEPE dergisinde (Selçuk Balaban) ağızdan:

„GÜRCÜSTANLI ŞAİR ŞOTA RUSTAVELİ'DEN bir MISRA SÖYLEYEBİLİRİM“ denmektedir ve ardından da „BİTZ AMODİ AMODİ NU EPAREBİ HONOZE“ Anlamı „Güneş doğ doğ saklanma duvarların arkasına“ imiş.

DOĞRUSU ŞÖYLEDİR:

Büyük Gürcü şairi ŞOTA RUSTAVELİ 12. yy da yaşamış. TAMAR DEDOPALİ'ye maliye bakanlığı yapmış „VEPHİS TKAOSANİ“ „Kaplana postu giymiş kahraman“ adlı manzum öykünün yazandır. KARTEPE dergisinde söz konusu edilen mısra ise RUSTAVELİ ile ilgili olmayıp, ondan 2000 yıl kadar önce henüz göksel dinler gelmeden. Gürcüler Güneşe, Aya, yıldızlara taptıkları dönemde Güneş Tanrıya söylenmiş yakarış sözleridir. Bu efsunlu sözlerin tamamı ve doğrusu şöyledir:

„Mze amodi amodi

Nu eparebi gorasa

Sitsives katsi mouklavs

Satzkali ager goravs“

„Mze dedea çemi

Mtvare mamaa çemi

Motsimtsime varskvlavebi

Da da dzmaa çemi“

Anlamı:

„Ey güneş doğ doğ

Saklanma dağların ardına

İşte soğuk adamı öldürmüş

Zavallı şurada yatmakta“

„Güneş anamdır benim

Ay babamdır benim

Panldayan yıldızlar

Bacım, kardeşimdir benim“

6- KARTEPE dergisine göre:

„BAGRATLI HANEDANI ESKİ OĞUZ BOYLARINDAN OLUP 575'DEN SONRA ÇORUF BOYLARINDAN ÇIKIP YUKARI ARAS BÖLGESİNDE HAKİMİYET KURMUŞLAR“.

DOĞRUSU ŞÖYLEDİR:

İsa'dan önce IV-III. yy. larda birleştirici Kral olan PARNAVAZ'dan önce ve sonra Gürcü Kralları herhangi bir aileye bağlı olmayıp yeteneğini kanıtlamış genellikle askeri kişiler boşalan kral tahtına otururlardı. O çağlarda tüm dünya milletlerinde olduğu gibi Gürcüstan'da da küçük küçük. Yerel krallıklar, derebeylikler vardı. İsa'dan sonra bu krallıklar FEODAL KRAL ünvanı aldılar.

Tarih İsa'dan sonra 826'yı gösterdiği yıl Tahta geçen Gürcü Feodali AŞOT (Kurapalat rütbell) 876 yılında ölünce yerine oğlu BAGRAT I. Kral oldu. Bagrat I.'in ölümünden sonra tahtı başkalarına bırakmayan çocukları artık geleneksel bir BAGRATION DİNASTİSİ (Hanedanı) kurmuş oldular. Bu Dinasti Gürcüstan'ın son Kralı DAVID XI.'e kadar yani 1801'e kadar idareyi sürdürdü.

Bagration hanedeni bir ara ülkeyi üç prensliğe bölerek bağımsız üç Gürcistan neydana getirdi. Bir bölümü merkezi Gürcistan, ikinci bölümü Samtshe-Saatabago (Meshet-Cavahet), üçüncü bölümü de Somhet (Ermenistan) topraklarını kap sıyordu. Osmanlıların 16. Yüzyıl ortalarına vardığına son verdikleri „ÇORUHBOYLU HİRİSTİYAN GÜRCÜ KVARKVARE HANEDANLIĞI“ Samtshe-Saatabago'nun uzantısı idi. Uyanık geçiren bazı fanatikler bu Hıristian Gürcü Kvarkvare hanedanlığının şeceresini çıkarıp bunların Oğuz Türklerinden olduklarını, kendilerinin de bu Hıristiyan Oğuz Atalarının torundan olduklarını iddia ediyorlar. Anadolu topraklarında hıristiyan Oğuz Krallığı görülmüş, duyulmuş şey midir? Bu karanlık fikirli adamlar Koskocaman, evrenselleşmiş Türk tarihçiler I. Hami Danişmendi, Prof. Osman Turan'ı, Yılmaz Öztuna'yı okumuyorlarmı? Tarihçi Profesör Sayın Faruk Sümer'in ANADOLU DA OĞUZLAR eserini görmediler mi? Görmedilerse ben onlara haber vereyim. Faruk Sümer Anadoluya yerleşmiş tüm Oğuz boylarının yerleşim birimlerinin isim listesini vermiş. Bu isim listesinde kuzey-doğu Anadolu bölgesinde hiçbir yer Oğuz boylu adını taşımamaktadır. Gürcüce: Kiraz'ı (arı balı), Demiri (Sarıklı Türk), Kaya dibini (Saka-Hazar), Bahçecitini (Moğol Türkü). Kraliçeyi (Dudu dilli, bal yuzlu kadın), Gölköy'ü (Tibet Türkü), Pehlivan güreşini (Çita, kargi oyunu) olarak çeviren demagoglar Faruk Sümer'i mutlaka okumalıdır.

BAGRATION AİLESİNİN MENŞEİNE GELİNCE: Bu hanede kralları Türk ve dünya kaynaklarına göre: Bir irani krallık olan „AHAMENİDLER'in yıkılmasıyla çevreye dağılan prenslerinin Gürcüstan'a sığınıp yerleşmeleri zaman içinde devlet idaresinde yüksek rütbe kazanıp KRALLIK düzeyine çıktıkları. 826 yılında da BAGRATION DİNASTİSİ'ni kurdukları anlatılmaktadır. Başka bir ahamenid Prensi MİTRİDAT'ın Doğu Karadeniz sahillerinde PONTUS'u kurması gibi.. Diğer bir söylentiye göre Bagration Kralları sık sık şöyle öğünürlermiş: „BİZİM AİLE DAVUD PEYGAMBERİN SOYUNDAN GELMEKTEDİR. ALLAH BİZİ GÜRCÜSTAN'A GÖNDERDİ Kİ ADİL DÜZEN KURALIM, HALKI

MUTLU EDELİM DİYE“ derlermiş. Tarihçi Profesör Şemsettin Günaltay ve bazı batı kaynakları bu sözlerden şu anlamı çıkarıyorlar. Bagratlılar halk arasında ULUHİYET (Kutsallık) kazanıp sevilirler, sayılırlar diye kökenlerini Musevi peygamberlerine bağlıyorlar. Böylece halk arasında Azizler payesi kazanmağa çalışıyorlar.. Menşeleri ne olursa olsun Bagrationlar örnek birer Gürcü. Saygın birer politikacı olarak Gürcü milletinin gönlünde taht kurmuşlardı. Bugün İspanya ve İtalya’da yaşamakta olan Bagration Prenslarını Gürcüstan’a getirip Tahta oturmağa çalışanlar bile vardır.

7- KARTEPE dergisi (Keramettin Gençtürk’ün ağzından) „ARTVİN VE BATUM YÖRESİ GÜRCÜLERİ 1893 YILINDA BATIYA GÖÇ ETMİŞLER“ demektedir.

DOĞRUSU ŞÖYLEDİR: 16. Yüzyıl içinde Osmanlı Orduları Gürcüstan sınırlarına dayanıp önce Lazistan’I sonra da “ÇORUH BOYU HİRİSTİYAN GÜRCÜ KVARKVRE HANEDANLIĞINI” ortadan kaldırıncaya Osmanlı idaresine giren Kars, Artvin, Şavşet, Açara, Ahalsihe, Lazistan, Erzurum’un bir bölümü Gürcüleri 270 yıllık bir süreç içinde İslamiyeti kabul ettiler. Bir yandan İran, diğer yandan Osmanlı egoizmi Gürcü milletini yokolmanın eşğine getirmiştir.

Buna dayanamayan Gürcü Kralı İRAKLİ II. 1790’lı yıllarda en yakın dindaşı Rusyaya muracaatla yardım istedi. Alman asıllı Rus generali TOTLEBEN askeriyle Gürcüstan’agelerek akla, hayale gelmedik taşkınlıklar, rezaletler yapmağa başladı. Buna dayanamayan Gürcü Kralı İrakli II. Savaşta aldığı yaraların da etkisiyle öldü. İraklinin çocukları Rusların da kışkırtmalarıyla taht kavgasına düştüler. Bunu bahane edinen hayırsız müttefik Ruslar Gürcü sarayına baskın düzenliyerek Tüm hanedanı hazineleriyle birlikte Petersburga taşıdılar. Gürcüstan’ı da Rusya’nın bir vilayeti olarak ilan ettiler. 1917 yılına kadar aslında hiçbir bölgeyi idareleri altına almayı başaramayan Ruslar 1877 yılında Balkanlarda Osmanlıya karşı açıkları savaş cephelerine Gürcüstan’ın AÇARA bölgesinden de bir cephe eklediler. Tüm cepheelerde savaşı kaybeden Osmanlılar sınırlarını daraltmak zorunda bırakıldılar. Bu arada eski Gürcü topraklarından AÇARA da Osmanlılardan koparılmış oldu. 270 yıllık bir süreç içinde islamiyeti kabul eden AÇARA gürcüleri karşılarında yeni patronları olarak Rusları görünce onlarla birarada yaşamaktansa Osmanlı ülkesine göçü yeğlediler. 1878, yani Hicri 1293 yılına raslayan bu göç (93 savaşı göçmenleri ya da) Kırım Savaşı göçü olarak ün yaptı.

Bugün Gürcü ulusu o felaketli günleri geride bıraktı. Türk ulusları gibi yabancı boyunduruğu boyundan sıyrınıp attı. Gürcüler’in bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden biri de Türkiye’dir. Bugün Türk-Gürcü ilişkileri sevgi ve güven temelleri üzerinde yükselmektedir. Bu dostuk ve kardeşlik havasından solumak hepimizin hakkıdır sanırım.

Hayri HAYRİOĞLU (Malakmadze)

უცხო ენების გავლენა ქართულ ენაზე¹

მსოფლიოს სხვადასხვა ერების სამეცნიერო, ტექნიკური და კულტურული ურთიერთობები ხდება მიზეზი ენებში ახალი, უცხო სიტყვების წარმოშობისა. იმ ქართველებისთვის, რომლებიც დიდი ხნის წინ მოსწყდნენ დედა-სამშობლოს და რომელთაც არ ჰქონდათ შესაძლებლობა თვალ-ყური ედევნებინათ თანამედროვე ქართული ლიტერატურისთვის, დიდ ინტერესს იწვევს ქართულ ენაში შემოსული უცხოური სიტყვები.

დედა ენა რომ დიდი სიწმინდით უნდა იყოს დაცული, ამის შესახებ ყურადღება გაამახვილა ბელგიის ქართველმა მოქალაქემ დავით ბერეკაშვილმა. მან გახეთ „სამშობლოს“ რედაქციისთვის გაგზავნილ წერილში მკაცრად გააკრიტიკა არსებული მდგომარეობა და სურვილი გამოთქვა, ქართული ენა დაეცვათ უცხო ენების თავდასხმებისგან.

ჩვენი თანამოქალაქის სურვილებსა და რჩევებზე არაფერია სათქმელი. ამასთან დაკავშირებით მას რედაქციამ მადლობაც გადაუხადა, თუმცა შეუძლებელიც კი არის მისი ყველა სურვილის განხორციელება და არც აუცილებლობა მოითხოვს ამას. მან ამ საკითხთან დაკავშირებით სრულყოფილი პასუხი მიიღო. მისი მოსაზრებებისა და სურვილების შესახებ საქართველოს ენათმეცნიერების ინსტიტუტის პროფესორს, ლექსიკოლოგ მიხეილ ჯობაშვილს ვაცნობეთ. ქვემოთ გთავაზობთ მიღებულ პასუხს:

ქართველ ხალხს თავისი ისტორიის განმავლობაში ძალიან ბევრ უცხო ერებთან უწყვედა პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობები. ამ ურთიერთობებმა ქართულ ენაში უცხო სიტყვების შემოსვლას საფუძველი ჩაუყარა. დროთა განმავლობაში უცხო სიტყვები გაქართულდა. დღესდღეობით ბევრმა ქართველმა უკვე აღარ იცის, რომ ბევრი სიტყვა – საათი-Saat, სუფრა-Sofra, ხანჯალი-Hançer – არაბული სიტყვებია; ასევე ბალიში-Yastik, ბამბა-Pamuk, ქამარი-Kemer, ბულბული-Bülbül, ფანჯარა-Pencere – სპარსულიდან არის შემოსული. უკვე ყოველგვარი გაუცხოვების გარეშე ჩვენს მიერ გამოყენებული სიტყვები – კალამი-Kalem, მეღანი-Mürekkap – ბერძნულიდან, ოდა- Oda, ქურქი-Kürk – თურქულიდან არის შემოსული. ასევე ქართულში დამკვიდრებული სხვა სიტყვების – Bay-Bey-Ağa-ს ნაცვლად „მფლობელის“ მნიშვნელობით ვიყენებთ სიტყვა „ბატონს“. რაც შეეხება სიტყვა „პატრონს“, ლათინური სიტყვა Patronus, Patron-იდან მოდის.

გარდა ამისა, დღევანდელ ქართულ ლექსიკონში არის ისეთი უცხოური წარმოშობის სიტყვები, რომელთაც არც ვთმობთ და არც ვითავისებთ. მაგრამ გამომდინარე იქიდან, რომ ზოგმა სიტყვამ ერთი კონკრეტული

¹ ÇVENE BURI Kültürel Dergi/“ჩვენებური“. კულტურული კრებული, მარტი, N1, სტოკჰოლმი, 1977. გვ. 23-25.

ერის ენაში კი არა, არამედ სხვადასხვა ენაში დაიმკვიდრა ადგილი, მათ საერთაშორისო სიტყვების სტატუსი უნდა მიენიჭოს (უნდა აღვიქვათ, როგორც საერთაშორისო სიტყვები).

მათი უმრავლესობა ბერძნული ან ლათინურია. დიდი ქართველი ლექსიკოლოგი სულხან-საბა ორბელიანი თავის ლექსიკონში საკმაოდ ხშირად იყენებს სიტყვებს: ისტორია, მათემატიკა, გეომეტრია, თეატრი, კატეგორია და სხვ.

მე-19 საუკუნეში მსგავსი უცხოური წარმოშობის სიტყვები იმდენად დიდი რაოდენობით შემოვიდა ქართულ ლიტერატურაში, რომ დამხმარე ლექსიკონის შედგენა გახდა საჭირო. ამ მიზეზით 1904 წელს ცნობილმა ქართველმა ენათმეცნიერმა იოსებ იმედაშვილმა „უცხო სიტყვათა ლექსიკონის“ სახელით ნაშრომი გამოაქვეყნა.

ქართულ ენაში უცხო სიტყვების დამკვიდრება ასე აიხსნება:

1-უცხო ძლიერი ლიტერატურიდან თარგმანის საშუალებით;

2-ყოველდღიური გაზეთების, აქტუალური ჟურნალების, მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონების რადიოსა და ტელევიზიების საშუალებით;

3-დროთა განმავლობაში გაზრდილი სამეცნიერო და ტექნიკური გამოგონებების საშუალებით;

ბოლო ოცი წლის განმავლობაში ჩვენს ენაში შემოსულ უცხოურ სიტყვებს, – რომელთაც ქართულში ანალოგი არ მოეპოვებათ, – როგორიცაა მაგ., კიბერნეტიკა, ელექტრონიკა, ტელეკომუნიკაცია, ტელევიზია და სხვ., ქართულ ენაში შესაბამისი სიტყვები არ გააჩნიათ და არც არის საჭირო.

დაახლოებით ოცი წლის წინ ქართულ ენაში დამკვიდრებული ყველა უცხოური წარმოშობის სიტყვების ქართული ვერსიების შექმნასთან დაკავშირებით კლევა ჩატარდა. ეს კლევა ნაწილობრივ წარმატებული აღმოჩნდა. გთავაზობთ რამდენიმე მაგალითს: ვაგონი (Vagon) – რონადა, ტელეფონი (Telefon) – ელსმენი, მეტრო (Metro) – ვოგზალი, ელექტრონული ლოკომოტივი (Elektrikli lokomotif) – ელმავალი და სხვ. ქართულ ენაში ჩატარებულმა კვლევებმა მკვეთრად აჩვენა, რომ სამეცნიერო-ტექნიკური ტერმინების გამოხატვა ბევრ სხვა უცხო ენაზე უკეთესად შეიძლებოდა. განსაკუთრებით დადებითად შეხვდა ქართველი ხალხი „თბო“-Tbo თავსართით ნაწარმოებ სიტყვებს, როგორიცაა, მაგალითად, თბო-მავალი-Dizel motoru და სხვ.

დღესდღეობით არც ერთ ერში არ მოიძებნება ენათმეცნიერი, რომელიც ქვემოთ მოცემულ სიტყვებს თავის ენაზე ანალოგს მოუძებნის: ამისთვის არც ძალისხმევა ეყოფა, არც გამბედაობა და არც საჭიროდ ჩათვლის. ესენია: ავტომობილი, ტრამვაი, ტრაქტორი, რადიო, ტელეგრაფი, ექსპრესი, მეტროპოლიტენი და სხვა მრავალი. გვინდა თუ არა, აი ასე, გაუაზრებლად არის უცხოური სიტყვები ჩვენს ენაშიც შემოსული.

ცნობილმა ქართველმა ენათმეცნიერმა, პროფესორმა არნოლდ ჩიქობავამ თავისი რედაქტორობით 1964 წელს დაასრულა მუშაობა რეატომიან ლექსიკონზე, რომელიც 112 949 სიტყვას მოიცავს. მასში უცხოური სიტყვები საკმაოდ დიდი ოდენობით არის წარმოდგენილი. ასეთი სიტყვები მსოფლიო ერების ლექსიკის სიმდიდრედ უნდა ჩაითვალოს. რაც შეეხება ჩვენ, ქართველებს, ეგების, რომ ყველა უცხოური სიტყვის ქართული ანალოგის მოძებნამდე ყოველგვარი ქედმაღლობის გარეშე გამოვიყენოთ ეს არაქართული სიტყვები.

ქართველი ერი¹

ქართველი ხალხის, როგორც ერის ჩამოყალიბების ისტორიამ საკმაოდ ხანგრძლივი ეტაპები გაიარა. ეს ეტაპები დასაბამიდან კაპიტალიზმის ჩამოყალიბებამდე გრძელდებოდა. გარდა ამისა, ქართველი ერის ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში დიდი როლი ითამაშა ენამ, გეოგრაფიულმა მდებარეობამ, ეკონომიკურმა ცხოვრებამ და კულტურულმა ერთობლიობამ. ძველ წარსულში ქართველი ერის თვითგანახლებამ, გაახალგაზრდავებამ და სიცოცხლისუნარიანობამ განვითარების შესაბამისად გარკვეული ფაზები და ეტაპები გაიარა.

ქართული ენა ჯერ კიდევ მე-8 საუკუნეში მთელი საქართველოს სახელმწიფო დამწერლობად და სასაუბრო ენად ითვლებოდა. ეს ენა მთელი ქართული ეთნიკური ჯგუფებისთვის საერთო ენად მე-12 საუკუნიდან უფრო ცხადად იკვეთება, რადგან ამ პერიოდში ახალი ქართული ლიტერატურული ენა თავის სხეულს დაუბრუნდა და ყველა ფენისთვის საერთო-ეროვნულ ენად იქცა.

საქართველოს გეოგრაფიულ მთლიანობასაც ღრმა ფესვები აქვს. ეს გეოგრაფიული მთლიანობა საქართველოს ძლიერ ხელისუფლებასა და ერთმანეთთან ჰარმონიულ ურთიერთობებზე მიუთითებს. მაგალითად, მე-12 საუკუნეში დღევანდელი საქართველოს ყველა მხარეს „საქართველოდ“ მოიხსენიებდნენ. საქართველოს გეოგრაფიული მთლიანობა ქვეყნის გაძლიერებისა და სამეფო-სამთავროების ჩამოყალიბების პროცესშიც არ დარღვეულა. ასეთ პერიოდშიც კი სამეფო-სამთავროები საქართველოს შემადგენელ ნაწილებად მიიჩნეოდა.

ქართველი ერის ეკონომიკური სტაბილურობა ერთბაშად არ ჩამოყალიბებულა: მე-12 საუკუნეში საქართველოს სხვადასხვა მხარეებში ეკონომიკური განვითარების განსხვავებული სურათი იყო. ეს განსხვავება განსაკუთრებით ხელოვნებაში, საშინაო და საგარეო ვაჭრობაში შეიმჩნეოდა.

¹ *ÇVENE BURI Kafkasioloji Dergisi/“ჩვენებური“ კავკასიოლოგიური კრებული, N2-3, სტოკჰოლმი, 1977. გვ. 16-18.*

დროთა განმავლობაში ახალი ქალაქები, ცენტრები და საშინაო ბაზარი ჩამოყალიბდა. სხვადასხვა კუთხეთა ხალხებს შორის ეკონომიკური სხვაობა აღმოიფხვრა. დაიწყო ცხოვრების დონის ამაღლება. ეროვნული სიმყარის გასაძლიერებლად საჭირო ეკონომიკური ღონისძიებები ტარდებოდა, მაგრამ დიდძალ გარეშე მტერთა ხშირი თავდასხმები ამას ხელს უშლიდა და დადებითი შედეგების მიღწევის პროცესებს ანელებდა. აქედან გამომდინარე, ხალხის ეკონომიკურ ცხოვრებაში ახალ პრობლემებს ჰქმნიდა, მაგრამ ქართველი ხალხის ეროვნულ-ეკონომიკური ცხოვრების აღორძინებასა და სტაბილურობას მთლიანად ვერ ანადგურებდა.

ქართველი ერის სულიერი არსებობა – მისი დამახასიათებელი ტრადიციები, კულტურა, ზნე-ჩვეულებები და სხვ. – საუკუნეთა მონაპოვარია. ქართველი ხალხის კულტურა ყოველთვის მდიდარი და მრავალფეროვანი იყო. მაგრამ მთელი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეთა დიდმნიშვნელოვან-მა კულტურამ მხოლოდ შუა საუკუნეებში მოახერხა გაერთიანება. ეს ერთობა მუდამ მეგობრული და საერთო განწყობის მატარებელი იყო ქართველთა დამახასიათებელ თვისებებთან ერთად, როგორცაა: სიმამაცე, ვაჟკაცურობა, თავაზიანობა, გულწრფელობა, პატრიოტობა, თავისუფლების სიყვარული, სამშობლოს სიყვარული, მტრის სიძულვილი და მოყვასის მიმართ პატივისცემა, სიკეთე, სტუმართმოყვარეობა და შემოქმედებითი ფანტაზიის უნარი. ერის წარმომადგენლებისთვის ეს პრიორიტეტები ყოველთვის ერთ სიმაღლეზე იდგა გეოგრაფიული მდებარეობისა და ეთნიკური სხვაობის მიუხედავად. საერთო კულტურა, ხელოვნება, ტრადიციები და ქართველი ხალხის იდეოლოგია სულიერი და ფიზიკური კავშირის ორიგინალური გამოვლინებაა.

ზოგიერთი ისტორიული მოვლენა ხვედრი და ბედისწერა იყო საქართველოსთვის. შუა საუკუნეების ბედკრულობით შევიწროებულ ხალხს ახალ, გარდამავალ პერიოდში, კერძოდ მე-18 საუკუნის შუა ხანებში კვლავ დიდი განსაცდელი ელოდა. შუა საუკუნეებამდე ჩასახულმა ქართულმა ეროვნულმა სულმა ამ განსაცდელებს ღირსეულად გაუმლო. ამის შემდგომ, ფეოდალური სისტემის პირობებში, ქართველმა ხალხმა ეროვნული სულისკვეთების გაძლიერება დაიწყო. ამ დროისათვის ევროპის რამდენიმე ქვეყანასა და ასევე აღმოსავლეთ ქვეყნებში გავრცელებისათვის მებრძოლი კაპიტალიზმი საქართველოში ნაკლებად იგრძნობოდა. ამჯერად კვლავაც ფეოდალიზმისა და გარეშემოტევების მკაცრ პირობებში უხდებოდათ ქართველებს ცხოვრება. შექმნილმა ვითარებამ საქართველოს მმართველები აიძულა რუსეთის ქვეშევრდომობა და მასთან შეერთება ეთხოვა. მიუხედავად ამისა, ქართველი ხალხის მდგომარეობა რადიკალურად არ შეცვლილა. ეს მდგომარეობა მე-19 საუკუნის 30-40 წლებში კიდევ მეტად გართულდა, 60-90-იან წლებში კი ქართული ბურჟუაზიის წარმოშობას შეუწყო ხელი.

ქართველი ხალხის შემადგენელი ნაწილები

ეროვნება „ქართველი“ ნაწილობრივ წარმომავლობით ქართველებისგან, ნაწილობრივ კი არაქართული ეთნიკური ჯგუფების წარმომადგენლებისგან შედგება, რაც გამოწვეული იყო მთელი ისტორიის განმავლობაში გეოგრაფიული სიახლოვის, ბედის ერთგვარობის, ისტორიული კავშირის, ურთიერთსაქმიანობისა და ურთიერთავადცვის ჩვეულებისგან. ძირითადად საქართველოში უმრავლესობა ყოველთვის ქართველურ ეთნიკურ ჯგუფებს წარმოადგენდა (ქართლები, კახელები, იმერლები, მესხები, გურულები, აჭარლები, რაჭველები, ლეჩხუმელები, ფშავ-ხევსურები, მთიულები, მოხევეები და ინგილოები, ასევე მეგრელები და სვანები). გარდა ამისა, უძველეს დროში საქართველოში მცირე რაოდენობით უცხო ერის წარმომადგენლებიც სახლობდნენ, რომლებიც დახმარებას უწევდნენ ქართველ ხალხს. შემდგომ შემცირდნენ, შეერივნენ ქართველ ხალხს და გაქართველდნენ.

ამის მიზეზი ის იყო, რომ ვერც ერთ ავტოქტონურ ჯგუფს საქართველოს ვერც ერთი მხარე ვერ დაუკავებია და ისინი იძულებული გამხდარან სხვადასხვა მხარეში ეცხოვრათ. მათგან აფხაზები და ოსები ორ მხარეში საკმაოდ თვალში მოსახვედრად მჭიდროდ დასახლებულან და ქართველებთან თანაცხოვრების პარალელურად საკუთარი ხელისუფლებაც შეუქმნიათ. საქართველოს გაძლიერების პერიოდში ამ ხალხებმა ქართველებთან ერთად დიდ წარმატებებს მიაღწიეს.

ბიბლიოგრაფია:

- ნ. ბერძენიშვილი, ვ. დონდუა, მ. დუმბაძე, გ. მელიქიშვილი, შ მე-სხია, ვ. რატიანი. „საქართველოს ისტორია“. დამხმარე სახელმძღვანელო. 1958. გვ. 94-100; 523-526.
- ა. ჩიქობავა, ილია ჭავჭავაძე. „ენის შესახებ“. 1938. გვ. 3-7; „ქართული ენის ზოგადი დახასიათება“. იხ. „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი“. 1.1950. გვ. 018-019; აგრეთვე 008.

ქართველი გმირი ცოტნე დადიანი¹

მე-13-ე საუკუნეში მონღოლებმა საქართველო დაიპყრეს და ქართული სამეფო გააუქმეს, ხელისუფლება კი თვითონ გადაიბარეს. მონღოლებმა მოკლე დროში გაატარეს საგლეხო რეფორმა. მათ მძიმე გადასახადები დააკისრეს ქართველებს. ქართველი ხალხი ძალიან შეწუხდა. საჭირო გახდა სამშობლოს გადარჩენა, მაგრამ ეს მისია მეტად რთული შესასრულებელი იყო, რადგან მათ წინაშე ძლიერი მტერი იდგა.

¹ ÇVENE BURI Kafkasioloji Dergisi/ჩვენებური კავკასილოგიური კრებული, N:2-3, სტოკჰოლმი, 1977. გვ., 27-28.

სამშობლოს გადარჩენისთვის თავგანწირული აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს შვილები ახალციხის მისადგომებთან ყველაზე ცნობილი მამულიშვილის, ცოტნე დადიანის თაოსნობით შეიკრიბნენ და საქართველოს გადარჩენის გეგმა შეადგინეს. მათ ქართველი მოხალისეები უნდა შეეკრიბათ და დიდი პარტიზანული ჯგუფი ჩამოეყალიბებინათ, შემდგომ კი თავს დასხმოდნენ მონღოლებს, ასევე ხალხის სახელით მონღოლთა წინააღმდეგ უნდა აჯანყებულიყვნენ.

ცოტნე დადიანმა ყოველივე ამის განხორციელება სამეგრელოდან დაიწყო. რაც შეეხება მის თანამონაწილეებს, ისინი შტაბში იცდიდნენ. ამასობაში მონღოლთა რაზმები მათ თავს დაესხა და ქართველი მებრძოლნი ტყვედ ჩაიგდეს, რომლებიც სომხეთის დედაქალაქ ანისში მყოფ მონღოლთა მთავარსარდალს წარუდგინეს. მთავარსარდალის ბრძანებით ქართველი მებრძოლები გააშიშვლეს, ზედ თაფლი წაუსვეს, ხელ-ფეხი შეუკრეს და შუაგულ მზეზე ხეებზე მიაბეს, რათა მწერებს დაეკბინათ.

როდესაც ცოტნე დადიანმა სამშობლოსმოყვარული ქართველი ვაჟკაცების სასტიკი დასჯის ამბავი გაიგო, რომლებიც მწერებით დაკბენილნი მწველი მზის ქვეშ ეყარნენ და დიდი ტანჯვით იტანდნენ ამ გაუსადმლის ტკივილს, მაშინვე გაემგზავრა ანისისკენ მონღოლი მხედარმთავარის წინაშე წარსადგენად. მესხეთ-ჯავახეთი გაიარა და ანისში ჩავიდა. დიდ მოედანზე ხელ-ფეხშეკრული, გაშიშვლებული, ტანზე თაფლწასმული, მწველი მზის ქვეშ გაემწკრივებინათ ქართველი ახალგაზრდები, რომლებიც ასე უხმოდ ეწირებოდნენ სამშობლოს თავისუფლებისთვის ბრძოლას. უშიშარი და მამაცი ცოტნე ამის დანახვაზე ძალიან აღელდა, ძალიან იმოქმედა ამ სურათმა მასზე. ცოტნე ცხენიდან გადმოხტა, მოედანს მიუახლოვდა, თანამებრძოლებს მიესალმა, ტანისამოსი გაიძრო, ხელები შეიკრა და თავის მეგობრებს შორის დადგა. ცოტნე დადიანის ამ მოქმედებაზე მის თანამებრძოლებს თვალები ცრემლებით და გული სიამაყით აევსოთ.

როდესაც მონღოლთა მთავარსარდალს ცოტნე დადიანის მოქმედების ამბავი მოახსენეს, გაოცდა, მასთან მივიდა და მიზეზი ჰკითხა.

დადიანი:

- ჩემი მეგობრები უდანაშაულონი არიან. თუ თქვენი კანონი უდანაშაულობის დასჯას ითვალისწინებს, მაშინ მეც დამსაჯეთ; თუ არ ითვალისწინებს, მაშინ ყველანი გაგვიშვით.

ამ სამაგალითო საქციელმა მონღოლთა მთავარსარდალს გული მოუღბო, მოუბრუნდა ქართველ გმირს და უთხრა:

- ერთი ქართველი გმირის ასეთი სიმამაცე, თავგანწირულობა, მეგობრებისთვის სიცოცხლის გაწირვა და თავისი ფეხით აქ ჩამოსვლა ჩემთვის დიდი გაკვეთილია. ამ დიდი ადამიანობის საფუძველზე ყველას გათავისუფლებთ, – მიმართა მან და ყველანი გაათავისუფლა. მამაცმა ცოტნე დადიანმა რჩეული ქართველი ვაჟკაცები სიკვდილისგან ამგვარად იხსნა.

ლაგური მოთხრობები¹

ძმრის გადასახადი

მთარგმნელი: ჰ. ხინკილაძე

სტამბოლში, სულთნის სასახლის სათავსოებში, ძმრის ჭურჭლები რადღაც შემთხვევისას დაიმტვრა და ძმარი დაიქცა. ამის შემდეგ სასახლე ძმრის გარეშე დარჩა. მარაგის შესავსებად ფადიშაჰმა ფირმანი გამოსცა, რომლის მიხედვითაც ხალხს „ძმრის გადასახადი“ დაუწესა.

როდესაც სულთნის მსახურები გადასახადის აკრებისას ართვინის სოფელ ჭალაში ერთ ლაზს მიადგნენ და ძმრის გადასახადი მოსთხოვეს, გაკვირვებულმა ლაზმა თქვა:

• რა ძმრის გადასახადი? მერე მე რა შუაში ვარ ფადიშაჰის ძმართან? სად სტამბოლი, სად ჭალა? გაჯიუტდა ლაზი, მაგრამ მოხელეებმა ძმრის გადასახადი მაინც გამოსძალეს.

გაბრაზებული ლაზი სტამბოლს წავიდა. სასახლის ბაღში ერთი ძაღლი აედევნა. ლაზმა მას ცემა დაუწყო. ძაღლის წკმუტუნზე ფადიშაჰი აივანზე გამოვარდა. როცა დაინახა, რომ ლაზი გაუჩერებლად სცემდა ძაღლს, დაუყვირა:

• რა გინდა საწყალი ძაღლისგან, შე დაუნდობელო ადამიანო?
• რას ნიშნავს, რა მინდა? ჭალაში მთელი ჩემი სიმინდეები დათვმა შემიჭამა, ეს კი აქ მოსულა და წევს.
• შე უვიცო, ჭალაში დათვმა სიმინდეები შეგიჭამა, სტამბოლში ძაღლის რა ბრალია? – დაუყვირა გაბრაზებულმა ფადიშაჰმა.

ლაზმა პასუხი არ დააყოვნა და მიუგო:

• აბა შენ სტამბოლში ძმრის ზარალი ნახე, ჭალაში მყოფი ლაზის რა ბრალია? რა ძმრის გადასახადს სთხოვ?
• ფადიშაჰმა პასუხი ვერ იპოვა და ლაზს მიუგო:
• ოღონდ ძაღლს თავი დაანებე და გადასახადს გავაუქმებ, – და შიგნით შევიდა.

ფადიშაჰი და ერთი ლაზი

მთარგმნელი: ჰ. ხინკილაძე

ერთ ქვეყანაში ცხოვრობდა ძუნწი ფადიშაჰი. ისეთი ძუნწი იყო, ისეთი ძუნწი, რომ მის ცხოვრებაში ხაზინიდან ერთი ოქროც კი არ ჰქონდა დარიგებული ღარიბებისთვის. ერთ დღეს ფადიშაჰმა ძაღლიან მოიწყინა და

¹ ÇVENE BURI Kafkasioloji Dergisi/“ჩვენებური“. კავკასიოლოგიური კრებული, N 2-3, სტოკჰოლმი, 1977. გვ. 34-36. თურქულიდან ქართულ ენაზე თარგმნა ნატო დვალმა.

გადაწყვიტა რაიმეთი თავი გაემხიარულებინა და ერთი თამაში მოიფიქრა. ხალხში გაავრცელა:

- ვინც ისეთ სამ ტყუილს მოიგონებს, რომელიც აქამდე არავის გაუგონია, იმას ჩემი ხაზინიდან ოქროებით გავამდიდრებო.

ცოტა ხანში ეს ამბავი ერთმა ღარიბმა ლაზმა გაიგო. ბევრი იფიქრა, აწონ-დაწონა და ბოლოს გადაწყვიტა ფადიშაჰისთვის მიემართა:

- სამი დღე მომეცი სამი ტყუილის მოსაფიქრებლად, თითო დღე ერთი ტყუილის სათქმელად. ამბავი გაუგზავნა. ფადიშაჰიც დათანხმდა, ლაზის ამ სულელურ გამბედაობაზე გაეცინა და მხიარულად მიუგო:

- ეს კაცი ჯერ აქამდე გაუგონარ ტყუილს ვერ გვეტყვის, – თქვა და ჩაფიქრდა;

- იაჰუ, თუ მოიგონა და გვითხრა? ბოლოს ვეზირები მოიხმო და უთხრა:

- აქამდე ნათქვამი ყველა ტყუილის სია შეადგინეთ და სასწრაფოდ მაცნობეთო, ბრძანა. ვეზირებმა თუკი რაიმე ტყუილი თქმულა და გაგონილა, შეკრიბეს და ფადიშაჰს აცნობეს. ამასობაში სამი დღეც გავიდა და ლაზი სასახლეში მივიდა. სანდლები გაიხადა, ხელში დაიკავა და ფადიშაჰს ეახლა.

- გვაჩვენე, რა შეგიძლია, რა ტყუილები მოიფიქრე? – ჰკითხა ლაზს.

- როცა მამაჩემი ჯანმრთელი იყო, ორი პატარა მიწის ნაკვეთი ჰქონდა: ერთ ნაკვეთში იმდენ ხორბალეულს თესავდა და იმდენი მოსავალი მოჰყავდა, ერთი ქვეყნის მოსახლეობას ეყოფოდა, – თქვა და გაჩერდა. ფადიშაჰმა გარშემო მიმოიხედა და ვეზირებს მიმართა:

- აქამდე ასეთი ტყუილი თუ გაგიგიათ? – ჰკითხა მათ.

- არა, ჩვენო ფადიშაჰო, – მიუგეს ვეზირებმა.

ლაზმა კარებში გასვლისას იქ დატოვებული სანდლები ჩაიცვა და წავიდა. მეორე დღეს ისევ მოვიდა და როცა თხრობა უნდა დაეწყო, ფადიშაჰმა ისევ მიმართა ვეზირებს:

- აბა, ყურადღებით, რამე მოძველებული ტყუილები არ შემოგვაპაროს და არ გაგვაცუროს, – გააფრთხილა ვეზირები. ლაზმა განაგრძო:

- მამაჩემი მეორე მიწის ნაკვეთში ყოველ წელს კვერცხს თესავდა. ბოლოს იმდენი ქათამი იყო ჩვენს ქვეყანაში, არ ეტეოდა, მძიმე მდგომარეობაში ვვარდებოდით, – თქვა ლაზმა. ფადიშაჰმა ისევ მიმოიხედა გარშემო და ვეზირებს მიმართა:

- მსგავსი ტყუილი გაგიგიათ ვინმეს? – ჰკითხა.

- არა, ჩვენო ფადიშაჰო. ამ პასუხის გაგონებაზე ლაზმა მშვიდად ამოისუნთქა და კარებში როცა სანდლებს იცვამდა, მის ტყუილებზე რას ფიქრობდა ფადიშაჰი, დაინტერესდა და ყურები დაცქვიტა. ფადიშაჰი:

• ხედავთ ვეზირებო, ჩვენი ხაზინა დაცარიელების საფრთხის წინაშეა. ეს რომ თავიდან ავიცილოთ, ლაზს ხვალინდელ ტყუილზე უნდა ვუთხრათ, რომ ეს ტყუილი დიდი ხნის წინ გვსმენია. შენი მოგონილი არ არის, უთხარით და ასე უნდა გადავარჩინოთ ჩვენი ხაზინა, – გააფრთხილა ფადიშაჰმა ვეზირები. თაღლითმა ფადიშაჰმა იმ ღამეს მშვიდად დაიძინა. მეორე დღეს ლაზი ლალად მივიდა და სანამ მოყოლას დაიწყებდა, ფადიშაჰმა თქვა:

• აბა, მიდი, ლაზის ბიჭო, ისეთი ტყუილი გვითხარი, არავის რომ არ გაუგონია და სინამდვილესთან არაფერი აკავშირებს. გამდიდრდი და ისე წადი აქედან, – დაცინვა დაუწყო ლაზს. ლაზი:

• აწ გარდაცვლილ ფადიშაჰს, მამათქვენს, ბევრი მტერი ჰყოლია. მათთან ხშირად ომობდა. ბევრი იზარალა და ხაზინა გამოაცარიელა. ასეთ დროს მდიდარი მამაჩემი დაცარიელებული ხაზინის დახმარების მიზნით მამათქვენს ოქროებით აჯილდოებდა. ცხონებული ფადიშაჰი როდესაც გარდაიცვალა, მამაჩემის ათასი ქისა ოქრო ვალი დარჩა, – თქვა და როგორც კი ტყუილის მოყოლა დაასრულა, ფადიშაჰმა გარშემო მიმოიხედა და თვალით ანიშნა:

• ასეთი ტყუილი გაგიგიათ ოდესმე? ასეთი შემთხვევა გსმენიათ ოდესმე? – იკითხა. ვეზირებმა ერთხმად უპასუხეს:

• ჩვენო ფადიშაჰო, ეს ამბავი სასახლეში ხშირად გაგვიგია, ამ ადამიანის მოგონილი არ არის. ფადიშაჰმა ლაზს მიმართა:

• ნახე, რაც შენ მოგვიყევი, შენი მოგონილი ტყუილი არ არის.

• მაშინ, როგორც მამათქვენის მემკვიდრემ, ათასი ქისა ოქრო ვალი დამიბრუნეთ. ჯოჯოხეთიდან მარადისობაში რომ გადაინაცვლოს, იხსენით ამ ვალისგან, – მიუგო ლაზმა. ამაზე ფადიშაჰი გაშეშდა, იწრიალა, იწრიალა და პასუხი რომ ვერ მოძებნა, ხაზინედარს მიმართა:

• მიეცით ამ კაცს ათასი ქისა ოქრო, მართლაც დაიმსახურა, – თქვა და ბრძანება გასცა.

ლაზმა დამსახურებული ოქროებით თავისი სურვილებიც აისრულა და ღარიბ-ღატაკებსაც დაეხმარა.

დიდგორის ბრძოლა¹

857 წლის წინ, 12 აგვისტოს, საქართველოს მეფემ დავით აღმაშენებელმა ქართველ რაზმებთან ერთად დიდგორის ველზე სასტიკად დაამარცხა სელჩუკთა რაზმები და ქართველებმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვეს. ამ ომში მონაწილე მეომრების სახელი გასცდა კავკასიის საზღვრებს და ევროპის ქვეყნებშიც აქტუალური თემა გახდა. მსოფლიოს მწერლებისა

¹ *ÇVENE BURI Kafkasioloji Dergisi/“ჩვენებური“*. კავკასიოლოგიური კრებული, N 4-5, სტოკჰოლმი, 1978. გვ. 20-22.

და სხვადასხვა პოლიტიკოსების ნამუშევრები ქართველების ამ გამარჯვების შესახებ საკმაოდ ბევრ ინფორმაციას გვაწვდიან.

XI საუკუნის ბოლო და XII საუკუნის პირველი ნახევარი საქართველოს ისტორიაში უნიკალურ პერიოდს წარმოადგენს.

დავით აღმაშენებელმა თავისი პოლიტიკის მოწინააღმდეგეები, რომლებსაც ქვეყნის საწინააღმდეგო განზრახვები ჰქონდათ, გარეშე მტრების დასანახად მიზანმიმართულად გაანადგურა. მან ჯერ ქვეყნის შიდა მტრებს აგებინა პასუხი და შემდგომ გარეშე მტრებზე გადავიდა. იმ პერიოდისთვის ქვეყნის რამდენიმე მხარე მტრების მიერ იყო დაპყრობილი. იმ დროსთვის მათი განდევნა დიდი სირთულეების გარეშე ვერც კი წარმოედგინათ, ბრძოლა გარდაუვალი გახდა. 1103 წელს ქართული ლაშქარი თავს დაესხა ზედაზენს და მტრებისგან გაწმინდა ეს მხარე. 1104 წელს ერწუხის ბრძოლაში მოიპოვეს დიდი გამარჯვება, გადავიდნენ ჰერეთში, გამოიხსნეს ეს მხარეც და დედა-სამშობლოს შემოუერთეს, 1110 წელს კი მუდმივმა ქართულმა ლაშქარმა სამშვილდეც აიღო. მუდმივი ლაშქარი ტყუილად არ გვიხსენებია. მისი ხსენებით იმის თქმა გვინდა, რომ მსოფლიოში პირველი მუდმივი არმია საქართველოს მეფე-მთავარმა დავით აღმაშენებელმა შექმნა. 1115 წელს რუსთავი გამოიხსნა, 1117 წელს – გიში და 1118 წელს ლორე-ტაშირი დედა-სამშობლოს შემოუერთა. ამ დროისთვის თბილისი ჯერ კიდევ არაბთა გავლენის ქვეშ იყო.

ბრძოლიდან ბრძოლაში ჩართულმა ქართულმა ლაშქარმა ბრძოლის ველი გააფართოვა და ქართული მიწის საზღვრებს გასცდა: ბართიაში მყოფი სელჩუკთა ჯარები დაამარცხა, რითაც ის ქართველთა ხელში გადავიდა. მოკლე ხანში ქართველებმა ქალაქი ქაბალაც აიღეს. შემდგომში დავითმა თავისი ძალებით შირვანიც აიღო.

თვითონ დავითი უმაღლეს დონეზე განათლებული და მმართველობის დიდი ნიჭით დაჯილდოებული მეფე იყო. ორატორული ნიჭის წყალობით მან იცოდა, თუ როგორ განეწყო მეომრები ბრძოლისთვის და როგორ გაემხნევებინა ისინი მორალურად. ამასთანავე იგი კარგი მებრძოლი იყო. ყოველი ბრძოლის დაწყებამდე ის ლაშქარს მიმართავდა თავისი ძლიერი და დამახასიათებელი ხმის ტემბრით, აძლევდა მითითებებს და შეუდრეკელი ბრძოლისკენ მოუწოდებდა. ყოველი ბრძოლის წინ მეფის ეს მიმართვა განსაზღვრავდა ბრძოლის ბედს და მის გამარჯვებას. ფრანგი ისტორიკოსი გოტიე დავით მეფის ამ მიმართვის ტექსტს ასე გადმოგვცემს:

„ჰეი, ქართველნო მამულიშვილნო, ქრისტიანო მეომრებო, ჩვენი სამშობლოს, ჩვენი ღმერთისა და ჩვენი რწმენის დასაცავად შემართულად უნდა ვიბრძოლოთ არა იმ საბრალოთა მიმართ, ვის სხეულშიც ეშმაკს სძინავს,

არამედ ჩვენ უნდა დავამარცხოთ თავად ეშმაკი სამშობლოსათვის, რწმენისა და მომავლისათვის. თქვენგან ერთ რამეს ვითხოვ: აღმართოთ ხელები და ვუთხრათ ჩვენს შემოქმედს: „უფალო ღმერთო, ჩვენს წმინდა რწმენას თავს შევსწირავთ, მაგრამ უკან არასოდეს დავიხევთ“. „ეშმაკმა რომ არ გაიღვიძოს ჩვენში და არ დავაპიროთ ბრძოლის ველიდან გაქცევა, ამ ვიწრო ხეობას ჩავხერგავთ ქვებით. გავანადგურებთ მტერს, ან ბრძოლის ველზე დავეცემით, სხვა გზა ჩვენ არ გვაქვს. ამაზე ფიქრით წავალთ ამ ქვეყნიდან“.

თავისი ნაწარმოებებით სახელგანთქმულმა როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე ქვეყნის გარეთ და ამასთანავე დიდი რეპუტაციის მქონე მწერალმა, გრიგოლ რობაქიძემ დიდგორის ბრძოლის შესახებ დაწერა „საქართველოს სათავენი“, რომელშიც წერს: „დიდო ღმერთო, თითქოს დავით აღმაშენებელი მარტო ერის გადასარჩენად კი არა, ხალხისა და რწმენის დასაცავად მოავლინე ამქვეყანაზე. ლეგენდარული ბრძოლა დიდგორი ჩემთვის სამართლიანობის კიდევ ერთი დასტური იყო“.

ერთი ქართველი მწერლის, გიორგი მერჩულეს უკვდავ ნაწარმოებში – „წმინდა გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“ – დიდი თამარ მეფის შესახებ თხრობისას შემდეგ სტრიქონებს ვკითხულობთ: „დავით აღმაშენებელი ტახტზე ასვლამდე ჯერ ღმერთის სამსახურში იყო, შემდგომ – ქვეყნის სამსახურში. მან საქართველოში „საღმრთო მეფის“ როლი შეასრულა. ისტორიკოსებმა მას „აღმაშენებელი“, „ამაღორძინებელი“, „მშენებელი“ უწოდეს. ისინი მოგვითხრობდნენ როგორც მის სამხედრო, ისე მის რელიგიურ გენიალურობაზე. მას ბრძოლებში ყოველთვის თან ჰქონდა წმინდა წიგნი „ბიბლია“. ერთხელ ბრძოლის დროს ისე შეჰყოლია ბიბლიის კითხვას, ბეწვზე გადარჩენილა, ბრძოლა რომ არ წაეგო და მტრის ხელში არ აღმოჩენილიყო.

მის მიერ მოჭრილ ქართულ მონეტაზე ერთ მხარეს იესოს ჯვარი, მონეტის მეორე მხარეს „ბავშვის“ გამოსახულება იყო. ჯვარი მეფეს განასახიერებდა, ხოლო ბავშვი – იესოს. მისი მმართველობის პერიოდში ის დიდი რელიგიური ლიდერის ტიტულსაც ატარებდა.

მას შემდეგ, რაც ევროპელმა ქრისტიანებმა დავითი ეპოქის უდიდეს რელიგიურ ლიდერად აღიარეს, პალესტინელმა ბერმა ანზელუსმა 1109 წელს პატივისცემის ნიშნად პარიზში დავით მეფის ჯვარი გააგზავნა. ეს ჯვარი ერთ პატარა ბაზილიკაში დიდი პატივით დააბრძანეს. შემდგომში ამ ბაზილიკის ადგილზე ნოტრ დამის (პარიზის ღვთისმშობლის) საკათედრო ტაძარი აშენდა. 1793 წელს მომხდარი რევოლუციის დროს ტაძარი დაზიანდა და დავითის ჯვარიც დაიკარგა.

ცნობილი ფრანგი ბერი კანტორი „ეპისტოლეში“ ამ გვირგვინის შესახებ მოგვითხრობს: „საქართველოს მეფის, დავითის ქვრივმა დავითის ჯვარი სამახსოვროდ მე გამომიგზავნა“. ამ ცნობაში არ უნდა გამოგვრჩეს ერთი

შეცდომა, რადგან 1109 წელს დავითი ჯერ კიდევ ცოცხალია. მაგრამ ჩვენთვის საინტერესო სხვა ფაქტია. კანტორი ამავე ცნობაში მიუთითებს: „საქართველოს მეფე დავითმა, წმინდა „ჯვრის დამცველმა“ და „მზე დავითმა“ გოგ-მაგოგებს კასპთან გზა გადაუკეტა, ალყაში მოაქცია და გაანადგურა“.

სხვა ბერი კი ამ ამბავზე ასეთ ცნობას გვაწვდის: „საქართველოს მეფე დავითი გოგ-მაგოგებს კასპის საზღვართან დაეწია და გაანადგურა. „მზე დავითი“ და „ღვთისგან მოვლენილი მეფე“ – განა სხვა ვინ შეძლებდა ასეთი ბრწყინვალე გამარჯვების მოპოვებას?“ – ამბობს ბერი.

დავით აღმაშენებელმა თავისი ცხოვრების რომელ ეტაპზე გაითქვა ყველაზე მეტად სახელი – ეს ყველასთვის ცნობილია. სირიელები და პალესტინელები ქრისტიანულ სახელმწიფოებში დამკვიდრებისა და თავდაცვისათვის მუსულმანებთან მუდმივ საპირისპირო ბრძოლებს აწარმოებდნენ. მუსულმანები თავის მხრივ შესაძლებლობას არ უშვებდნენ ხელიდან, რომ ქრისტიანები ამ მიწიდან განედევნათ. 1119 წელს ჰალეპის სულთანმა ნედიმეთით ელგაზმა ანტიოქიელი როჟე დაამარცხა. ამ ფაქტმა მუსულმან მმართველებს იმედის სხივი გაუღვივა. მაგრამ ეს დიდხანს არ გაგრძელებულა, რადგან იმ დროისათვის ყველასთვის ძლიერი ქრისტიანული ქვეყანა საქართველო მათ თრგუნავდა და მოსვენებას არ აძლევდა. ბოლოს მუსულმანმა მმართველებმა შექმნეს კავშირი და რის ფასადაც არ უნდა დაჯდომოდათ, საქართველოსთვის ჭკუა უნდა ესწავლებინათ და შემდგომ შუა აღმოსავლეთიდან ყველა ქრისტიანი სამშობლოდან უნდა გაეძევიებინათ. 1121 წლის აგვისტოში ამ გეგმის განსახორციელებლად ნედიმეთით ელგაზის მეთაურობით ექვსასათასიანი ლაშქარი, რომელიც არაბი, სელჩუკი და თურქმენი მეომრებისგან შედგებოდა, საქართველოს საზღვრებს მოადგა. 14 აგვისტოს დიდგორის ველზე დაწყებულ ბრძოლაში მეფე დავითმა დიდი ოსტატობით დაამარცხა მუსლიმთა გაერთიანებული რაზმები. ნეჯმ ად-დინ ილღაზი მძიმედ დაიჭრა, მეომრები დაიფანტნენ და გაიქცნენ. ამ ბრძოლის შემდეგ მეფე დავითმა თბილისი აიღო, ქალაქი ანისი გაათავისუფლა არაბი დამპყრობლებისგან და განდევნა ისინი.

ეს ბრწყინვალე გამარჯვება ყველა ქრისტიანისათვის რაოდენ სასიხარულო და მნიშვნელოვანი იყო, ძნელი წარმოსადგენი არ უნდა იყოს. მეფე დავითის ლეგენდარულობასა და მის გმირობაზე ინგლისელი ისტორიკოსი ასე მოგვითხრობს:

„საქართველოს მეფე დავითს, ქრისტიანობისთვის გაწეული ღვაწლისათვის ხალხმა „იოანე პრესვიტერიც“ კი უწოდა. ქრისტიანობის გავრცელების მეორე ქვეყანა მისი სამშობლო გახდა“. ამ მეტსახელთან დაკავშირებით უნდა აღვნიშნოთ, რომ შუა საუკუნეების ევროპაში სახელი – „წინასწარმეტყველი-მეფე“ „Das Hailige Romiseriah“ – ასე წარმოიშვა.

აფხაზთა ხალხური სიმღერები¹

მთარგ. ჰ. ხინკილაძე

აფხაზეთი, საქართველოს საბჭოთა რესპუბლიკაზე დამოკიდებული ავტონომიური რესპუბლიკაა. აფხაზები ისტორიულად, დიდი ხნიდან მოყოლებული, საქართველოს დასავლეთ ნაწილში, დღევანდელ აფხაზთა ერის მიწაზე ქართველ ბატონებთან ერთად მჭიდროდ და ძმურად ცხოვრობდნენ.

აფხაზთა ხალხის მუსიკა მრავალფეროვანი, ფერადი და მდიდარია. ეს სიმღერები ტრადიციულად ორხმოვანია: მაღალი ხმა ყოველთვის სოლისტისაა (ზოგჯერ ეს ხმა ფა-სოლ-იგ შეიძლება იყოს). სხვა ხმას რაც შეეხება, ერთხმოვანი ქალის ხმაა. ამის გარდა, აღსანიშნავია შესრულების ერთი ფორმა: კაცის და ქალის დიალოგის ფორმით სიმღერა. თუ ამ ფორმით სრულდება სიმღერა, თან ახლავს ინსტრუმენტი და გუნდის შესრულებაც.

მწყემსობა, ნადირობა, ხვნა-თესვა და მოსავლის თემები, ასევე სიყვარულისა და სახუმარო თემატიკის სიმღერები ცნობილი და პოპულარულია აფხაზეთში. ამას ისიც უნდა დავამატოთ, რომ იმავე პოპულარობით სარგებლობს ქორწილში შესრულებული სიმღერები, ცნობილი ადამიანების გარდაცვალების დროს შესრულებული სამგლოვიარო სიმღერები, ეროვნული საცეკვაო მუსიკა და სამშობლოს მიმართ სიყვარულის გამოხატველი ეპიკური ხასიათის სიმღერები.

კლდეების სიმღერა

(აჰ(ხ)რა, იაზკუ, აშა)

კლდეების ანუ უფსკრულთა სიმღერა აფხაზთა ხალხური სიმღერების ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ბალადაა. ეს სიმღერა ორი მონადირე ძმის ტრაგიკულ ისტორიას გადმოგვცემს, რომელიც მათ თავს გადახდათ. ამ ამბის შინაარსი კი ასეთია:

ორი ძმა სანადიროდ ერთად წასულა. მთელი დღე ჯიხვებს დასდევდნენ და ძალიან დაღლილან. ამასობაში დაღამებულა. უფროსი ძმა ციცაბო კლდის წვერზე დარჩენილა. მდგომარეობა კრიტიკული გამხდარა. ერთი პატარა წონასწორობის შეუკავებლობა, ერთი პატარა მოძრაობაც კი სიკვდილის მიზეზი გახდებოდა, უფსკრულში გადაეშვებოდა და ნაწილებად იქცეოდა. უმცროსი ძმა ამ ფიქრებში იყო და თან თავის ძმას უყვებოდა ზღაპრებს, სხვადასხვა ამბებს, უმღეროდა სიმღერებს, რათა დილამდე

¹ *ÇVENE BURI Kafkasioloji Dergisi/“ჩვენებური“*. კავკასიოლოგიური კრებული, N 4-5, სტოკჰოლმი, 1978. გვ. 63-65. თურქულიდან ქართულ ენაზე თარგმნა ნატო დვალმა.

როგორმე გაემლო, მის ძმას რომ არ ჩასძინებოდა. მას რომ ჩასძინებოდა და ყურადღება გაფანტვოდა, უფსკრულში გადაიჩეხებოდა. ამის შემხედვარე ძმამ, სიფხიზლე რომ შეენარჩუნებინა მისთვის, ცუდი გზა აირჩია და ძმას მხიარული ხმით შესძახა:

სიკვდილის ზღვარზე ხარ, დილამდე ვერ გადარჩები, გადაიჩეხები და ნაწილებად დაიშლები, მეც ჩემს მიზანს მივალწევ. მე და შენს ცოლს დიდი ხანია ურთიერთობა გვაქვს. მისი შვილების მამა შენ არ ხარ. ამ საღამოს მოკვდები და ჩვენ მშვიდად გავაგრძელებთ ურთიერთობას.

ძმას სიბრაზისა და სიძულვილისგან თვალები ანთებია. შურისძიების ჩანაფიქრით მთელი ღამე სიბრაზეში გაუტარებია. სიცივეში დაღლილობასა და ძილს ებრძოდა, გაუთენებია. როგორც კი გათენებულა, კლდის წვერიდან ქვემოთ ჩასვლა მოუხერხებია. ძმისთვის ახსნისა და რაიმეს თქმის შესაძლებლობა არ მიუცია. თავის ძმას ეცა და სანადირო თოფით მოკლა, მერე უფსკრულში გადააგდო.

მკვლელი ძმა სოფელში უხმოდ დაბრუნებულა. სახლში რომ მისულა, ფერწასული და ცუდ გუნებაზე იყო. დედა ეჭვში ჩავარდნილა და უკითხავს ძმის ამბავი. თავიდან არ უპასუხია, მაგრამ დედა არ მოეშვა. მამინ უფროს ძმას ყველაფერი მოუყვლია, ძმაც რომ მოკლა, ისიც. ამ ტრაგიკული ამბის გამგონე დედა გაგიჟებულა და: ვაჰ, ჩემო საცოდავო თავო, შენს ძმას შენ რომ არ ჩაგძინებოდა და ფხიზლად ყოფილიყავი, რომ არ გადავარდნილიყავი და არ გადაჩეხილიყავი, სიბრაზისგან რომ არ ჩაგძინებოდა, ეგ გამოსავალი მოუძებნია. შენი კეთილი ძმის სამაგიერო განა სიკვდილი იყო? ვაჰ, ჩემო უჭკუო შვილო, ჩემი ოჯახის შემნარჩუნებელი შვილო, ვაჰ! – წუხდა. უფროს ძმას, სინამდვილეს რომ მიხვდა, საშინელი დანაშაულის გრძნობა დაუფლებია. დაუყოვნებლივ იმ საშინელი კლდეების მიმართულებით გაქცეულა და კლდის წვერიდან უფსკრულში გადავარდნილა ძმასთან.

ამ ტრაგიკული ამბის ამსახველი სიმღერა კი ასეთია:

გუნდი: ო, ო.....

რადრო, ვარადარი

სოლო: რადრო ვარადარი

ვარაიდა, სივარაიდა ჰო

ვარაიდა ვარაი ო.

ჰო რადრო ვარადარი...

გუნდი: ჰე, ო ვაი შავო იღბალო

კლდეზე დაკიდებულო უიღბლობავ

ჩემი სიხარულია შენი ეს მდგომარეობა

სოლო: ვაშე, ჰოზე ო

გუნდი: ვაიძულე რომ ეფიქრა
რომ არ ჩაძინებოდა
ძმის გადარჩენა მინდოდა
კლდის წვერზე დარჩენილი ძმის
მთელი ღამე ვუმღეროდი
მაგრამ ის სინამდვილეს ვერ მიხვდა
ახ ძმა მოკლა და უფსკრულში გაადაგდო
სოლო: ჰო, რადრო ვარადარი
გუნდი: ჰო, ჰო რავდა ჰო
რავაიდა სივარაიდა ო
ვარაიდა ვარადი....

ერთი საქმე და ცეკვის სიმღერა (აჯა იაზკუ არკუშაგა აშა)

ეს აფხაზური სიმღერა შუა საუკუნეების აფხაზი ახალგაზრდების სიძლიერის, ენერჯისა და საქმისადმი სიყვარულის გამომხატველია. მან აფხაზთა ახალგაზრდობას როგორც შრომაში, ისე გართობაში გაუთქვა სახელი. ეს სიმღერა ძველი აფხაზური სიმღერების მსგავსად მელოდიური და ჰარმონიულია:

ახალგაზრდობა ჩვენი მომავალია,
ჩვენ ძალას მათი ძალა ემატება
ძლიერად ჩაეხუტეთ ერთმანეთს
სიხარულით აკეთეთ საქმე...
ახალგაზრდობა ჩვენი ევოლუციაა
წავედით გასართობად, მოდი ვითამაშოთ
ერთად ხელი ხელს მოვკიდოთ ტემპში
ხელი ხელს ჩაჭიდეთ იცეკვეთ ჰადი (აბა)

ისტორიაში ცნობილი ქართველი ქალები:

თამარი (კონიის დედოფალი)¹

მთარგ: ჰ. ვახტანგ ხინკილაძე

კონიის დედოფალი თამარი(1224-1277) ქართველი მეფის, თამარის შვილის რუსუდანისა და ერზრუმის სულთნის, თორგილის ვაჟის მუღისედიდინის ასული იყო. რუსუდანმა ახალდაბადებულ შვილს დედამისის პატივსაცემად თამარი დაარქვა.

¹ ÇVENE BURI Kafkasioloji Dergisi/“ჩვენებური“. კავკასიოლოგიური კრებული, ნომ, 6-7, 1979. გვ. 24-27. თურქულიდან ქართულ ენაზე თარგმნა ნატო დვალმა.

რუსუდანი მუღისედედინზე 1223 წელს დაქორწინდა. ერთი წლის შემდეგ ულამაზესი ქალიშვილი შეეძინა. ეს პატარა გოგონა კი შემდგომში კონიის დედოფალი თამარი იყო.

ჯერ კიდევ მცირე ასაკში მყოფი თამარი სელჩუკთა სულთნის რუქნადინის ვაჟს ჯალალ-ედ-დინის ძმას გიასედდინ ქეიჰუსრევ II-ს ძლიერ შეჰყვარებია, მასზე დაქორწინება მოუნდომებია. როდესაც გ(ღ)იასედდინს თავისი სურვილი გამოუხატავს, იცოდა, რომ მათ შორის რელიგიის სხვადასხვაობის გამო წინააღმდეგობა შეხვედებოდა. ამიტომ უთქვამს, რომ ქრისტიანობას მიიღებდა. საქართველოში გაუგზავნია თავისი ელჩები, რომელთაც თამარისთვის უამრავი ფასდაუდებელი ძვირფასეულობა მიუძღვნიათ. რუსუდანს კი გიასედდინისთვის უცნობებია, რომ თამარს ერთი პირობით მიათხოვებდა: „თუკი თამარის რწმენას არასოდეს შეეხებოდა“.

თამარის შესახებ ცნობები გვხვდება როგორც ადგილობრივ, ისე უცხოურ წყაროებში. მათ შორისაა: ე(ა)ბულ-ფარაჯი, განძახელი, ნესევი, მალაქია აბელა და სხვა ისტორიკოსები. ერთ-ერთ მათგანში ასეთ ცნობას ვაწყდებით:

„რუქნად-დინის ვაჟს, ყიასედდინს, რომელსაც გაეგო თამარის მშვენიერების ამბავი, ელჩები გაუგზავნია საქართველოში. დიდძალი ძვირფასეულობა გაატანა მათ და თან დაჰპირდა, რომ თამარის რწმენასა და რელიგიას არ შეეხებოდა, ოღონდ კი თამარი მიეთხოვებინათ. რუსუდანი დათანხმდა და ქალიშვილი ყიასედდინს მიათხოვა. არნახული ქორწილი და მხიარულება გაიმართა. რუსუდანმა ქალიშვილს აწყური, როგორც საქორწინო საჩუქარი, ისე გადასცა“.

საქართველოში დიდებულებს მიაჩნდათ, რომ ეს ქორწინება საქართველოსა და კონიას შორის მეგობრობისა და ახლო ურთიერთობის დასაწყისი იქნებოდა.

კონიის დედოფალმა თამარმა თავის პირად ნივთებთან ერთად სალოცავად საჭირო ნივთები თან წაიღო. იგი თავისუფლად აღასრულებდა ქრისტიანობით განსაზღვრულ ადათ-წესებს და ძალიან ბედნიერი იყო, რადგან თავისი რწმენის აღსრულებაში ხელს არავინ უშლიდა. ისტორიკოსი ივანე ჯავახიშვილი არაბულ წყაროზე დაყრდნობით წერს:

„ყიასედდინს ისე ძლიერ უყვარდა თამარი, რომ კონიის ფულზე მისი გამოსახვა გადაუწყვეტია. ამის შესახებ კი მისთვის რამდენიმე რჩევა მიუციათ: თამარის ფოტოს მაგივრად რაიმე სიმბოლური, უფრო ღრმა მნიშვნელობისა და სილამაზის ამსახველი გამოესახა, მაგალითად, ლომის თავზე მზე გამოსახეთო, უთქვამთ“.

კონიელებს დედოფალი თამარი მისი სილამაზის, ჭკუა-გონიერების, შინაგანი კულტურის, გონებაგამჭრიახობისა და ხალხთან დამოკიდებულების გამო ძალიან უყვარდათ. მისთვის „გურჯი ხათუნი“ დაურქმევიათ. თამარის როლი რაღაც დროის განმავლობაში კონიის მმართველობაშიც

იკვეთება. ასევე მისი სტუმართმოყვარეობის წყალობითაც თამარის ავტორიტეტი ხალხში საკმაოდ მაღალი იყო.

საქართველოს მეფის, ლაშა-გიორგის გარდაცვალების შემდეგ მას დარჩა მემკვიდრე, რომელიც ჯვარდაუწერელი ქალისგან ჰყავდა. მისი ტახტზე ასვლის მოწინააღმდეგე რუსუდანი იყო, რომელიც ყველა გზას ეძებდა, რომ არ დაეშვა ლაშა-გიორგის ძის, დავითის ტახტზე ასვლა. მას თავისი ვაჟის, დავითის გამეფება სურდა. ამის მოსურნე რუსუდანი ტახტის ნამდვილი მემკვიდრე დავითი კონიაში თამარს და გასედდინს გაუგზავნა და დაავალა, რომ ციხეში გამოეკეტათ და უკან აღარ გამოეშვათ. მაგრამ რუსუდანის სურვილის საწინააღმდეგოდ დავითს, როგორც სახელმწიფოს წარმომადგენელს, დიდი სიყვარულით დახვდნენ. როდესაც რუსუდანი ეს შეიტყო, განრისხდა და გასედდინს წერილი მისწერა:

„იგი, ჩემი შვილის, დავითის წილ ტახტზე აცხადებს პრეტენზიას. მიხდა, რომ იგი გაანადგუროთ“.

ამ თხოვნით შეურაცხყოფილმა ყიასედდინმა რუსუდანზე განრისხების გამოსახატავად ჯერ თავის ცოლს, თამარს აუკრძალა რწმენის აღსრულება: ჯვარი და წმინდა ნივთები თამარის თვალწინ ნაწილებად აქცია და გადაყარა, შემდეგ კი ტახტის მემკვიდრე დავითი გააკოჭინა და დასახრჩობად წყალში გადააგდებინა.

უფლისწული დავითი ღმერთის წყალობით გადარჩა, მაგრამ ტყვეებით მოვაჭრის ხელში ჩავარდა. ვაჭარი ცოტა ხანს უვლიდა მას, მაგრამ ამ ამბავმა ყიასედდინის ყურამდე მიაღწია: დავითი ვაჭრისგან გამოითხოვა, შემდგომ კი გველებითა და ქვეწარმავლებით სავსე ორმომში ჩაკეტა. უცოდველმა და საწყალმა დავითმა ზუსტად შვიდი წელი გაატარა ქვეწარმავლებთან ერთად.

დედოფალ თამარის სიკეთეებზე მრავალი ისტორია არსებობს. მას აქაც თავისი სიკეთე გამოუვლენია: შვიდი წლის განმავლობაში ბიძაშვილ დავითის გადარჩენას ცდილობდა და მისი წამების მოზიარე იყო.

რუსუდანის ამ ცრუ და უსამართლო მოქმედების ამბავმა კონიელების ყურამდეც მიაღწია. სულთანს დავითის გათავისუფლება მოსთხოვეს. ამას თან დაერთო ისიც, რომ დავითის მომხრე ქართველმა დიდებულებმა დავითის უკან გადაცემა მოითხოვეს. მაშინ ყიასედდინმა ტახტის მემკვიდრე დავითი გაათავისუფლა და სამშობლოში დიდი პატივით გააგზავნა.

1249 წელს, როდესაც მონღოლებმა საქართველო დაიპყრეს, ორად გაყვეს: ერთი ნაწილი ლაშა-გიორგის ძეს, დავითს ჩააბარეს, ხოლო მეორე – რუსუდანის ძე დავითს. ერთს სახელად ულუ უწოდეს, მეორეს – ნარინი.

1253 წელს მონღოლეთში უკან დაბრუნებისას, სელჩუკთა დედაქალაქ კონიაში გზადმყოფმა მოგზაურმა, გულილიონ რუბრუსკუიმ თავის სამოგზაურო დღიურში ასეთი ცნობები შემოგვინახა:

„თათართა სახელმწიფოს განმაახლებლის, ყიასედდინის ოფიციალურმა ცოლმა, იბერიელმა თამარმა ერთი ტახტის მემკვიდრე შობა: ეს უფლისწული გიასედდინის ტახტის ოფიციალური მემკვიდრეა“.

იგივე მოგზაური წერს, რომ სულთან ყიასედდინს ბერძენი ქალისგან კიდევ ჰყავდა პატარა ვაჟი. ამ უფლისწულმა ბერძნების დახმარებითა და გაუმართლებელი მეთოდებით თამარის ვაჟის, ანუ მისი უფროსი ძმის მოთხოვნით, მამის გარდაცვალების შემდგომ კონიის ტახტზე აიყვანეს. ეს ფაქტი საშინლად დაგმეს ქართველმა დიდებულებმა:

„თურქების ტახტზე გაუნათლებელი ბავშვი დასვეს. მას არ აქვს გამოცდილება. ხაზინა ცარიელია, ჯარი მცირეა, მტერი უამრავი“ – ასაჩივრებდნენ ისინი.

როგორც მეცნიერი ვ. გორდლევსკი წერდა: „ყიასედდინის ვაჟმა, რომელიც მას თამარისგან ჰყავდა, ტახტზე ასვლის შემდგომ სახელად ალადდინ ქეიყუბად მეორე დაირქვა“.

ქართველ ისტორიკოსს, ა. გაწერელიას ხელში ასეთი ცნობა ჩაუვარდა: „თამარის მიერ რუმის სასულთნოში გატარებული ცხოვრება სავეს იყო ტრაგედიებით. მათგან ერთ-ერთი სულთან გიასედდინის თათრებთან დამარცხების და ტყვედ ჩავარდნის შემდეგ თათართა წინაშე მშვიდობის დამყარების მიზნით განცდილი ტანჯვა იყო“.

ყიასედდინის გარდაცვალების შემდეგ მისი ქვეშევრდომებიდან ერთ-ერთმა, სახელად ფარმანმა ტახტი ძალით დაიკავა და თამარზე იქორწინა. ისტორიკოსები ასეთ ცნობებს გვაწვდიან:

„იმ დროს, როდესაც ყიასედდინი გარდაიცვალა, მისმა ქვეშევრდომმა ფარმანმა სულთნის ტახტი დაიკავა და „გურჯი ხათუნზე“ იქორწინა“.

მეცნიერი ვ. გორდლევსკი ასეთ ცნობას გვაწვდის: „დედოფალ თამარს კონიაში ცხოვრებისას ქრისტიანობასა და რწმენის აღსრულებაზე უარი არ უთქვამს. მისი მეუღლე გიასედდინი მორწმუნე მუსულმანი არასოდეს ყოფილა. ის კი არადა, მისი ერთი-ერთი შვილი ათეისტი იყო და ამაზეც კი თვალებს ხუჭავდა“.

ა. გაწერელია ასე გადმოგვცემს: „ულამაზესი დედოფალი თამარი, აღმოსავლეთის ყველაზე დიდი მისტიკოსის, მევლანას ჯალალ-ედ-დინის მიმართ დიდ ყურადღებას იჩენდა და მასთან მისტიკაზე ხშირად საუბრობდა. ყოველივე ეს კი იმაზე მიუთითებს, რომ თამარი ხელოვნებასა და კულტურას დიდ ყურადღებას უთმობდა. ერთხელ თამარს ერთი დიდი ადამიანისთვის (სავარაუდოდ ხელოვანი), სახელად ბადახშისათვის 180.000 დინარი გადაუხდია. კონიის სასახლის ისტორიკოსი ეფლაკი მის მიერ გადმოცემულ ცნობებში ამბობს, რომ აქსარაიში დახრჩობით მოკლული რუქნ(ა)დინ ქილიჩარსლან IV, მევლანას სულიერი მამა იყო. გიასედდინ

ქეიხუსრევ (ქაიხოსრო) მეორეს ცოლი ქართველი დედოფალი თამარი კი მისი სულიერი დედა და დამცველი. თამარი მევლანას დიდ პატივს სცემდა. მისი პორტრეტი პროფესიონალ მხატვრებს დაახატვინა და სასახლეში შეანახვინა. გურჯი ხათუნი, თუკი კონიის საზღვრებს გარეთ მიდიოდა, მევლანას აუცილებლად თან წაიყვანდა. თამარმა მხატვარ აინუდდულესგან ორიათას ოქროდ მევლანას მოსასხამი სამახსოვროდ იყიდა და შეანახვინა.

უნიკალური და დიდი პოეტის, მევლანას მოსასხამისთვის ასეთი დიდი თანხის გადახდა კონიის დედოფლის, თამარის დიდ გულუხვობაზე აშკარად მიუთითებს.

ისტორიკოს ეფლაკის დაცულ ცნობებში ვკითხულობთ: „მევლანამ გურჯი ხათუნს ინდოელი ვაჭრისგან ნაყიდი იშვიათი ჯიშის ყვავილის თაიგული უსაჩუქრა, რომელიც მხოლოდ ცეილონში (დღევანდელი შრი-ლანკა (კუნძული) ხარობდა. ამ ყვავილს ჯადოსნური ძალა ჰქონდა და ბევრ სხვადასხვა ავადმყოფობასაც კურნავდა. გურჯი ხათუნი მევლანას დიდ პატივს სცემდა და მისი დიდი თაყვანისმცემელი იყო“.

როდესაც თამარის მეორე მეუღლე ფარმანი 1277 წელს დამპყრობელმა მონღოლებმა ტყვედ ჩაიგდეს და მოკლეს, თამარი ჯერ ისევ ცოცხალი ყოფილა. სამწუხაროდ, თამარის გარდაცვალების ზუსტი თარიღი ჩვენთვის უცნობია.

თამარის ცხოვრების ამბავი ქართველ მწერალთაგან აღწერილი აქვს გრიგოლ რჩეულიშვილს „თამარ ბატონიშვილში“, რაფიელ ერისთავს „თამარიანში“, სიმონ გუგუნავას „თამარიანში“. სამივე მწერალს თამარისა და მისი მეუღლის, ყიასედდინის ქეიჰუსრევ (ქაიხოსრო) II-ის ცხოვრება ისტორიულ ფაქტებზე დაყრდნობით აქვს შექმნილი.

გარდა იმისა, რომ თამარს არ დაუკარგავს თავისი მშობლიური ენა, ეროვნული ღირებულებები, იყო შორსმჭვრეტელი, ღრმად მოაზროვნე, კულტურული და ხელოვნების დიდი მოყვარული, ასევე განუზომელი წვლილი მიუძღვის ერზინჯანის სასულთნოსა და საქართველოს შორის მეგობრული, მშვიდობიანი და სანდო ურთიერთობის დამყარებაში.

სალომე ქართველი¹

სალომე მეთორმეტე საუკუნის ბოლოს მოღვაწეობდა. იგი ქრისტიანობის არდატევების გამო ირანელებმა წამებით მოკლეს. სალომეს შესახებ ცნობები შენახულია იერუსალიმის ქართულ მონასტერში, სადაც ვკითხულობთ:

„სალომემ ირანელების ძალდატანებით ისლამი არ მიიღო, ქედიც კი არ მოიხარა მათ წინაშე და ჯერ თავი მოჰკვეთეს, შემდეგ დაწვეს და ფერფლად აქციეს მისი გვამი“.

¹ *ÇVENE BURI Kafkasoloji Dergisi/“ჩვენებური“ კავკასიოლოგიური კრებული, #6-7, სტამბოლი, 1979. გვ. 27-28. ტექსტი თურქულიდან ქართულ ენაზე თარგმნა ნატო დვალმა.*

ქართველი მოგზაური ტიმოთე გაბაშვილი თავის ჩანაწერებში სალომეს შესახებ ასეთ ცნობებს გვაწვდის: „წმიდა სალომე, ივლისის თვის მეოცე დღეს სიკვდილით დასაჯეს. მას ირანელებმა მოსთხოვეს თავისი რწმენის უარყოფა, მაგრამ სალომემ მტკიცე უარი განაცხადა. ამის შემდეგ კი მას თავი მოჰკვეთეს და ცეცხლში დაწვეს“.

ქართველი მწერალი იოანე ბატონიშვილი თავის „კალმასობაში“ წერს: „ქართველი წმინდანი სალომე იერუსალიმში თათრებმა მოკლეს. რწმენა ვერ შეაცვლევინეს, ვერ გადაარწმუნეს, ქედი ვერ მოახრევინეს. რომ ვერ დაითანხმეს, საშინლად აწამეს, ხორცებს აგლეჯდნენ და ცეცხლში წვაგდნენ. მაინც რომ ვერ მოდრიკეს, თავი მოჰკვეთეს და მთლიანად ცეცხლში გადააგდეს. ამ დღის პატივსაცემად ყოველი წლის ოც ივლისს სალომეს სულის მოსახსენიებელ ლოცვებს და წირვას ადასრულებენ საბერძნეთშიც“.

სამწუხაროდ, სალომეს შესახებ სრული ცნობები არ მოგვეპოვება. მხოლოდ ის ვიცით, რომ XIII საუკუნის პირველ ნახევარში ის, ვინც ცნობებს გვაწვდის ქართველ მეფე ლაშა-გიორგიზე და შერგილ დადიანზე, მის ცნობებში სალომე ქართველიც არის მოხსენიებული. ამ ცნობის მიხედვითაც, სალომე ქართველი XII საუკუნის ბოლოს იერუსალიმში მუსლიმანებს ჩაუვარდა ხელში და წამებულ იქნა.

ვინ იყო ქალი, რომელმაც ღმერთს თავისი სული მიუძღვნა? რომელი ოჯახიდან იყო და რა უნდოდა იერუსალიმში? სამწუხაროდ, ამის შესახებ სხვა არავითარი ცნობა არ მოგვეპოვება.

ეთნოგრაფია და მოსახლეობათა ცვლილებები საქართველოში¹

მთარგ: ჰ. ხინკილაძე

ათასწლეულთა განმავლობაში, დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიის გარდა, მცირე აზიის ჩრდილო-აღმოსავლეთის მაღალი მთები და შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროები მუდმივად ქართული ტომებით იყო დასახლებული. საქართველოში მტერთა ხშირმა შემოსევა-დაპყრობებმა ქართულ მოსახლეობაზე უარყოფითი გავლენა მოახდინა, უამრავი დანაკარგი და მოურჩენელი ჭრილობები მიაყენა.

XII-XIII საუკუნეებში საქართველოს ფეოდალურმა მმართველობამ მრავალი წარმატების წყალობით მტრების მიერ დაპყრობილი ქართული ტერიტორიები გამოიხსნა და ქვეყნის გამთლიანება მოახერხა. ამ დროისთვის საქართველოს ტერიტორია 189.000 კვ. კმ. უდრიდა, ხოლო მოსახლეობა 5.000. 000-მდე გაზრდილა.

¹ *CVENEBURI Kafkasioloji Dergisi/“ჩვენებური“*. კავკასიოლოგიური კრებული, #6-7, სტამბოლი, 1979. გვ. 29-31. ტექსტი თურქულიდან ქართულ ენაზე თარგმნა ნატო დვალმა.

შემდგომ წლებში მონღოლთა, ოსმალთა, ირანელთა და სხვადასხვა მტერთა შემოსევების შედეგად საქართველოს მთლიანობა კვლავ დაირღვა. მოსახლეობის დიდი ნაწილი განადგურდა ან გადასახლებულ იქნა. XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან გარეშე მტრებისგან შევიწროების გამო საქართველოს რუკიდან გაქრობის საფრთხეც კი დაემუქრა. ამ მდგომარეობის გამოსასწორებლად საქართველოს მმართველებს ერთმორწმუნე მეზობელი რუსეთის დახმარების გარდა სხვა არჩევანი არ ჰქონიათ. 1801 წელს საქართველოსა და რუსეთს შორის საბედისწერო კავშირი დამყარდა. ამის შემდეგ 97 წელი ქართველები, სიმციროს მიუხედავად, მშვიდად და საიმედოდ იყვნენ, ეროვნებით ქართველთა შემადგენლობა 1.913.000-ს შეადგენდა. მოსახლეობის შესამჩნევი ზრდა კი 1921 წლიდან დაიწყო.

1921 წლიდან საქართველოში ინდუსტრიის განვითარების შედეგად მოსახლეობის დიდი ნაწილი სოფლიდან ქალაქებში იწყებს ჩამოსვლას. ქვემოთ მოცემულ სურათში რეალურ პირობებშია წარმოდგენილი ქართული მოსახლეობის დინამიური სვლა სოფლად და ქალაქად.

ქალაქები

სოფლები

წლები	საერთო მოსახლეობა	მოსახლეობა	საერთო მოსახლეობის თანაფარდობა	მოსახლეობა	თანაფარდობა
1897 წარიღობით	1,913,900	312,200	16,3	1601,700	83,7
1921 პარაუდით	2,410,500	475,000	20,0	1935,500	80,0
1926 წარიღობით	2,677,200	594,200	22,0	2,083,000	78,0
1939 წარიღობით	3,540,000	1,066,200	30,0	2,473,810	70,0
1959 წარიღობით	4,044,000	1,712,900	42,0	2,331,100	58,0
1960 პარაუდით	4,129,400	1,749,200	42,0	2,380,200	58,0
1961 პარაუდით	4,197,500	1,817,600	43,0	2,379,900	57,0
1961 პარაუდით	4,270,700	1,918,700	45,0	2,352,000	55,0

მდგომარეობა საქართველოს ავტონომიურ რესპუბლიკებში

აფხაზეთი	433,600	169,400	39,0	264,200	61,0
აჭარა	266,300	120,100	45,0	146,200	55,0
საბს. ოსეთი	100,000	36,000	36,0	64,000	64,0

ორივე მსოფლიო ომის შედეგად საქართველოს მოსახლეობამ დიდი დანაკარგი განიცადა. ამის შესაბამისად შობადობაც შემცირდა. მიუხედავად ამისა, მოგვიანებით მოსახლეობის სწრაფი ტემპით ზრდა შეინიშნება. 1959 წლის საერთო მოსახლეობის რაოდენობა ჩანაწერების მიხედვით საქართველოს სხვადასხვა ფართობზე ასე გამოიყურება:

საქართველო (58)

აფხაზეთი (47)

აჭარა (82)

სამხ.ოსეთი (25)

საქართველოს ეს საშუალო რიცხვი (58), საბჭოთა კავშირის საერთო საშუალო თანაფარდობაზე (9,4) უფრო მაღალია. მხოლოდ მოლდავეთის (85, 6), უკრაინისა (69, 7) და სომხეთის (59, 2) შემდეგ საქართველო მეოთხე ადგილზე იმყოფებოდა.

ბუნებრივი პირობების გამო საქართველოს დასახლების სტრუქტურა სხვადასხვა მხარეებში არამჭიდროდ დასახლებული ყოფილა. მუდმივად მჭიდროდ დასახლებული ტერიტორიები საქართველოს მიწის ფართობის 42, 000 კვ. კმ. (% 60) წარმოადგენდა. დარჩენილი 28, 000 კვ. კმ. მაღალმთიან ტერიტორიებს, მთებს, ტყეებს, კლდეებსა და მყინვარებს წარმოადგენდა, რაც საცხოვრებელი პირობებისთვის შეუსაბამო იყო. აქედან გამომდინარე, ზემოთ მოყვანილი ციფრები მხოლოდ მუდმივად დასახლებული ტერიტორიების მოსახლეობის რაოდენობას ასახავს. წელიწადის დროთა ცვლასთან ერთად საცხოვრებელი ადგილებით გამოწვეულ მოსახლეობის რაოდენობის ცვლას არ ითვალისწინებს.

ქალაქებში მცხოვრები მოსახლეობის 60 %, ზღვის დონიდან 600 მეტრის ქვემოთ, ხოლო 35 %, 200 მეტრის ქვემოთ იყო დასახლებული. ზღვის დონიდან 600 მეტრის ქვემოთ დასახლებული პუნქტები ქვეყნის ფართობის 30 %-ია, ხოლო 200 მეტრის ქვემოთ დასახლებულ ადგილებს % 11 უკავია.

ქვეყნის მიწების 47 % მიმდებარე ხეობებსა და ვაკეებს უკავია. სოფლებში დასახლებული პუნქტების მოსახლეობა 83 %-ს შეადგენს, დარჩენილი 17 % მაღლა მთაში ცხოვრებისთვის ხელსაყრელ ხეობებში არის განსახლებული. ორმო-თხრილებს, პატარა ბორცვ-გორაკებს მთელი ფართობის 53 % უკავია. ამ 53 %-ში შედის მცენარეებით დაფარული დაბალი და მაღალი მთები, ხოლო მყინვარებს, კლდეებსა და ასეთ აუთვისებელ ადგილებს 13 % უკავია.

დემოგრაფიული სტატისტიკის მიხედვით, საქართველოს მოსახლეობის სიხშირე ყველაზე იშვიათ დასახლებულ პუნქტში ერთ კვადრატულ კილომეტრზე 5 ან 10 ადამიანი, ხოლო ყველაზე მჭიდროდ დასახლებულ პუნქტში – 75-100 ადამიანი იყო.

ამ ლამაზი ქვეყნის, ისტორიული ზედის საქართველოში, ქართველები

იყვნენ ძირითადი და ყველაზე ძველი მკვიდრნი. ისინი აქ აფხაზებთან და აცეტინებთან (სავარაუდოდ ჩერქეზები ან ადიღები) ერთად ცხოვრობდნენ, დღეს კი სომხებთან, რუსებთან, აზერბაიჯანელებთან, ბერძნებთან, უკრაინელებთან და სხვადასხვა ხალხებთან ერთად ცხოვრობენ. დღევანდელი მრავალეროვანი საქართველოს შექმნაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ქართველთა სამეფოებისა და ხალხის ტრადიციებმა. მტრებისგან გამოქცეულნი აქ აფარებდნენ თავს. როდესაც მტერი მათ ტერიტორიებს იპყრობდა და სახლდებოდა, ყველაზე კარგ თავშესაფარს ისინი საქართველოში პოულობდნენ. მაგალითისთვის: 1826-1827 რუსეთ-ირანის ომის, 1828-1829 და 1877-1878 რუსეთ-თურქეთის ომის დროს სამხრეთ საქართველოში ჩამოსახლებული სომხები და აზერბაიჯანელები წარმოადგენენ.

საქართველოში ჩატარებული სტატისტიკური ანალიზის თანახმად, დანარჩენ მსოფლიოსთან შედარებით აქ სიცოცხლის ხანგრძლივობა საკმაოდ მაღალი და მრავალრიცხოვანი იყო. 1959 წელს, როგორც დოკუმენტებიდან ირკვევა, მოსახლეობის რაოდენობის საერთო ასაკი 80 წელს სცდებოდა. მათგან 62.000 კაცი აქტიურ ცხოვრებას ეწეოდა, ხოლო 2.080 კაცი 100 წელს და უფრო მეტ ასაკსაც აღწევდა. ამ ციფრებიდან ირკვევა, რომ 100.000 კაციდან 51 კაცი 100 წელზე მეტი ხნის იყო. საქართველოს რესპუბლიკის დროს სიცოცხლის ხანგრძლივობა 2.6-ჯერ იმატებს, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ საქართველოს სოციალ-ეკონომიკური და კულტურული პირობები ხელსაყრელ პირობებს ჰქმნიდა.

ქართველი ხალხის სოციალური ცვლილებები სხვადასხვა დროს სხვადასხვა მონაცემებს გვაძლევს. 1921 წელს საქართველოში მუშათა კლასი და სხვა მომსახურე პერსონალი 17-ჯერ გაიზარდა. მუშებისა და სხვა მომსახურე პერსონალის 40% ქალები იყვნენ. ქალ პერსონალთა 75% ეროვნული განათლების დაწესებულებებსა და ჯანდაცვის ორგანიზაციებში იყო დასაქმებული.

1922 წლიდან 1963 წლამდე ქალაქების მოსახლეობა 35%-დან 88%-მდე გაიზარდა. რესპუბლიკური მმართველობის მახასიათებლებთან ერთად ქალაქების ასეთი ურბანული დასახლებანი ქვეყნის ჩამოყალიბების შესაძლებლობას უზრუნველყოფდა.

საქართველოს შიდა და გარე არქეოლოგიური სამუშაოები¹

მთარგ: ჰ. ხინკილაძე

საქართველო კულტურული, საზოგადოებრივი შემოქმედებისა და არქიტექტურული ძეგლების მხრივ მსოფლიოში ერთ-ერთი მდიდარი ქვეყანაა.

¹ *ÇVENE BURI Kafkasoloji Dergisi*/"ჩვენებური". კავკასიოლოგიური კრებული, ნომ. 6-7, სტამბოლი, 1979. გვ. 32-35. ტექსტი თურქულიდან ქართულ ენაზე თარგმნა ნატო დვალმა.

საუკუნეთა განმავლობაში ქართველი ხალხის დაუღალავმა შემოქმედებითმა ძალამ ქვეყანას და ქვეყნის გარეთ უამრავი არქიტექტურული ძეგლი შესძინა. მაგრამ რა სამწუხაროა, რომ ომებისა თუ სხვადასხვა ბუნებრივი კატაკლიზმების შედეგად მხოლოდ რამდენიმე ათასი გადაურჩა და ჩვენამდე მოაღწია, დანარჩენი კი მიწად იქცა. ამ ნაგებობების უმრავლესობა ფეოდალურ პერიოდზე ადრინდელია.

ბოლო 35 წლის განმავლობაში დიდი მასშტაბით ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილმა ნივთებმა ფეოდალიზმამდე არსებულ საქართველოზე არქეოლოგებს ბევრი ცნობა და ინფორმაცია მიაწოდა. ასევე აღსანიშნავია, რომ ქართული ძეგლების ნაწილი ქრისტეს შობამდე, ნაწილი კი ჩვ. წთ. აღ.-მდე პერიოდს მიეკუთვნება. ეს ღირსშესანიშნავი ძეგლები მიუთითებს ქართველი ხალხის წარმატებას არქიტექტურაში, ასევე, წინა აზიაში და ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებს შორის საქართველოს სამეფოს ძლიერი პოლიტიკური ქვეყნის არსებობის შესახებ.

ქრისტეშობიდან IV საუკუნის პირველ ნახევარში ფანატიზმით შეპყრობილი სამყაროსთვის ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება მთელი რიგი ქვეყნებისა და მათ შორის საქართველოსთვის იმ დროის დიდი მოვლენა და წინ გადადგმული მნიშვნელოვანი ნაბიჯი იყო. ამ მოვლენებმა ცხოვრების ახალ სახეს, ფეოდალიზმის ჩამოყალიბებას და გავრცელებას შეუწყო ხელი.

ქრისტიანობის გავრცელების პირველ პერიოდში უკაცრიელ მთებზე აშენებული ეკლესიები და მონასტრები, შემდგომში უკვე დასახლებულ ადგილებზე აგებული ტაძრები მიუთითებს ქვეყანაში ქრისტიანობის გაძლიერებაზე. XVIII საუკუნის ცნობილი ქართველი გეოგრაფი, ვახუშტი წერდა: „ქრისტიანობის გავრცელების პირველ წლებში მორწმუნეებს მიტოვებულ უკაცრიელ მთებში, კლევებზე და ზნელ გამოქვაბულებში უამრავი მონასტერი აუშენებიათ. ფეოდალიზმის მმართველობის პერიოდსა და შუა საუკუნეებში ქართველი ხალხი ხელოვნებაში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა კონსტრუქციას და ორნამენტებს. არქიტექტურული ხელოვნება და კულტურა ორიენტირებული იყო რელიგიურ ნაგებობებზე“.

ქართველი პროფესორი გ. ჩუბინაშვილი თავის ნაშრომში „ქართული არქიტექტურა“ წერდა: „ამ პერიოდის ქართული არქიტექტურის განსაკუთრებულობა ის არის, რომ თანამედროვე აზიისა და ევროპის კულტურული გაცვლა-გამოცვლის ურთიერთშემოქმედების მიუხედავად ქართულმა არქიტექტურამ შეინარჩუნა ეროვნული ხასიათის განსაკუთრებული სტილი“.

ქართულმა არქიტექტურამ მრავალწლიანი პერიოდის განმავლობაში ბევრი ეტაპი გამოიარა, თავისი სტილი შეიძინა და განვითარების მწვერვალებს მიაღწია.

IV-VII საუკუნეების ქართული ძეგლები: ამ პერიოდის ძეგლები ძირითადად ხასიათდება გუმბათოვანი და ნახევარცილინდრიანი საფარით. ამის ნიმუშებია: ნინოწმინდა, მცხეთის ჯვარი, შუამთა, ათონი, დრანდა, წრომი, სამთავრისი, იშხანი, ზანა და სხვა ძეგლები. საქართველოში ამავე პერიოდში ასევე ვხვდებით ახალი სტილის ძეგლებს, მაგალითად: სამეკლესიანი ბაზილიკა, ზეგანი, ნეკრესი და სხვ. მსგავსი სამნავიანი ბაზილიკა, ბოლნისი, ურბნისი, წყაროსთავის მსგავსი ძველი სტილის ძეგლებიც აღდგენილ იქნა.

VII-IX საუკუნის ძეგლები: ამ საუკუნის ძეგლები ხალხის ცხოვრების შესაბამისად ახალი სტილით, უფრო ფართო მასშტაბიანი ტაძრებით ხასიათდება. მაგალითისათვის: ქუთაისის ბაგრატის ტაძარი, ოშკი, მცხეთის სვეტიცხოველი და ალავერდის მსგავსი ტაძრები. მოგვიანებით მსგავსი სტილის ტაძრები მნიშვნელოვნად გავრცელდა, როგორც არის: კუმურდო, ნიკორწმინდა, კაცხის ეკლესია, სამთავისი, მოქვი, ლიხნე და ბიჭვინთა.

XII-XIV საუკუნის ძეგლები: ამ პერიოდის დასაწყისში საქართველოში პატარ-პატარა ფეოდალური სამეფოების დამოუკიდებელ მმართველობას ბოლო მოეღო. ქვეყანაში ჩამოყალიბდა ერთი მმართველობის ცენტრი, რამაც უფრო გააძლიერა საქართველო. ამ ბრწყინვალე პერიოდში წინა აზიის ხალხების უმრავლესობა იძულებული გახდა დამორჩილებოდა იმ დროისათვის ძლიერ საქართველოს და მისი მმართველობა ელიარებინა. XII-XIV საუკუნე, ცნობილი დიდი პოეტის რუსთაველის, ჩახრუხადისა და შავთელის მოღვაწეობის პერიოდია. ასევე ამ პერიოდის არქიტექტურა ხასიათდება უნიკალური დეკორატიული გაფორმებითა და მოხატულობით. მაგალითისათვის: იყალთო, ქვათახევი, წულრუდაშენი, ბეთანია, დავით-გარეჯი და სხვა მრავალი. XIII საუკუნის ბოლო წლებს ეკუთვნის თბილისის მეტეხი, საფარა, შანტა, გერგეთის სამება, ხობის და ცაიშის ტაძრები.

XV-XVIII საუკუნის ძეგლები: საქართველოში გვიან ფეოდალიზმის ხანა XIX საუკუნის დასაწყისამდე გაგრძელდა. ამიტომ ამ საუკუნის არქიტექტურა და ახალი კულტურა ერთმანეთს გადაეკვეთა. მაგრამ ეს პრობლემა გაანეიტრალა იმან, რომ ძველი არქიტექტურა და ახალი ერთმანეთს შეერწყა. ახალი სტილის მოჩუქურთმება, გაპრიალება და გაფორმება ხელოვნებაში ახალ მეთოდად ჩამოყალიბდა.

საქართველოს ფარგლებს გარეთ მეზობელ თუ მეგობარ სახელმწიფოებში, სადაც ქართული აზროვნება, უნარი და ძალისხმევა არსებობდა, აგებულია ქართული ტაძრები. ქვემოთ გთავაზობთ მათ ჩამონათვალს:

ნაგებობის/ ტაძრის დასახელება	სახეობა	საუკუნე	ადგილი	ქვეყანა
ახტალა	კოგლაქსი	XII-XIV	ალავარდი	სომხეთი
ძვობაერდი	კულტურული ნაგებობა	X-XII		ჩრნეთი
ღარიანი	ციხე-სიმაგრე	ფეოდალიზმის წინა პერიოდი		ჩრ. ოსეთი
გვისა	კულტურული ნაგებობა	XII-XIV		ყარაჩაი-ჩერქეზეთი
შუანა	კულტურული ცენტრი	XII-XIV		ყარაჩაი-ჩერქეზეთი
ზელენუპი	კულტურული ცენტრი (3 ცალი)	X-XI		ყარაჩაი-ჩერქეზეთი
პეტრიწონი	კულტურული და პალეოგრაფიული ცენტრი	XI	ზაგრა	ბულგარეთი
ივერიის მონასტერი	კულტურული და პალეოგრაფიული ცენტრი	X	ათენი	საბერძნეთი
ათანასე ლავრა	კულტურული და პალეოგრაფიული ცენტრი	X	ათენი	საბერძნეთი
გათსიგანია	კულტურული და პალეოგრაფიული ცენტრი	XI	პალესტინა	ისრაელი
იონანე ღვთისმეტყველის მონასტერი	კულტურული და პალეოგრაფიული ცენტრი	V-VI	პალესტინა	ისრაელი
გოლგოთა	კულტურული და პალეოგრაფიული ცენტრი	XI	პალესტინა	ისრაელი
პაპაბატა	კულტურული და პალეოგრაფიული ცენტრი	XI	პალესტინა	ისრაელი
საბას ლავრა	პალეოგრაფიული ცენტრი	VIII	პალესტინა	ისრაელი
ივერიის მონასტერი	კულტურული და პალეოგრაფიული ცენტრი	V-VI	პალესტინა	ისრაელი
ჰერის მონასტერი	კულტურული და პალეოგრაფიული ცენტრი	XI	პალესტინა	ისრაელი
ქართველთა ეკლესია	კულტურული და პალეოგრაფიული ცენტრი	V-VI	პალესტინა	ისრაელი
ჟალიბი	კულტურული ცენტრი	X	გაგოსა	კვიპროსი
სინას მთა	კულტურული ცენტრი	X	სინა	ეგვიპტე
ქართველთა ეკლესია	კულტურული ცენტრი	V-VI	თებე	ეგვიპტე
ერეთი	ქალაქი	ფეოდალიზმის წინა პერიოდი		აზერბაიჯანი
ხაზითაგაირაგი	კულტურული ცენტრი (2 ცალი)	X-XI	ორჯონიძიძე	ჩრ. ოსეთი
ბრინაწილუსი	კულტურული ცენტრი	XI	სტამბოლი	თურქეთი
განგანა	კულტურული ცენტრი	XI	სტამბოლი	თურქეთი
რომანა	კულტურული ცენტრი	IX	სტამბოლი	თურქეთი
ულუმბო	კულტურული ცენტრი	IX	ბურსა	თურქეთი
ალექსანდრეს მონასტერი	კულტურული ცენტრი	XI	ადანა	თურქეთი
პასტანა	კულტურული ცენტრი	XI	ანტაქია/კათაი	ჩრ. ოსეთი

(ძვ.ანტიოქია)	თურქეთი	XII-XIV		ყარაჩი- ჩერქეზეთი
კალიპოსი	კულტურული ცენტრი	XI	ანთაქია/ჰათაი	ყარაჩი- ჩერქეზეთი
(ძვ.ანტიოქია)	თურქეთი	X-XI		ყარაჩი- ჩერქეზეთი
ტუალტა	კულტურული ცენტრი	XI	ანთაქია/ჰათაი	ბულგარეთი
(ძვ.ანტიოქია)	თურქეთი	X	ათენი	საბერძნეთი
შავიშთა	კულტურული ცენტრი	VII	ანთაქია/ჰათაი	საბერძნეთი
(ძვ.ანტიოქია)	თურქეთი	XI	პალესტინა	ისრაელი
დადაშენი	კულტურული ცენტრი	VIII-X	კოლა	თურქეთი
იშხანი	კულტურული კომპლექსი(IV, VII, X, XI	იუსუფელი	თურქეთი
თუხარისი	ცინეისიგარა	X- XI	იუსუფელი	თურქეთი
გელო	ცინეისიგარა	X- XI	ართვინი	თურქეთი
სვიტი	კომპლექსი	VIII-X	ართვინი	თურქეთი
ართვინი	ქალაქი	VIII-X	ართვინი	თურქეთი
ოპიზა	კომპლექსი	VIII-X	ართვინი	თურქეთი
ბერთა	კომპლექსი	VIII-X	ართვინი	თურქეთი
შატბერდი	კომპლექსი	VIII-X	ართვინი	თურქეთი
ხანძთა	კომპლექსი	VIII-X	ბორჩხა	თურქეთი
ანა	კომპლექსი	X- XI	არტანუჯი	თურქეთი
არტანუჯი	ქალაქი	VIII-X	არტანუჯი	თურქეთი
ცინე	ცინეისიგარა	X- XI	არტანუჯი	თურქეთი
შავშეთი	ქალაქი	VIII-X	შავშეთი	თურქეთი
სერაპისცინე	ცინეისიგარა	XII-XIV	შავშეთი	თურქეთი
ტბეთი	კომპლექსი	X- XI	შავშეთი	თურქეთი
ცინე გარყლოზისა	ცინეისიგარა	XII-XIV	შავშეთი	თურქეთი
არტაანი	ქალაქი	VIII-X	არტაანი	თურქეთი
წყაროსტავი	კულტურული ნაგებობა	IV-VII	არტაანი	თურქეთი
ყველისცინე	ცინეისიგარა	X- XI	ფოცხოვი	თურქეთი
წურწყაბი	კულტურული ნაგებობა	VIII-X	ფოცხოვი	თურქეთი
ერუშეთი	ქალაქი	VIII-X	ხანაპი	თურქეთი
ნაქალაქევი	ქალაქი	X- XI	ხანაპი	თურქეთი
პაყისცინე	ცინეისიგარა	XII-XIV	ჩრდილი	თურქეთი
ურთა	კულტურული ნაგებობა	X- XI	ჩრდილი	თურქეთი
თეთრისცინე	ცინეისიგარა	XII-XIV	ჩრდილი	თურქეთი
ოთხთაქალაქისა	კომპლექსი	VIII-X	კოლა	თურქეთი

კოლა	ქალაქი	VIII-IX	კოლა	თურქეთი
სოლომონისი	ცინხანიგაგრა	XII-XIV	კოლა	თურქეთი
კალგასის ცინხა	კომგლექსი	VIII-IX	ოლური	თურქეთი
ტოსპარი	კომგლექსი	VIII-IX	ოლური	თურქეთი
ფანასკარბი	კომგლექსი	VIII-IX	ოლური	თურქეთი

თურქეთში „ქართველის“ აღმნიშვნელი დასახლებული რაიონები

დასახელება	დანიშნულება (მნიშვნელობა)	სოფლის აღმინისტრაცია	დაბა	რაიონი	ადმინისტრაციული ცენტრი
გურგოლა	პატარა სოფელი	იოლაღვი	-	არტანუჯი	არტვინი
გურგუ	გამგებობა	-	გუვემ	ქ. ჰამამი	ანკარა
გურგუ	უბანი	ჰ. ჰაბიბაზა	-	დუზჯა	ბოლუ
გურგუ	მუნიციპალიტეტი	-	-	-	ჩორუმი
გურგუ	მუნიციპალიტეტი	-	-	ჯიღა	კასტამონუ
გურგუ	მუნიციპალიტეტი	-	დოქმეთეფა	ტურხალი	თოქათი
გურგუბატიქ	მუნიციპალიტეტი	-	-	გერგე	სინოპი
გურგუბაი	მუნიციპალიტეტი	-	-	არტანინი	ყარსი
გურგუხან	პატარა სოფელი	ბირიმშეხ	შინჯიქ	კახთა	შალქათინა (ადიამან)
გურგუჰუსეინ	მუნიციპალიტეტი	-	-	დუზჯა	ბოლუ
გურგულერ	მუნიციპალიტეტი	-	-	დუზჯა	ბოლუ
გურგულერ	უბანი	ქარაფინარ	ქაბალი	-	სინოპი
გურგულერ	სოფელი	ჩეშთეფა	-	ბართინი	ზონგულდაღი
გურგულერ	სოფელი	ქიზიკუმსალი	-	ბართინი	ზონგულდაღი
გურგულერ	სოფელი	მელეთქურთი	-	ბართინი	ზონგულდაღი
გურგულუ	უბანი	-	კუნუთი	ისპირი	ერზურუმი
გურგულუ	მუნიციპალიტეტი	-	-	გორელა	ბირეანსინი
გურგუმუჰარამ	უბანი	ჩათალღი	-	გერგე	სინოპი
გურგუმოდღუ	უბანი	ჰაბი	-	-	კასტამონუ
გურგუმოდღუ	სოფელი	ქალინქიქიშეხი	-	თაშქოფრუ	კასტამონუ
გურგუმოჰილი	მუნიციპალიტეტი	-	დოქმეთეფა	თურკალი	თოქათ
გურგუ მაჰალესი	უბანი	ჩეჩირგე სემთი	-	მერკეზი	ბურსა
გურგუ დამღარი	სოფელი	სოფელი	-	ინეგოლი	ბურსა
გურგუ ბაბაიაკა	სოფელი	სოფელი	-	ბონენი	ბალიქესირი

Maçaheli Vadisi Köylerine İlişkin Bazı Tarihi ve Etnografik Kayıtlar¹

Çeviren: Hayri HAYRIOĞLU

Maçaheli Vadisi Köylerinin çok eski ve zengin bir tarihi geçmişine sahiptir. İlk zamanlardan beri halk bu vadinin orta kesimi ile iki yakasına yerleşmiş olup, bölgenin iklim özelliklerine uygun çeşitli tarım ürünleri yetiştirmiş ve yaşamını sürdürmüştür. Maçaheli'nin tarihi ve etnografyası, Güneybatı Gürcüstan'ın diğer kesimlerinden yaşayan halkların tarihleriyle yakından ilişkilidir. Özel coğrafi konumuyla Maçaheli çrvresi, özellikle Çoruh kesiminin ekonomisinde çok önemli rol oynuyordu, tarihi, etnografik ve arkeolojik verilere göre orta çağlardan itibaren Maçaheli'den Çoruh Vadisi'nin yerleşim bölgelerine inen, o döneme göre gelişmiş bir ticari kara yolu bulunuyordu. Bu yol yöre halklarının yaşamında büyük önem taşıyordu. Maçaheli Vadisi halklarının karadeniz'in kıyı bölgesiyle bağlantı sağlayan ilk ayrı yol bulunuyordu. Bunlardan birisi Çoruh Vadisi boyunca dolaşarak, diğeri ise Yukarı Acara'yı Aşağı Acara'ya bağlayarak ve kestirmeden kıyıya iniyordu.

Bugünkü Acaris ağmarti köyü Yukarı Acara'ya uzanan yolun başlangıç noktasıydı. Bu iki yoldan başka Maçaheli'yi dışa bağlayan bir üçüncü yol daha vardı. Bu yol, 3439 metre rakımlı Karçhali doruğunu aşarak Şavşeti'deki (Şavşat) Eprati Köyüne ulaşıyordu. Eprati köyü o tarihte artvin, Ardahan gibi birkaç merkeze açılan yolların kavşak noktasıydı.

Eski elyazması kilise kayıtlarından olan Maçahelis Heobis Sulta Matiane adlı belgelerde Maçaheli Vadisi'ne ilişkin çok önemli tarihi kayıtlar bulunmaktadır. Bu elyazması kilise kayıtları 1874 yılındaki araştırma gözleri sırasında Gürcü bilimadami G. Kazbegi köyünde ortaya çıkarılmıştır. G. Kazbegi bu belgeleri sonradan D. Bakradze adanda başka bir Gürcü bilimadamona vermiş, bu kişi de 1874 yılında ilk defa bunları düzenleyerek yayınlanmıştır.

„Sulta Matiane“ belgelerinin orijinalleri deri üzerine ve eski Gürcü „Hutsuri“ alfabesiyle yazılmıştır. Bu değerli belgeler yüzyıllar içerisinde yıprandığından tarihleri henüz kesin olarak okunamamıştır. Bilimadamları bunları „paleografik metinler“ olarak adlandırıp tarihlendirmektedirler. Ama bu tomar belgeler arasında 12., 13, ve 15. Yüzyıllara ilişkin olanları da vardır. Bunlar kısmen siyah ve kısmen de mavi mürekkeple „Satavri“ denen büyük harflerle yazılmıştır.

Maçaheli Vadisi ruhani lideri Matiane, çevresindeki çağdaş bazı aile adlarını, kadın ve erkek adlarını, birçok yer adı da kaydetmiştir. Ve hatta burada anılan soyadlarının hangi köylere ait olduğunu, birçok aile bireyinin açık kimliklerini de kaleme almıştır. Sonunda da sözü şöyle bağlamaktadır: „Yüce Tanrım, kilisemize her türlü yardımda bulunan bu inananları koru.“

¹ „ჩვენებური“. კულტურული კრებული, ნომ. 2-3, 1993. გვ. 28-30.

Bu kayıtlarda sözü edilen soyadlarından gönümüze kadar gelebilenler hakkında bilimadamları bir fikir sahibi olabilir. Onların asıl yurtlarının saptınması konusunda yararlanabilirler.

Matiane önce Maçaheli Vadisi'nin beş köyünün halkından söz etmektedir. Bunlardan „Zedvake hayırseverleri“, „Çikuneti hayırseverleri“, „Çhutuneti hayırseverleri“, „Eprati hayırseverleri“ ve „Hertvisi hayırseverleri“ diye söz edip şöyle diyor: „Kilisemize yardımda bulunan bütün Zedvake hayırseverlerini Tanrı korusun, Çikuneti hayırseverlerini Tanrı korusun, Eprati hayırseverlerini Tanrı korusun, Hertvisi hayırseverlerini Tanrı korusun.“ Matiane daha sonra da „Bütün Abhazyaya hayırseverlerini Tanrı korusun“ deyip Abhazları da anıyor...

Matiane belgelerinde sözü edilen soyadlar , „-eti“, „-dze“, „-şvili“, „-uri“, „-uli“ gibi sonekle biten soyadlardır. Bunların çoğu „-dze“ sonekli soyadlardır. Bunu, sırasıyla „-ei“ ve „-şvili“ sonekliler izlemektedir, „-eti“ sonekli soyadlar şunlardır: Abeslameti, Alvaeti, Beçieti, Brevaeți, Butsneleti, Gazieti, Gatenieti, Giorgaeti, Glicaeti, Gogabereti, Goglaeti, Gorgadzieti, Guianeti, Davlaeti, Dolieti, Durcaneti, Egnateti, Vardaneti, Vasaeti, Zarkieti, Tevtieti, İbadaeti, Kakalaeti, Kancareti, Keçereti, Kartieti, Kuthaeti, Meputkrieti, Morçieti, Mtsitureti, Ovsieti, Rostometi, Samoeleti, Sikalaeti, Saoristaneti, Skineceti, Sisoeti, Tibçueti, Tomaracti, Tuneti, Paraceti, Phikaeti, Kvabeleti, Çavlaeti, Tsandaeti, Tsadaeti, Tzitclaeti, Tzkiromaneti, Cardeneti, vb.

Bugünkü Gürcücede „-ei“ soneki „ülke“ anlamında kullanılmaktadır. Ama 11. Ve 13. Yüzyıllara ilişkin Gürcü yazınının analizlerinde anlaşıklığına göre bu sonekle biten eski Gürcü soyadlarına sa sık rastlanmaktaydı. Bir soya göre“-eti“ sonekliyle biten aile adları „-dze“ ve „-şvili“ sonekli aile adlarından daha eskidir. „-eti“ soneki zamanla anlam değışikliğine uğrayarak, ailenin yerleşmiş olduğu yeri anlatan biçime dönüşmüştür. Kuşkusuz bu görüş açısından bakılınca bugünkü yer adlarının birer aile adı taşıdığı anlamına gelip, o yerin geçmişte hangi ailenin yerleşme alanı olduğunu göstermektedir. Örneğin: Gorgadzeti, Gvianeti, Kejereti, Tsbadieti, Sikaleti, Çikuneti, Şavşeti gibi: Matiane, bugünkü Maçaheli sınırları dışında kalan köylerin adları olan „-eli“ sonekli soyadlarından da dolaylı olarak sözetmektedir.

Matiane kayıtlarında rastlanan „-dze“ sonekiyle biten soyadlar şöyle: Abeslamidze, Abaşidze, Abalasdze, Bagratisdze, Balasdze, Basilasdze, Berasdze, Berisdze, Butsnelisdze, Gablaşisdze, Gabriçisdze, Gatenasdze, Gamrekelisdze, Giorgasdze, Gogaberisdze, Goglasdze, gogasdze, Gogsisdze, Govinasdze, Gorgasdze, Gorgoşasdze, Gundarisdze, Gucarisdze, Davitisdze, Davlasdze, Dolisdze, Vaşanisdze, Vatsasdze, Verdzasdze, Zarkisdze, Surabizdze, Tavdidisdze, Tectisdze, Terselisdze, Totosdze, İakobasdze, İvanasdze, İobisdze, Kokolasdze, Kanearisdze, Kahaberisdze, Kibelisdze, Kickitisdze, Kobisdze, Komsisdze, Kostanelisdze, Koplasdze, Kuhrasdze, Kvirikasdze, Lakaşisdze, Lomtatisdze, Lomderisdze, Lomicrisdze, Lurcasdze, Maharasdze, Mahaçasdze, Mgelasdze, Melasdze, Meputkrisdze, Miminasdze,

Mikelasdze, Mortulasdze, Mopirnasdze, Mçedlisdze, Mhetsisdze, Nadirasdze, Nikolasdze, Nukrasdze, Osanasdze, Pilpilasdze, Rastaganisdze, Racabelisdze, Rostomisdze, Samoelisdze, Sanadirasdze, Sakuntelasdze, Tbelisdze, Trapizisdze, Udelisdze, Ulgardasdze, Paracisdze, Pibotisdze, Potelisdze, Phikasdze, Kabulisdze, Kadagisdze, Kokolisdze, Kuabulasdze, Ğaĝanisdze, Őavçitisdze, Őalvasdze, Samanasdze, Őirikisdze, Őubanisdze, ŐuŐanasdze, Çahuasdze, Tsalmogvisdze, Tsandasdze, Tsinvarisdze, Tsintskelasdze, Tsikarisdze, Çanisdze, Çaĝumelisdze, Çumbasdze, Cardenisdze, Caparisdze, Cecelisdze, Cigarisdze, Hahabisdze, vb.

Matiane kayıtlarında „-Ővili“ sonekli soyadları söylece sıralanmıŐtır: AĝsaitaniŐvili, GiviŐvili, GorkeniŐvili, DavitaŐvili, DemetraŐvili, KilisariŐvili, KokopinaŐvili, MatisaŐvili, MalekmaŐvili, MeteheliŐvili, MikasŐvili, MurvaniŐvili, PetriaŐvili, SasaŐvili, SumbatiŐvili, PibotiŐvili, PhikiŐvili, KavtaraŐvili, KlutiŐvili, SaltaraŐvili, ÇitaŐvili, TsangriŐvili, vb.

Matiane byndan sonra „-uri“ sonekiyle biten soyadları tanıtılmaktadır. Bu sonekle biten soyadlara bugün ne yazık ki ne Maçaheli Vadisi'ndeki ailelerde ne de Acara'nın diĝer vadilerindeki ailelerde rastlanır. Bunlara da birkaç örnek verelim: Abeslamuri, Guianuri, Tevtiuri, Kulumburi, Kokoluri, Kvabeluri, Poteluri, Hinkilauri, vb.

Matiane'in çağdaŐı Gürcü kadın ve erkek adları da ilginçtir. Örneĝin yaygın olan kadın adları: Batula, Borena, Buria, Burduhusni, Gvantsa, Diopoa, Duda, Tamari, Tina, Tinatini, Tuta, Margaliti, Mariami, Marta, Marine, Natela, Natia, Paraskeva, Rusidani, Sanata, Çhutunia, Tsaisa, Tsintshala, Huarasani, HuaŐaki, yaygın erkek adları da: AbaŐa, Atanase, Andronike, Arseni, Arslani, Basili, BeŐkeni, Bibila, Gigla, Giorgi, Givi, Grigoli, Daviti, Danieli, Demetre, Esaia, Vardani, Zakaria, Zebeda, Zviadi, Tevdore, Toma, İakobi, İese, İvane, İlarioni, İona, İordane, Kaka, Kvirike, Kozmani, Kona, Lazare, Loma, Mamia, Mançba, Markozi, MaruŐini, Mahara, Maharebli, Mgela, Mina, Mikeli, MŐuida, Nadira, Nikoloz, Otari, Onopre, Okro, Okropiri, Pavle, Petre, Romanozi, Saba, Sagia, Saĝira, Sehnia, Siharuli, Solomoni, Stepane, Sumbati, Kavtari gibi adlardır.

Matiane dönemi soyadlarının birçoĝu, yer adları biçiminde de olsa, günümüze ulaşabilmiŐtir. Bugünkü Maçaheli Vadisi köylerinde Őu soyadları taşıyan kalabalık aileler bulunmaktadır. Bunların eski kayıtlara ne derecede benzediĝi açıkça görölmektedir: Abeslamidze, AbaŐidze, Basiladze, Beridze, Gvianidze, Gogodze, Gorgadze, Kirkitadze, Kopladze, Moriladze, Kokoladze, Őanidze, Hinkiladze, Ciganadze.

1945 yılına kadar VaŐanidze ve Tevtidze aileleri Gorgadzeti köyünde yaŐıyorlardı. Bu tarihten sonra bunlar Batum yakınındaki Helvaçauri ilçesinin Tçamali köyüne göçtüler. Eski MalakmaŐvili ile KavtaraŐvili soyadları ise bugüne Malakmadze ve Kavtaradze biçiminde deĝişerek ulaŐtı. Günümüze ulaşan

soyadlarını vermeyi sürdürüelim: Gabrişidze, Mopinadze, Pirpiladze, Perselidze, Putkaradze, Kobuladze, Kondaridze, Tsimnaridze...

Matiane bu soyadlardan bazılarını şöyle telaffuz ediyor: Gabriçidze, Mopimasdze, Pilpilasdze, Terselisdze, Meputkrisdze, Kabulisdze, Gundarisdze (Sindieti köyünde yaşayan bugünkü Kondaridze'lerin ataları), Tsivnaridze.

Matiane'nin sözünü ettiği Kahaberidze, Lastakanidze, Potelidze, Şuşanidze aileleri bugün Maçaheli'nin yakınındaki Kirmati köyünde yaşamaktadırlar. Kirmati köyü eskiden Çoruli Vadisi'ndeki Livana Tbeiriası'na bağlıydı. Maçaheli Vadisi çıkışı olan aşağıda adları yazılı aileler de, bu gün Maçaheli dışına, Acara'nın çeşitli kesinlerine göçüp sularını sürdürmektedirler. Örneğin: Baladze, Bedinadze, Gatenadze, Giorgadze, Davitadze, Davladze, Dolidze, Verdžadze, İakobadze, Kokoladze, Kvirikadze, Nakaşidze, Maharadze, Mahaçadze, Mikeladze, Mgeladze, Meladze, Mçedlidze (ya da Mçedlişvili), Samuelidze, Şamanadze, Çahvadze, Caparidze, Tsiskaridze...

Matiane belgelerindeki örnekler gibi aslı Maçaheli çıkışlı olan „-dze“ ve „-şvili“ biçimli soyadlar bütün Gürcüstan'a yayılmıştır. Eksik olmakla birlikte bunu doğrulayan birçok başka belge de vardır.

Maçaheli Vadisi'ne ilişkin Matiane belgeleri kendi çevresi sınırlarını aşarak Acara Vadisi, Çoruh Vadisi ve Güneybatı Gürcüstan'ın başka birçok yerleşme yerinin tarihi, coğrafyası, etnografyası ve demografisi hakkında ışık tutmaktadır.

Bu yazı Nodar Kahidze'nin Maçahlis Heoba (1974, Maçaheli Vadisi) adlı kitabından alınmıştır.

Masal: Topuzlu¹

Bir varmış, bir yokmuş. Eskiden: Köyün birinde garip bir adam yaşarmış. Adına Topuzlu derlermiş. Aslında adamın esas adı başkaymış, ama durmadan ağaç köklerinden topuzlar yontup biriktirdiği için bu adla çağrılmış.

Bizim Topuzlu'nun akça tüylü iki akıllı koyunu varmış. Başka hiçbir seyciği yokmuş. Topuzlu koyunlarını sabahları kırlara salar, akşam omunca da kendiliklerinden evlerine dönerlermiş.

Günlerden bir gün, koyunlar kırdan gezerken kurnaz tilki ile karşılaşmışlar. Tilki yaklaşmış sormuş:

- Etili koyunlar, tatlı koyunlar, kiminsiniz bakayım?
- Topuzlu'nun.
- Kimmiş o Topuzlu dediğin adam?
- Kim olacak: Sabahtan akşama dek topuz yontuyor, hazırlıyor. Kırdan bize birileri dokunacak olursa, topuzları kafasında parçalayacak.
- Sizin Topuzlu'nuzdan korkmam ben, demiş kurnaz Tilki. Aslında korkudan yüreği tir tir titremiş. Kuyruğunu kıstığı gibi oradan uzaklaşmış.

¹ ჩვენებური კულტურული კრებული, ნომ.22-24, 1996. გვ., 39-40.

Bizim topuzlu'nun koyunları kırdan az gitmişler, uz gitmişler derken bir de bakmışlar ki; karşılarında koskocaman ayı durmuyor mu? Birden korkuya kapılmışlar, ayının iri iri açılan gözlerinden. Gök görültüsünü andıran sesiyle gürlemiş ayı:

- Akça koyunlar, pakça koyunlar, sahibiniz kim sizin? Söyleyin hele bana.
- Topuzlu, demişler koyunlar titreyerek.
- Ne biçim adammış o Topuzlu dediğiniz?
- Ne biçim olsun, basbayağı adam. Sabahtan akşama değin topuzlar yapıyor.

Kırdan bize birileri kötülük edecek olursa onlarla kafalarını patlatacak.

• Ben öyle topuzları çok gördüm. Korktuğumu sanmayın, demiş ayı, ama aslında korkudan yüreği güm güm atıyormuş. Homurdanarak uzaklaşmış oradan.

Yollarına devam etmişler bizim akça koyunlar. Az gitmişler, uz gitmişler. Bir de bakmışlar ki, bir kayanın tepesinde aç bir kurt kendilerine sırtıtmıyor mu? Korkmuşlar koyunlar hain bakışlı kurttan. Ama ne yapsınlar. Kurt seslenmiş:

- Hey, ağzıma layık koyunlar baksanıza! Kiminsiniz siz? Söyleyin hele.
- Topuzlu'nun.
- Ne biçim Topuzlu'ymuş o?
- Ne biçim olsun. Sabahtan akşama dek ağaç yumrularından topuzlar yontuyor.

Bize kırdan birileri zarar verecek olursa topuzkarı onun kafasında parçalayacak.

• Sevsinler topuzlarını onun. Siz o masalları ancak başkalarına yutturabilirsiniz, beni korkutamazsınız, demiş ve ikisini de lüp diye mideye indirivermiş hain kurt.

Akşam olmuş. Bizim Topuzlu akıllı akça koyunlarını beklemeye koyulmuş. Bekleye bekleye gözleri yolda kalmış. Ama boşuna. Koyunları bir yerlerde görünmüyorlarmış. Sabrı tükenmiş, içine kuşku düşmüş Topuzlu'nun. Hemen omuzuna topuzlardan birini koymuş, kırlara doğru uzanmış gecikmeden. Yolda kurnaz tilki ile karşılaşmış Topuzlu, seslenmiş:

- Hey, kurnaz tilki, benim akça koyunlarımı gördün mü?
- Görmedim.
- Aç bakayım ağzını, kan izi var mı göreyim.

Tilki ağzını açmış, dişlerini göstermiş.

- Tamam, demiş Topuzlu, sen yememişsin, anlaşıldı.

Az gitmiş bizim Topuzlu, uz gitmiş. Vara vara yolun kenarında koca ayı ile karşılaşmış. Seslenmiş ayıya:

- Hey, Koca ayı! Benim akça koyunlarımı gördün mü?
- Görmedim.
- İnanmam. Aç, ağzını muayene edeyim. Sen yemişsindir.

Ayı korku ile iki ayağı üzerine dikilip ağzını sonuna kadar açmış. Topuzlu'ya dişlerini muayene ettirmiş. Ayının ağzında da görememiş Topuzlu, akça koyunlarının bir nişanını. Yürümüş oradan da. Yürümüş, epey bir yol gittirirken sonra yolda kurtla karşılaşmış. Kurda da seslenmiş Topuzlu:

• Hey hain kurt. Gel bakayım yanıma. Benim akıllı akça koyunlarımı gördün mü, demiş.

- Görmedim. Vallahi de görmedim billahi de, diye yanıtlamış hain kurt.
- İnanmam. Aç ağzını, dişlerini muayene edeceğim.

Açmış ağzını hain kurt, korkudan tir tir titreyerek. Topuzlu bakmış ki, kurdan dişleri arasında akça koyunlarının tüyleri takılmamış mı? Çok öfkelenmiş. Basmış topuzu hain kurdun kafasına. Basmış da basmış. Kurt inlemiş, yerlere uzanmış acısından. Topuzlu gecikmeden karnını kamasiyla yarmış hain kurdun, akıllı akça koyunlarını canlı canlı kurtarmış kurdun karnından. Kurt cezasını görmüş, Topuzlu ile akıllı akça koyunları birlikte evlerine dönmüşler.

O günden sonra kimse onlara kötülük düşünmeye cesaret edememiş, mutlu mutlu yaşamışlar...

**„İyilere un, kötülere kepek,
Dostlara şölen, Düşmanlara kötek...“
Gürcüceden Çeviren: Hayri HAYRİOĞLU**

Eski Sovyetler’de Gürcü Nüfusu¹

Hayri HAYRİOĞLU

Gürcüstan toprakları çağlar boyu bir halklar mozaiği oluşturuşuyordu. Dört mevsimin bir arada yaşandığı bu bereketli topraklar daima göçebe ve sömürgeci yabancıların ilgi odağı halindeydi. İsa’dan yüzlerce yıl önce bu topraklarda, mağaralarda yaşayan bir „Bunturki“ kavmi çok ilkel bir yaşamla sahneye çıkmıştı. Bu kavmin M. Fahrettin Kırzioğlu gibi demagogların açıklamalarına göre „Bön Türkler“ olduğu ileri sürülmektedir. Daha geç çağlarda değişik isimlerle ortaya çıkan persler, Miletoslu Elenler, Romalılar, Araplar, Süryaniler, İşkitler, Hunlar, Hazırlar, Kıpçaklar, Pontuslular, Harzemliler, Timurlular, Dağlılar, Moğollar, Türkmenler, Selçuklular, Osmanlılar ve Ruslar birer sel gibi bu topraklar üzerinden akıp geçtiler. Gelip geçen her topluluk Gürcü insanının kanına, fiziki yapısına, diline, kültürüne, yaşam biçimine kendince çeşniler katıp gitti.

Elimizde bulunan 1993 Tbilisi basımı Anzor Totadze’ye ait eser, bu konuda bize çok geniş ve ilginç belgeler sunmaktadır. Biz bu belgelerin derinliklerine inmek istemiyoruz. Ancak güncel olan kısmını ele almakla yetineceğiz. Bu eserde verilen istatistiki bilgilere göre Gürcüstan sınırları dışında (Eski Sovyetler’de) yaşayan Gürcü diasporası rakamlarla tablodaki gibidir.

1989 YILI GENEL NÜFÜS SAYIMINA
GÖRE ESKİ SOVYETLER’DE
GÜRCÜLERİN
DEMOGRAFIK PORTRESİ

¹ ჩვენებური კულტურული კრებული, ნომ., 27, 1998. გვ., 33.

Ülke	Kişi adedi (Gürcü)
Gürcüstan	3.787.393
Azerbaycan	14.197
Ermenistan	1.364
Rusya	113.184
Ukrayna	23.540
Belarusya (beyazrusya)	2.840
Özbekistan	4.704
Kazakistan	9.496
Kırgızistan	1.143
Türkmenistan	960
Adiğe Özerk Bölgesi	643
Karaçay-Çerkes Otonom Cum.	529
Kabardey-Balkar	2.090
Kuzey Osetya	12.284
Çeçen-İnguş	1.041
Dağıstan	917
TOPLAM	3.976.325

Muhammed Vanilişi'yi Yitirdik¹

Hayri HAYRİOĞLU

Muhammed Vanilişi 1909 yılında, Batumi iline bağlı Sarp Köyünde bir Kartvel (Laz) ailenin oğlu olarak dünyaya gözlerini açtı. Babasının adı Abdul'du. İlk ve orta öğrenimini Sarp Köyünün Türkiye kesiminde Türkçe olarak okudu. Gürcüstan'da yükseköğrenim görebilmesi için Gürcüce okuma-yazma öğrenmesi gerekti. Batum'da yeniden okula kaydolup Gürcüce lise öğrenimi yapmak zorunda kaldı. Bundan sonra Kutaisi Pedagoji Enstitüsü Dil-Edebiyat Fakültesi'ne kaydoldu. Öğrencilik yıllarında halkbilimi (etnografya) üzerine araştırmalara başladı. Topladığı kaynaklar Laz dilinden oluşuyordu. Araştırmaları sırasında Sarp Köyünde konferanslar, seminerler, sohbetler, söylevler düzenlendi.

İlk kaleme aldığı makale bir uzun öyküydü. „Zekiye“ adlı bu öykü, Osmanlı idaresi dönemindeki Laz yaşantısını konu alıyordu. Öykü, Tbilisi Devlet Üniversitesi yayınları arasında basıldı. Ardından birçok skeç ve piyes kaleme aldı. Bunlardan „Memetişi Lotoba“ (Mehmed'in Ayyaşlığı) ve „Patişahik Pati İzmosepi“ (Padişah Kabus Görüyor) piyesleri Gonio'da, Sarp'ta ve birçok Abhaz Köyünde sahnelendi. Halkın ilgi ve beğenisini kazandı. Bunlardan başka Gürcü gazete ve periyodik dergilerinde Laz toplumunun günlük yaşantıları ve başarıları üzerine makaleleri yayımlandı.

¹ ჩვენებური კულტურული კრებული, ნომ. 28, 1998. გვ., 20.

Kutsisi kentinde Vanilişi'nin girişimiyle Lazca bir gazete çıkardı. Mçita Murutsbi (Kızıl Yıldız) adlı bu gazete iki sayı çıktıktan sonra yayın hayatını sürdürmedi.

Muhammed Vanilişi, arkadaşı ve köylüsü, eğitimci Ali Tandilava ile birlikte Lazların Taribi adlı tarih, coğrafya, etnografya, folklor eseri kaleme aldı. 1964 yılında yayımlanan bu eser, uzun yıllar sonra tarafından Türkçeye çevrilip, 1992 yılında İstanbul'da Ant Yayınları'nda basıldı. Türkçe yayımlanan ilk Laz konulu eser olması açısından çok önemlidir. Türkiye'de ve Gürcüstan'daki okurlar arasındadır büyük yankı yarattı.

Vanilişi 1937-1941 yılları arasında Acara Otonom Cumhuriyeti Halk Eğitimi Kurulu Başkanlığını yürüttü. 1941-1945 yılları arasında Acara Kültür bakanlığı, 1945-1947 yılları arasında Acara Adalet Bakanlığı, Baro Başkanlığı, 1947-1954 yılları arasında Acara Devrim Müzeri Müdürlüğü, 1954-1973 yılları arasında da Din İşleri Yüksek Kurulu Acara Başkanlığı görevlerini yürüttü. Bu yıllarda birçok değişik öğretim kurumunda Türk ve Gürcü edebiyatı dersleri verdi. Birçok kamu kuruluşunda Türkçe tercümanlık görevini de yürüttü.

Vanilişi 1978 yılında emekliye ayrıldı. 1997 sonbaharda hayata gözlerini kapadı, Anısı önünde saygıyla eğiliyoruz.

İran-Pereidan'lı Gürcüler¹

Hayri HAYRİOĞLU (Vahtang MALAKMADZE)

„Pereidan“ sözcüğü bugün her Gürcünün yüreğini titreten, acı anıların simgesi haline gelmiş bir sözcüktür. İranlıların „Feridun“ dedikleri bu yer İsfahan'a 120 kilometre kadar uzakta bir yerleşim alanıdır.

Trajedi ile Gürcüstan tarihini az çok bilen herkes, İran şşhlarının küçücük Gürcüstan'a karşı ne denli acımasız saldırılar, yıkımlar, kıyımlar yaptıklarını hatırlarlar. Bunlar arasında en acımasız ve aman vermez Abbas ve Ağa Mehmet Han'dı.

1616 yılında Gürcüstan'ın Kaheti bölgesini ateşe, kana boğan Şah Abbas buna rağmen boyun eğdiremediği Gürcüleri İran'ın geri kalmış bölgelerine sürgün göndermeyi düşündü. İranlı tarihçi İskender Munşi'nin verdiği bilgilere göre en az 130.000 Gürcüyü çoluğuyla, çocuğuyla yayan yapıldak çöl yollarına döktü. Nufusun yarısına yakını bu yolculuk sırasında telef oldu. Menzile sağ varabilenler İsfahan dolaylarında, pek çetin iklim koşullarında, ilkel, asi, değişik etnik grupların arasına serpiştirildi.

Yine İskender Munşi ve Avrupalı gezgin Tavern'e göre Pereidan'agötürülen Gürcülerin güzel kızları, İran saray erkanı tarafından yağma edildi. Erkekler de „Leşger“ Ocağı'na kaydedilip cephelere sürüldü. Tavern'in deyimiyle „İran sarayında öyle bir kişi yoktu ki ya annesi, ya da karısı Gürcü kökenli ılsasın.“

¹ ჩვენებური კულტურული კრებული, ნომ. 26, 1997. გვ.25.

Kara kaderleriyle baş başa kalan Pereidan'lı Gürcülere ulaşmak Gürcüler için kolay değildi. Bu nedenle 1894 yılına kadar onların hayat ve memnûndan haber alınmadı. Nihayet 1894 yılında ilk kez bir Gürcü, Lado Ağniaşvili Pereidan'lı Gürcülere ulaşma olanağı buldu. Ağniaşvili sürgün Gürcülerle eni konu görüşerek, önemli saptamalar yaptı. Gürcüstan Cumhuriyeti Ağniaşvili'nin verdiği bilgiler ışığında 1926-27 yıllarında İrakli Kandelaki adındaki sosyoloğu bu ülkeye gönderdi...

Kandelaki'nin yayınladığı raporlar sonrası Gürcüstan'da bu insanlara karşı ilgi ve merak dayanılmaz boyutlara erişti. Giorgi Çipaşvili, Zurab Şaraşenidze, Ambako Çelidze, N. İoseliani, İuri Mari, Razmara ve Sergo Gamdlişvili (Sergo Gurci) gibi araştırmacı, sosyologlar değişik tarihlerde anılan ülkelere gidip sürgün Gürcülerle görüştüler...

Giorgi Çipaşvili'nin verdiği listeye göre Pereidan'daki Gürcü köyleri şunlardır:

• Boini, 2. Ruispiri (Apusi), 3. Telavi (Tolei), 4. Ahça, 5. Şavsopeli (Şaudi), 6. Daşkesani, 7. Ninotzminda (Kundenaki), 8. Cakcaki, 9. Vaşlovani (Sibaki), 10. Darbendi, 11. Badigana, 12. Çuğureti, 13. Sardabi, 14. Zemo Martkopi (Ahore bala), 15. Kvemo Martkopi (Ahore pain)...

Zurab Şaraşenidze'nin saptamalarına göre: 1966 yılı sayımına göre Gürcü köylerinin durumu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

KAYNAKÇA:

Giorgi Çipaşvili, Pereidneli kartvelebi, 1963, Tbilisi.

Giorgi Çipaşvili, Sergo Gurcis İranuli Dgiurebi, 1983, Tbilisi.

Zurab Şaraşenidze, Ahali masalebi Pereidneli kartvelebis Şesaheb, 1969, Tbilisi.

Zurab Şaraşenidze, Pereidneli Gürcebi, 1979, Tbilisi.

Ambako Çelidze, Ekvsı Tseli Sparsetşi, 1964, Tbilisi.

Köyün adı	Nüfüsü	Aile Sayısı	Konuştığı dil
Zemo Martkopi (Ahore bala)	5.000	Yaklaşık 1.000	Gürcüce, Farsça
Kvemo Martkopi (Ahore pain)	1.759	„ 335	Farsça, Türkçe, Gürcüce
Ahça	1.332	„ 256	Türkçe, Gürcüce, Farsça
Ruispiri (Apusi)	2.669	„ 528	Gürcüce
Boini	1.845	„ 386	Gürcüce, Türkçe, Farsça
Cakcaki	1.082	„ 200	Lurice, Gürcüce, Türkçe
Çuğureti (Çuğruti)	1.044	„ 155	Gürcüce, Lurice, Türkçe

Daşkesani	545	„ 116	Türkçe, Gürcüce,
Farsça			
Vaşlovani (Sibaki)	1.119	„ 231	Gürcüce, Lurice
Badecane Ahore	302	„ 59	Farsça, Gürcüce
Dajgani	156	„ 30	Gürcüce, Lurice
Şeşcavani	1.191	„ 237	Türkçe, Gürcüce,
Farsça			
TOPLAM:	18.043	3.533	

Gürcü Bilmeceleri¹

Katıdır, kaya değil
Otlar beslenir, inek değil
Yumurta yapar, tavuk değil

Tosbağa

Kanatlıdır yumurta yapar
Tavuğa, kuşa benzemez
Ayağı yok, hızlı gider
Dümdüz yolda gezemez

Balık

Suda yaşar, balık değil
Otlar beslenir, inek değil
Vak vak öter, ördek değil

Kurbağa

Burnu havada gururlu usta
Eser yaratır, krallara verir
Kendi hapiste, çaresiz yasta

İpekböceği

Zehri var, ilacı var
Bacakları, kuyruğu var
Düşmana esir düşünce
Kurtuluş yolu intihar

Akrep

¹ ჩვენებური კულტურული კრებული, ნომ. 31, 1999. გვ., 39.

Babası dolaşık, anası karışık
Kendisi ise körkütük sarhoş
Asma, Üzüm, Şarap

Gün görmedik bir kız idim
Yeşil fistan sırma saçım
Acımadan soydular
Beni hapse koydular
Sonra yıyıp doydular
Mısır

Gömleği atlas paltosu oklu
Kimse göremez, içerde saklı
Kestane

Kendi pembe, fistanı mor
Epeyce çok, sayması zor
Nar

Dalı yiğide taç olur
Meyveleri siyah inci
Ama biraz acı olur
Defne

Beyazla ördüm, kırmızıda durdum
Düşündüm taşındım, siyahta karar kıldım
Böğürtlen

Deli tosun ormanda otlar, beslenir
Tüyünü döker, ahıra gelir yaslanır
Fındık

Ekmek değil, şarap değil
Beyaz değil, arap değil
Topla tüfikle alınmaz
Rehberdir, sözü dinlenir
Onun yeri baş köşedir
Bilgi

Emaneti saklar, sır saklamaz

Kağıt

Konuşur, çıkmaz sesi

Güldürür, ağlatır herkesi

Kitap

Toprak beyaz, tohum kara

Bilgi verir muhtaçlara

Kitap

Beş öküzü bir pulluğa koşmuşlar

Ak zemini eğri bügrü deşmişler

Kalem tutan beş parmak

Avuçlarda yatırdılar

Denizlere batırdılar

Gözüm yaşı aka aka

Uçtan uca götürdüler

Kalem

Bir acayip ev sahibi

Eve gelen misafiri

İçeri alır, kendi girmez

Merdiven

Kız dans eder yorulmadan

Ama pabucu eskimez

Kapı

Bir sarı keçim var benim

Sırtındadır dili

Onun söylediği söze

İnanır akıllı-deli

Terazi

Halhuri Sitkviereba (Halk Deyişleri)

adlı kitaptan alınmıştır.

Çeviren: Hayri HAYRİOĞLU (MALAKMADZE)

RESUME

Main aspects of Life and Activity of Hayri Hayrioglu (Vakhtang Malakmadze)

Hayri Hayrioglu (Vakhtang Malakmadze) occupies a distinguished place among the ethnic Georgians of the XX century Republic of Turkey. Unfortunately, his name is almost unknown for larger circles of the Georgian society. The contribution of Vakhtang Malakmadze is mainly known in scientific circles.

The name of Hayri Hayrioglu is connected with the name of the famous Georgian figure, Ahmet Melashvili (Ozkani), since Hairi Hairioglu was Ahmet's friend, his scientific consultant and supporter. Ahmet Melashvili, Hayri Hayrioglu and other Georgian figures created a scientific database for ethnic Georgians from Turkey; they searched historical, ethnographic material about Georgia and restored the lost links of heritage with the great Georgian culture.

Hayri Hayrioglu (Vakhtang Malakmadze) was the descendant of Muhajir Georgians and lived in the Inegol region of Bursa Vilayet.

Hayri Hayrioglu (Vakhtang Malakmadze) was born in 1936 in the village Hayriye Inegol region. His father's name was Ahmed; his mother's name was Ayshe (1917-1988). The village Hayriye is of special importance for Georgians since both the famous Georgians from Turkey – Ahmet Melashvili (Ozkan) and Hayri Hayrioglu were born in this village and have close ties with it.

The ethnicity of the population of the village Hayriye is totally Georgian. The village was formed in the 80s of the XIX century, by Georgian Muhajirs. The village consists of several districts and the name of one of them is Malakmeti. Malakmadzes who are the descendants of the Georgians who migrated from Kvemo Matchakhli have been living there by this day.

Hayri Hayrioglu went to elementary school (I-V forms) in Hayriye. After finishing the elementary school he continued learning in Bursa. First he graduated construction courses, then – Bursa Men's Artisan Institute.

In 1960 Hayri Hayrioglu enrolled in Istanbul Ildizi Police School and after graduation he occupied high positions in the field of civil defense, in different Vilayets. Hayri Hayrioglu's intense work continued until 1982. Of course, working in the field of civil defense requires much time and commitment. He was often sent quite far from his home, in difficult social circumstances.

While working in the field of civil defense, Hayri Hayrioglu was also pursuing scientific and social activity. He was initiator and inspirer of every Georgian deed, supporter and protector of all the Georgian figures.

After retirement, Hayri Hayrioglu was living mainly in Inegol and pursued his activity of saving Georgian culture and scientific work. Unfortunately, he nearly lost his eyesight towards the end of his life and it was a huge tragedy for him, since he was used to intense, hard scientific work and he did not even have an opportunity to read. Giorgi Iremadze (Shemsettin Iye), who visited Hayri Hayrioglu shortly before his death recalls: 'I went there for 15 minutes and stayed for four hours. He asked me to read books for him for four hours. He told me that for him it was worse than death to be blind.'

Hayri Hayrioglu died on the 24th of April 2003. He was buried at the Mahmudiye cemetery in Inegol.

The ancestors of Hayri Hayrioglu were Muhajirs from Chikuneti (Kvemo Matchakheli, the present Khelvachauri region), who after the war between Russia and Ottomans in 1877-1878 were settled in the village Heiriye (Hairiye), Inegol. Hayri Hayrioglu's Georgian surname was Malakmadze and he restored relations with the Malakmadzes residing in Georgia in the 80s of the XX century.

Hayri Hayrioglu learnt to speak Georgian in his family. As a child he used to listen attentively to the talks of villagers regarding Georgia. He learnt Georgian folk poems and songs. Later on, as a teenager, he actively participated in the village meetings, festivals, negotiations and weddings. He tried to recite Georgian poems and sing Georgian songs wherever he could. At the same time he had a wish to write down and correct folk literature. It should be noted that he tried to record Georgian folk literature by means of Latin script but soon he understood that Latin alphabet could not express the characteristics of Georgian speech, which could not satisfy him. He started to search for Georgian scripts, material about Georgians and Georgian culture at the libraries and archives of Inegol region.

Hayri Hayrioglu's youth coincided with one of the most difficult periods in the history of Turkish state. Notwithstanding the constant intense service, Hayri Hayrioglu learnt local archive materials quite well and revealed the forgotten history of Georgian Muhajirs. He revealed the biographies of the local Georgian figures, restored the history of settlement of Georgians in Bursa region, found the cemeteries of distinguished Georgian figures, and had embellished each cemetery with the monuments, displaying the contribution and merit of engraved.

Hayri Hayrioglu was connected with the great Georgian culture since 1961. This year, while carrying out his duty, he accidentally came across a Georgian inscription in the center of Istanbul. He was overwhelmed with joy when he found out from a Turkish inscription that a Georgian (catholic) monastery complex was in that place. He was very excited to enter the Georgian catholic

monastery. He got acquainted with the people in charge of the monastery and asked them to show him Georgian books and Georgian alphabet. At this library Hairi learnt Georgian alphabet very quickly. He started to write in Georgian very soon too. He read some Georgian literature that was kept at the library. He studied the topics of Georgian history and culture. After that Hairi Hairioglu started to collect information regarding other peoples of the Caucasus and their present. He found the relevant scientific literature, checked the scientific objectivity of these publications. As a result of so much reading and writing, he enhanced his knowledge immensely. He started to publish scientific and popular articles throughout Turkey and abroad. His articles were published in Germany, Sweden and France.

From the 60s of the XX century Ahmet Melashvili (Ozkan) and Hayri Hayrioglu, with the help of others, start to work actively on saving Georgian identity, reviving and development of national feelings among the Georgians living in Turkey.

In 1968 Ahmet Melashvili and his friend carried out a notable project – they published a book Georgia written in Turkish. The book tells us about the history of Georgia, Georgian literature, art and folklore. It was this book from which the society learned about Hayri Hayrioglu. The book included Iakob Gogebashvili's "iavnanam ra hqmna?!" (What did Iavnana Do) translated by him. Ahmet got financial support for publishing this book from other Georgians from Turkey. The book received high appraisal from the Georgians living in Turkey. Publishing of Georgia was a milestone event for the Georgians from Turkey. By means of this collection the Georgians from Turkey received real information about Georgian culture and history for the first time.

Hayri Hayrioglu (Vakhtang Malakmadze) prepared, translated into Turkish and published The Georgian Children Fairy Tales. The book was published in two volumes and became popular after that. It should be mentioned that the book had positive feedback from the state agency, the Turkish Ministry of Education which declared that it was 'a book that is useful for children.' After that the ministry recommended to disseminate the book among all the Turkish schools. It was big success for Hayri Hayrioglu. The festal occasion became an important cultural event for Georgians from Turkey.

Hayri Hayrioglu, Ahmet Melashvili (Ozkan) and other Georgian figures from Turkey always tried to bring close the Turkish Lazs to general Georgian culture. Hayri Hayrioglu used to work for a year and a half on the research of the history and origin of Lazs. Of course, the objective scientific data showed that Laz origin comes from the Georgian culture. As a result of the diligent work, Vakhtang

Malakmadze made a great contribution in this direction as well. Hayri Hayrioglu translated into Turkish *The History of Lazs* (1992) by Muhamed Vanilish and Ali Tandilava as a result of which the Turkish society and Lazs themselves got acquainted with the topics of the history of Lazs, their origin and culture. The book caused quite a stir among its readers. This book stimulated the start of the fight of Lazs for retaining their traditional culture. The book shows objective reality that the history of Laz ethnogenesis is inseparable from Georgians and that the traditional Laz culture is related to Georgian culture. After the dissemination of this work, the Lazs from Turkey elaborated the idea of creating Laz institute.

Hayri Hayrioglu (Vakhtang Malakmadze) worked on the topics of Georgian history for a long period. He wanted to tell the Georgians from Turkey the history of Georgia in Turkish. He chose to translate the *History of Georgia* by Ivane Javakhishvili, Niko Berdzenishvili and Simon Janashia. After years of laborious work the translation was completed. Of course, the problem was to find the funds for publishing. He obtained assistance from the publishing house Sorun Ayinlar in this matter. *The History of Georgia* was published in 1997, the second edition was published in 2000. The book consists of 305 pages. Even by this day, the book is the main publication regarding the history and culture of Georgia, used by the Turkish society interested in this topic.

One more work of special importance is 'From Trebizond to Abkhazia – the History and Culture of the East Black Sea Region', prepared, compiled and translated into Turkish by Hayri Hayrioglu. This book is dedicated to popularization of Georgian culture. The work represents a compilation of works by several famous authors, excerpts from their works and is presented in a complex form of a compiled book. Of course, the anthology also includes the scientific analysis by Hayri Hayrioglu regarding certain questions. Hayri Hayrioglu (Vakhtang Malakmadze) mainly uses the works by the following authors: Iakob Gogebashvili, Alexandre Manvelishvili, Mikhako Tsereteli, Mariam Lortkipanidze, Iuri Sikharulidze, Tsate Batsashi, Bichi Tezelishvili. The book is published under the name: 'Series: Peoples' History and Culture.' The publishing house is: Sorun Ianlar (Sorun publishing house). The first publication was issued in 1998, the second one- in 2005. We should note the introduction of the publication signed by the team of Sorun Ianlar: "This anthology is dedicated to the history and culture of a part of the population of the Black Sea region and the peoples of Caucasus. H. Hairioglu has translated the works of nine different authors and compiled an anthology. Of course, this work was not intended for full representation of the peoples of the east Black Sea region and the Caucasus. Although the processes of assimilation are still going on in the modern world

and there is no absolutely independent science, the researcher tried to reflect the relatively objective scientific views regarding the history and culture of the peoples of the Black Sea region.'

The anthology represents the topics of the traditional life and culture of Georgians (Tchans/Lazs, Megrelians, Svans), as well as continuous narration regarding the history and culture of Georgia from ancient times till mid-twentieth century. Information collected by Hayri Hayrioglu from Turkish sources is of special importance. For example, the statement from the Islamic Encyclopedia about the Georgian origins of Lazs (Lazs are one of the branches of Georgians), etc. We should specifically mention one chapter regarding the traditional life of Svaneti with a very interesting analysis of Svanetian folk festivals, epic literature (Betkili Cycle) and mentality. Apart from Georgia, the book also depicts the history and culture of the other ethnic groups – Abkhazians and Ossetians, residing on the territory of Georgia, as well as the ethnic groups residing in the east Black Sea region of Turkey (Khemshins, Chepnilers).

Hayri Hayrioglu who was carrying out scientific activities, was also an active social figure, the participant and supporter, and often the initiator of all the initiatives aimed the saving Georgian identity and culture. After the tragic death of Ahmet Melashvili he carried all the burden of national cultural movement. It was with his advices and support that the young generation of Georgian social figures was able to continue the cultural movement initiated by Ahmet Melashvili.

Hayri Hayrioglu was standing at the origin of the Georgian societies established in 1977-1980, giving the youth the right directions. At the same time Hayri Hayrioglu was avidly protecting scientific objectivity and was trying to provide larger society with the real picture of the history and culture of Georgians.

Hayri Hayrioglu was supported by his friends and followers: Hasan Aydin, Nuri Cheleb, Kazim and Nazi Iremadze, Aslan Lachembala, Ahmed Dincher, Ender Savjin (he helped Hayri Hayrioglu in publishing the History of Lazs), Mustafa Yakut (Guram Khimshiashvili), Giorgi Iremadze, Ergun Atabay (Guram Kokolladze), Iberia Ozkan (Melashvili) and others. Mister Guram Khimshiashvili connected Hayri Hayrioglu with the publishing house Sorun Ianilar, helped him in correction of works, worked on administrative and office matters.

Hayri Hayrioglu was a Muslim believer but during any social meeting or discussions he actively supported the idea of unity of Georgians, regardless of religious differences.

Of course, the Georgian cultural society also got interested in the works of Hayri Hayrioglu (Vakhtang Malakmadze). In this regard, the contribution of

the Society for Cultural Relations with the Compatriots Living Abroad' (Head – professor Otar Gigineishvii) should be specifically noted. Hayri Hayrioglu was invited to Georgia several times. His first arrived to Georgia in 1978. Hayri Hayrioglu participated in the symposiums dedicated to Georgian literature, the jubilee evenings dedicated to Ilia and Akaki. He attended the World Congress of Georgians.

Hayri Hayrioglu was asked by the Ministry of Culture to translate the works of Yunus Emre or to translate the drama “Bridge” by Alexandre Chkhaidze from Georgian to Turkish. This drama was included in the repertoire of the State Theatre of Trabzon and was performed for a long time. He also translated the works of Georgian writers and published *The Short Stories by 12 Georgian Writers*.

Hayri Hayrioglu (Vakhtang Malakmadze) was also a poet. In 1960 he wrote a poem: *Mutluluk Dilingirer – the Beggars for Happiness*, which became popular across the whole Turkey. Sertar Bajan wrote music to this poem and it became a popular song in the 60s.

Hayri Hayrioglu (Vakhtang Malakmadze) had three brothers and one sister: Servet, Saam, Ali, Sultan, one of whom (Saam) is alive today and lives in Inegol. Hayri Hayrioglu's wife was ethnic Georgian, from Inegol region. They had three children: two boys and a girl. In 1987 Hayri Hayrioglu's 17 year old son Giurkan died in unknown circumstances. The investigation failed to name the murderer and blamed all on a 'stray bullet'. Hayri Hayrioglu's second son (Vazha/Gurjan Malakmadze) has three sons whose names: Archil, Tamar, Lasha were chosen by their grandfather. The daughter, Nestan/Nesrin, married a Georgian man, they have two children and they all live in Inegol region.

In 2007 Gurjan Hayrioglu presented his father's archive and library to the Georgian state, the Parliament National Library, where has been opened a Hairi Hayrioglu room.

ÖZET

Vahtang Malakmadze (Hayri Hayrioğlu) (1936-2003)'nin Yaşamı ve Temel Faaliyet Alanları

Hayri Hayrioğlu (Vahtang Malakmadze), XX yüzyıl Türkiye Cumhuriyeti etnik Gürcüleri arasında seçkin bir yere sahiptir. Ne yazık ki, Gürcü toplumunun geniş kesimlerinde adı pek bilinmemektedir ve Hayri'nin faaliyetleri sadece bilim çevrelerinde bilinmektedir.

Hayri Hayrioğlu'nun adı, büyük Gürcü Ahmet Melaşvili (Özkan)'nin adıyla iç içe geçmiştir. Çünkü o, Ahmet'in dostu, bilim danışmanı ve destekçisiydi. Ahmet Melaşvili, Hayri Hayrioğlu ve diğer birkaç Gürcü bir araya gelerek, Türkiye etnik Gürcüleri için bilimsel veri tabanı oluşturdular. Gürcistan ile ilgili tarihi, etnografik malzemelerini araştırdılar ve geçmişteki büyük Gürcü kültürü zincirinin kopuk halkasını yeniden onardılar.

Hayri Hayrioğlu (Vahtang Malakmadze) muhacir Gürcülerin soyundan ve Bursa ili, İnegöl ilçesinde yaşıyordu.

Hayri Hayrioğlu (Vahtang Malakmadze) 1936 yılında İnegöl ilçesine bağlı Hayriye köyünde doğdu. Babasının adı Ahmet, annesinin adı Ayşe (1917-1988) idi. Hayriye Köyü Gürcüler için özel bir önem taşımaktadır. Çünkü, Türkiye Gürcüleri arasında seçkin bir yere sahip olan Ahmet Melaşvili (Özkan) ile Hayri Hayrioğlu bu köye sıkı bir şekilde bağlıydılar. Hayri'nin üç erkek kardeşi ve bir kız kardeşi vardı: Servet, Sami, Ali, Sultan. Bunlardan biri halen İnegöl'de yaşamaktadır.

Hayriye Köyü etnik olarak tamamen Gürcülerden oluşmaktadır. Köy XIX yüzyılın 80'li yıllarında Gürcü muhacirler tarafından kurulmuştur. Köy birkaç mahalleden oluşmaktadır ve bunlardan birinin adı da Malakmeti'dir. Burada günümüzde de Aşağı Maçaheli'den göç eden Gürcülerin torunları olan Malakmadze'ler yaşamaktadır.

Hayri Hayrioğlu ilkokulu (I-V sınıflar) Hayriye Köyünde bitirdi. İlkokulu bitirdikten sonra eğitimine Bursa'da devam etti. Bursa'da önce inşaat teknik okulunu, sonra ise Bursa Erkek Enstitüsünü bitirdi.

Hayri Hayrioğlu 1960 yılında İstanbul Yıldız Polis Okulu'na yazıldı ve bitirdikten sonra oldukça yüksek konumlarda, farklı şehirlerde güvenlik alanında çalışmalarını sürdürdü. Hayri Hayrioğlu'nun, gergin iş ritmi 1982 yılına kadar devam etti. Güvenlik alanında çalışmanın ne kadar zaman aldığı ve güç gerektirdiği bellidir. Onu, yaşadığı yerden oldukça uzak olan, sosyal durumun ağır olduğu bölgelere sıkça gönderiyorlardı.

Hayri Hayriođlu'nun ataları 1877-78 Osmanlı-Rus savařından sonar ıkuneti (Ařađı Maçahel, günümüzdeki adıyla Helvaauri) bölgesinden g ederek İnegöl Hayriye köyüne yerleřtiler. Hayri Hayriođlu'nun Gürcü soyadı Malakmadze'dir. XX yüzyılın 80'li yıllarında Gürcistan'da yařayan Malakmadze'lerle iliřkilerini yeniden canlandırdı.

Hayri Hayriođlu Gürcüce konuřmayı ailesinden öđrendi. Henüz ocukken bile köylülerinin Gürcistan hakkındaki sohbetlerini can kulađıyla dinliyordu, Gürcü halk Őirlerini ve řarkılarını ezberliyordu. Daha sonaraki gençlik dönemlerinde köy toplantılarına, meclislerine ve düđünlerine aktif olarak katılıyordu. Gürcü dilini latin alfabesiyle yazmaya çalıřması da dikkat çekicidir. Ancak Latin alfabesinin, kendine has özellikleri olan Gürcüce sözcükleri yazabilmek için yeterli olamayacađını çabuk anladı. Bu durum Hayri Hayriođlu üzerinde memnuniyetsizlik yarattı. Bunun zerine İnegöl kütüphanesinde ve arřivlerinde Gürcü yazısı, Gürcüler ve Gürcü kültürü üzerine arařtırmalar yapmaya bařladı.

Hayri Hayriođlu'nun gençlik yılları, Türkiye devleti tarihinin çok zor bir dönemine denk gelmiřtir. Sürekli gergin olan çalıřma ortamına rađmen Hayri Hayriođlu yerel arřiv verilerini etraflıca inceledi ve Gürcü muhacirleri tarihinin üzerindeki unutulmuřluk perdesini kaldırdı, yerli Gürcü figürlerinin biyografilerini ortaya çıkardı, Gürcülerin Bursa bölgesine yerleřim tarihçelerini buldu, seçkin Gürcü Őahsiyetlerinin mezarlarını arařtırdı ve tüm mezarları bu kiřilerin yaptđđ çalıřmaların belirtildiđi anıtlarla donattırdı.

Hayri Hayriođlu güvenlik alanındaki çalıřmalarına paralel olarak ciddi bilimsel ve toplumsal çalıřmalar da yapıyordu. Grclkle ilgili tüm çalıřmaların bařlatıcısı ve destekleyicisiydi. Tüm Gürcüleri yaptđđ çalıřmaları destekliyor ve kolluyordu.

Emekli olduktan sonra Hayri Hayriođlu, İnegöl'de yařamaya ve Gürcü kültürünün kurtarılması ile bilim alanında çalıřmalar yapmaya bařladı.

Hayri'nin eři etnik olarak İnegöl'l Grcyd. İki erkek biri kız  evlatları oldu. 1987 yılında Hayri'nin 17 yařındaki ođlu Gürkan belirlenemeyen bir nedenle öldürüldü. ldrenin kimliđi belirlenemedi. Hayri'nin diđer ođlu (Vaja/Gürcan Malakmadze)  ocuk babasıdır. ocuklarının adını babası Hayri Hayriođlu verdi: Aril, Tamar, Lařa. Kızı Nestan/Nesrin Grcyle evlendi. İki evladı var ve hepsi İnegöl'de yařıyor.

Büyük Gürcü kültürünün Hayri'yle bađlantısı 1961 yılında bařlamıřtı. O yıl Hayri Hayriođlu, bir görev sırasında İstanbul'da tesadüfen bir tabelaya rastladı. Orada bir Gürcü manastırını (katolik) olduđunu öđrendiđinde tarif edilemez bir sevinç duymuř. Büyük bir heyecanla katolik manastırına girmiř. Manastırdakilerle

tanışmış ve onlardan Gürcüce kitaplarla Gürcü alfabesini göstermelerini istemiş. Hayri bu kütüphanede Gürcüce alfabeyle çok hızlı bir şekilde öğrenmiş. Kısa bir sürede de Gürcüce yazmaya başlamış. Kütüphanedeki eserlerin bir kısmını okumuş. Gürcü tarihi ve kültürü hakkında bilgilerini derinleştirmiş. Bundan sonra Hayri Hayrioğlu Kafkasya'nın diğer halklarının geçmişi ve bu günü hakkında da bilgiler toplamaya başlamış. İlgili bilimsel eserleri, yayınlardaki bilimsel objeleri incelemiş. Bilimsel popüler makaleleri Türkiye çapında ve yurt dışında yayınlamaya başlamış. Onun yazıları Almanya, İsveç ve Fransa'da yayınlanmıştır.

XX yüzyılın 60'lı yıllarında Ahmet Melaşvili (Özkan) ve Hayri Hayrioğlu, diğer şahısların da yardımıyla, Gürcü etnik kimliğinin kurtarılması, Türkiye Gürcüleri arasında milli duyguların uyandırılması ve geliştirilmesi yönünde aktif çalışmalar yapmaya başladılar.

1968 yılında Ahmet Melaşvili ve dostları, dikkat çekici bir proje olan, Türkçe olarak yazılmış "Gürcistan" kitabını yayınladılar. Kitapta, Gürcistan tarihi, Gürcü edebiyatı, sanatı ve folkloru hakkında bilgilere yer verilmiştir. Toplum Hayri'nin adıyla ilk bu kitapta karşılaştı. Kitapta onun çevirdiği, İakob Gogebaşvili'nin "İavnana Ne Yaptı?" da yer almaktadır. Kitabın yayınlanabilmesi için Ahmet'e finansal açıdan diğer Türkiye'li Gürcüler de yardım ettiler. Kitap Türkiye'deki tüm Gürcüler arasında büyük bir ses getirdi ve Türkiye Hükümetinin de ilgisini çekti. Ahmet Melaşvili hapse atıldı (göz altına alındı), İslama karşı, Türkiye'ye karşı saygısızlıkla ve komünizm propagandası yapmakla suçladılar. İki ay hapistede kaldı. Daha sonra ise mahkemede aklandı ve serbest kaldı ve kitabın yayınlanabilmesi için izin de çıktı.

"Gürcistan"ın yayınlanması Türkiye gürcüleri için çığır açan bir olaydı. Bu kitapla, Türkiye'li Gürcülere ilk kez Gürcü kültürü ve Gürcistan tarihi ile ilgili gerçek bilgiler veriliyordu.

Gürcülerin sonraki önemli adımı "Çveneburi" dergisinin yayınlanması olmuştur. Hayri, Ahmet ve Şanver Akın derginin kurucusu ve derginin tüm sayılarının da yazarlarıydı. Derginin 7 sayısı Ahmet'in sağlığında yayınlandı: İlki, (1977 yılı Stokholm), ikincisi ve üçüncüsü birleştirilmiş sayı olarak (1977 yılı Stokholm), dördüncüsü ile beşincisi birleştirilmiş sayı olarak (1978 yılı Stokholm), altıncı ve yedinci sayısı ise birleştirilmiş olarak İstanbul'da basıldı (1979 yılı İstanbul). Hayri, "Çveneburi"nin, 1993 yılında mümkün olabildiğince yeniden canlandırılması (1(8) sayı, 1993) yönünde de aktif olarak çalışmalar yapıyordu. O hemen hemen tüm sayılarının yazarlarından biri idi ve onun yazıları çok yönlü bir öneme sahiptir.

Hayri Hayriođlu, “Gürcü Çocuk Masalları”nı hazırladı, Türkçeye çevirdi ve yayınladı. Kitap iki cilt halinde basıldı ve yayımlandığı andan itibaren büyük ilgi çekti. Kitabın devlet kurumları tarafından da olumlu karşılandığını belirtmemiz gerekir. Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı onu “çocuklar için faydalı kitap” olarak duyurdu. Daha sonra ise Milli Eğitim Bakanlığı’ndan bu kitabın tüm okullarda okutulması yönünde bir öneri geldi. Bu Hayri Hayriođlu için büyük bir başarıydı. Bu sevindirici olay, Türkiye Gürcüleri için önemli bir kültürel etkinlik oldu.

Hayri Hayriođlu, Ahmet Melaşvili (Özkan) ve diğer Türkiye’li Gürcüler, Türkiye Lazlarının ortak Gürcü kültürüne yakınlaşmaları yönünde her zaman büyük bir gayret içindeydiler. Vahtang Malakmadze, Lazların tarihi ve menşelerinin araştırılması yönünde bir buçuk yıl çalıştı. Objektif bilimsel veriler Lazların ortak Gürcü kültüründen geldiğini gösteriyordu. Özverili çalışmaları sayesinde Vahtang Malakmadze’nin bu yönde de çok önemli katkıları vardır. Onun ilk çalışmalarından biri, Türkiye toplumunun ve Lazlarının; Laz tarihi, kökeni ve kültürü konularıyla tanışmasını sağlayan objektif bilimsel incelemeler olan Hayri Hayriođlu’nun Türkçeye çevirdiği ve Muhammed Vanilişi ile Ali Tandilava’nın eseri “Lazların Tarihi” (1992 yılı) idi. Kitap, okuyucular arasında büyük bir heyecan yarattı. Bu eserin yaygınlaşmasıyla, Lazların geleneksel kültürlerinin korunmasıyla ilgili mücadele, Lazların etnik tarihinin Gürcülerden ayrılmayacağı ve Lazların geleneksel kültürlerinin Gürcü kültürüyle akraba olduğunun objektif bir gerçek olduğu görüşü vurgulanmaya başladı. Bu kitabın yaygınlaşmasından sonra Türkiye Lazları arasında Laz enstitüsü kurulması yönünde bir fikir oluştu.

Hayri Hayriođlu uzun yıllar boyunca Gürcüstan tarihiyle ilgili çalışmalar yaptı. O, Türkiye Gürcüleri için Türkçe Gürcistan tarihini anlatan bir çalışma yapmak istiyordu. İvane Cavahişvili, Niko Berdzenişvili ve Simon Canaşi’a’nın “Gürcistan Tarihi” kitabını çevirmeyi tercih etti. Birkaç yıllık sıkı bir çalışmadan sonra tercüme tamamlandı. Yayınlatabilmesi için gereken parayı bulmak bir problemdi ve bu konuda tanınmış yayınevi “Sorun Yayınları” sponsor oldu. “Gürcistan Tarihi” 1997 yılında yayımlandı. İkinci baskısı 2000 yılında yayımlandı. Kitap 305 sayfadan oluşmaktadır. Bu kitap günümüzde de Türkiye’deki ilgili toplumun yararlandığı, Gürcistan tarihi ve kültürü hakkında var olan temel yayın olarak kabul edilmektedir.

Hayri Hayriođlu tarafından hazırlanan, oluşturulan ve Türkçe’ye çevrilen önemli bir değere sahip olan bir eser olan “Trabzon’dan Aphazy’a Kadar Dođu Karadeniz Halkları ve Kültürü” kitabı da Gürcü kültürünün popüleritesine hizmet etmektedir. Eser, birçok tanınmış yazarın yazılarını, bazı yazılarından alıntılarını kapsamaktadır ve bir derleme kitabı niteliği taşımaktadır. Derlemeye, Vahtang

Malakmadze'nin birçok konudaki bilimsel analizlerine de yer verilmiştir. Vahtang Malakmadze (Hayri Hayrioğlu) çoğunlukla şu yazarların çalışmalarına yer vermiştir: İakob Gogebaşvili, Aleksandre Manvelişişvili, Mihako Tzereteli, Mariam Lortkipanidze, İuri Siharulidze, Tzate Batsaşi, Biçi Tezelişişvili. Kitap halk kültürü ve tarihi serisi şeklinde yayınlandı. "Sorun Yayınları" tarafından yayınlanmıştır. İlk yayın 1998 yılında, ikinci yayın ise 2005 yılında yayınlandı. Serinin yayıncısı olan "Sorun Yayınları"nın imzasıyla yayınlanan şu önsöz de dikkat çekicidir: "Bu seri, Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan ve Kafkasya halklarının bir bölümünün tarihi ve kültürünü anlatmaktadır. H. Hayrioğlu dokuz farklı yazarın eserlerini çevirdi ve bir derleme oluşturdu. Elbette ki bu eser, Doğu Karadeniz ve Kafkas halklarının tarihini ve kültürünü tam olarak yansıtmaya amacı taşımamıştır. Modern dünyada halen asimilasyon süreçlerinin yürürlükte olması ve dünyada özgür bilimin bulunmaması nedeniyle bu araştırma, Doğu Karadeniz halklarının etnik tarihi ve kültürü hakkında nispeten nesnel bilimsel görüşler sunmaya çalışmıştır".

Kitapta, Gürcülerin (Çaniler, Megreller, Svanlar) geleneksel yaşamı ve kültürü konularına, eski çağlardan yirminci yüzyılın ortalarına kadar olan genel Gürcüstan tarihi ve kültürüyle ilgili rivayetlere yer verilmiştir. Hayri'nin "İslam Ansiklopedisi"nin Gürcü Lazları ("Lazlar Gürcülerin dallarından biridir") tarafından bilinmesi örneğinde olduğu gibi birçok Türk kaynağından yaptığı alıntılar da özel bir öneme sahiptir. Svanların halk bayramları, destanları (Betkil devri) ve zihniyeti hakkında bilgilerin verildiği Svaneti'nin geleneksel yaşamını yansıtan bölümü özellikle dikkate değerdir. Derlemenin Gürcü başlığında Gürcüstan topraklarında yaşayan etnik gruplar Aphazlar ve Asetinlerin tarihi ve yaşamlarına, Türkiye'nin Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan etnik grupların (Hemşinliler, Çepniler) tarihi ve kültürüne yer verilmiştir.

Hayri Hayrioğlu, bilimsel çalışmalarının yanı sıra aktif bir toplum adamıydı. Gürcü kimliği ve kültürünün kurtarılması yönünde her tür iyi başlangıçlarda yer almış, destek vermiş, sıklıkla da öncülük etmiştir. Ahmet Melaşvili'nin trajik ölümünden sonra milli kültürel hareketin yürütülmesinin tüm ağırlığını üstlendi. Onun önerileri ve desteği sayesinde Gürcü gençleri Büyük Ahmet Melaşvili'nin başlattığı kültürel hareketi devam ettirebildi.

Hayri Hayrioğlu, 1977 ve 1980'li yıllarda kurulan İnegöl ve Bursa Gürcü dernekleri kurucularının yanında durdu ve gençlere yol göstermeye başladı. Aynı zamanda büyük bir gayretle bilimsel nesneliği savunuyor ve kültürün reel görünümünü geniş kitlelere ulaştırmaya çalışıyordu.

Türkiye'li Gürcülerin etnik kimliği ve kökeninin objektif olarak tanıtılması açısından Hayri Hayrioğlu'nun makaleleri büyük bir öneme sahiptir. Bu

makalelerde, bilimsel nesneliliđi kolluyor ve Gürcü etnik kökeninin tarihi ve kültürünün reel olarak geniş kitlelere ulaştırılması için büyük bir gayret sarfediyordu. Türkiye tarihi kaynaklarında var olan bilim dışı dogmaların eleştirilmesi açısından Hayri'nin payı özellikle değerlidir ve günümüz için de maalesef günceldir. Burada kastedilen Türkiye tarihi kaynaklarında geniş yer tutan Tao-Klarceti bölgesi Gürcülerinin Kıpçaklar olarak adlandırılmasıdır. Bu bakış açısı Türkiye'de çok yaygındı. Okullarda da böyle öğretiliyordu ve çocuklar bu yanlış teori temelinde büyüdüler. Hayri'nin arşivinde, bu kritik analizin yer aldığı, Fahrettin Kirizođlu'nun "GÜRCİSTAN'DA ESKİ TÜRK İNANÇ VE GELENEKLERİNİN İZLERİ" kitabı da bulunmaktadır.

Hayatının son anlarına kadar dostları ve arkadaşları onun yanında durdular: Mustafa Yakut (Guram Himşiaşvili), Hasan Aydın, Nuri Çelebi, Mehmet Seval (Merab Putkaradze), Kazım, Nezaket ve Giorgi İremadzeler, Aslan Laçınbala, Ahmet Dinçer, Mehmet Ender Savcın (O Hayri'ye "Lazların Tarihi" kitabının yayınlanması konusunda yardımcı oldu), yayıncı Sırrı Öztürk, Eyüp Uzun, Guram Kokoladze/Ergün Atabay, İbery ve Eka Melaşvililer/Özkan, Osman Nuri Mercan (Otar İmedaşvili) ve diđerleri. Sayın Guram Himşiaşvili Malakmadze'yi "Sorun Yayınları" ile tanıştırdı, çalışmalarını düzeltilmesi konularında yardımcı oldu, idari ve kırtasiye işlerini hallediyordu. Bu kitap üzerinde çalışırken de bizlere büyük yardımları dokundu.

Hayri Hayriođlu inançlı bir Müslümandı ama, her türlü toplantı ve tartışma sırasında, dini farklılıklara rağmen önemli olanın birlik beraberlik olduğunu açıkça ifade ediyordu.

Hayri Hayriođlu'nun çalışmaları Gürcüstan'ın kültür çevrelerinin ilgisini çekti. Bu açıdan "Ülke Dışında Yaşayan Vatandaşlar ile Kültürel İlişkiler Derneđi"nin (Başkanı – Profesör Otar Giginieşvili) payı çok büyüktür. Onlar Hayri'yi Gürcüstan'a birkaç kez davet ettiler. O, ilk olarak 1977 yılında Gürcüstan'a geldi. Hayri, Gürcü edebiyatına ithaf edilen sempozyumlara, İlia ve Akaki'yi anma gecelerine ve son olarak tüm dünya Gürcüleri kongresine katıldı.

Gürcüstan Kültür Bakanlığı Hayri'den Yunus Emre'nin eserlerini Gürcüceye çevirmesini istedi. Aleksandre Çhaidze'nin "Hidi (Köprü)" piyesini Gürcüceden Türkçeye çevirdi. Bu piyes Trabzon Devlet Tiyatrosu'nun repertuarına girdi ve uzun bir süre sahnelendi. Çeşitli yazarların eserlerini de çevirdi ve "12 Gürcü Yazarından Hikayeler" adıyla yayınladı.

Hayri Hayriođlu aynı zamanda şairdi. 1960 yılında, tüm Türkiye'de popüler olan Mutluluk Dilencileri şiirini yazdı. Bu şiire Serter Bağcan beste yaptı ve 60'lı yıllarda şarkı oldu.

İnegöl Kùltür Derneđi Hayri Hayriođlu'na büyük bir saygı duyuyordu. 1977 yılında ona fahri İnegöl kùltür elçisi statüsü verdiler (“Zaman” gazetesini). Yerel basında, İnegöl'ün kùltürel gelişimine olan katkıları yansıtılmaktadır.

Ne yazık ki Hayri yaşamının son yıllarında gözlerini neredeyse kaybetmişti ve bu onun için büyük bir trajedydi. Çünkü, yoğun toplumsal çalışmalardan kopmuştu ve okuma olanađı dahi kalmamıştı. Hayri'nin ölümünden kısa süre önce onu ziyaret eden Giorgi İremadze (Şemsettin İyem) şunları söyledi: “15 dakikalığına gittim ve 4 saat kaldım. İsteđi üzerine ona 4 saat boyunca kitap okudum. Bana ‘kör olmak ölümden bile daha acı’ demişti”.

12 Ekim 2001'de Gürcistan başkanı Sayın Eduard Şevardnadze'nin kararnemesiyle Sayın Hayri Hayriođlu (Vahtang Malakmadze) şeref madalyasıyla ödüllendirildi. Bu Gürcistan açısından oldukça iyi bir adımdı. Ödülü Hayri'ye Gürcistan'ın Türkiye büyükelçisi Taniel Lebanidze törenle takdim etti (2009-2012 tarihleri arasındaki elçisi). Tören İnegöl Gürcü Derneđi'nde düzenlendi.

Hayri Hayriođlu 23 Nisan 2003 yılında hayata gözlerini yumdu. İnegöl “Mahmudiye” mezarlığına gömüldü.

2017 yılında Gürcan Hayriođlu babasının arşivi ve kütüphanesini Gürcistan Devleti Parlamento Milli Kütüphanesi'ne hediye etti. Burada Hayri Hayriođlu adına bir kabine açıldı.

სარჩევნი

წინასიტყვაობა	13
თავი I.....	25
ჰაირი ჰაირიოდლუს (ვახტანგ მალაყმადის) მშობლიური სოფელი ჰაირიე (ხეირიე, მიჭიხელი/მაჭახელი)	
თავი II.....	45
ჰაირი ჰაირიოდლუს (ვახტანგ მალაყმადის) ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი ასპექტები	
თავი III	94
ჰაირი ჰაირიოდლუს (ვახტანგ მალაყმადის) ურთიერთობა საქართველოსთან	
თავი IV	126
ინეგოლი და სოფელი ჰაირიე დღეს	
ჰაირი ჰაირიოდლუს მეცნიერული, პუბლიცისტური, ლიტერატურული მემკვიდრეობა.....	135
RESUME.....	195

